

Ungarisch Historischer Verein Zürich

**Délközép Kárpát-medence műveltsége,
különös tekintettel a sárközi települések
és népi műveltségük fejlődésére**

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Nyolcadik (Sárközi-Decsi) Övezeti Történésztalálkozó
Előadásai és Iratai

Decs, 2000

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa

Decs - Zürich

2004

Sorozatszerkesztő: Csihák György
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Elnöke

Az előadások közlési joga a Szerző és az Egyesület közös tulajdona

ISBN 963 9349 03 8

Ezen könyv szerzői, szerkesztői, lektorai, gépelői, a decsi Faluház vezetője és munkatársai valamennyien ellenszolgáltatás nélkül bocsátották munkájukat a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület rendelkezésére. A Találkozón minden előadó a saját költségére vett részt. *Fizetségük legyen a nemzet hálája!*

Az Egyesület ezt a könyvet ingyen küldi 300 magyarországi könyvtárnak és további 70 ország 156 intézménye könyvtárának

www.zmte.inf.hu

Decs Nagyközség Önkormányzata

szeretettel és tisztelettel meghívja
Önt, kedves családját
és barátait, a

MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK

rendezvényeire:

2000. április 27-29-én

a Zürichi Magyar
Történelmi Egyesület
Nyolcadik

Sárközi-Decsi Övezeti Történésztalálkozójára

2000. április 28-án (16.00-kor)

**A Tesz-Vesz Ovi ünnepélyes
megnyitójára**

2000. április 30-án (9.30-13.00)

**A Millenniumi Emlékszázló
átadására és az
Etei Emlékmű ünnepélyes
avatására**

A rendezvények fővédnöke:
Koppánné dr. Kertész Margit

Támogató:

Magyar Millennium Kormánybiztos Hivatala

Tisztelt Vendégeink, Kedves Ünneplők!

A vendégszerető Decs, amely egyidős a magyarság történetével és történelmével, a millenniumi ünnepségekre várja Önöket. A göröndökre épült egykori Őcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék, Bába falut elrejtette a sás, a láp és a mocsár világa. Így maradhatott fenn és élhette túl a sok száz év viharát.

Amikor 2000. április 30-án ünnepelünk, akkor az elpusztult huszonnégy településre gondolunk és mindazokra, akik valaha itt éltek és átmentették a sárközi ember gazdag népművészetét, néprajzát és ősi hagyományát.

Legyenek vendégeink, szeretettel várjuk Önöket.

Biczó Ernő
polgármester

„Ne feledd a tájat hol elvesztek Ők“

Falu ház Decs – a rendezvény színhelye

Millenniumi emlékműsor

2000. április 30. (vasárnap)

9.30-kor

**Ökumenikus istentisztelet
a református templomban**

10.05-kor

**Templom előtti ünnepi műsor
Sárközi lányok karikázója**

Ünnepi beszédet mond

Dr. Homoki János

a Honvédelmi Minisztérium
politikai államtitkára

Zászlóanyák

Mozolai Jánosné Kocza Sándorné

Zászlók megáldása, megszentelése

11.00-kor

**Első és második világháborús emlékművek
megkoszorúzása**

12.05-kor

Etei emlékmű megáldása, megszentelése

Ünnepi Beszédet mond

Beődök Bertalan

a Millenniumi Emlékbizottság elnöke

Zárszót mond

Biczó Ernő

polgármester

Közreműködők:

Az öt sárközi település táncsoportjai

A Kajsza Quartet

Csötönyi László

Marinko Ákos

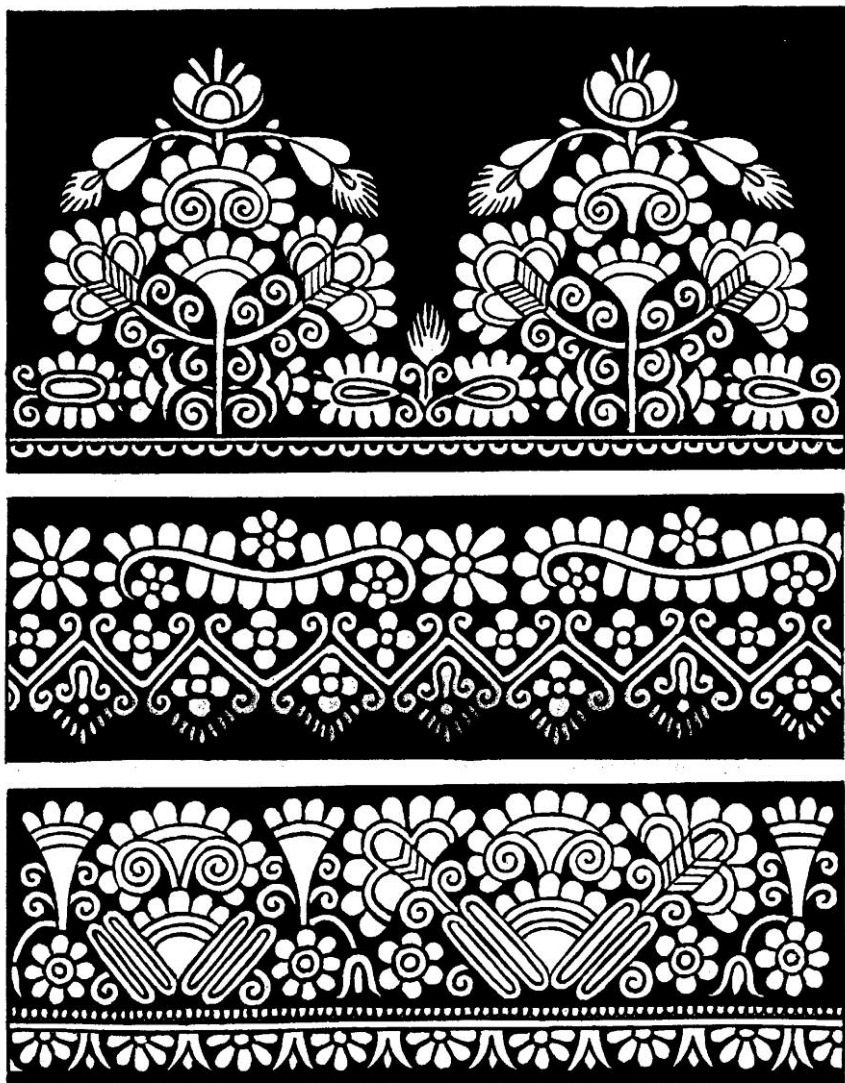
Tartalom

Előszó	11
A mi községünk	14
Az etei emlékmű	16
Az előadások teljes szövege	17
Homoki János (Budapest)	Üdvözllet Sárköznek19
Herényi István (Budapest)	A gyepe28
Csötönyi Bálint (Budapest)	Sárköz, benne Alsónyék történelmi múltja33
Vámos-Tóth Bátor (Mukilteo)	A Tamana Sárköz41
	Szala+Kóta+Csóka56
	Az ősi település Ete58
	Fé+Hun-Éte65
Vadas Ferenc (Szekszárd)	A sárközi helynevek vízi világról beszélnek68
Faragó József (Kolozsvár)	Júlia szép leány székely népballadájának történelmünk előtti rokonsága77
Rosner Gyula (Szekszárd)	Avar kerámiaműhelyek Szekszárd környékén83
V. Kápolnás Mária (Szekszárd)	Áradások és vízszabályozások Bátán a 18-19. században88
Starmüller Géza (Kolozsvár)	Hozzászólás Andrásfalvy Bertalan előadásához98
Koppánné Kertész Margit (Szekszárd)	Hozzászólás100
Kováts Zoltán (Szeged)	Decs népesedési viszonyai 1830-1997 között101
Starmüller Géza (Kolozsvár)	Hozzászólás Kováts Zoltán előadásához108
Balázs Kovács Sándor (Szekszárd)	Ellentétek és kapcsolatok a sárközi magyar és a környező német falvak együttélésében110
Aradi Gábor (Szekszárd)	Decsi hétköznapiak a 19. század ötvenes éveiben123

Töttös Gábor (Szekszárd)	A Sárköz humora a helyi sajtóban (1873-1914)131
Sümei József (Bátaszék)	Adalékok Tolna megye egyházi intézményeinek középkori történetéhez136
Vincze Áron (Decs)	Gondolatok a decsi református egyház történetéhez142
Miklós Zsuzsa (Budapest)	Előzetes jelentés a középkori Ete mezőváros területén végzett kutatásról147
Kerekasztal beszélgetés	176
Pálfy Gyula (Budapest)	A sárközi táncokról184
Szabó A. Ferenc (Budapest)	Hozzászólás193
Faragó József (Kolozsvár)	Zárszó195
Csihák György (Zürich)	Hozzászólás198
Függelék	201
Jegyzőkönyv	203
Felhívás	204
Nyilatkozat	205
Házirend	206
Műsor	207
Az előadások tartalma	211
Statisztika	225
Felhívás	227
Kiadványaink	229
Előkészületben	231
Info	240

A rendezvényen elhangzott néhány előadás szövegével sajnos nem rendelkezünk.

Szemlélteti felső és alsó mintáján a hármás bütyökből alakult virágot, bütyöksor *taréjjal*. Az alsón, középen *kettős csigából* alakít egy újabb taréjos virágot, a felsőn *kettős, szívalakú bütyök* kalásztöltés üstökével a kismajoránnás. A taréjos virágokat *láncöltéssel* keretezve hosszanti irányú *laposhímzéssel* kitöltjük, de a középrész nyílvégalakú terét sűrű *hoszorkányöltéssel* díszítjük

Előszó

Tisztelt Olvasó!

Decs Nagyközség Tolna megye délkeleti részén terül el Szekszárdtól 11 km-re, keleti határában a híres Gemenci erdő húzódik, amely kedvelt kiránduló övezet és híres a vadállományáról.

A települést „Sárköz fővárosaként” is emlegetik, hiszen az öt sárközi község legnagyobbja. Decs lakosainak száma több mint 4000 fő. Az itt élő emberek elsősorban mezőgazdasággal foglalkoznak. A falu nyugati határán fekvő hegyvonulat szerves része a szekszárdi borvidéknek, ezért a borászata is jelentős.

Ki kell emelni az igen fejlett kézművességet és hagyományápolást is. Kézműveseink szövessel, hímzéssel, csipkekészítéssel, vesszőfonással, gyöngyfűzéssel, tojásfestéssel, babakészítéssel foglalkoznak.

Népművészeink neve, címe és telefonszáma a következő:

Dömötör Erzsébet gyöngyfűző, Decs, Jókai u. 2. ☎ (74) 496-579, *Oláh Márta* gyöngyfűző, Decs, Széchenyi u. 43. ☎ (74) 496-620, *Fodorné László Mária* szövő, Decs, Gárdonyi u. 15. ☎ (74) 495-237, *Nagy Zoltánné* gyöngyfűző, Decs, Öreg u. 6. ☎ (74) 496-853, *Schmauzerné Grénus Julianna* keramikus, Decs, Faluház, ☎ (74) 315-335, *Honti Sándorné* hímző, Decs, Széchenyi u. 25. ☎ (74) 496-419, *Gilicze Katalin* hímző, Decs, Széll J. u. 8. ☎ (74) 496-579, *Farkas Lászlóné*, Decs, Kossuth u. 8. ☎ (74) 495-734, *Schmidt Attila* kosárfonó, Decs, Öcsényi u. 59/a. ☎ (74) 496-929, *Kasza Aurélné* babakészítő, Decs, Petőfi u. 29. ☎ (74) 495-930, *Dömötör Sándorné* hímző, Decs, Jókai u. 2. ☎ (74) 496-579.

A sárközi népviselet talán a leggazdagabb, a legszínesebb, de mindenképpen a legdrágább viselet az országban.

A sárközi népművészet egyik leglátványosabb eleme a néptánc. Községünkben két néptáncegyüttes működik, név szerint a Csillagrózsa és a Gyöngyösbokréta Hagyományörző Néptáncgyesület. Nemcsak Magyarországon, de a határon túl is minden évben bemutatkoznak.

Táncgyűtteseink elérhetőek az alábbi módon:

Gyöngyösbokréta Hagyományörző Néptáncgyesület

Vezetője: Szalai Éva

Címe: H-7144 Decs, Ady u. 21. ☎ (74) 495-865

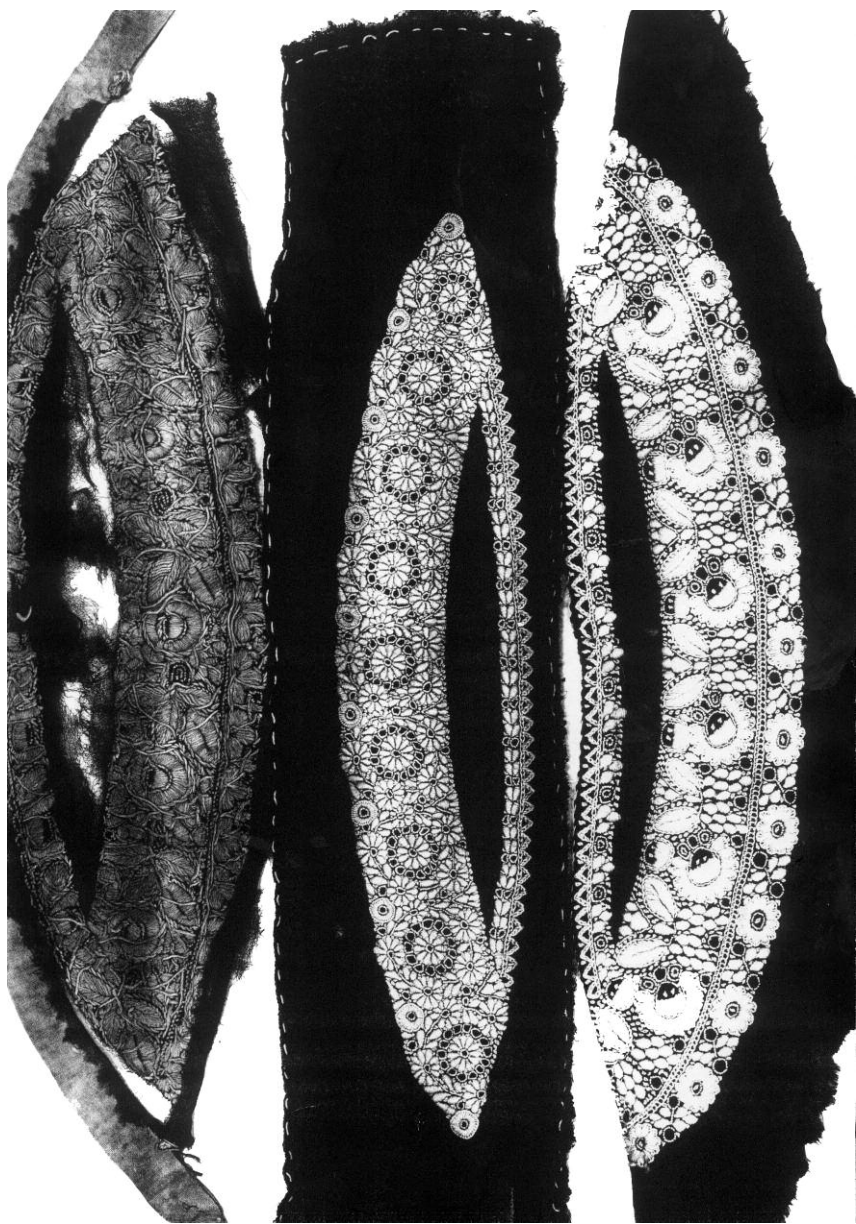
Csillagrózsa Hagyományörző Néptáncgyesület

Vezetője: Lőcziné Polányi Jusstina

Címe: H-7144 Decs, Szövetkezeti u. 16. ☎ (74) 496-086

Ha nem ismeri településünket és felkeltettük érklődését szívesen látjuk vendégül községünkben.

Biczó Ernő
polgármester

Sárközi parittyafőkötő

Az övezeti történeştalálkozó védnöke

Dr. Andrásfalvy Bertalan D.Sc.
a JPTE tanszékvezető egyetemi tanára,
az MTA (néprajztudomány) doktora

Dr. Balázs Kovács Sándor C.Sc.
néprajzkutató

Biczó Ernő
Decs Nagyközség polgármestere

Dr. Csihák György
a ZMTE elnöke

Dr. Herényi István C.Sc.
a történelemtudomány kandidátusa,
a ZMTE elnökségi tagja

Koppánné dr. Kertész Margit
országgyűlési képviselő

A rendezvény támogatója

Aliscavin Borászati Rt.
Decsi Hegyközség
Decs nagyközség Önkormányzati Testülete
Hollandus Miklós vállalkozó
Kokos László vállalkozó
Sárszeg Áfész, Szekszárd
Gemenc Volán Rt.
Bátaszék és Vidéke Takarékszövetkezet

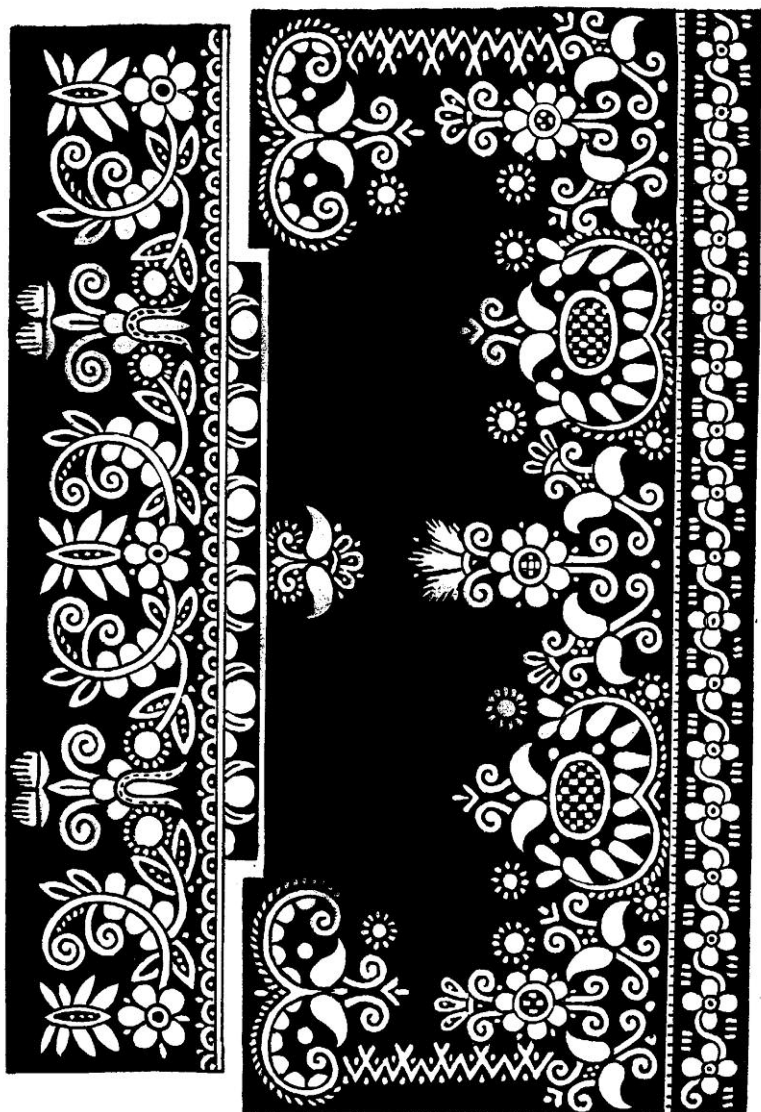
A mi községünk ...

Decs, a hajdani Ete város, a szekszárdi dombok és a Duna, valamint a gemenci erdő közötti területen, csaknem ezer éves múltra visszatekintő, dombon épült község. Az őslakosság a földrajzi viszonyok miatt halászattal foglalkozott, majd a lecsapolás után áttért a földművelésre, állattartásra, ami azután kialakította a későbbi cserekereskedelmet. A jó minőségű föld gazdaggá tette az embereket. Ruháik anyagát és díszeit külföldről hozatták, amelyek a gazdag sárközi népviselet alapjául szolgálnak. A népviselet meghatározója lett életüknek, tartalmazta az otthoni viseletüket, az ünnepit, a templomba járórt, – természetesen koronként és nemenként más-más színben és szokással. *„Ebből a gazdag paraszti világból fejlődött ki a ma sárközi ember, aki már közel sem hasonlít a hajdanira, ám a hagyományokat őrzi és ápolja.”*

Az általános iskolás korú gyermekek néptáncitanítása 1985 óta történik folyamatosan. Több éven keresztül szakköri keretek között, majd 1992 szeptembere óta tanórákon. Iskolánkban kialakult hagyomány, hogy az első-második osztályosok Anyák napján, a harmadik-negyedik évfolyam pedig év végén „Az általános iskola bemutatkozik” rendezvényünkön számot adnak tudásukról, így színesítjük ünnepeinket. A felső tagozatban ilyen formában nem folytatódik ez a munka, de a községben működő két hagyományörző együttes szívesen fogadja gyermekeinket.

Iskolánk keretein belül 1983 óta működik a szövőműhely alsó- és felső-tagozatos gyermekekkel. A munkát helyi népi iparművész, szövőnő és tanár irányítja. Munkájuk hatékonyságát az elért országos eredmények bizonyítják. A kézműves munkát a Faluház dolgozóival összehangolják (lehetőségek a bemutatkozásra, kiállítások megrendezése, egyéb kézműves munkálkodásra alkalmak szerzése, találkozás ma élő mesterekkel, stb.) A hagyományápoló kézműves tevékenység áthatja a mindennapjainkat is, tanítói közösségünk tanórákon is lehetőséget biztosít ezekre (csuhézés, gyöngyfűzés, agyagozás, szövés, himzés, csipkeverés, rojtkötés).

*Bognár Cecil
a Faluház igazgatója
Decs*

Szemlélteti a bábák sorozatos felhasználását, a csigalábú kerek rózsát és tulipánmotívumot s az apró, csillagszerű virágokat. *Hímzésük* gazdag: a rendes *láncöltés* körvonal és *laposhímzés* kitöltésen kívül *bimbóöltéssorok* szerepelnek; a felsőn két helyen, az alsón a középvirágon *kalászlőtés* és némely kerek virág közepén *mintázott rács* van.

Az alsó minta alapja egysor *lánc*, alul minden második *láncöltésbe* fogózó *huroköltéssorral*

Az egykori Ete mezőváros helyén felállított emlékmű

Őcsény

„Mert az igazak lakják a földet, és a tökéletesek maradnak meg rajta.“

Példabeszédek: 2:21

Sárpilis

Az Úr kegyelmessége az, hogy még nincs végünk.

Jeremiás

Decs

Emelte Decs nagyközség Önkormányzata a történelem viharaiban elpusztult 24 falu és Ete mezőváros emlékére.

2000. április 30.

Alsónyék

A múltat tiszteld a jelenben, s tartsd a jövőnek.

Vörösmarty

Báta

Báta gazdag apátság volt, hajdan híres szentségéről.

Gregorianc

Az előadások teljes szövege

Homoki János (Budapest)

Üdvözet Sárköznek

Plébános Úr, Esperes Úr, Tiszteletes Urak!

Polgármester Urak, Hölgyeim és Uraim!

Drága Magyar Testvéreim,

Sárköz Büszke Lakosai!

Sárköz... ez a név annyi gondolatot ébreszt minden hű magyar szívben. Az első gondolat a csodás népi hímzéseknek és a káprázatos színekben dúskáló gyönyörű népviseletnek szól.

Ez a színpompás öltözkék sok évszázados múltra tekint vissza.

Már a tudós kapucinus barát, Peregrinus Ubaldus, a Sárköz népének első tudósítója is megemlíti „*a nők különféle káprázatos színekben tarkálló vászonban járnak.*”

A derék szerzetes egyébiránt főleg „ördögi eretnokságuk” miatt nem sok dicséretet pazarolt a sárköziekre, azaz Decs és környékének egykori lakóira, pusztán azt ismerte el róluk, hogy „boruk az kitűnő”.

A szép női ruha és a jó bor, ma is megvan a Sárköz kies falvaiban és pincéiben.

Második gondolatunk a táj ősi és magyar voltát idézi elénk.

Decs neve, akárcsak a hasonló hangzású Tés, Dész, Técső, stb. az ősi magyar Gejcsa nevet, tehát legnagyobb árpádházi fejedelmünk, Géza nevét idézi.

Ez, valamint a közeli Tevel helység neve, amely ugyancsak egy árpádházi herceg nevére utal, arra enged következtetni, hogy ez a terület, az egykori fejedelmi törzs legdélibb szálláshelyei közé tartozhatott.

Ugyanezt jelezheti Alsónyék elnevezés is, amely egy törzsétől elszakított, többnyire katonáskodó töredék megtelepedésére mutat.

A későbbiek során, esetleg még a honfoglalás idején kerültek ide besenyők, amint ezt Besenyőhát tanúsíthatja.

A későbbiekben németek és délszlávok is települtek a vízzel jól védett Sárköz területére, de a népesség alapvetően magyar jellegén ez nem sokat változtatott.

Ehhez fűződik harmadik gondolatunk is, amely Sárköz népe nehéz sorsáról, s egyben élni akarásáról, eleven alkotó kedvéről tanúskodik.

A Sárköz vidéke közel fekszik a régi római, eszék-budai hadiúthoz, az oszmán török csapatok felvonulási útvonalához.

A Mohács előtti időszakban e tájban virágzó falvak, gazdag mezővárosok épültek: elég, ha itt Ete vagy Kesztyölc nevét említjük.

Mára ezekből a Sárköz területén csupán Decs, Sárpilis, Alsónyék és Őcsény maradt fenn.

A Sárközt nem kerülték el a háborúk viharai sem.

Még a török idők előtt, 1441-ben, a közeli Cikádor mellett aratta Hunyadi János egyik első, jelentős győzelmét a Habsburg-párti seregek felett, s ennek köszönhetette, hogy még ugyanebben az évben erdélyi vajdává kinevezte Ulászló király.

Egy évszázaddal később, a török hódítás első szakaszában elpusztult a környék virágzó falvainak többsége.

A hódoltság viszonylag nyugalmas évtizedei sem jelentettek könnyebbséget.

Adóztatta e szerencsétlen falvakat a török, de a királyi várak őrsege is készséggel jár ide a maguk, illetve a vármegye részére adót szedni.

Talán még az eddigieknél is nagyobb csapást jelentettek a török uralom utolsó évtizedeiben, a kegyetlen, pusztító kedvükről hírhedt tatár portyázó csapatok a magyarországi hadszíntéren.

Elölük csak a nádasokba menekülve óvhatta életét a környék lakossága.

Az igazság kedvéért az is meg kell jegyeznünk, hogy a magyar szabadhadjúk is alaposan kivették részüket a pusztításból.

Feltehetőleg az ő, nem túl dicső emléküket őrzi Decs közelében Pulavár neve is.

A török kiűzése sem hozta meg az áhított békét.

A Rákóczi szabadságharc idején a rácok pusztító hadjáratai is sok veszteséget okoztak Sárköz népének.

1710-ben a Sárköztől nem messze vesztette el utolsó csatáját, majd életét is a híres Béri Balogh Ádám, kuruc brigadéros.

A harcok elülte békésebb, bár ugyancsak nehézségekkel teli időszakot hozott.

A falvak határa nagyrészt lápos terület lévén, kevés volt a megmunkálható termőföld.

Így a lakosság leginkább vízi mesterségekből: halászatból, pákászatból tartotta fenn magát.

A lakosság létszáma is sokáig alacsony maradt: 1720-ban például 52 telkes jobbágyot és 22 zsellért írtak össze az urbáriumok, ami körülbelül 350-400 főt jelentett.

Alsónyéken, amelynek lakossága a török és a rác elől a mocsárba, majd a járvány elől Bátaszékre menekült, 1728-ban mindössze 30 telkes-jobbágy és két földnélküli de szőlővel bíró zsellér-família élt.

A földesúr, a bátai apát alaposan megadóztatta decsi jobbágyait. 1752-ben már 560 aranyforint árendát követeltek tőlük, s ez a szám 1766-ra 800 forintra emelkedett.

A jobbágyok panasszal fordultak a vármegyéhez, amely az apátúr igazságát ismerte el.

Ennek ellenére a decsieknak, s általában a sárközieknek nem volt különösebb okuk panasza.

Szántóföldjük a víz miatt ugyan nem volt sok, de az viszont kiváló minőségű. Jó bort termeltek és a halászat is meglehetősen jövedelmet biztosított.

Így a szorgos sárköziek még a nehéz, feudális viszonyok között is megtalálták a maguk számítását, és szépen gyarapodtak.

Az úrbéri rendelet is tovább javított helyzetükön, majd egy 1772-es alispáni határozat enyhítette a földesúri terheket.

A fordulatot, a jobbágyfelszabadítás, s még inkább a Duna szabályozása hozta. 1859-ben Radákovics István - a jeles író: Vas Gereben ügyvéd vezetésével - harcot indított a föld számukra kedvezőbb megváltási áráért.

A pert ugyan elvesztették de már ez sem számított: a Duna szabályozása következtében a termőföldek területe hatszorosára nőtt, ami ugrásszerűen javított a lakosság életszínvonalán.

Nőtt - és azóta is ezen a szinten maradt a lakosság lélekszáma - amely a 19. század végén építg 1.200 fő volt, akárcsak napjainkban.

A harcok azonban változatlanul nem kerültek el az ország e békés zugát.

Az 1848-as szabadságharc egyik első nagy győzelmét, az ozorai csatát a sárközi nemzetőrök aktív részvételével nyerte meg Perczel és Görgei.

A két világháborúban többnyire a somogyi „rossebb-bakák“, azaz a 44-es gyalogezred kötelékében harcolták végig a sárköziek.

Közülük egyedül Decsről 112 katona halt hősi halált, s ugyancsak a háború áldozatává vált mintegy 50, Auschwitzba hurcolt zsidó vallású polgár is.

Az is a hadiesemények sorába tartozik, hogy 1945 márciusában a 6. német páncélos hadsereg harckocsijai egészen Sárpilisig törtek be, ahol valóban „sárba fulladtak.“

Következő gondolatunk az áldást és átkot egyaránt hozó vízről szól, amely évszázadokra meghatározta a sárköziek életét.

Napjaink borzalmas árvizeit nézve sem feledkezhethünk meg arról, hogy a víz, a Duna, minden szeszélyessége mellett jötevője lett a sárközieseknek.

Halai bőséges táplálékot nyújtottak, eldugott nádasai védelmül szolgáltak, ha tatár, vagy rác rablóhad közeledett.

Figyelemre méltó, hogy a hadiút közelében, viszonylag száraz helyre települt az egykor virágzó helységek, mint a Decsbe olvadt Ete, vagy Kesztlöc elpusztult a történelem viharai között, addig a védettebb Decs, vagy Alsónyék megmaradt.

A víz mintegy szigetette a sárköz vidékét, s biztosította nemcsak a lakosság, hanem az ősi, nemes hagyományok fennmaradását is.

S amikor a Dunát, megzabolázták, az egykori morotvák és lápos területek elsőrendű termőfölddel gazdagították a Sárköz szorgos lakosságát.

Zárógondolatként Illyés Gyulát, „Az ozorai példa“ kitűnő szerzőjét követve, a sárközi példáról szeretnék néhány szót szólni.

Sárköz szorgalmas, igyekvő és tehetséges lakói az egész nemzetnek példaképül szolgálhatnak.

Megmutatták, hogyan lehet a legnehezebb idöket is becsülettel, kemény és szí-
vós munkával és bátor öntudattal nemcsak átvészelni, hanem a nehézségekből
lelkiekben és anyagiakban egyaránt megerősödve kikerülni.

Azt is megtanulhatjuk a sárköziektől, hogyan lehet ápolni, életben tartani szép
és nemes hagyományainkat, s ugyanakkor tehetségesen és bátran alkalmazkodni
az új idők megváltozott körülményeihez.

Megtanulhatjuk Sárköz lakóitól, hogyan lehet egységbe kovácsolni a különbö-
ző tájakról érkezett új lakosokat, akik ma már ugyanúgy büszkék sárközi mivol-
tukra, mint azok, kiknek elődei még láthatták a honfoglaló Árpád fejedelmet.

Zászlót avatni gyűltünk egybe.

Ez a zászló jelképe legyen mindannak, ami a magyar nemzet múltjában, jele-
nében és jövőjében maradandó, vagy megteremtésre váró érték.

Legyünk büszkék arra, hogy magyarnak születtünk, s az évezredek sorscsapá-
sai alatt sem szűntünk meg ápolni magyarságunkat.

Ma igaz magyarságunkat nem élet-halál harcokban, ellenséges szomszédoktól,
függetlenségünkre törő erős hatalmakkal szembeni hősi helytállással kell bizo-
nyítanunk.

„Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak“, de különbek sem vagyunk.“

Csak úgy ápolhatjuk magyarságunkat, ha még jobban beleilleszkedünk az eu-
rópai népek nagy közösségébe, s bizton őrizve szabadságunkat és határainkat, bé-
kében élünk minden jóakarátú néppel és nemzettel.

Ez a gondolat nem új a sárközieknek, mivel egy évezreden át ennek szellemé-
ben tudtak megmaradni, tűrni, szenvedni és boldogulni.

Önökkel együtt bízom abban, hogy szenvedéseink végéhez értünk és szebb,
boldogabb jövő vár ránk.

Hölgyeim és Uraim!

Szinte csoda, hogy e nép meg tudta őrizni helyét és nemzeti identitását egy
olyan földön, amely évezredekben át a népek országútja egyik csomópontja volt:

- itt futottak össze észak és dél, kelet és nyugat fő kereskedelmi útvonalai;
- a nagy Magyar Alföld széles rónaságai jelentették a legnyugatibb pontot,
ahol a keletről bezúduló lovasnomád népek még ősi életmódjukat őrizhették;
- idáig terjedt a római, később a frank és a bizánci nagyhatalom.

E kulcsfontosságú területen rajtunk kívül számos nép:

- kelták, szarmaták, hunok;
- gótok, gepidák, langobárdok;
- avarok, bolgárok és különféle délszláv népek igyekeztek gyökeret verni.

Ám a hosszabb-rövidebb idő múltán valamennyien elvándoroltak, elpusztul-
tak, felszívódtak.

Géza fejedelem és még inkább első királyunk: Szent István jövőbelátó, bölcs
döntésének köszönhetően, hazánk éppen egy évezreddel ezelőtt a keresztény nyu-

gathoz kötötte sorsát, felvette a kereszténységet és nyugati mintákat is követő, de mégis egyéni úton alapította meg államát.

A magyar nemzet politikai éleslátását, józan bölcsességét mutatja, hogy kisebb, kényszerű megingásokkal leszámítva, mindvégig híven ragaszkodott a szent király politikai döntéséhez és kitartott az európai eszmeiség mellett.

Ezt a kitartó áldozatkészséget csak nagy áldozatok árán valósíthattuk meg, hisz nehéz, küzdelmekkel teli történelmünk során gyakorta a pusztá fennmaradásért kellett elszánt harcot vívnunk.

Függetlenségünket többször is nagy túlerejű ellenséggel szemben kellett megvédenünk.

Már első királyunk idején, 1030-ban, II. Konrád német császár hadait kellett visszavernünk, s egészen 1074-ig védekeznünk kellett a német birodalom hódító törekvései ellen.

A 12. században pedig az utolsó virágzását élő bizánci birodalom hódító akcióit kellett megghiúsítanunk.

S míg saját függetlenségünket óvtuk, hadainknak gyakorta „európai“ feladattal is meg kellett birkóznuk, a keleti lovasnomádok: besenyők, úzok, kunok rohamát kellett határainkon, vagy hazánk területén felfognunk.

A népvándorlás egyik utolsó nagy vihara virágzó országunkat is megsemmisítéssel fenyegette.

1241-ben a tatárjárás elpusztította országunk lakosságának szinte a felét, s ezzel kezdetét vette az a folyamat, amelynek végén a magyar népesség kisebbségbe került saját országában. A 13. század végére a mintegy 2 milliónyi magyarsága felére apadt.

Az is kiderült, s ez napjainkig szóló tapasztalat, hogy erős honvédség nélkül országunk képtelen megvédeni önmagát.

Csak a várak, és a nyílt mezőn a korszerű, nehézpáncélos lovasok vehették fel a harcot a 13. század leghatékonyabb fegyveres erejével, a mongol-tatár hordákkal.

A 14-15. század nemcsak a középkori Magyarország, hanem a magyar honvédség és hadművészet virágkorát is magával hozta.

Honvédségünk gerincét képezett, hivatásos katonák, zsoldosok alkották, a déli határokon kiépült Európa egyik leghatékonyabb végvárrendszere.

Magyarország, tehetséges uralkodóinak irányításával - Károly Róbert, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás korában - Európa egyik meghatározó jelentőségű regionális hatalmává emelkedett.

Talán Isten akarata volt, hogy ez így történt, mivel a 15. század utolsó évtizedében megjelent hazánk déli határain történelmünk legnagyobb veszedelme: az oszmán Török Birodalom.

Az Európa falait délről ledönteni igyekvő oszmán török áradatot több mint egy évszázadon át Magyarország fogta fel.

Tették ezt őseink olyan korszakban, amikor az oszmán-török haderő az akko-

ri világ legnagyobb katonai hatalmassága volt, s egész Európában nem akadt olyan erő, amely szembe akart, vagy még inkább szembe tudott volna szállni a török veszedelemmel.

Nem véletlen, hogy a kortársak a „kereszténység védőbástyája“-ként tisztelték hazánkat, s a történelemlönyvekbe a 15. század, mint a magyar keresztes hadjáratok kora került.

Magyarországnak, amely csak ritkán, vagy alig kapott segítséget, emberfeletti áldozatokat kellett hoznia önmaga és Európa védelmében.

„Több, mint hatvan esztendeje csaknem szakadatlanul álljuk a háború perzselő dühét“ - írta Hunyadi János kormányzó nevében Vitéz János váradi püspök V. Miklós pápához - „mégpedig saját erőnkől egyetlen nép fegyvereivel.

Helytálltunk, pedig kimerített a sok vereség, hadakozás és gyász, megtört a fájdalom, megzinedelt a halál.”

Az önfeláldozó harc, bár számos katonai dicsőséget hozott, s emelte nemzetünk tekintélyét, amely Mátyás uralkodása idején Európa vezető országai közé számított, mégis összeroppant a túlerő iszonyatos szorítása alatt.

Mohácsnál, 1526. augusztus 29-én döntő vereséget szenvedett a magyar hadsereg és mi ettől kezdve századokon át, kikerültünk az európai fejlődés fő vonalából. 1541-ben Buda török kézre került, s az ország három részre szakadt.

A mintegy másfél évszázadnyi török hódoltság nemzetünk történetének legválságosabb időszakát jelentette.

Az oszmán birodalom megállította a gazdaság és társadalom fejlődését, s így éppen a legkritikusabb szakaszban, az úgynevezett „hosszú 16. században“ távolodtunk messzire az európai fejlődés fő vonalától.

Még ennél is súlyosabb csapást hoztak az állandó, pusztító háborúk, rabszolgaszerző portyák, járványok.

Nem véletlen, hogy a 17. század végén, a törökök kiűzése után, Magyarország lakossága megközelítően azonos volt a két évszázaddal korábbival, azaz nem egészen 4 millió fő.

Míg közben Anglia, amely Mátyás korában hasonló lélekszámmal bírt, mint hazánk, csaknem megnégyszerezte lakosságát.

Tragikus fordulata a sorsnak, hogy leginkább a magyar etnikum pusztult, többségük az ország közepén, sík területen élt, a nemzetiségek viszont gyarapodtak.

A történelmi Magyarország területén a magyarság kisebbségbe került.

Magyarországot, majd Budát, 1686-ban a nagy európai összefogás, az utolsó keresztes hadjárat szabadította fel az oszmán uralom alól, de ez még nem jelentett teljes felszabadulást.

A Habsburg összbiradalmi törekvések, bár gazdasági és társadalmi szempontból számos eredményt mutattak, gátolták a magyarságtudat kibontakozását, viszszaeszközítették a nemzeti és a függetlenségi mozgalmakat.

A reformkor nemzedékei már nem elégedtek meg a szerény reformokkal, hanem következetesen szabadságra, függetlenségre törekedtek.

Kivirágzott a forradalmak tavasza.

Európában: Párizs, Frankfurt és Bécs után, 1848. március 15-én a pesti forradalmi ifjúság is sajtószabadságot, törvény előtti egyenlőséget, szabad nyelvhasználatot, független, felelős magyar kormányt követelt.

Az 1848-1849-es polgári forradalom és szabadságharc, polgári és katonai értelemben, de hősi nagy személyiségeit illetően is, a magyar történelem egyik legdicsőbb korszaka.

A modern Európa megszületésének korszaka is és ma, 2000. tavaszán kijelentjük, hogy NATO-ba lépésünkkel a modern Európához fűződő kapcsolataink újabb szálakkal erősödtek.

Egy ország történelme tükrözi népének erejét vagy gyengeségét.

A mi történelmünk erőt sugall.

Valljuk és vállaljuk őseink örökségét, büszkék lehetünk arra, hogy magyarok vagyunk.

Emelt fővel léphetünk át az új évezredbe, a közös Európa részeseként, igaz, gyökereit mélyen tisztelő emberként, magyarként!

Tisztelt Ünneplők!

A polgári kormány törekvése arra irányul, hogy megteremtse azokat a feltételeket, amelyek minden becsületes magyar állampolgár számára biztos, nyugodt jövőt jelentenek.

Mindent el kell követnünk azért, hogy a biztonságos nemzeti jövőendő érdekében megtaláljuk a sorskérdéseinkre adandó választ.

Ám fel kell tennünk azt a kérdést is:

- Átadjuk-e hősi honvédő harcaink, forradalmaink nemzeti örökségét a legifjabb nemzedéknek?
- Felébresztjük-e gyermekeinkben e magasztos érzést, hogy a haza most is tetteket vár fiaitól?

Szent kötelességünk és történelmi felelősségünk:

- átadni e fiatal nemzedékeknek e dicsőséges forradalom eszmeiségét, tanulságait;
- hogy példaképeket formálhassanak e hősök helytállásából!

Ez egyaránt kötelessége a mindenkori kormánynak, a történészeknek, tanároknak és a szülőknek.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Történelmünk hősi honvédő harcai és forradalmaink szép példái a magyarság élni akarásának, annak, hogy történelme folyamán mindig reménnyé tudta változtatni a reménytelenséget.

A múlt példái is erre utalnak.

Angliában az elmúlt évezredben nem járt külföldi katona bitorló szándékkal.
Svájc 1315-ben vívta utolsó nagy küzdelmét a betolakodókkal.

És mi, magyarok?

Tépett minket besenyő, tatár, török, német, orosz, mégis fennmaradtunk, bár
Vörösmarty még a sirt is megjelölte, hol „nemzet sülyyed el“

Nem sülyyed el.

Mohi, Mohács, szatmári béke, Világos és Arad, majd Trianon után is elkerül-
tük a nemzethalált.

Kérdezem, miért?

Hogyan történhetett mindez?

Bukás után a felemelkedés?

Nietsche mondta:

„Akit a bajok nem törnek össze azt megerősítik!“

Személyre és nemzetre is igaz e megállapítás.

A rosszban ez a jó!

Tízszáz akkor megpróbáltatás érte a magyarságot az elmúlt évezredben, mint
a nyugati államokat.

Ez ránk telepedett és elnyomás alatt tartott, sújtott és erősített, közben felsza-
badította a magyar szellemet.

Ezért vagyunk tehetséges nép a tudományban, a művészetben, a sportban egy-
aránt.

A magyar nép történelmi tragédiái során megfogyatkozott, de a betelepülőkkel
ötvözve vértéződött a népek legjobb tulajdonságaival.

Széchenyi, féltve a hazát, mondta:

„Van, aki akarna, csak tudna, van, aki tudna, csak akarna, de Magyarországon
nem találni egyetlen embert, aki akarna és tudna is lendíteni a nemzet sorsán.“

Valóban így van?

Széchenyi szellemében mondom a magunk őrhelyén mindannyiunknak Szé-
chenyivé kötelező válnunk, ahogy honvédő és forradalmár hőseink tették:

- a hazaszeretetben;
- a gondolkodás merészségében;
- a tettek szorgalmában és bátorságában;
- az összetartozás teremő alázatában.

Kérdezem, hogy ma miért nincs egyetlen Széchenyi Istvánunk?

Az, hogy 10 millió új magyar Széchenyi István lépje át a harmadik évezred kü-
szöbét ez lehetetlen?

Nem, egyedül csak ez lehetséges!

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az ünnepek alkalmával fel kell elevenítsük az emlékeket, és meg koszorúzzuk
az egykori harcok színhelyeit.

Ennél azonban többet kell tennünk.

Most a magyar forradalmak tanításait kell birtokba vennünk és megvalósítanunk.

Forradalmaink örökségét a megváltozott viszonyok között kell tovább vinnünk, új kihívásoknak kell megfelelnünk, a NATO és az Európai Unió felé tekintve.

De az eszme az szent, az csorbítatlan kell, hogy maradjon.

Ebben a szellemben emlékezünk és tekintünk a jövőbe, a mai napon.

Forradalmaink hőseinek akkor áldozhatunk igaz tisztelettel, ha készek vagyunk a közös érdekek szolgálatára, ha a köz valódi érdekei szolgálatába állítjuk történelmi tapasztalatainkat.

Kérem, vigyék magukkal ezen gondolatokat és soha ne feledjék!

E szavakkal nyújtom át a zászlót Decs és Alsónyék polgárainak, kérve, őrizzék meg, mint egy nehéz, de dicső múlt és egy fényesebb jövő jelképét.

Herényi István (Budapest)

A gyeprü

Bevetesként a gyeprü etimológiájával kell megismerkednünk és utána a topográfiájával. A gyeprü ótörök szó. Jelentése épület, fal. (Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél, Bp. 1914. 162) A magyarban járhatatlan erdősáv, sövény, torlasz, mesterséges akadály (árok, gát, zsilip, cseke, erősség) (TESZ I.1126, 1127) Minden lovasműveltségű állam - körül országa határain - csatlakozott népeket telepített határainak védelmére. Ez mind a türk, mind a kazár birodalomban így volt, de már a hunok ismerték ezt a katonai berendezést.

A gyeprü két részből állott, magából a gyeprüből, illetve a gyeprüelvéből. A gyeprün voltak a csatlakozott népek nemzetségei, hadai, míg a gyeprüelvén, a csatlakozott népek őrségei, előőrsei tartottak őrséget. A gyeprüelve tehát a gyeprü előtti őrségi részt jelentette. („A gyeprükön túl, tkp. leshelyeken túl). E témáról a szervezeti részben még lesz szó.

Ezután a terület, a népesség, a szervezet kerül tárgyalásra és a gyeprü története zárja a sort.

A magyar törzseket körben körülvevő határsáv külső határa a csatlakozott népek belső határa. A gyeprünek és a gyeprüelvének határa nem volt. A csatlakozott népek nem mindegyike került azonban a határra, egy részük az országon belül is települt.

A határsávban (a gyeprün és a gyeprüelvén) a legkülönböző csatlakozott népek foglaltak helyet. A terület különböző csoportok szálláshelye volt. Ezek az idő folyamán megkülönböztető földrajzi neveket kaptak. A teljesség igénye nélkül ide soroljuk Hetést, Göcsejt, Őrséget, Rábaközt, Hanságot, Gömört, a székely székeket (Csik, Háromszék, Udvarhely, Marostorda, Aranyostorda, stb.).

A nyugati határsáv azonban nemcsak a Kárpát medencét ölelte fel, hanem kiterjedt a Dunától délre és a Murától keletre eső területekre, egészen az Ennsig (Operencia). A nyugati gyeprüelve elég sűrűn volt megrakva őrhelyekkel. A sok Ungerdorf, Tolmács, Herény stb. az őrség erejére enged következtetni.

Hansgerd Göckenjahn német kutató 1972-ben kiadta *Hilfsvölker und Grenzwächter im mitttelalterlichen Ungarn* című művét. A művében található térképe eligazít mind terület, mind népesség tekintetében. A csatlakozott népek közül felsorolja a legnagyobbakat. Nyék, Kék-Kend, Kozár, Chaliz, Besenyő és Székely szerepel művében. Ennél azonban jóval több a határsávban telepített népességek száma. Már említettük a tolmácsokat, herényeket, a kulpingokat, de a gencseket, szerezseneket (szaracén), keszikeket is ide sorolhatjuk.

A nyékek nevük után ítélve ugorok, a keszike török törzstörödékek, a legnagyobb létszámot a kabarok (kazárok) adják. Ide soroljuk a három kabar törzset. Ezek az iráni kálizok, az alán varsányok és oszlárok, egyesek szerint a székelyek,

mások szerint a berények. De a kék-kendek is valószínűleg káliz eredetűek. A kende vagy kender-kagán eredetileg a kazár birodalom harmadik méltósága volt a kagán kísérete ekkor káliz elemekből állott, nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a kende kagán kísérete is hasonló összetételű volt. A gencseket és szerezseket is a kazár birodalom népei között szabad keresnünk.

A herények valószínűleg a Kaukázusból kerültek a honfoglaló magyarokkal együtt a Kárpát medencébe. Származásukat tekintve lehetnek a Kaukázusban megtelepült szabir magyarok, alánok vagy örmények. A varsányok és az oszlárok az alán népességet képviselik.

Ami már most a szervezetüket illeti, a magyar hadsereg összetételéből kell kiindulnunk. Ibn Ruszta és Gardezi (Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp. 1975. 86. lap) szerint „főnökük (a Kende) 20.000 lovassal vonul ki.” Ez a leírás a 870 körüli időre vonatkozik. Ekkor a kabarok már csatlakoztak ugyan magyar törzsekhez, de még 981-ben is egymás mellett, de külön-külön említik a magyarokat és a kabarokat. Ez azt jelzi, hogy Ibn Ruszta adatai csak a magyarokra vonatkoznak, de nem vonatkoznak a kabarokra is. S ha a magyarok hét törzsében két tömény volt, valószínűleg a három kabar törzsben is legalább egy töménynek kellett lennie. És ebben a létszámban nem bizonyos, hogy a törzsfők és nemzetségfők kísérete is benne foglaltatik, holott minden törzsfőnek és nemzetségfőnek volt kísérete. Ezek létszáma 100 és 300 közé tehető. A kíséret egyébként mindig más etnikumú volt, mint az a törzs, ahol a törzsfőnököt szolgálták. Ezért van az, hogy a már felsorolt magyar és kabar törzseken kívül kisebb törzstörödékeket találunk a Kárpát-medencében. Tíz törzsfőnöki és legalább ötven nemzetségfői kísérettel számolhatunk. A tíz törzset ismerjük: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér és Keszi, meg a három kabar törzs. Nem tudjuk viszont, hogy a magyar törzsek hány nemzetségből állottak. Erre csak következtethetünk. A székelyeknek hat, a besenyőknek öt nemzetségük volt törzsenként. (60, 50)

A határvédelem ezekre a csatlakozott népekre hárult. A gyepűn élő csatlakozott törzsi had kibocsátotta őrségeit, előőrseit a gyepűelvére. A határvédelmén kívül a nyugati gyepűn a vaskohókat őrizték a vasőrök, a keleti gyepűn ugyancsak vaskohókat Ózd vidékén, illetve itt voltak a sóőrök az erdélyi sóbányák mellett. Ide a határőrvidékre kerültek 904-ben a kék-kendek, miután ekkor ölték meg a németek csalárd módon Kurszán kendét. A parancsnok nélkül maradt kék-kendeket körben a határőrvidéken telepítették le. De valószínűleg ez volt a sorsa 955 után a Bulcsu kíséretét alkotó herényeknek.

955 után épült ki Taksony alatt a speciális határőrség. Erről azonban a későbbiekben a történet elbeszélésében fogunk kitérni.

Beszélnünk kell azonban a gyepű és gyepűelve katonai berendezéseiről. A természetadta lehetőségeket a határvédelem kiaknáztta. Őserdők, mocsarak mellett

fákat döntöttek az utakra, árkokat ástak, gátakat emeltek. A folyó melletti örök (Kerkaörök, Zalaörök, Gömörörök) őrizték az átkelőhelyeket (cseke), zsilipeket állítottak és ellenséges támadás esetén a zsilipeket felhúzták és a völgyet vízzel elárasztották. Ilyenek voltak a Rába (Szentgotthárd környéke) és a Répce mellett.

Eddig az volt a felfogás, hogy a gyepek kelet-nyugati irányban voltak megerősítve. Kétségtelen azonban, hogy árkok és gátak elkészítésével az észak-déli irányban is kiépült a határvédelmi berendezés. Erről Tóth Endre a korona őre és Kiss Gábor szombathelyi régész értekezett. Ezen felül azonban megerősítették földvárakkal, sőt kővárakkal is a gyepeket. Ezek az erősségek, észak-déli irányt mutatnak. Dénes József szombathelyi régész várkutatásából tudjuk, hogy ez a várhálózat párhuzamosan haladt egymás mellett. A régi magyar határ közelében egymás után következnek: Darufalva, Sopron, Locsmánd, Szentvid, Pinkaóvár, a Hanságtól északra a Rába mentén a második vonal Oroszvár, Kapuvár, Babót, Sárvár, Vasvár, Körmend, a Marcal mellett Ókarakó.

Az ország belső része és a gyepek között kapukon keresztül folyt a közlekedés. Ilyen kapu volt a Kapi a Hanság területén, Kapuvár a Kisrába mentén és Németkapu Redege (Radkersburg) mellett.

Végül térjünk rá a gyepek, határőrsek és határvármegyék témájára.

A keleti székelység kiterjedtebb irodalommal rendelkezik, mint a nyugati székelység. Ezért röviden csak a nyugati székelység, határőrsek történetét vázoljuk. 900-ban elfoglalták a magyarok a Dunántúlt. A nyugati részeket a horkák (Bogát, Kál, Bulcsu) szállták meg. Nemzetségeik szálláshelyei előtt a csatlakozott népek fiai örködték. Ekkor épült ki a gyepek és a gyepeken. 904-ben Kurszán kende halálával kerültek ide kiegészítésül a kék-kendek, a kende kísérete. Ebben az időben azonban már felmerült a szükség a vaskohók őrzésére. 54 vaskohóhelyet tártak fel régészeink. Nem bizonyos, hogy mind működött, de a rendek (szláv vasmunkások) és a csatárok (páncélkészítők) nagyobb száma ezt is lehetővé teszi. 955-ig semmi különleges nem történt a gyepeken, hiszen a magyar csapatok egész Európát a tengerig bejárták, a gyepek őrzete csupán formális volt. 955 után azonban a helyzet megváltozott. Számítani kellett német támadásokra. Ezért Taksony létrehozta a Dunától északra és délre húzódó határterületet. A régi gyepeket, gyepeken megerősítette. 20 évig azonban a németek nem támadtak. Ettől kezdve azonban megkezdődött a német császárok telepítési politikája. Megkísérelték a gyepeken német telepeket létrehozni. 980 körül német oklevél szól arról, hogy egyes német telepeket a határörök elűzték.

Ekkor szakosodott a határőrsek. Két részre oszlott: az örökre (speculator) és lövőkre (sagittarii). Az előbbieket az őrhelyet őrizték, az utóbbiak járőröztek. Az örök jogi helyzetét Szent László korabeli törvény szabályozta. Ez a törvény az addigi jogszokást rögzítette.

Géza fejedelem idejében vette kezdetét a vármegye-rendszer kialakítása, leg-

alábbis a határvármegyék vonatkozásában. A nyugati határsávban Moson és Győr, Sopron, Karakó, Locsmánd, Vas, Kolon (Zala) megye alakult. Ez erősítette a határvédelmet is. Már nemcsak a csatlakozott népek őrői vigyázták a végeket, hanem a határvármegyék várőrsége is. Míg a határőrök az őrnagy parancsnoksága alatt tizedekben és századokban, mintegy 400 főt képviseltek határvármegyék szerint, addig a határvármegyék várkatonasága, a hadnagy vezetése mellett, ugyancsak tizedekben és századokban, szintén mintegy 400 fővel volt képviselve. Így határvármegyénként 800 főre gondolhatunk. Az örök és a lövők könnyű lovasok voltak, a vármegyei csapatnak a nagy része is.

Szent István korában többször is megkísérelték nyugatról az országot megtámadni és ellenük a harcban a határőrök előljártak. A gyepon csak úgy juthattak át, ha magyar határőrök segítették őket. Erre is volt példa. A nyugati német támadások azonban sikertelenek maradtak.

A határőrség a 10-12. századig sikeresen működött annak ellenére, hogy közben a magyar hadsereg nyugati páncélosokkal erősítette magát. S ugyancsak a németek is páncélos hadseregeket szerveztek. A 12. században, II. Géza korában a király külföldi lovagokat hívott meg az országba. Ilyen lovagi nemzetség volt a híres Héder és a Girolt nemzetség.

A 12. század második felétől kezdve a határőrség veszített hatékonyságából. Ez a katonai átalakulásnak volt tulajdonítható. Ezért pl. III. Béla királyunk az örök által védett Dobrát kivette az örök kezéből és Szentgotthárdnak adta, majd miután Gotthárd sem felelt meg a követelményeknek, a várat saját kezelésébe vette.

A tatárjárás döntő jelentőségű volt a határőrség történetében. Az akkor még gyér számmal épült magas várak ellen tudtak állni a tatár rohamnak. Lékát, Borostyánköt, Németújvárt a tatárok nem tudták bevenni, bár megkísérelték. Így azután IV. Béla a tatárjárást követően a magas várak építésére helyezte a súlyt. Ő maga, de főemberei is magas várakat kezdtek építeni. Ezzel azonban a határőrök jelentősége is nagy mértékben csökkent. Az eddigi milesi státust felváltotta egy alacsonyabb status, az őrstatus. Ennek részleteit a monyorosdi örprivilegium és a besenyők 13. század eleji kiváltságlevele tartalmazza. A király és a Héder nemzetség közötti évtizedekig tartó háborúskodásban azonban a határőrség újra szerepet kapott, de a Héderek hadseregében. A király ezért pl. a lövők statusát megszüntette és jobbágysorba vetette őket.

Bár külön őrségi terület jött létre a Rábától északra és délre fekvő Őrségben, a határőrök száma az állandó harcok következtében megcsappant. 1327-ben Károly Róbert Őri Miklóst nemesi rangra emelte, kinevezte őrnaggyá és meghagyta részére, hogy a még megmaradt öröket szedje össze és egy helyre telepítse. Ez az északi részen megtörtént, a délin nem. Északon Felsőőr, Alsóőr, Héényőr, Őrsziget, Jobbágyi településen megmaradtak az örök. A Felsőőrség többi helységében nem maradtak örök. A déli részen ugyan megmaradt valamennyi ör-

település, de 1393-ban Zsigmond király mind az Alsó- mind a Felsőőrseg falvait eladományozta a Sarowi (Lévai) Cseh családnak. A Rábától délre a szabad örök jobbágy sorba kerültek, a Rábától északra pedig, a már említett települések kivételével, a többi falvak is.

Az északi Őrseg megmaradt falvai az Őrseg felszámolása után helyi nemességet alkottak, majd betagozódtak az országos nemességbe. A déli Őrseg azonban 1848-ig a Batthány család jobbágyságát alkotta. Ez ugyan évszázados harcra vezetett, de a végső szót 1848 adta meg.

Végül a gyeű és sárköz vonatkozásairól is meg kell emlékeznünk. Sárköz a megszálláskor a fejedelem (Árpád és leszármazottai) és Botond birtokterülete közé esett. Nyilván kezdettől fogva fejedelmi birtok volt. (Kogutovitz Károly: Dunántúl és Kisalföld I. k. 286) Ehhez hozzá tehetjük, Decs Géza fejedelem nevét viseli. (Dehh, Decha, Gecha, Geche (Kiss Lajos: 359,68) Botond szállásbirtokától a Duna választotta el Sárközt, a gyeűtől pedig az Alsónyéktől dél felé húzódó mocsárvidék, a külső gyeű délen Nagyváty székely ispánságához tartozott, de hozzátartozott Székelyszabar is. A fejedelmi szállásbirtokot azonban nemcsak a természetadta lehetőségek biztosították, hanem nyék, székely és besenyő határörök is. (Besenyők: Báta, Ete, Nyék, Alsónyék, Székely, Székelyszabar). A királyi vármegyék kialakulása után Tolnavár lett a királyi birtokok székhelye. Őrséget a besenyők adták. Később királyi adományozás folytán Sárköz az egyház kezébe került.

Irodalom

Göckenjan Hansgerd: *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn*. Wiesbaden. 1972

Györffy György: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 1975

Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I-II. Budapest, 1988

Herényi István: *Magyarország nyugati végvidéke*. Budapest, 1999

Benkő Loránd: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest, I-III

Vámbéry Ármin: *A magyarság bölcsőjénél*. Budapest, 1914

Csötönyi Bálint (Budapest)

Sárköz, benne Alsónyék történelmi múltja

Sárköz hazánk egyik legismertebb tájegysége. Az itt élő magyarok évszázadokon át élték a maguk sajátos életét a Duna és a Sárvíz folyó hajdan kanyargós vadvizeitől, ingóványaitól körülzártan. Az áthatolhatatlan sártengerből kiemelkedő „göröndök”-ön négy falu húzódott meg: Alsónyék, Sárpilis, Decs és Öcsény.

Az itt lakók természeti elzártságuknak köszönhatték, hogy a történelmi idők vérvízatarai között védelmük minden időben biztosítva volt.

Az így kialakult sajátos földrajzi helyzetük lehetővé tette, hogy népi jellegzetességeiket évszázadokon keresztül megőrizték és továbbfejlesszék.

A külvilág szokásai, törvényei ha be is hatoltak ebbe a zárt világba, kényszerítő erejüket mindig is elvesztették. Az egymásrautaltság miatt kialakult szokások, íratlan törvények hatottak továbbra is az itt élőkre.

A sárközi magyarok *népi kultúrájukkal* külön helyet foglalnak el országunk néprajzi térképén.

Ez a tájegység nevét a rajta keresztül folyó iszapot és sarat hordó *Sárvíz* folyóról kapta. Sárköznek, mint tájnak a Duna és a Sárvíz nagy árterülete adta földrajzi jellegét. A Sárvíz folyót 1854-ben terelték el a Sárköz síkjáról.

Sárköz területe észak-déli irányban Tolnátlól Bátáig terjed, ahol erősen összehúzóul.

Nyugatról a szekszárdi dombvidék felől haladva a Dunáig: Öcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék és a dombvidékre épült Bátát foglalja magába.

A török hódoltság alatt, - az általuk elpusztított - Decs melletti Ete város is a Sárköz része volt.

Az 1535-ből származó megyei levéltári anyagok tanúsága szerint a Duna medrének változtatásai következtében a Sárköz tájegységébe tartozott, ma a Duna-Tisza közén lévő, Szeremle és Érsekcsanád is. A Dunántúlon pedig a Tolna város melletti Bogyiszló. E községek lakói ma is Sárközinek vallják magukat. Népi kultúrájuk sokban meg is egyezik az itt kialakultakkal. Ennek egyik bizonyítéka, hogy az 1941. évi alsónyéki Sárközi Népfőiskolába a három községből hét hallgatót küldtek. Ugyanennyien vettek részt a népfőiskolán az öt sárközi községből.

Sárköz jellegzetes domborzati viszonyainak kialakulása a *pliocén* (földtörténeti újkor, 5,5 millió éve kezdődött) időszakára vezethető vissza. Ez a terület észak-déli irányú törésvonal mentén, 100-150 méterre süllyedt. A Duna folyó kavicsal, homokkal és iszapos üledékkel feltöltötte a térséget. Később, a *pleisztocén* (földtörténeti újkor 2-2,5 millió éve) időszakában vastag löszréteg rakódott rá. Ezáltal az ártéri részeken 6-8 méter magas löszplatók keletkeztek.

Sárköz és benne szülőfalum Alsónyék múltja a régészeti adatok tanúsága szerint, elvezet a *történelem előtti időkbe*.

Sárköz területe már a *kőkorszakban* is lakott volt. Régészeti munkák során Őcsényben és Alsónyéken is találtak e korszakra jellemző leleteket. (A peremterülethez tartozó Bátaszéken, Mórágyn és Szekszárdon azonban jóval több kőkorszaki leletre akadtak.)

A *bronzkorszakban* már benépesült Sárköz élővilága. Ezt bizonyítják a sárközben folytatott régészeti ásatások gazdag eredményei is. (A továbbiakban csak az alsónyékit ismertetem.)

A régészek 1892-ben Alsónyék jelenlegi helyétől északra a „Szőlőskert“ nevű ártéri halmot tárták fel. A munkálatokat Dr. Wossinszky Mór, a szekszárdi múzeum akkori igazgatója vezette.

Meglepően sok, ebben a korszakban használt mészbetétes cserépedény került elő érintetlen állapotban. Sőt megtalálták a mészbetétes edények bronzkori készítőinek urnatemetőjét is. Ezek az elégetett halottak hamvvedrei voltak.

A mészbetétes edények készítése technikája és az edények díszítése az őskori agyagművészet remekeit képviselik.

Ha az edények anyagát vizsgáljuk, az a legtökéletesebb iszapolt agyag. Egy sem akadt közöttük ami szemcsésebb állagú lenne. Az edények falazata igen vékony, néha csak 2 mm vastagságú, annak ellenére, hogy ezeket korong nélkül, szabadkézzel állították elő. A kis miniatűr edények szabályossága olyan kifogástalan, hogy csak a legnagyobb ügyesség és gyakorlottság mellett voltak abban a korban ezek előállíthatók ilyen tökéletes módon.

Az edények alakja és mérete igen változatos. Találtak egészen piciny edényeket is, az úgynevezett „könnytartókat“. Ezek igen csinosak, alakjuk egyforma. A legkisebbek a 3 cm magasságot sem érik el. A legnagyobbak magassága is alig több 4 cm-nél.

Az előkerült edények díszítése mind mészbetétes. A díszítő elemek nemcsak az edények oldalfalain, hanem az edények alján is megtalálhatók. A „könnytartók“ díszítése többnyire keresztalakokból áll, de több edényen nem található meg ez a díszítés.

A mészbetétes edényeken az alsónyéki feltárásokig kizárólag geometriai ábrák láthatóak. Az alsónyéki leletek az elsők voltak a bronzkori régészetben, amelyeknél a mészbetétes edényeken *növénymotívumok* jelentek meg.

Több nagyobb edény fényes feketére mázolt, bár a fekete szín mellett előfordultak barna színezetű edények is. A talált edények sokaságából csak egy akadt, amely a fekete és a barna színtől eltérően halványárga színezetű volt.

A színek az ősember kifejezőmódjának változatosságát mutatják a kerámiakészítésben.

Joggal állíthatjuk, hogy a sárközi magyarok egyik mestersége, a fazekasság

már az őskorban kialakulhatott.

A *vaskorban* a Kárpát-medencében a kelták telepedtek. Sárközben a kelták legnagyobb lakott helye, az általuk alapított Aliszka volt, a mai Szekszárd helyén. Itt a régészek több temetkezési helyüket is feltárták. De Ócsény és Alsónyék határában is tudunk kelta sírokról.

Az egyik leghíresebb, a nemzetközi régészetben is számon tartott kelta lelet, a kőbe véssett állatfigurát ábrázoló *bátai vadkan*.

A kelták uralmának a *rómaiak* vetettek véget. Megszállták a Dunántúlt és Traianus császár a Római Birodalom egyik tartományává tette.

Ebben a korszakban épült a Sárközön is áthaladó híres római hadiút, latin névén: *Strada regalis*.

Mivel a Római Birodalom keleti határa a Duna folyó volt, így a Dunához közel húzódó hadiutat őrtornyokkal, erődítményekkel megerősítették. Innen a név: *limes*. A Sárközön áthaladó szakaszon a hadiút és a limes egybeesett. Sárközben ilyen erődítmények voltak *Ad Latus* (Ócsény) és *Ad Statuas* (Várdomb). Ezek az erődítmények a birodalom határvédelmi rendszerének a részét képezték.

Alsónyék község jelenlegi határa a római hadiút körébe esett. A hadiút mellett három mérföldkő is napvilágra került. Ezeket Maximinus Thrax római császár (Kr. u. 235-238) uralkodása alatt állították.

Az utolsó mérföldkő, vagyis a harmadik, kisebb felső részét 1980 késő őszen, az Alsónyékhez tartozó „Gubacshegy” nevű szőlőhegy alatt mélyszántást végző traktor ekéje fordította ki a földből.

A kő nagyobb alsó darabját, a most itt jelen levő, Bogár Dezső, Alsónyék polgármestere ásatta ki a földből. A római mérföldkövet, megőrzésre egy bátaszéki orvosnak adta, aki pár éve már eltávozott, a minden élők útján.*

A mérföldkövek értékes adatokat szolgáltatnak a vidék történetéről a római társadalomra vonatkozóan.

A rómaiak után az *avarok* (török, tatár eredetű lovas nép) 568 körül telepedtek le a Kárpát-medencében. Először az Alföldet és Erdélyt foglalták el, majd a Dunántúlt is meghódították. A Sárköz síkján több településük is volt, így Alsónyék határában is.

Az avarok két évszázados uralmának a földrajzi környezet kedvezőtlen változása, a több évig tartó aszályos időszak vetett véget.**

Ekkor keletkezett az itt élő szlávok körében a következő mondás: „Elpusztultak, mint az avarok, akiknek sem utóduk sem maradékuk.” A pontossághoz hozzátartozik, hogy az avarok nem mind pusztultak el.

* In Memoriam: Dr. Csanády György orvos, amatőr régész, műgyűjtő és muzeológus, az értékes régészeti lelet, birtoklásának az örömeiben, a helyszínen a következőket mondta: „A kő láttán rögvést a szívba j kerülgetett a gyönyörűségtől...Így most nálunk telet Maximinus, aki előkorában sem lehetett könnyű gyerek”... (Forrás: A Wosinszky Múzeum évkönyvének XX. száma)

** Na és az úgynevezett Nagy Károly 791-től 804-ig ellenük viselt háborúja. Szerk.

Az avarok után a Kárpát-medencében új honfoglalók a *besenyők* (török nyelvű, nép). A történészek és a régészek a Kárpát-medencében kb. 150 besenyő településről tudnak. Ezek kb. egy harmada a Sárvíz folyó mellett és a Sárköz síkján volt. Sárköz összes településének határában fellelhetők olyan dűlőnevek, amelyek a honfoglalás előtti besenyő településekre utalnak.

A nyelvészek Báta község nevét is besenyőnek vélik.

Mi lehetett az oka Sárközben a besenyő települések sokaságának?

A Sárvíz folyó völgye és a Sárköz síkja már a honfoglalás előtti időben, a Kárpát-medence legvédehetőbb területei közé tartozott. Ezt az igen kedvező földrajzi adottságot használták ki a besenyők az itteni letelepedésre.

A *honfoglalás* idejéből Öcsény, Decs, határában tártak fel sírmezőket. Vajon Alsónyék jelenlegi határában kik lakhattak és milyen településeik voltak?

Erre a kérdésre a ma is létező 38 dűlőnévből lehet következtetni. Ebből 16 avar és besenyő eredetre utal. Ezek: Besenyőhát, Dénna, Aránka, Ortonya, Bákos, Ebes, Holtebes, Ebesszeg, Kanizsa, Panizs, Suhonya, Acsád, Belente, Násznószél, Dombó, Gyöngéd.

Három idegen eredetű: Meszta (helységet jelent), Betekincs (jelentése ismeretlen) Kesztlőc (a kasztel vagy kosztel szóból származik, jelentése kastély, vár vagy vártemplom).

Alsónyék határában a dűlőneveink 50 százaléka avar, besenyő és szláv eredetű településre utalnak. (Például a jelenlegi Kesztlőc dűlő a török megszállás előtt önálló szláv településként létezett.)

Honnan származik Alsónyék neve?

Az alsónyéki református templom alapjainak lerakásakor, 1790-ben már Alsónyéknek nevezték. Az alsó szót kb. a 18. század közepétől használják az ugyan-csak Tolna megyében, északra lévő Nyék (Felsőnyék) megkülönböztetésül.

A Nyék elnevezés jóval több mint ezer éves lehet.

A Nyék szavunk tartalmának megismeréséhez a honfoglalás előtti időszakhoz kell visszamenni, Baskíriába, illetve Bizáncba (Istanbul).

A Nyék személynévvel írásban először 950 körül találkozunk, a bizánci törzsnév listában. Bíborban született *Konstantin* bizánci császár (911-959 között uralkodott) szerepelteti a „*Neké*”=Nyék nevet, mint a magyar törzsek egyikét, „A birodalom kormányzása” (DAI: De Administrado Imperio) című művében.

Konstantin császár szerint 600-700 között Baskíriában a Káma és a Belaja folyó vidékén jött létre a magyarság magja, a „*Hét Magyar Nép*”.

A honfoglalás előtti hét magyar törzs hiteles nevét egyedül Konstantin császártól ismerjük, „DAI” című művének 40. fejezetéből: „A kabarok és turkok nemzetiségéről” cím alatt. A császár a „turkok” (törökök) kifejezés alatt a magyarokat érti.

Konstantin a szóban forgó fejezetben első helyen még az őshazában a magyarokhoz csatlakozó három *kabar* törzset említi. A kabarok lovas nomád néptörzse; az ősmagyarokhoz csatlakoztak.

A császár másodiknak a minket közélről érintő „NEKÉ”=Nyék törzset tünteti fel.

Harmadiknak a „*Megeré*” néven pedig a Megyer törzset.

A törzsek közül a vezető törzs a Megyer (Magyar) és a védőtörzsként szereplő Nyék (határvédő akadály) *finnugor* nevű. Mind a két törzsnév alapvető nyelvi emléke a magyar őstörténetnek.

Konstantin művében a többi öt magyar törzset török eredetűnek tartja. Ezek a következők:

1. „Kurtugermat”- Kürtgyarmat (két önálló törzs összeolvadása) A Kurtu török szó hótörzslaszt, a Gyarmat pedig magyarul fáradhatatlant jelent,
2. „Tarján” (török eredetű szó) - jelentése méltóság,
3. „Genakh” Jenő-jelentése bizalmas, tanácsadó miniszter,
4. „Karé”-Kér- magyar jelentése óriás,
5. „Kaszé”- Keszi- darab, töredéket jelent magyarul.

A török eredetű törzsnévben azon idők emlékét őrizzük, amikor a magyarok török törzsszövetségben éltek.

Ha a nyék szavunk jelentését *tartalmilag* vizsgáljuk, akkor a következő eredményre jutunk:

- Nyék szó jelentését először Szabó Károly akadémikus fejtette meg, az 1860-as években a Konstantin császár DAI művében görög nyelvről magyarra fordítása-kor. „NEKÉ pedig a Nyéket takarja” - írta, ez az ősi szavunk a „természet által védett helyet” jelenti.

- Herman Ottó természettudós úgy határozta meg nyék szavunkat, mint sövény-nyel, árokkal bekerített helyet vagy magát a bekerítés tényét, Sárközben pedig nyék szavunk mocsaras berket, természetes védettséget biztosító helyet jelent,

- Van egy, az idősebbek által még ismert, török eredetű szavunk a „gyepű”. Ez a szó nyéknek jelentéstani párja lehet:

Nyék (határvédő akadály) - Gyepű (határerődítés).

A honfoglalás után *Szent István* uralkodása idején a Kárpát-medencében kb. 24-25 helység viselte a Nyék nevet, s még ma is megtalálhatjuk azt különböző formákban. Pl. Felsőnyék, Kápolnásnyék, Nyékládháza stb.

A Kárpát-medencében szép számmal előforduló Nyék helyneveink, a Nyék törzs végleges letelepedési helyeit jelölheti.

Az új hazában a Nyék törzs eddigi védőszerepe megváltozott. Ez a változás pedig a magyar törzsek életében óriási jelentőséggel bírt.

Az őshazában a Nyék törzs saját védelmén kívül a többi törzs védelmét is el-

látta, tehát a *védőtörzs* szerepét töltötte be. Ez a gyakorlatban azt is jelentette, hogy a harcban mindig a védőtörzs tagjai mentek elől, mint a legbátrabbak. Az őshazában a Nyék védőtörzs szerepét az egész magyarság fennmaradásának elemi szükséglete határozta meg. Ezért szerepénél fogva is a legerősebb lehetett a magyar törzsek között.

Az új haza védelmét már nem egy törzs látta el, hanem az egész magyarság feladatává vált.

A fennmaradt írásos emlékeinkben különböző módon szereplő helynevünk etimológiailag (szavak eredetével foglalkozó tudomány) a Nyék közszavunkkal egyeztethető. Például 1113-ban „Nec“, 1135-ben „Neg“, 1138-ban „Neku“ néven II. Béla királyunk adománylevelében találkozunk vele. A király a cikádori cisztercita apátságnak adományozta „Szék“ megjelölésével (Bátaszékről van szó).

Majd 1156-ban „Nek“ néven található. Közel száz év múlva már „Nyek“. 1281-ben pedig „Neek“ néven szerepel a korai írásos emlékeink között.

Az 1535-ben, a mohácsi csata után egy Bátán kelt oklevélben (*Az apátság javainak összeírása*) a 12. helyen Nyek falu van feltüntetve, mint az apátság tulajdonában lévő település. A Tolna megyei levéltárban egy török időkből származó térképet találtak. Ennek címe: „Szekszárdi és Budai Szandzsák főbb lakott helységei 1580 körül Tolna-megyében“.

A térképről kiderül, hogy Nyék falu eredetileg nem a Sárköz mocsarában lévő egyik „göröndön“, hanem a római hadiút mellett lehetett, a mai Lajvér hegyen.

Nyék a török hódoltság idején, vagy még jóval előbb, a jelenlegi helyén - a mocsárvilág egyik „göröndjén“ - úgynevezett *váltóközséggként* alakulhatott. Ez lehetővé tette lakóinak veszély esetén a védett helyre való menekülést. Nyilván előttük volt a dombvonulatra épült Bata város szomorú példája. Bátát 1539-ben éppen a búcsú napján rohták le a törökök, elpusztították a várost, rabláncra fűzve elhurcolták az elmenekülni nem tudó több ezer fős lakosságot.

Valószínű, hogy a törökök elől való menekülést segítették a Sárközben annyira jellemző szállások is. Ezek nem a mocsarak, vadvizek lecsapolása után jöttek létre, csupán ekkor váltak ismertté.

De nemcsak Nyék lakói biztosítottak maguknak védeltséget a Sárköz mocsárvilágában, hanem a másik három sárközi településnek is volt alteregója (hasonlósa). Az eredeti nevüket nem változtatták meg, csupán egy kis jelzőt tettek nevük elé. Kis-Pilis, Kis-Decs és Kis-Őcsény. A decsiektől még a „főhéméről“ sem feledkeztek meg. Részükre közel az Ősdunához, mélyen a mocsárvilágban Asszonyfalva néven települést hoztak létre. Mint a név is elárulja, veszély esetén ide rejtették az asszonyokat és a gyermekeket. Az Asszonyfalva szép példája az asszonyokról és gyermekekről való gondoskodásnak.

Többek között a török pusztításnak lett áldozata Ete város. Fennmaradt feljegyzésből tudjuk, hogy a Szekszárdi Szandzsák (török közigazgatási terület ne-

ve) fő feladata a törökök által megszállt területen az adók beszedése. Ete város polgárai panaszlevelükkel fordultak a szandzsák agájához. Elmondták, hogy egy év alatt kétszer rabolta ki városukat az egyik török martalóc csapat. Idézet a levelükből:

„Reánk izene, hogy ha meg nem sarcolunk neki, tehát reánk jü és városunkat megégeti és megdúlja, annak utána valamölyet kaphat bennünk, mind szabylára hányja... , megfogott egyet köztünk, kötözve vele hordozza. Ilyen fenyegetéssel fenyeget ha meg nem sarcolunk neki, tehát az embert megsüti, süttel beküldi... , soha nem tudunk hová lönni... mert elpusztult a város, el köll róla futnunk, pusztán köll hadnunk.“

Ete lakói mérhetetlen elkeseredésükben maguk égeték fel a városuk maradványait, és a mocsarak közötti Kis-Decsre menekültek, mivel a mocsárvilágban nem volt saját hasonmásuk. Az etiek csupán csak annyian maradtak, hogy Kis-Decs egyetlen utcájában is elfértek.

A törökök súlyos adókkal sanyargatták az élve maradottakat. Ennek bizonyítékai a megyében fennmaradt adólajstromok. Az egyik 1574-ben készült: „A szekszárdi szandzsák részletes deftere (adólajstroma) III. Murát szultán korából“. Bevezető sorai a következők:

„A szekszárdi szandzsák részletes deftere, a Padisahnak a Világ Menedékének - kinek kalifasága és birodalmának műve növekedjék - hass (a szultán birtokát jelentő) birtokairól a szekszárdi kerületben a nevezett szandzsákban.“

Mi után és mennyi adót fizettek a Sárköz községei? A törökök precíz kimutatásaihoz erre is feleletet kapunk.

- Nyék falu: illetékből, gabona tizedből, más összegekből, haltizedből és a hal kettedből évente 51.210 akce (török ezüst váltópénz)
- Ebes falu (ma dülönév): évente 200 akce;
- Eter város (a hadiút mellett Nyéktől északra): évi adója 117.754 akce volt;
- Bába város: évi adója 51.774 akce.

A hat évvel későbbi 1580-ban készült adólajstromból a törökök által kivetett kapuadó nagyságáról nyerhetünk képet. Kivetésénél a törökök két tényezőt vettek figyelembe. Az első, hogy az adózó porta kapuján egy megrakott szénásszerker keresztül tud-e menni. (Innen ered a kapuadó elnevezés is.) A másik, az adó nagyságát határozta meg. Itt a porta lélekszámát vették figyelembe, minden 15 fő személy=egy kapuadóval. Ez utóbbi azért is fontos számunkra, mert a települések akkori létszámának nagyságára megközelíthető pontossággal lehet következtetni.

- Nyék: kb. 900 fő után 60 kapuadót fizetett a töröknek,
- Lak, Kesztlő kb. 120 fő után 8-8 kapuadót fizettek,
- Ete kb. 2400 (!) fő után 160 kapuadót kellett fizetnie, Sárközben ebben az időben ez lehetett a legnagyobb lakott hely,

- Báta: kb. 1515 fő után 103 kapuadót fizetett a török adószedőknek,
- Decs (Kis-Decs, Asszonyszállóhely): kb. 1500 fő után 100 kapuadó a kivetés. (A váltóközségekben menedékeket találtak után is adóztak? - Asszonyszállóhely = Asszonyfalvával)

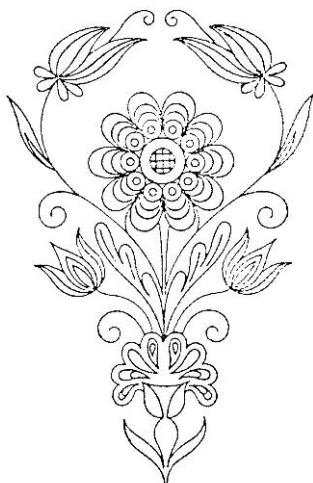
A 150 évig tartó török hódoltság után Nyék, Pilis, Decs, Őcsény lakóinak 40 %-a maradt meg. Csupán azok maradhattak életben, akik még időben mélyen behúzódtak a Sárköz mocsárvilágába. Nyék lakói is ezt tették, de soha többé nem is jöttek ki onnét. A jelenlegi helyén a 18. században települt újjá. Ete és Kesztlőc önálló lakott helyként már nem is létezett.

A valaha virágzó színmagyar Sárköz peremterületeire a török világ után sváb telepesek jöttek. Szekszárd, Várdomb és Bátaszék is német lett.

A történelmi múlt megismerése segíthet bennünket a Sárköz és benne az alsó-nyéki magyarság jelenének megértésében.

Előadásom Petőfi Sándor „Voltak fejedelmek“ című versének két sorával fejezem be:

„Az idő igaz,
S eldönti ami nem az.“

A Tamana Sárköz

A népművészetben gazdag *Sárköz* színes szötteseivel, himzéseivel, ólom és fém-mázás fazekas edényeivel, pompás színes viseletével, öthangú népdalaival élenjáróan tárja elénk a magyar műveltség *ősiségét*. Itt most ezt az ősiséget igyekszünk megerősítetten bemutatni az ott található *négy ősi földrészek közötti név+szerkezet Tamana's világ bemutatásával*. Ezekből az ottani tájon a Sió folyó, az Isztára-Lápa, Kalapat és Poronga vizes-rét kerül összefüggéseket feltáró górcsónk alá.

Sió: *folyót* jelöl nálunk. A folyónevek a legmegbízhatóbb őstörténeti mutatók a földrajzi nevek között. A vizek neveit változtatják meg legkevésbé az évszázadok, évezredek folyamán. Ha ehhez a tényhez hozzáadjuk azt a másik tény, hogy a Sió folyót, patakot, öblöt jelent *Baszkhonban, Burkina Faszóban, Csádban, Ekvádorban, Elefántcsontparton a Fülöp-szigeteken, Iránban, Japánban, Thaiföldön, Togóban, Új-Guineában - mind az öt földrészen is*, akkor kétségtelen: Sió ősi földrajzi név; az egész földre kiterjedő egyetemes műveltség(ek) fennmaradt tanúja. Akárcsak a 23 éves Tamana kutatásaink során az öt földrész 184 országában-táján talált *hétézer földrajzi név+szerkezet (3-4-5-6 elemes!)*, amelyek azonos szerkezetképletű ikerpárjai mind ott vannak a *Kárpátok alatt és amiknek 60 %-a ma is létező magyar családi ill. személynév is!*

Ha aztán azt is bemutatjuk, hogy pl. a Sió folyó milyen név+szerkezet környezetben; milyen további folyó, víznevek, név+szerkezetek között található pl. a Baszkföldön, Ekvádorban, Elefántcsontparton, Thaiföldön és Új-Guineában, akkor Sió ősisége, Kárpát-magyar, Sárköz-magyar ősisége még adatbiztosabban tiszteleg előttünk.

Sió folyó a *Baszkföldön*: (41.50-0.50) - ott három Maros patak, a Bal+Áta, Déva, Tur+Ul, Ur+Ola folyó társaságában. Ehhez pedig vegyük hozzá a következőket: a.) ugyanaz a Maros vizet jelöl nálunk, Indiában, Indonéziában és Nigériában is; b.) ugyanaz a Bal+Áta patak és tó nálunk, vizet jelöl Angólában, a Fülöp-szigeteken, öt patak Libanonban, patak Trinidadon ott éppen a Tamana hegy lábánál, folyó Ekvádorban (↓); c.) ugyanaz a Turul domberdő nálunk a vasi Őrségben, de (!) patak Libanonban, ahol öt Baláta patak is a társa; d.) ugyanaz az Urola dűlő nálunk Szat+Már-ban és ott Kis+Várda tartozéka, de (!) a délafrikai Észak-Namíbiában ugyanaz az Urola és Mánd+Onga két gyöp-sziget-kút, ahol az ott élő Ó+Vám+Bó törzs mondájában Kál+Onga a főszellem. De (!) nálunk a kisvárdai Urola ott a Mándok határában lévő három Kál+Onga (domb, dűlő, tanya) közelében van! Kál+Onga aztán fellelhető a föld további 24 országában-táján is. Kál+Onga+Vár például az *időtlen városfalairól* nevezetes csendes-óceáni

Pónape sziget (6.48-158.18) faluja - ott éppen a Pata+Pat domb aljában (L.: Kala+Pat a Fülöp-szigeteken).

Sió *folyó Ekvádorban*: (3.00-D-79.00) - ilyen további folyók társa: Bal+Áta, Iza, Kara+Kas, Mura, Tisza, Una – valahány folyó a Kárpátok alatt. Iza+Só nálunk Mára+Maros-ban az Iza folyó partján van, de (!) Iza+Szó Baszkhonban falu a Sió folyótól északnyugatra! Aztán: Kara+Kas: magyar családi név, Törökhonban tömegnév, Kara+Kas: folyó aztán Újgúriában is, ahol például a Bor+Tala folyó a társa, de (!) nálunk Mára+Maros-ban a Bor+Tala folyó *fordított név+szerkezet-képlete*: Tala+Bor éppen ott a Tisza folyóba ömlik, akárcsak a szomszédságában lévő Iza folyó!! Az andoki Karakas, Tisza, Iza Újgúrián át köszönti ikerpárjait a Kárpátokban a Mára+Maros-i havasok alatt!

Aztán: Mura folyó nálunk, Hondurászbán, Libanonban (kettő is!), Nikaraguában, Ománban, tizenhárom víznév Tuniszbán és folyó Venezuelában ott a Tamana+Kó indián törzs földjén! Itt nem érdemtelen megjegyeznünk: a Tamana+Kó indiánok mondájában az *első emberpár* a kolombiai 4600 méteres Tamana hegy csúcsán teremődik! Ugyanakkor Ausztráliában az őslakó abók regéjében éppen Tamana úrhajós szellem hozza létre az *első emberpárt*!

Tisza azután folyót jelöl Kamerunban, Kongóban, két folyó is Közép-Ázsiában, folyó Nigériában, két folyó Panamában, két víznév Sri Lankában. Tisza+Vári azután patak Nigerben, ahol például Aranka is patak; de (!) Aranka folyó nálunk, két folyó Indiában és két patak a még ma sem teljesen ismert dél-amerikai felföld gajánai öserdejében (↓). (A Gajánai felföld és még 16 földrész, ország Tamana térképe megtalálható a svédországi, Kovács Gyula Tamana munkatársunk által szerkesztett honlapunkon: <<http://home.swipnet.se/tamana/>>

Sió: *három folyó Elefántcsontparton* - ott például négy Para+Para folyó kíséretében. De (!) Maóri-Zélandon ugyancsak négy Para+Para folyó van ott például a Kóka+Tahi folyó társaságában. Ugyanakkor nálunk Pest megyében Kóka falu tartozéka éppen Tahi Major! Aztán: Para, Kóka, Tahi mind magyar családi név is! Nos, a magyar-maóri műveltségi összefüggésekről Hevesi-Uxbond írt jelentős művet 1928-ban „Munda-Magyar-Maóri” címmel, ami Londonban látott napvilágot. Ennek népszerűsítésében és magyarázatában Simon Endre munkatársunk végzett kiemelkedő munkát! Ugyanakkor ugyanaz a Para+Para falu Szabir-Mezopotámiában (34.58-44.28) ott a Bot+Mál régészeti lelőhely, a Magar hegy és a Turul folyó társaságában! Viszont: ugyanaz a Bot+Mál nálunk a Mát+Ra hegységben domb Pász+Tó község határában; de (!) ugyanaz a Pász+Tó indián törzs Kolombiában - ott a Tamana hegytől délre! És (!) Venezuelában a Tamana+Kó indiánok (↓) honában hét (!) Para+Para helység is megtalálható! Aztán nálunk a somogyi Para+Gát dűlő és a temesi Posz+Para község is Para+Para képletet ad... Sió és Parapara - Tamana bizonyossága!

Sió: *folyó Thájjöldön* (14.30-103.15) - a Száva, három Ung és a Kút+Tavan fo-

lyó társa. Száva folyó nálunk, három folyó Angólában - ahol például 22 Palánka falu is van -, patak az óceáni Fidzsin ott például a Réva, Szo+Váta, és öt (!) Vajta+Kálla patak kíséretében. Nos, Réva, Szováta, Vajta, Kálla mind magyar családi név is! Aztán Ung másik változata Onga; ez pedig éppen Tamana város folyója Japánban (32.52-130.35). Buda+Onga viszont az afrikai Ruandában domb név+szerkezete éppen a Bihar folyó mentén, de (!) Buda+Ung Új-Guineában folyó (7.10-147.10)! Aztán: Úr+Onga: Zimbabvében hegy, míg ennek *fordított nép+képlet+szerkezete*: Onga+Úr Mikronéziában sziget (7.00-135.00). Ilyen megfordíthatóságot látunk nemcsak az újjúr Bor+Tala és a kárpátoki Tala+Bor folyó esetében, hanem (!) az itteni, thájföldi Kút+Tavan folyó kapcsán is, hiszen ennek *fordított képlete*: Tavan+Kút éppen nálunk Bács megyében ősi falu és ércsatorna név+szerkezete!

Sió: *folyó Új-Guineában*. (5.50-145.00) - ott a Kun+Ágó falu mellett, de (!) megint Elefántcsontparton (↑) ugyanaz a Kun+Ágó folyó ott a három Sió folyó kíséretében! És (!) nálunk a Jászságban Kun+Ere dülő éppen a Jász+Ágó patak mentén található!

Úgy gondoljuk: a sárközi Sió világbemutatása mind az öt földrészen világosan élénk tárja Sió egész földünket átölelő, nagy időméliséges ősiségét.

Isz+Tára+Lápa: vizesrét a Sárközben, Decs község határában, de (!) Isz+Tára falu Bolíviában (18.22-66.26) ott a Tara+Káni falu (18.06-66.40) közelében. Ám (!) Tara-Kán nálunk ikerdülő Békés város közelében és (!) ugyanaz a Tara+Kán: sziget Borneó keleti partjainál és (!) ugyanaz a Tara+Kán: falu Észak-Iránban, ahol éppen Temes+Vár (!) falu (37.22-57.40) szomszédja! Tó+Lápa aztán dombhát nálunk a Bükkben Omány község tartozéka, de (!) ugyanaz a Tó+Lápa Mekszikóban falu (20.37-98.46). Ám a csattanója most következik: Mekszikó főváros közelében, a Tápa+Lápa falutól (17.10-93.06) északnyugatra van az Isz+Tápa+Lápa helység (19.21-99.06), ahol 89 évvel ezelőtt tíz méter mélységben, tűzhányó hamuja alatt fejlett város romjait találták - Tó+Lápa falutól délnyugatra! Szóval és még inkább tény-tettel: Isz+Tápa+Lápa, Tó+Lápa Mekszikóban, Isz+Tára+Lápa a Sárközben, Isz+Tára falu Bolíviában, Tó+Lápa a Bükkben - a 40.000 és „Öthangú“ csont-síp lelőhelyén és Mekszikóban! Tápa-Szék azután helység Szeged város közelében. És (!) a budapesti távbeszélőkönyvben (BPTK) 27 Tápa-Tápai is van! A Lápa végződés (többnyire völgy jelöléssel) igen gyakori nálunk; a Bükkben pl. Mis+Kolc várostól délnyugatra találunk tíz (!) Lápa végződésű völgyet: Akol+Lápa, Derecske+Lápa, Fiók+Lápa, Sügér+Lápa, Szarvaskő+Lápa, Szöllő+Lápa, Tölgyes+Lápa, Varga+Lápa, Vas+Lápa, Vasérc+Lápa!

Isz+Tápa+Lápa - Isz+Tára+Lápa Tamana mekszikói és sárközi tényvalósága!

Kalap+Pat: ugyanaz a Kala+Pat folyó a fülöp-szigeteki Mindanao szigeten (7.50-124.40, amit „szittyá-hun-avar-magyar“ szigetnek is neveztünk el a rajta lévő

Tana+Kun, Bala+Buda folyó, baján-magyar ikerfalu „jóvoltából“. (7.00-124.00). És (!) ráadásul itt van a Sió+Kun *folyó és öböl is* (7.40-122.10) ott a Galántay hegy (7.51-123.58) és a Kara+Buka fok (7.35-123,06) társaságában. Kun, Galántai, Kara, Buka - magyar családi név is! Aztán: Kara+Buka: dülő Békés és Csongrád, erdő Komárom megyében! És (!) Kara+Buka ott van mind az öt földrészen (Bolívia, Brazília, Közép-Ázsia, Mozambik, Mongólia) és (!) Kara+ Buka+Bura patak ott lelhető a még ma sem teljesen ismert Gajánai őserdőben ott Apa+Ikva, Vata+Pat patak (↓) társaságában. És (!) ugyanakkor Kara+Buka, Kara+Bura Nyugat-Ausztráliában két szomszédos Gyöpsziget-Kút - ott éppen a Tamana oázis közelében (24.00-117.00). Bura magyar családi név is és jeles Tamana névvégződés: Bur+Bura falu nálunk Hunyad megyében, folyó Kolombiában, két sziget a Csád tóban, falu az Indus-völgyi műveltség honában, Pakisztánban és (!) falu Új-Guineában (5.30-145.30), ahol éppen a magyar és Pap+Úr falu közelében található! Aztán Sió+Kun végződése is „helyre-igazít“ bennünket itt: Don+Kun ősi város Japánban, ahol például Sió+Boró folyó az Ajnu-Ős Hokkajdó szigeten és (!) Japánban például a Sió földrajzi név éppen „folyó“ jelentésű! Aba+Kun nálunk ősi magyar személynév, Kara+Kun pedig a volt Valkó megyében falu, de (!) ugyanaz a Kara+Kun: falu Közép-Ázsiában is. Tara+Kun aztán romváros, Kán+Kun pedig hágó Afganisztánban, de (!) ugyanaz a Kán+ Kun: üdülőhely a Mekszikói Maja-Juka+Tán félsziget keleti partjaival szemben. Kátó+Kun viszont hegy Új-Kaledóniában, ott a 7000 évesre becsült, építkezés-re használt cement-hengerek kíséretében!

Kala+Pat nálunk Bogy+Isz+Ló határában van, de (!) ugyanaz a Bogy+Isz+Ló Bács megyében Fajsz községtől délkeletre a Han+Tóka és a Táj+Van-sziget dülő között van! Fajsz: gyakori Indiában és Afganisztánban (↑), ahol például a Kala+Kaján falu is megtalálható (35.37-68.26), ahol például Szalaj+Ka és Tamana leánynev! De (!) Tala+Kaján az óceáni Mikronéziában falu (14.08-145.12), ott a Fajsz sziget (11.00-141.00) vizein, nálunk Kala, Tala családi név és (!) Gyepü+Kaján elzárt-hegyi-“Tamanás“ falu a Bakonyban! Aztán nézzük csak meg: itt van Táj+Van-sziget dülő és Han+Tóka dülő, de (!) a kínai Táj+Van szigeten Táj+Tóka falu (24.36-121.02). Hani: kínai nemzetségnév a Junnan tartományban, Han: magyar családi név, akárcsak Han+Kusz. Itt aztán a Kusz végződés is újra útbai-gazít: Szala+Kusz falunk a Nyit+Ra mentén, de (!) ugyanaz a Szala+Kusz-község Egyiptomban és Szara+Kusz volt az utolsó asszír király, aki 2603 évvel ezelőtt halt meg Ninive lángjai közt.

Visszatérve Kala+Pat-hoz: itt a Pat végződés kiváló őstörténeti kalauzunk: Pata+Pat domb a fülöp-szigeteki Észak-Luzonon, de (!) ugyanaz a Pata+Pat szintén domb a csendes-óceáni Pónape szigeten ott Kál+Onga+Vár falu mellett (↑). Viszont (!) ennek *fordított név+szerkezete*: Pat+Pata Árpád apánk másik neve is! Aztán Pata+Pat úgy képződik, mint Pata+Lom falu Somogyban és Kala+Pat vizesrét itt, de (!) ugyanaz a Pata+Lom és (!) ugyanaz a Kala+Pat két folyó

megint a „szittyá-hun-avar-magyar“ Mindanaó szigeten!!

Kala+Pat ezen sárközi s mindanaói, Pata+Pat ezen somogyi, tolnai, pónapei, mindanaói összefüggése és Kara+Buka+Bura csodája - nemcsak Tamana érvényhatóságát húzza alá, hanem cselekvésre is szólít! Ezen csodálatos azonosságokat ismertetnünk kell minél szélesebb körben! Hozzá kell kezdenünk az igazolt ismeret-összefüggések sugallta valós történelem-szemlélet alapjainak lerakásához! Tamanásan: ésszel-bátran-emberül! (*Mindanaó és Pónape Tamana térképe is ott van a 17 térkép közt a világhálón!*).

<<http://home.swipnet.se/tamana/>>

Nos, a fentiekből kimagaslik az a tény, hogy Kala+Pat ott van a sárközi tájon és ott lelhető a „szittyá-hun-avar-magyar“ Mindanaón is. Pata-Pat viszont megtalálható nálunk a Sió folyó vidékén, Pat+Pata meg Árpád apánk másik név+szerkezete, de Pata+Pat ott van a Sió-Kunos Mindanaón és ott van Pónape szigetén is. De (!) Vata+Pat folyó a még ma sem teljesen feltárt Gajánai öserdőben fut tovább... (5.00-55.00.).

Ennek alapján nemcsak Mindanaót hívhatjuk „Tamana-szittyá-hun-avar-magyar“ szigetnek, hanem Pónapét is! Nos, S.S. Morrill a „Pónape“ c. könyvében (Oakland. 1970.) elmondja: az a tény, hogy 10'000 évvel ezelőtt a tenger szintje 100 méterrel alacsonyabb volt; azt jelenti, hogy Pónape szigetén most a tenger víz alatt folytatódó *időtlen városfalak* akkor a szárazföldön voltak. „Pónapének olyan tízévezredekre visszamenő igazolt, tény-adat-valós múltja van, hogy mellette Atlantisz regévé törpül csupán!“ (...makes Atlantis seem like a myth...). Ha ehhez hozzávesszük azt, amiről Morrill *összefüggés-meglátóan* tudhatott, hogy Pónape szigetén ott van a Tana+Tamán domb, a Kán+Mánd+Irik, Nán+Keve patak, az Avar, Madar domb, a Kál+Onga+Vár falu - akkor Pónape is *tény-jogosan* kaphatja a „Tamana-szittyá-hun-avar-magyar“ jelzőt. Miért? Azért, mert Tana a szittyák regebeli őse, azért, mert Páz+Irik szittyá törzs úgy 2500 éve Közép-Ázsiában. Azért, mert Tumán-Tamán távol-keleti hun király úgy 2300 éve. Azért, mert Tana, Tamán, Páz+Mánd (!), Nán, Keve, Avar, Madar, Kál, Onga, Vár mind *magyar családi név is!* Azért, mert a Tana (Don) folyó az Azovi-Szabír tengerbe ömlik, aminek délkeleti melléke éppen a Tamán félsziget mocsaras-ingoványos tája. És (!) itt ezen a lápos vidéken; Tana-Taman földjén játszódik le a hunor magyar „Csodaszarvas“ mondánk; „Szarvas-nyomunk“.... De (!) itt élt ezen a tájon 2200 éve Ata+Jász szittyá király, de (!) Ata+Ata+Hon éppen a „Tamana-szittyá-hun-avar-magyar“ Mindanaón kikötő, ahol megtalálható a Ruma+Jász folyó is (7.50-124.25) - ott a Budás-magyar ikerfalu szomszédságában!! Viszont (!) Ruma+Irik nálunk Szerém megyében ikerfalu, Új+Szász helységünknek pedig régen Új+Jász volt a név+szerkezete! És (!) Kán+Mánd+Irik megint Pónapén domb és (!) Új-Guinea Új-Britannia szigetén ott leljük a Tamana+Irik - Valla+Valla ikerfalut! (4.18-É-152.15). Ugyanaz a Valla+Valla patak Fidzsi szigetén ott öt Vajta+Kállá

patak közt, Valla+Valla folyó az USA Washington (Vas+Ing+Ton) államában és Valla erdő a Bakonyban és magyar családi név is! Vajta és Kálla ugyancsak magyar családi név is!

Vegyük mindehhez a csodálatos Tamana világösszefüggéshez azt hogy

a.) tavaly a Bahama szigetsoporthoz tartozó Bimini sziget partjainál (25.44-79.15) a víz alatt piramist találtak;

b.) a Japán Okinawa sziget és tőle délnyugatra a Száka+Sima szigetsoport vizein, a víz alatt lépcsős piramist, épületszerkezeteket fedeztek fel a bűvárok néhány éve;

c.) Bimini kipusztult, elpusztított ősi lakói a Luka+Ján törzs tagjai voltak, ami megfelel a mi öthangú népdalgyűjtő-helyünknek Luka+Nénye községnek és Tar+Ján ősi magyar nevünknek!

d.) A Japán vizek alatti piramisok táján pedig ott találjuk az Avasi, Csatán, Inota, Tamana, Tomori helységet, a Száki, Sima szigetet - valahány magyar családi név is!

Azaz: Pónapén, Biminin, Okinawa vizein tízezer évet meghaladó víz alatti építményszerkezetek magyar családnév-azonos földrajzi nevek között találhatók.

Ha Mindanaó és Pónape tényjogosan „Tamana-szittya-hun-avar-magyar“ sziget Kala+Pat, Pata+Pat, Pat+Pata révén, akkor a gajánai őserdő tája is az az ottani Vata+Pat folyó fűzér-kapcsán? Valóban! Ez a még ma sem teljesen feltárt gajánai őserdei táj, benne a Tamana-Mándi díszjeles „vízözönelőtti“ (Várkonyi Nándor meghatározása) óriási kőszobrokkal, például az Ára+Vatta, Assa+Káta, Hara+Kula patak, Aga+Tass, Huba, Keve+Igek helység, a Szavári hegy hona. Nos, Assa: egyiptomi király 5000 éve, ugyanaz (!) a Hara+Kula hun király Indiában, Keve hun vezérnév is, Vatta, Tass, Huba, Ügek, Szabari-Szavari-Szavárd - magyar törzsi és vezérnév!!

Aztán: Ára+patak falu Székelyhonban, Vatta hegyi falu a Bükkben, Assa+Kürt község Nyitra folyó táján, Hara+Bó dülő, Kul+Kula meg erdő Baranyában, Aga+Dics Szörényben, Nyír+Tass pedig a Nyírségben helység, Keve+Vára Temesben, Szabar Zalában helységünk!

De itt van a gajánai őserdőben a Volga falu is (6.30-58.42), de (!) a Volga folyónak 4000 éve éppen Atila volt a neve!

A sárközi Kala+Pat ime elkalauzolt bennünket a tízezer éven túli víz alá került piramisokhoz, várfalakhoz, őserdei kőszobrokhoz és a környékükön lelhető magyar családnéves testvéreikhez!

Kala+Pat - Pata+Pat - Pat+Pata - Vata+Pat - valahány ős-Tamana bizony-ságot ad!

Por-Onga: vizesrét, ugyancsak Decs község része. (Porong-Poronga: földrajzi szaknév; a vízöntéses területen lévő kiemelkedő megjelölésére használják). Ugyanaz a Por+Onga vizet jelöl Maóri-Zélandon, Peruban és Új-Guineában is.

Maóri Zélandon (40.20-176.40) a Por+Onga folyó társaságában leljük a Kóka+Tahi folyót (↑), Tamana patakot, a Makó+Rákó hegyet és Kajtán+Gáta várost is. Tamana (!) Árpád-kori várfalu a Bácskában, ahol ma Palánka város terül el. De (!) Kolombiában Tamana és Palánka társptak. Tamana családi és leánynevünk és (!) Tamana összesen a föld 33 országában lelhető meg - eddigi kutatásaink szerint - földrajzi, családi és személynév alakban. Ami a Makó-Rákó hegyet illeti: Makó és Rákó két közeli falu nálunk a Vág folyó mentén. Kajtán+Gáta pedig Somogyban Csurgó város északi térségében ott Kajtán+Kert és az Úr+Gáta dűlő név+szerkezetében talál testvérére!

Por+Onga folyó Peruban (17.00-71.00) ott Kala+Vaj falu (17.14-71.00) szomszédságában. Ugyanaz a Kala+Vaj aztán falu Tamil-Indiában (10.23-78.40) ott Csitár folyó közelében; Csigári nálunk is vizet is jelöl! Kala+Vaj= Kala+Pat a Sárközben, Tor+Vaj helység Somogyban és magyar családi név is! És (!) Tamana+Vaj öböl Skócia Lewis szigetén ott a 6000 évesre tartott Ménhirkövek szomszédságában!

Por+Onga folyó Új-Guinea szigetén (4.25-135.40) ott a Vata+Ikva pataktól (4.20-136.40) nyugatra. Nos, amint láttuk, Vata+Pat a gajánai felföld ősvadonjában patak, ahol az Apa+Ikva patak is megtalálható! Vata helységünk, ősi személynévünk, Ikva pedig ugyancsak patak nálunk!

Sió, Isz+Tára+Lapa, Kala+Pat, Por+Onga visszavisz bennünket a végtelen időből jövő értelmes emberhez... Polcra helyezve - örök nyugalomra - a „semmi-ből“ való hatezer éves atyai-teremtés lehetetlen meséjét és a tőkbuta kőkorszakos majom-származtatás romboló együgyűségét. Igaza van Magyar Adorjának: az ember a sárkánygyíkok kortársa. Elég ha a Közép-Ázsiában (54.00-92.00) talált, 30'000 évesre becsült, folyókavicsokra égetett színes sárkánygyík rajzokra gondolunk ott az Ára+Dán (52.40-92.50) és a Kara+Tál folyó (47.00-77.00) társaságában! Nos Ára+Patak és Csik+Dán két falu Székelyhonban, Kar+Tal patak nálunk, hegy Törökországban és (!) város Indiában!

Aztán: ugyanaz az Ára+Dán és ugyanaz a Kara+Tál megint csak folyó Venezuelában is ott a gajánai őserdei tájtól délnyugatra, a Tamana+Kó indián törzs honában. De (!) ugyanaz a Kara+Tál patak Trinidadon is és ott éppen a Tamana hegy (10.28-61.12) lábánál fut tova. Ugyanakkor (!) Tamana 4600 méter magas hegy Kolombiában is; a Tamana+Kó törzs mondájában itt teremődik meg az első emberpár (↑). Aztán itt a - Tamana hegytől délre van az Apia falu (5.07-75.58). De (!) ugyanaz az Apia a *szittya mondavilágban* a Föld-Anya megtestesítője. De (!) ugyanaz az Apia a csendes-óceáni Számoa sziget fővárosa ott Mátá+Vaj helység közelében! De (!) ugyanaz a Mátá+Vaj megint a gajánai őserdei tájra visz; ahol Mátá+Vaj - akárcsak Vata+Pat - folyót jelöl. De (!) Mátá+Vaj *fordított névképlete* Vaj+Mátá kikötő a csendes-óceáni Rápa (Húsvét) szigeten - ugyancsak óriás kőszobrok között; akárcsak Mátá+Vaj folyó a gajánai ősvadon

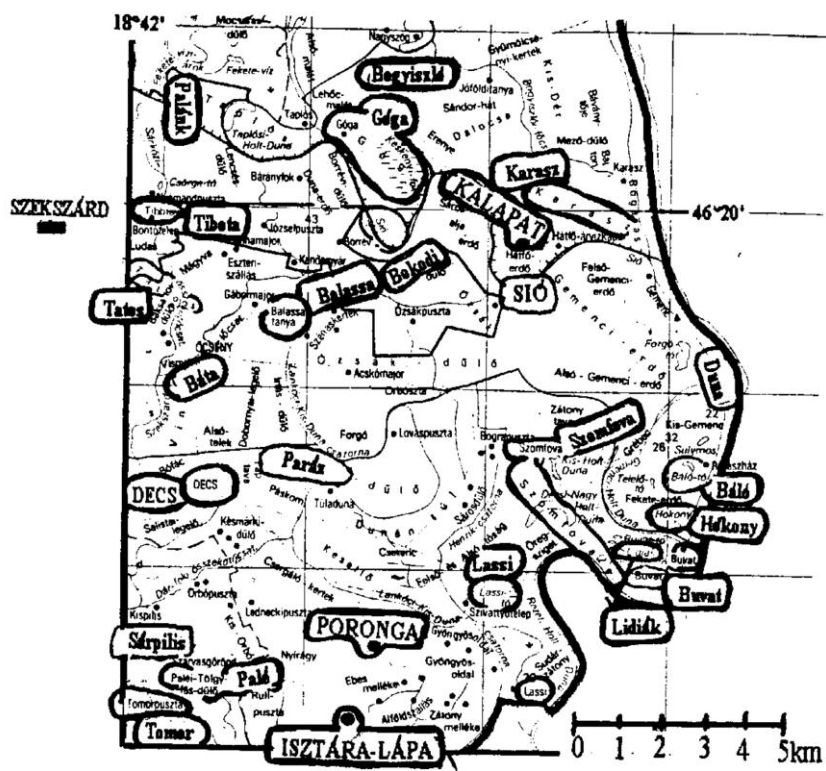
vidéken! Mátá+Kert nálunk Gyoma része, Tor+Vaj, Sár+Vaj két falu név+ szerkezete nálunk! Mátá, Vay aztán magyar családi név is! (A Csik-Ágói honlapunkon Tamana-Apia címmel szerepel a 7. Tamana Newsletter.

<<http://www.geocities.com./Athens/Academy/8919>>)

Ezek a sárközi Sió, Isz+Tára+Lápa, Kala+Pat, Por+Onga nyomán megjelent világösszefüggések a „dinoszauruszi“ Ára+Dán és Kara+Tál név+szerkezet eurázsiai-amerikai azonosságával együtt újabb záró szegecsek a vogul-ugrizmus és a kőkorszakdarwinizmus hivatalos koporsóján.

Ugyanakkor viszont ráirányít bennünket arra a világot átölelő körutunkra, amely ősmúltunk tényvalós meg- és felismeréséhez juttat el a viszonybelátó kincs értelem iránytűje nyomán!

A megtárgyalt Sió, Isz+Tára+Lápa, Kala+Pat, Por+Onga Tamana név+szerke-

*A Sárköz Tamana térképe
(Magyarország földrajzinév tára. Tolna megye. Budapest, 1979)*

zet a fent bekarikázott huszonegy ugyancsak Tamana név+szerkezet között található: Bal+Assa, Báló, Báta, Bogy+Isz+Ló, Bokodi, Bu+Vat, Decs, Duna, Góga, Hó+Kony, Karasz, Lassi, Lidiák, Palánk Palé, Paráz, Sár+Pilis, Szom+Fova, Tatos, Tibo+Ta, To+Mor.

Nézzük meg ezt a 21 ősi Tamana nevet világösszefüggéseiben:

Bal+Assa tanya: gyakori családi nevünk. Úgy képződik, mint Bal+Inka hegyi falu a Bakonyban és mint Gar+Assa helység Arad megyében. De (!): ugyanaz a Bal+Inka falu az új-guineai felföldön és (!) ugyanaz a Bal+Assa falu Kamerúnban (10.42-14.26) és (!) község Nigériában is (9.18-11.01) ott éppen a Tamana törzs földjén - a Buda+Vári falutól (10.17-10.12) délnyugatra!

Báló szittyó: Báló gyakori családi nevünk - a középkorban különösen. Ugyanakkor ugyanaz a Báló: folyó (!) a „szittya-hun-avar-magyar“ Mindanaón (7.02-125.29) - ott a Tibo+Tán, Kopánd+Ún (↑) folyó, a Baján-Budás-Magyar faluhármas és (!) Kala+Pat folyó (↑) között!! Nálunk aztán Somogyban Baló+Kán: rét Öreg+Lak, dülő Pamuk, csárda Heresznye, szántó Bolhó falu tartozéka. Baló+Kán Baranyában is gyakori; például fürdő Pécs város mellett! De (!) ugyanaz a Baló+Kán: az Indus-völgyi ősműveltség földjén - Pakisztánban falu (34.26-72.26) ott Tar+Béla (34.08-72.49) és Csák+Szada (32.05-72.80) helység kíséretében! Nos, Tar, Béla, Csák, Szada mind magyar családi név, aztán Tar+Ján, Kassa+Béla, Csák+Vár, Takta+Szada valahány helység név+szerkezete nálunk!

Báta dülő: Bata, Báta gyakori családi nevünk. Báta+Jó: folyó Borneón (3.20-117.30) és (!) falu Kongó/Zaire (4.16-É-23.04) őserdei táján. Báta+Ráta viszont megint Nigériában falu (11.01-4.36) ott Tamana falutól (11.13-11.11) délre! A Ráta végződés jeles Tamana kalauzunk: Balta+Ráta, Csákó+Ráta a Jászságban dülő, de (!) Csák+Ráta Indiában falu a Hima+Lája lábánál (30.30-77.57), Ing+Ráta pedig Peruban folyó (10.10-75.10) - ott a Kana+Vári törzs földjén, de (!) ugyanaz a Kana+Vári folyó Görögthonban (32.25-23.20); nálunk Kana és Buda+Vár két szomszéd a középkorban! Úr+Ráta pedig hegy Etiópiában (10.40-38.38) ott az Atila, Csaba falu, a Sajó, Szuha folyó honában!

Bogy+Isz+Ló község: Itt az Isz+Ló végződés jelentős. Isz+Ló például magában sziget a Salamon-szigeteken (7.57-156.31), ahol éppen a Kála+Onga sziget (7.56-156.43) a keleti szomszédja!! De (!) van nálunk Győr megyében Bogy+Osz+Ló község is ott a Babóti csatorna közelében; de (!) ugyanaz a Babóti: falu Kongó/Zaire-ben (0.36-D-24.58) őserdei tájon ott Il+Onda falu társaságában; ugyanaz az Ilonda nálunk Szolnok-Doboka megyében helység! Osz+Ló magában Norvégia fővárosa ott a Han+Kő várostól (59.13-10.42) északra. Ugyanaz a Han+Kő családi nevünk; van 46 Hankó a budapesti távbeszélőkönyvben. Ugyanakkor Han+Kő város Kínában is (30.42-114.22) ott a Hun+Gán várostól délnyugatra. De Kínában a sé nemzetség székhelye Csun+Gan város (27.50-117.52), viszont ugyanaz a Csun+Gan(y) nálunk Hunyadban község és (!) ugyanaz a Sé nálunk Vas megyében

a 7000 évesre tartott csonka nőszobor („Lady of Sé“) lelőhelye.

Bokodi dűlő: Bokodi gyakori családi nevünk. Ugyanaz a Bokodi Szene+Gálban falu (13.14-11.44) éspedig ott a Batyáni, Kál+Onga folyó, a Sik+Onda, Tom+Bura (13.,58-12.12) falu szomszédságában! Ugyanaz a Sik+Onda falu még Kongó/Zaireben és (!) Mozambikban is! (19.15-33.12). Sikonda nálunk erdő és fürdő Baranyában, Komló város határában! Tom+Csány, Bár+Bura helység név+szerkezete a Kárpát-medencében.

Bu+Vat szittyó: Bu+Bala, Bu+Bán, Váti gyakori családi nevünk. Bu+Vat úgy képződik, mint nálunk Bu+Ják, Bu+Ra, Bu+Zsák, Merse+Vát, Per+Vat helység. Ahogy Bu+Jáki öböl Új-Guinea szigetnél (8.30-139.00), ahogy Szanda+Vát falu Burmában (12.28-98.40) és (!) ugyanaz a Szanda+Vát tó-szittyó Skócia Lewis szigetén (58.40-6.20) - ott a 6000 évesre tartott Méhírkövek és (!) a Tamana+Vaj öböl (58.05-7.10) kíséretében!! Aztán (!) ugyanaz a Bu+Vat: falu a Fülöp-szigeteken ott a Pala+Ván szigeten (10.56-119.20) és (!) éppen a Bar+Tók szigeten, ahol aztán Lip+Tó fok (10.51-119.18) szomszédja!! Pala+Ván szigete ősi régészeti lelőhelyek hona; 12'000 évvel ezelőtt Borneóval összefüggő szárazföld része volt! Bartók, Liptó gyakori családi nevünk, Pala, Ván ugyancsak családi nevünk is!

Decs: A Sárköz központja. Decs-Décsi 53 is van a budapesti távbeszélőkönyvben. Decs-Dezs: Iránban falu (35.27-46.21) ott a Zám+Buri (35.52-46.58) és a Kalan+Csa falu (34.41-46.39) szomszédságában. Zám, Buri magyar családi név, ugyanaz a Kalan+Csa pedig nálunk Szat+Márban Kis+Várda része. De (!) ugyanaz a Kalan+Csa hegy a Távol-Keleten (48.44-142.43) és (!) község Zambiában (17.29-24.40), ahol éppen 14 (!) Kál+Onga név+szerkezetre hallgató folyó (!) a társa. Nos, Decs nálunk a Sió folyó táján van, de (!)

Karasz dűlő: Karasz magyar családi név is. Aztán: Karasz+Kál, falu a Baszkföldön (41.29-5.43) - ott három Maros folyó kíséretében! Karasz sziget Új-Guinea vizein (3.28-130.40) ott a Tisza+K (!) folyótól délnyugatra! Itt a „K“ végződést vessük össze: Decs+K és Lidiá+K esetével! (×).

Lassi szittyó-tó: Ugyanaz a Lassi törzs neve Észak-Burmában (25.00-97.00) ott az Ára+Rang folyótól északnyugatra! (16.30-97.40). A Rang végződés jeles Tamana mutató: Tat+Rang: falu, völgy, patak az erdélyi Barcaságban, családi nevünk is! (Például: Jókai: „A jövő század regénye“ című művének Tatrangi a főszereplője!) De (!) ugyanaz a Tat+Rang helység a mándi díszjel- és öthangú dallam+szerkezet-azonos Újgúriában is (38.28-85.38). Káma+Rang pedig patak a még ma sem teljesen ismert gajánai felföld öserdejében (5.55-60.35) és (!) Tama+Rang falu Ausztráliában (31.27-150.05). Ugyanakkor a Székelyföldön Tat+Rang és Tama két patak neve! Azaz: *Tamana+Rang a Székelyföldön is Tamana név+szerkezet - nemcsak Ausztráliában!* (Ausztrália Tamana térképe is ott van Svédhoni honlapunkon)

Lidiá+K szittyá-tó: Lidia néven is szerepel a névtárakban. Lidia személynév nálunk, Lidák családi név, Lidiá+K: mezőgazdasági szövetkezet Texasban Houston közelében és van egy dr. Lidiák nevű egyetemi tanár a Pennsylvanai Egyetemen. Nos, Lidia: királyság Nyugat-Törökönban 2500 éve. Lidia pedig folyó Peruban (11.55-76.28) ott az Attala folyó táján. Megjegyzendő: az Atta-La folyó nevét Peruban - talán érezték ősiségét - Jesus Mariá-ra változtatták. Hasonló eset történt Közép-Ázsiában: az ott lévő Egri Huszár falu (34.40-61.49) nevét szovjeték Imeny Leniná-ra „keresztelték“. Nos, ugyanaz az Attala nemcsak Somogyban falu, de (!) folyó Kamerúnban is (4.22-11.00), ahol Zsibo+Ta folyó a társa; nálunk ugyanaz a Zsibota Somogyban a Rinya patak mentén dülő - ott Csikota, Kupa+Vár, Tarany közelében! (↑). Viszont Palánka+Rinya Ausztráliában patak (29.00-138.25)! Láttuk Angólában 22 Palánka is van a Duna falu kíséretében!! (↑)

Palánk dülő: Palánki magyar családi név is. Palánki azután ott van Svédországban (68.22-22.45) ott aztán például hét Szanda+Kér helység kíséretében. Szanda, Kér(i) - magyar családi és személynév is!

Palé dülő: ugyanaz a Palé helységnév Havajiban. Palé+Kaján pedig falu a Fülöp-szigeteken (13.26-120.26). Nálunk Gyepü+Kaján elzárt-Tamanás falu a Bakonyban, Kala+Kaján Afganisztánban, Tala+Kaján meg Mikronéziában (14.08-145.12) falu! Palé+Léh: falu az indonéziai Szula+Vészi szigeten (1.10-É-121.50) ott éppen Aba+Fi falu (1.00-É-58.36) közelében! Itt a Léh végződés jó Tamana mutató: Halmágy+Léh nálunk a Bükkben falu, akárcsak Léh falu a Kaszmiri Hima+Lája hegyei közt elzárt-Tamanás helység. Abda+Léh viszont Etiópiában patak (7.30-46.20) - ott a Sajó, Szuha folyó honában. Léh nálunk a Bükkben ugyancsak a Sajó és Szuha folyó kíséretében lelhető! *Tamana csodálatos világösszefüggései alkotó cselekvésbe szólítanak...*

Paráz dülő: Parász+Vár helység Indiában (23.20-83.15). Parász+Ta viszont Mekszikóban helység (19.27-102.25), ahol az Ata+Pán falu (19.39-102.26) közeli szomszédja Ata, Kata+Pán ősi magyar személynév és (!) ugyanaz a Parász+Ta Szek+Szárdon utca név+szerkezete!!

Sár+Pilis község: Sar+Kerka Bolíviában hegyi falu (20.36-65.10). Itt a Kerka végződés jó Tamana kalauzunk: Kerka patak nálunk Zalában, partján a Szusza domb, de (!) Decs+K elzárt hegyi falu Kaszmirban (34.15-77.50) és ott éppen a Sió+K folyó partján lelhető - Arad (34.06-77.44), Léh (34.10-77.35), Tó+Csik (34.02-77.41) falu kíséretében!! Itt a „K“ végződés jó kalauz: Kana helység Buda+Pest illetve Pest+Buda alatt, Kana+K falu Toron+Tál megyében és (!) Kana+Kana+K helység Alaszkában (59.00-158.35) ott az Alag+Nak folyótól nyugatra Alag+Major és Bakó+Nak két helység nálunk; Bak+Nak pedig hágó Tibetben (30.12-90.47) ott a Daru+Magyar (!) tótól (30.57-87.14) délnyugatra!

Duna: folyó Új-Guineában is (3.10-151.40), de (!) Buda+Duna sziget Új-Guinea vizein (9.28-154.20)! Duna: falu Angólában, ahol 22 (!) falu „hallgat“

Palánka névre! Duna terület Nyugat-Szaharában (23.50-15.45), ahol az Arad si-
vatag és az Atila gyöp-sziget-kút a társa! Duna+Cseri: sziget a Viktória tóban
(2.24-31.57), ahol a Csaba+Léva sziget a társa! Duna+Ún: sziget a Fülöp-szige-
teken (11.52-120.05), Buda+Ún: város Indiában. Duna+Jó: helység nálunk a Fel-
vidéken, de (!) Buda+Jó falu a Közép-Afrikai Köztársaságban (6.47-17.59) ott a
Kanda+Mára folyó kíséretében. De (!) ennek *fordított név+szerkezeti képlete*:
Mára+Kanda Közép-Ázsiában Szamár+Kand ősi város régebbi név+szerkezete!
Nos, Kanda+Mára megfelel Kanda+Rét és Rák+Mára (hegycsúcs) név+szerke-
zetünknek, Mára+Kanda pedig Mára+Maros és Felső+Kanda név+képletünknek!

Góga lápos-táj: Góga magyar családi név is; dr. Góga István ügyvéd ott van a
budapesti távbeszélőkönyvben (1996)! Aztán: ugyanaz a Góga: falu Indiában
(21.24-72.17) ott a Vág+Magyar falu (21.06-71.48) és a Vág folyó kíséretében!
Vág nálunk is folyó és a budapesti távbeszélőkönyvben 18 Vág is található! Vági
azután folyó a csak 75 évvel repülőről felfedezett új-guineai felföldön - ott
10'000 éve folyamatosan művelt öntözéses kertészet honában és (!) a Vági folyó
mentén ott Duna törzs található! (6.00-144.30)

Hókony szittyó-tó: ugyanaz a Hókoni körzet Bolívia öt-hatezer méter magas
havasai közt (15.50-68.40). Ebben az „istenhátamögötti“ havasokban, a Hókoni
körzetben aztán ott találjuk Csiko+Ta (15.55-68.48), Tarani (15.40-68.45),
Kupa+Vaja hegyi falut (15.38-68.18) a Ráró+Pata folyót (15.10-68.30) és tőlük
délre az Inka+Vára, Szita+Vára, Tóka+Vára községet!! Namármost: Dél-So-
mogyban Tarany község határában találjuk a Csikota dűlőt és a Kupa+Vár dom-
bot. Azaz: *Csikota-Tarany-Kupa ugyanúgy egymás közelében van Somogyban,
mint a bolíviai havasokban! A budapesti távbeszélőkönyvben aztán van két
Csikota, öt Taranyi, huszonhárom Kupa nevünk is!* Aztán: Bal+Inka, Kal+Inka
hegyi falu illetve hegyi patak nálunk, de (!) Bal+Inka az új-guineai felföldön fa-
lu, Kal+Inka pedig Zambiában patak ott 14 Kál+Onga név+szerkezetű folyó kí-
séretében. A budapesti távbeszélőkönyvben aztán száznál több Szita és 12 Tóka
családi nevünk is van! Nos, a bolíviai havasokban a Sárköz-azonos Hókony és
társai: Csikota, Inka+Vára, Kupa+Vaja, Ráró+Pata, Szita+Vára, Tarani, Tóka+
Vára egymagában is jelzi a *sárközi név+szerkezetek ősiségét!*

Ha azután még ehhez csak a sárközi Hókony északi szomszédját a Báló szity-
tyó-tó nevét tesszük hozzá és azt a tényt, hogy ugyanaz Báló folyó (!) Mindanaó
szigetén ott a Kala+Pat és Tibo+Tán folyó társaságában található és (!) ha még
azt is aláhúzzuk, hogy ugyanaz a Kala+Pat vizes dűlő csupán hat, Tibo+Ta dűlő
meg 12 kilométerre van északnyugatra a sárközi Báló tótól; és ha tudjuk, hogy
Mindanaó „szittya-hun-avar-magyar“ sziget is - akkor Sárköz neveinek világra-
szóló ősi volta, az egyetemes ősműveltség(ek) egységes mintarendszerének való-
sága; ennek a magyar családi nevekben, névszerkezetekben való változatlan fen-
nmaradása félreérthetetlen magyarán tiszteleg előttünk!

Iránban, az ősi Élam fővárosa: Szusza és annak éppen Kerka folyója; „Dunája“. Pilis aztán hegy Erdélyben is és (!) Törökországban ugyancsak (39.31-38.21)! Pilis: folyó Moszkva alatt, ahol az Oka folyó társaságában lelhető. Oka: mosoni falunk, Oka+Tajna pedig Maóri-Zélandon folyó (38.00-176.25) ott az Onga+Rahó folyó (38.25-176.00) közelében. Onga+Újfalu és Akna+Rahó két kárpát-medencei helységünk, Onga+Ung: ősi magyar személynév, Akna(i), Rahó(i) magyar családi név is. Itt kell megemlítenünk: maga a Moszkva név a vogul-ugristák találgatása szerint „finn eredetű“: - a Maszku finn névből jön. De hát Muszka nálunk falu Arad megyében ott Pan+Kota falu szomszédságában; viszont Pani+Kota Nyugat-Indiában sziget (20.46-71.21). Ám Pani+Kota sziget előbbi neve Zim+Beri volt, ami szumír és magyar név is és (!) ugyanaz a Zim+Beri sziget Új-Guinea vizein (2.45-152.00). A Zimberi sziget főhelye Napi+Kor (2.41-151.50); de (!) Nap+Kor nemcsak nyírségi községünk, de ősi magyar személynév is!

Szom+Fova szittya-tó és erdészlak. Szom+Úr ősi magyar személynév, Szom+Or helység Komáromban. Egyes kutatók szerint Szom+Fova az elpusztult Aszszony+Falva név+szerkezetéből adódik. Nos, Szom+Port falu Baszkhonban (42.48-0.31) ott a Sió (!) folyótól északra, az Abódi hegy, Igal falu közelében található. Szom+Vár+Pét község pedig Tamil-Indiában helység (12.38-75.48) ott a Mádi+Kéri falu (12.30-75.40) szomszédságában. Asszon, Abódi, Igal, Vár, Pét, Mádi, Kéri mind magyar családi név is!

Tatos dűlő: budapesti távbeszélőkönyvben kilenc Tatos is található. Tatus: Törökországban hegy (40.44-41.00) ott Orta+Lök falu közelében, Pest falutól északnyugatra (38.39-41.36). Itt a Lök végződés egyfajta magyar-török kalauz: Garam+Lök, Tisza+Lök nálunk, Kada+Lök, Manda+Lök Újgúriában! Aztán: Tatus sziget itt a csendes-óceán-parti Washington államban (48.20-124.37) éspedig ott a Maka törzs és (!) Pist-Pest halászfalu (48.10-124.08) közelében!! Maka(i) igen gyakori magyar családi név! Pest+Igó aztán folyó az USA Wisconsin államában (45.00-87.45)! De (!) Gal-Igó erdő nálunk a Bakonyban és (!) ugyanaz a Gal+Igó folyó Sri Lankában (2.15-80.15) - ott a Tamana és Tisza folyó kíséretében!

Tibo+Ta telep: Tiboti régi magyar családi név: Tibo+Tán: folyó a „szittya-hunavar-magyar“ Mindanaón (7.25-124.15), ott a Ruma+Jász (7.54-124.28), a Kopánd+Ún (7.43-124.20) folyó, a Baján-Budás-Magyar faluhármas (7.30-124.10) szomszédságában! Itt a *Ta* végződésre jó példa Kalo+Ta: Erdélyben folyó, ahol a Jáva patak ömlik beléje a Kü+Kül+Lő folyó társaságában, de (!) Hunza-Kasmírban Ka+Lo+Ta szintén folyó, ahol a magyar folyó iktartása és (!) Jáva szigetén Ku+Kul+Ló ugyancsak folyót jelöl! De (!) Ku+Kul+Ló nálunk dűlő Vas és Szat+Már megyében is és (!) Ku+Kul+Kán: a Tollas Kígyó szellem név+szerkezete a maják mondavilágában - ott például két Tel+Csák név+ szer-

kezetű halászfalu táján; de (!) nálunk ugyanaz a Tel+Csák délvidéki határváros a középkorban ott Tamana várfalutól délnyugatra! *A Tamana kulccsal feltárul az ősi valós-igaz múlt...*

To+Mor pusztá: Tomori: magyar és japán családi név is! Ugyanakkor törzs és öböl neve az indonéziai Szula+Vészi szigeten. És (!) Tomori: falu Okinawa szigetén ott a tengerszint-alatti, 10'000 évet meghaladó piramis szomszédságában és (!) Tomori: falu Albániában is (40.50-20.10) ott például a Tamana és Turán falu kíséretében!

Bemutattuk a csupán 200 négyzetkilométernyi, mindössze alig tízezer lelket számláló sárközi táj huszonöt ősi Tamana nevét, név+szerkezetét, Balassa, Báló, Báta, Bokodi, Buvat, Bogyiszló, Decs, Duna, Góga, Hókony, Isztára-Lápa, Kalapat, Karasz, Lassi, Lidiák, Palánk, Palé, Pomáz, Poronga, Sárpilis, Sió, Somfova, Tatos, Tibota, Tomor - világpárjai egyenként és összesen; ténymódon teszik le a garast a világtörténelmi valóság és a magyar műveltség ősi nagymúltjának terepasztalára!

Mukilteo, 1999. Magvető hónapjának 23. napján - a Nagy Magyar Forradalom negyvenharmadik évfordulóján - Koppány napján. Kopán: mándi díszjeles-kőszobros maja lelőhely Guatemala és Hondurász határán, a Tisza+Márté folyó partján. Nálunk Kopán+Cs a 7000 évesre becsült mándi díszjel+szerkezetes Föld-Anyá köszobor lelőhelye ott a Tisza+Mártély közelében. Koppánd aztán nemcsak Erdélyben falu ott a tatárakai-tordosi ősirás (7000 évesre becsült régészeti tárgyakon) vidékén, de (!) Kopánd+Ún folyó a „szittya-hun-avar-magyar“ Mindanaón is ott például Kala+Pat és Tibo+Tán folyó (↑) kíséretében. Kopáni aztán falu a fülöp-szigeteki Luzon szigeten is (14.58-120.05) ott Tamana falu (14.49-120.58) nyugati szomszédságában! Kopáni falu az Új-Guineához tartozó óceáni Bougainville szigetén is, ahol nemcsak a kárpát-medenceivel azonos és hasonló művészeti díszjelek találhatók főleg ékszerként használt kagylókon, hanem ott láthatjuk a magyar családi név-azonos Báka+Vári, Lajta, Majka, Makó, Mára, Rápó, Taraba, Tokaj, Tótoki, Túri helységet is! Kopáni aztán falu a Kaukázusban is ott a Kalota-magyar-szabír helység-alkotta háromszög közepén. És (!) Kopáni ősi falu még az afrikai Maláviában is ott a Per+Éte ősi falu közelében, de (!) ugyanaz a Per+Éte nálunk falu a Vág folyó mentén és (!) ugyanaz a Per+Éte folyó (!) abban a Kolombiában, ahol Palánka és Tamana társptak. De (!) tudjuk: az ősi Tamana várfalunk helyén ma a Bácskában Palánka városa terül el...

Koppány testét a vadállati kegyetlenséget is felülmúló kannibáli gyalázattal felnégyelhették; az ország négy tájára felszegezheték, ám Koppány ősi neve, Kó+Pán név+szerkezete örökké él az öt világrész tájain: Afrikában, Amerikában, Ázsiában, Európában, Óceániában. Exegi Koppanum aere perennius...

LÁTOD BABÁM...

Tempo giusto

Sárpilis, K. Gygy.

1. Lá-tod ba-bám azt a te-a- ró-zsát?

Nap-pal nyí-lik, es-te já-rok hoz-zád.

Es-te já-rok, mi-kor sen-ki sem lát,

Még-is i-rígy rám az e-gész vi-lág.

Vámos-Tóth Bátor (Mukilteo)

Szala+Kóta+Csóka

Láttuk: Szala+Kóta - a Banka-féle madárcsalád tagja. Szala+Vári, Pan+Kóta, Banka mind magyar családi név is. Aztán: Szala+Banka Borneó őserdejében falu, Banka+Kóta pedig Szu+Mátra partjainál község!

A Szala+Kóta madár másik neve - Kék+Csóka is. Nos így kapjuk meg ezt a név+szerkezetet: Szala+Kóta+Csóka. Szala, Kóta, Csóka mindhárom gyakori családi nevünk; mindegyikből több mint száz van például az 1996-os budapesti távbeszélőkönyvben. Aztán: Szala+Váry a 3000 éve virágkorát élő *Szalaváry műveltség* hona Peruban (8.00-78.00). A Szala+Váry műveltség - *piramis+szerkezetei feltűnő hasonlóságot mutatnak a néhány éve O+Ki+Náva (Okinawa) szigeténél hetven méteres mélységben a tenger szintje alatt talált, több mint 10'000 évesre becsült piramis-szerkezettel - ott Avasi, Csatán, Inota, Tomori falu, a Száki+Sima szigetcsoport vizein. Ez itt valahány magyar családi név is!!*

Ugyanakkor szintén Peruban a Csóka hegy lábánál (12.54-75.21) találjuk a Kótay falut (12.48-75.17). Így Szala+Váry, Csóka+Kótay azaz Szala+Kóta+Csóka a Kárpát-azonos öthangú dallam+szerkezetes Peruban is ott van, akárcsak Szala, Kóta, Csóka gyakori a magyar családi nevekben (↑). És (!) Kótaj helység nálunk a Nyírségben és (!) ott „éppen“ a Zaro-Lyán helység határában lévő Szala+Páj vizesrét és a Tisza-Telek mellett fekvő Csóka dülő társaságában! Azaz: Szala, Kótaj, Csóka - nemcsak Peruban, hanem Szat+Már-ban is *földrajzi jelenségre* használt három név+szerkezeti elem! Aztán: ráadásul Peruban Csóka+Kótay a Kana+Vári törzs honában (12.50-75.20) lelhelhető meg ott a Szikra folyó szomszédságában! Kana, Vári, Szikra - mind magyar családi név is! (A budapesti távbeszélőkönyvben például 65 Szikra is van!) A középkorban aztán Kana község Buda+Vár déli szomszédságában volt, de (!) ugyanaz a Kana+Vár például Göröghonban folyót jelöl! (38.25-23.20). Aztán: Csóka előnév szerepében igen gyakori Tamana szerkezetei elem: Csóka+Kő Fejérben község, de (!) ugyanaz a Csóka+Kő Táj+Van szigetén is község! (23.26-120.22). Majd: Csóka+Vár Afganisztánban falu (35.23-70.05), míg Csóka+Vára Finnországban helység (68.25-25.50) ott éppen Kóta+Vára község, valamint 42 Miko+La és 8 Tá+Pió helység közt! Tápió regebeli alak Finnhonban, Tápió nálunk folyó és (!) ugyanaz a Tá+Pió falu Új-Guineában is (10.20-150.35) ott például a Bele+Bele és Jama+Lelle falu közelében. De (!) ugyanaz a Bele+Bele ősi falunk Beregben és (!) a Jama patak Bala+Ton+Lelle mellett siet a Magyar Tengerbe! Ami pedig Csóka+Vár szerkezetét illeti: Csóka+Kő falu Fejérben és tőle úgy 15 km-re van Csák+Vár helység - ott a Szala+Sina dülötől északnyugatra. És (!) Szala+Sina Fejérben

Per+Káta község tartozéka Csóka+Kő helység délkeleti térségében... Azaz itt is megkapjuk címszavunkat, fejlő név+szerkezetünket: Szala+Kóta+Csóka... És (!) ha ehhez azt is hozzáadjuk, hogy ugyanaz a Per+Káta hegy név+szerkezete (13.56-72.17) Peruban a Szala+Váry műveltség, a perui havasokban „megbújt” Csóka+Kótay falu kíséretében, akkor ismét elénk tárul - a Tamana-magyar Szala+Kóta-Csóka...

Szala+Kóta+Banka - Szala+Kóta+Csóka: Tamana iker turul madara!

Ez a tanulmány Bíró Csaba munkatársunk szorgos vonatkozó adatgyűjtése nyomán kerekedett.

Vámos-Tóth Bátor (Mukilteo)

Az ősi település Ete

Decs korai története Etéhez kapcsolódik. A Sárköz városias kultúrájú települése, vásárcőzpontja volt. Decs fontossága Ete 16. századi pusztulását követően nőtt meg. A település kiterjedt határa tele van régi romokkal, köemlékekkel, s azokhoz fűződő legendákkal.

Ete emlékét, amely fénykorában nagyobb volt, mint Tolna, ma már csak a Városhely dülő jelzi. (A Tolna megye földrajzi nevei [Budapest, 1981] nyomán ki egészítendő: a Városhely dülő másik neve Ete-domb és Decs községben van Ete utca is!)

A hírhedt Kiss-féle szótár (Budapest, 1983) szerint Ete így kerül bemutatásra: „A 12. századi Etű és a 13. századi Etey magyar személynév eredete bizonytalan.“ Így aztán persze nem kapjuk meg Ete jelentését az etimológiai szótárból... (Hát igen).

Nos a fentiekhez, Ete nevéhez Tamana imígyen szóla:

Mielőtt erre rátérnénk, meg kell említenünk: a fenti Tolna Megye Földrajzi Nevei szótárban Ete-Decs községben Palona kaszáló neve volt; ezt a nevet az újabb névgyűjtők már nem ismerték. Viszont (!) Palona kitűnő Tamana világösszefüggéseket mutat:

Ugyanaz a Palona ma is létező falu neve a Bácskában ott Tamana várfalu-Palánka város nyugati szomszédságában. De (!) a Fülöp-szigeteken Tamana falu (14.49-120.59) éppen a Palona-Szanda ikerfolyótól (13.25-120.10) és (!) Bab+Éte folyótól (13.25-120.10) van északkeletre, valamint (!) Palánka falutól (13.52-121.05) északnyugatra! És (!) Kolombiában az Andok hegyei közt Palánka-Tamana ugyancsak társzatók!! Viszont (!) Szanda+Jákó Ekvádorban folyó ott a Baláta, Iza, Mura, Sió, Tisza, Una folyó társaságában - valahány folyó a Kárpátok alatt is, és (!) Bakony+Jákó és Nyír+Jákó két község nálunk!!

Ete ősisége íme máris előttünk tiszteleg...

Nézzük hát még bővebben Ete további világösszefüggéseit:

Ete: jeles Tamana név. Megtalálható mind az öt földrészen! A Kárpátok alatt Ete magában és név+szerkezet-végződéseiben szerepel. Ete ugyanakkor Avar vezér-név is! Etey pedig magyar családi név. (A budapesti távbeszélőkönyvben (1996) van például dr. Etey Emília). Aztán: Ete hegyekkel-dombokkal, csermelyekkel (Sánc-, Cöndő-, Gyalogúti-hegy, Pula-árok, Battyán-ér) körülvelt helység Komárom megyében. Aztán Bene+Éte a Csallóközben (!) helység, Ber+Éte szittyó a Nyírségben, Ki+Éte falu Gömörben, Lel+Éte völgy a Bükkben, Per+Éte falu a Vág folyó mentén, Szen+Éte község a székelyhoni Udvarhely megyében.

Ete aztán világviszonylatban így tárul elénk:

Ete+Kom: falu név+szerkezete Szene+Gál-ban (12.36-12.51) ott a Bán+Tata falu szomszédságában, de (!) Bán+Hida nálunk éppen Tata+Bánya város tartozéka! Itt aztán a Kom végződés is elsőrendű Tamana nyomravezetőnk: nálunk Szat+Márban van az Úr+Kom dülő, de (!) Ura+Kom Tamil-Indiában város, a Kál+Onga tiszteletű dél-afrikai Namíbiában pedig Úri+Kom gyöp-sziget-kút név+szerkezete. Tama+Kom pedig törzs Észak-Brazília őserdejében (!) ott például a Garam+Hun, Sukoró (!), Zemp+Lén és (!) Aba+Éte törzs kíséretében! Nos, az alábbiakban elénktárul a csodálatos Tamana világfüzér:

Aga+Éte a Kanári-Tamanu szigetek patak - ott lépcsős piramisok táján, de (!) Ber+Éte+Aga Mekszikóban, a maja Juka+Tán félszigeten (ami 12'000 éve legalább kétszer akkora területű volt!) - régészeti lelőhely! De (!) a fenti felsorolásból láthattuk: ugyanaz a Ber+Éte nálunk szittyó a Nyírségben (ott Gégész falu része!) és (!) ugyanaz a Ber+Éte folyó (!) a Közép-Afrikai Köztársaságban (6.50-16.25) ott például a Kanda+Mára folyó kíséretében. De (!) ennek *fordított név+képlete* Mára+Kanda Közép-Ázsiában Szamar+Kand ősi város régebbi név+szerkezete! (Nálunk van aztán Kanda+Rét, Rák+Mára csúcs, Mára+Maros megye, Felső+Kanda telep a Mohácsi szigeten!).

Ki+Éte: nálunk Gömör megyében van, de (!) ennek ikerpárja: Ki+Éte+Bala: folyó az afrikai Burkina Faszóban (Felső-Volta), partján Kó+Vári faluval - a Sió, Szabari folyó, a Magyar falu (12.36-2.02) és (!) a Gyula törzs társaságában! Nos, ugyanaz a Kóvári magyar családi név is és (!) ugyanaz a Kó+Vári hunza törzs is Kasmírban (36.00-73.00) - ott a Kalota-magyar ikerfolyótól (35.45-74.45) északnyugatra! *Ezek a káprázatos Tamana világösszefüggések - Ete kapcsán - önmagukban is „cselekvés-indító mozzanatok!”.*

Rátérve a Vág menti Per+Éte név+szerkezetre: ugyanaz a Per+Éte a délkelet-afrikai Malávi száraz-erdejében (miombo) (12.35-33.39) ott Zomba város táján található, de (!) ugyanaz a Zomba helység nálunk úgy 20-22 km-re van északnyugatra Ete-Decs községtől! De (!) folytassuk tovább: ugyanaz a Per+Éte folyó (!) Kolombia Andok-hegyei közt (9.25-73.50), ahol például Palánka és Tamana társpatak... (↓). De ezzel még nincs vége, mert nálunk a Vág folyó menti Per+Éte például Vág+Éte szerkezetben megtalálható az afrikai Beninben (Dahomey) (9.39-1.24) és ott - és itt már meg kell kapaszkodnunk székünk karfájába - a Vág+Éte falu éppen Szemere község (9.33-1.22) valamint Ata+Huszár és Ata+Kozár ikerfalu (9.42-1.31) tőszomszédja! De még most sincs vége, mert Új-Guinea szigetén, ott Irian Jaya mocsaras, csak ebben a században feltérképezett táján Vág+Éte falu (4.07-136.15) ott éppen a Por+Onga folyó (4.25-135.40) közelében van! Viszont láttuk: ugyanaz a Por+Onga vizesrét az Ete-Decs Sárközben, ugyanaz a Por+Onga folyó Maóri-Zélandon és (!) ugyanaz a Por+Onga folyó az Andokban is, *akárcsak Per+Éte!*

Kell-e ennél ragyogóbb Tamana bizonyság Ete tíz-tízevezredekben mérendő ősiségére?

Ami a Bükki Lel+Éte völgy név+szerkezetét illeti: Lel+Éte a Bükkben Imola község határában van. Ugyanaz a Lel+Éte viszont sziget az indonéziai Timor szigeten (9.12-125.41) - ott éppen a Szuha folyó közelében, de (!) nálunk a bükki Lel+Éte völgy mindössze hat kilométerre van a Szuha folyótól! Ugyanaz a Timor nálunk falu a Vág mentén - ott Per+Éte helység kíséretében! Ugyanaz az Imola pedig város Etruszk-Olaszhonban (44.19-11.43); és (!) Imola város része ott éppen Buda névre hallgat - a Tisza+Nána falu, az Alma, Szo+Váta, Rigó patak (43.00-11.00) északkeleti térségében! Valahány magyar családi nevünk is!

Udvarhely megyében, a Har+Gita hegy tövében megtaláljuk Szen+Éte községet. Ennek szakasztott ikerpárja azután ott van Zám+Biá-ban is; falu (15.39-23.43); abban a Zám+Biá-ban (v.ö.: Zám+Pusztá és Kele+Bia helységneveinkkel!), ahol például Kal+Onda három falu, egy hegy, egy folyó, Kál+Onga meg 14 (!) folyó név+szerkezet! De (!) nálunk ugyanaz a Kal+Onda falu megint a székhelyhoni Udvarhely megyében van és (!) Kal+Onda nálunk Palóc-földön népművészeti hely (mánda díszjeles guzsalyok!) és (!) a Tiszaháton három Kál+Onga is van és (!) Kalonda, Kalenda, Kál, Onga - mind magyar családi nevünk is!

Ezekén túlmenően szólunk kell még Bab+Éte faluról Guinea Biassauban, Kátó+Éte községről az indonéziai Szula+Vészi szigeten és Papi+Éte városról Tahiti szigetén.

Bab+Éte: falu a nyugat-afrikai mocsaras Guinea Bissauban (11.47-13.55) ott a Kán+Hama folyó mentén - Bán+Kuta mocsártól (11.49-14.39) nyugatra. Itt a Kán+Hama folyó végződése jeles Tamana kalauz: nálunk a somogyi Som község határában van az elzárt, menedéknak is használt Kara+Hama szittyó-nádas, de (!) ugyanaz a Kara+Hama falu Japán déli szigetein is (28.20-129.30). Itt a szomszédos Ó+Ki+Náva (Okinawa) vizei alatt találtak rá legalább tízezeréves lépcsős piramisra néhány esztendővel ezelőtt! (Lásd: a Tamana című írást a Hunnia 1999. 9. havi számában; itt a víz alatti piramisok internet képei is láthatók!).

Bán+Kuta aztán kitűnő Tamana-magyar név+szerkezet: Bán+Kúti gyakori családi nevünk, de (!) Thaiföldön 93 Bán+Kút falut találtunk az USA CIA névtárában! Tar+Kuta aztán nemcsak a Nyírségben erdő Nyír+Bogát határában, de (!) ugyanaz a Tar+Kuta folyó Ausztráliában! „Érdekes módon“ eddig még egyetlen ausztráliai magyar újság sem volt hajlandó ezt a száz Tamana nevet, név+szerkezetet feltüntető „Ausztrália Tamana térképet“ közölni, pedig ezt már otthoni, német lapok megtették... Ausztrália Tamana térképe ott van a svédhoni honlapon is! Bab+Éte azután úgy is nagy jelentőséggel rendelkezik, hiszen Bab+Kó és Per+Éte egyaránt a Vág folyó mentén van, Vág+Éte pedig Beninben és (!) Új-Guinea mocsarai közt található és (!) az utóbbi éppen a Sárköz-azonos

Poronga folyó közelében! És (!) még valami: ugyanaz a Vág folyó Nyugat-Indiában (20.10-73.15) Tamana várostól (16.30-73.15) és a Varna folyótól (16.50-74.30) északnyugatra van! (Szada+Varna Jáva szigetén falu ott Takta+Kán és Kerta+Szada falu táján, de (!) nálunk Takta+Szada a Takta partján, Varna falu pedig megint a Vág folyó mentén található!). Még kitalálni se lehetne ilyen „eget-verő“ összefüggéseket!!

Papi+Éte Dél-Óceániában Tahiti+Ti fővárosa. Tahiti+Ti másik neve Taj+Ti; van is Taj+Ti domb Tahiti+Ti szigetén (17.39-149.31)! Viszont (!) ugyanaz a Taj+Ti Gömör megyében falu és pedig ott éppen Ki+Éte helység kíséretében!! Tajti ugyanakkor magyar családi név is! De ehhez még „jókor jön“: Tahiti vizein van például az Áj+Huta sziget és a Papaj+Hona hegy; de (!) nálunk a Bükk-Zemp+Léni hegységben van az ötfokú népdalok gyűjtőhelysége Áj+Falva és tőle, valamint Pál+Háza falutól délre Közép+Huta, Nagy+Huta, Ó+Huta, Új+Huta község határában a Nagy+Papaj hegy és a Papaj+Tető! Néhány éve, amikor ezt a csodálatos *összefüggést* ismertettem egyik barátommal, csak ennyit szólt: „*félelmetes!*“.

Kátó+Éte falu az indonéziai Szula+Vészi (Szele+Besz) szigetén (5.16-120.03) ott a Maros folyó mentén, Kál+Onga és Palánka helység között! Ugyanaz a Maros folyót jelöl nálunk, Indiában, Nigériában és (!) Baszkhonban Maros három patak neve is! Kátó önmagában falunk a Nyitra folyó mentén, de (!) Nitra+Eszék ikerfolyó megint Irian Jaya-ban - ott a Vág+Éte falutól, a Por+Onga folyótól északkeletre! Lám Kálunga és Palánka nemcsak Szen+Éte és Per+Éte kapcsán jelentkezik a Tamana világhálózati-interneti szaknyelvénél maradjunk - Kátó+Éte „link“-jén is!

De (!) Kátó+Éte meg a *Kátó* előnév eszterláncán is csodás összefüggésekhez juttat: Kátó gyakori végződés is! Nálunk Csóka+Kátó Kis+Kun+Lac+Háza tartozéka, Csicsa+Kátó falu Szabír-Mezopotámiában, Túri+Kátó folyó Mekszikóban, Kara+Kátó folyó a bolíviai Andokban. Aztán Szásza+Kátó sziget a Salamon-szigeteken (7.34-158.43) és ott Szásza+Kátó szigeten mit találunk? Nem mást, mint a Szása+Éte folyót! (7.50-158.50) - ott a Vára+Dia folyó és (!) Kál+Onga valamint Szo+Váta sziget kíséretében! És (!) ugyanaz a Vára+Dia nálunk Temes megyében község, Szováta pedig vizet jelöl nemcsak Erdélyben, hanem (!) Olasz-Etrusziában (↑), Fidzsi-szigeten is és (!) a kelet-hondurászi őserdőben ugyanaz a Szo+Váta mocsár név+szerkezete!!

Ráadásul, jeles sereghajtó gyanánt pedig itt van Hun+Éte falu az óceáni Új-Kaledónia szigetén (20.46-167.06) ott Kaja+Tamana falu (20.49-167.16) közelében a Kátó+Kun (!) hegy (20.51-164.41) és (!) a 7000 évesre becsült, építkezési célokra használt *cementhengerek* társaságában. Nos, ugyanaz a Kajata falu nálunk Sáros és Zemp+Lén megyében, gyöp-sziget-kút Mauritániában ott két Atila és egy Buda+Fia gyöp-sziget-kút társaságában. Kajata: hegy a Távol-Keleten,

víz+név+szerkezet Grönlandon, falu Indiában, Közép-Ázsiában, Maóri-Zélandon - ott éppen az Atila hegy társaságában! Aztán itt a Kátó+Kun hegy *Kun* végződése megint Tamana diadalmas, Eté-be torkolló mutatója: Aba+Kun: ősi magyar személynév, Kara+Kun falu Valkó megyében, de (!) ugyanaz a Kara+Kun falu Közép-Ázsiában is. Don+Kun azután ősi város Japánban, Sió+Kun és Tana+Kun folyó a „szittyá-hun-avar-magyar“ Mindanaón, Kan+Kun hágó Afganisztánban és üdülő Maja+Juka+Tán keleti partjainál, Kál+Kun hegy pedig Timor szigetén van - ott éppen a Lel+Léte sziget és (!) a Szuha folyó kíséretében! De láttuk: nálunk a Bükkben, a 40'000 éves „öthangú“ csont-síp lelőhelyen Lel+Éte völgy és a Szuha patak szintén egymás közelében van!

Hun+Éte és Lel+Éte nyomán az alábbi csodálatos összefüggések tárulnak elénk:

Ete, Eted, Ete+Csény, Etel, Etele, Etelka, Etés valahány ősi magyar személynév! Etel-nek Atil, Etele-nek Atila-Atilla változata is van. Etel-Közt például Atil-Köznek is hívták. Etel-Atil-Atilla viszont *a Volga folyó neve már 4000 évvel ezelőtt!* Namármost, hogy először a Volga névnel maradjunk: Volga falu (a Kiss-féle szótár szerint Volga is „bizonytalan eredetű“, akárcsak Ete!) ott van a még ma sem teljesen feltárt dél-amerikai gajánai felföld őserdei táján (6.30-58.42). És (!) ott mi a szomszédja? Nem más, mint a magyar törzsnév-azonos Huba falu (6.46-58.31). - ott az Aszó+Vári, Hara+Kula és Kara+Buka+Bura patak társaságában!! Nézzük csak sorra: Aszó+Vári *fordított név+ szerkezet-képlete*: Vár+Aszó elzárt-Tamanás-hegyi-falu nálunk a Mátra hegységben ott a Tátra hegység alatt, de (!) ugyanaz a Vár+Aszó szintén elzárt-Tamanás-hegyi-falu az ősi Indus-völgyi műveltség honában, Pakisztánban is (27.55-68.18) - ott ugyancsak a Tátra hegy társaságában! Ami Hara+Kula patakot illeti: ugyanaz Ahara+Kula kétezer éve szittyá király Indiában! Kara+Buka+Bura patak pedig Tamana elsőrendű tanúja: nálunk Kara+Buka három is van (dülő Békésben, Csongrádban, erdő Komáromban), Bur+Burá* meg falu Hunyadban, Tisza+Bura pedig község Szol+Nok megyében. Aztán: Kara+Kula hegy, Tabi+Buka és Tura+Bura falu a csak 75 éve repülőről feltárt új-guineai felföldön, tehát Kara-Buka-Bura ott is megtalálható, míg (!) Kara+Buka és Kara+Bura két szomszédos gyöp-sziget-kút Nyugat-Ausztráliában és (!) ott éppen a Tamana oázis közelében lelhető! Ha mindezekhez aztán azt is hozzávesszük, hogy a gajánai őserdei tájon találunk két Aranka patakot és ott leljük a Keve+Igek községet is, akkor Tamana tanúbizonysága verhetetlen! Hiszen Aranka nálunk is folyó, hiszen Indiában is két Aranka folyó van; az egyik azután a Hima+Lája alatt éppen az Ár+Pád, Béga, Garam, Szat+Mári, Tur+Túri folyó, a Magar törzs, Lata+Bár és Madari+Hát község társaságában van jelen! És (!) Aranka patak az afrikai Nigerben is, ahol például Tisza+Vári ugyancsak pata-

* Bur+Bura ott van mind az öt földrészen. A Buenos Airesben megjelenő „A Nap Fiai“ kéthavi folyóirat 1999. 11/12. számában „Bur+Bura öröksége - Tamana újjászületése“ – Tamana tükre

kot jelöl. Keve pedig hun, Igek-Ügek meg magyar vezér- illetve fejedelmi név!

De térjünk vissza Atil-Atila-Atilla nevéhez. Ugyanaz az Atil Mekszikóban az arizóniai határ közelében elzárt-hegyi-Tamanás falu (31.37-111.40) ott például Tuszon (Tucson) város (32.15-111.00), a Har+Kú+Vár (34.00-113.20), Babó+Ki+Vári hegy (31.46-111.41), Cibola (32.16-114.42) és a Bába+Szák (31.39-110.55) község társaságában! Namármost: Tuson község Erdélyben és - akárcsak Tuszon - magyar családi név is! Har+Kú+Vár azután nálunk a Har+Gita hegy, a palócföldi Kalla+Kú dűlő, valamint Temes+Vár mintájára képződik. De (!) ugyanaz a Kalla+Kú: község Tamil-Indiában, ugyanaz a Temes+Vár pedig falu Észak-Iránban (37.21-57.56). Majd Babó+Ki+Vári=Babó, Vári magyar családi név, Ki+Éte pedig Gömörben falunk (↑). Aztán: ugyanaz a Cibola-Cibula megint magyar családi név is! Végül Bába+Szák=Bába+Szék falu Zólyom megyében és Sza+Szák megint magyar családi nevünk, de (!) ugyanaz a Sza-Szák törzs név+szerkezete az indonéziai Lom+Bok szigeten ott például Tamana+Iva+Kusz falutól (9.33-119.43) nyugatra! De (!) Tamana+Kusz Új-Guinea Új-Britannia szigeten Zátony név+szerkezete! Itt a Kusz végződés újra jó Tamana kalauzunk: Szala+Kusz például nemcsak nálunk falu a Nyitra (!) folyó mentén, hanem (!) Szala+Kusz község Egyiptomban is ott például a Hun+Úr és magyar domb kíséretében és (!) Szara+Kusz volt az asszírok utolsó királya, aki 2603 éve halt meg Ninive lángjai között. És (!) Szil+Kusz az Andok havasai közt folyó és (!) Kana+Kusz a Tüzföldön, az Ona törzs honában tengerszoros ott a Pacsa szigetnél. De (!) Pacsa nálunk Zalában falu és Pacsa+Kút Baranyában Szabadszentkirály község tartozéka, de (!) Pacsa+Kúti volt az inkák legnagyobb királya (1391-1473). Ami itt az Ona törzset illeti: Ona gyakori személy- és családi név a Kunságban. Egyes tüzföldi utazók szerint az ona nyelv hasonlóságot mutat a magyarral... Jó lenne ennek „utánajárni“...

Az Avar Ete vezér, az Etil-Atil-Atila-Volga folyó, a Volga-Huba falukettős a gajánai őserdőben, Atil hegyi falu Mekszikóban Tuszon déli térségében - Atil-Atilla *tízévezredekben számolandó ősi nevét, név+szerkezetét (At+Il+La) hozzá elénk.* Ez az Atilla ősnév fennmaradt nálunk, ott él hegy képében Maóri-Zélandon, két óázisként Mauritániában, ott van jelen falu gyanánt Bangladesben - ott 24 Mag+Ura falu kíséretében! Atila megörződött az ősműveltséges Csádban, Etyiópiában is és Atila falu lelhető Finnországban ugyancsak. Atilla ott van mind az öt földrészen!

Mindezek fényében a vogul-ugristák azon erőlködése, hogy Atilla nevét a gót nyelvből eredeztetik (mintha a több nyelven beszélő, írni-olvasni tudó Atillának nem lett volna neve saját nyelvén!) - nemcsak távlatnélkülien történelmietlen; tudománytalan, hanem célzatosan ősmagyar-tudat-nyomorító is!

A fentiek alapján ennek az Éte-sárközi kiegészítő tanulmánynak a Tamana Sárköz főcímen belül méltón adjuk az Ete-Köz-Atilla-Köz alcímet. *Az ősi sárközi táj*

tehát: - Tamana Ete-Atilla-Köze!

Mukilteo, 1999. Enyészet hava 21. Maka napja a Tamana naptárban. Maka: domb Somogyban ott Cserén+Fa község tartozéka (ugyanaz a Cserén falu Közép-Ázsiában és Nigériában is ott éppen a Szilágyi hegy és Iboda falu közelében; ugyanaz az Iboda igen ősi nevünk; erdőt (!) jelöl Baranyában Bakó+Ca részeként!). Maka+Ra aztán gyakori magyar családi nevünk és Makara ott van mind az öt földrészen! De (!) most itt újra idevágó név+szerkezet bukkan fel; ugyanis az Egyenlítői-Guinea, azaz Rio Muni őserdős táján ott találjuk a Makara+Éte falut (1.10-É-9.51) és pedig ott a négy Mándok falu és egy Mándok vízesés (1.30-É-9.51) és (!) két Éte+Éte (!) falu kíséretében. De (!) láttuk: Makara* családi nevünk, aztán Mándok-Kál+Onga-Ber+Éte mind a tiszaháti tájon nálunk is ott él; továbbél! Aztán ugyanaz a Mándok hegy Kóréában ott a Kodáj sziget, a Turul hegy és a Mazán folyó társaságában. (Mazán folyó Észak-Kelet-Peruban ott az amazonászi őserdőben is (!) és Mazán magyar családi nevünk is!). De (!) Mándok: falu és (!) sziget is Új-Guineában. Majd Mándok-ból kettő is van a Malájziában lévő Szakáj Természetvédelmi Területen, ahol a világ legidősebb (145 millió éves) Tana-Tamán őserdeje van (4.00-101.00), ahol például Soroki és Rába, valamint Lándor és Tibor két-két társapatak! De (!) Soroki nálunk Tolnában éppen Szakály község tartozéka és (!) Sorok patak Vas megyében éppen a Táp+Lán-Tana falukettőstől (Szombat+Hely része!) délre ömlik a Rába folyóba! Viszont Táp+Ján-Tana a „szittya-hun-avar-magyar“ Mindanaón szigetétől nyugatra szigetecsoport név+szerkezte! (6.00-122.00). Aztán Szakáj-barlang szintén Malájziában van; itt leltek rá az ott 9000 éve már virágzó rizstermelés bizonyására. Aztán: Szakáj régészeti lelőhely Japánban is!! És (!) Erdélyben Lándor és Tibor két közeli falu ott a Maros táján lévő tatárlakai lelet (ősírás 7000 évesre becsült tárgyakon, amelynek tíz írásjele egybevág a kínai Bán+Pó (34.20-109.00) mellett lelt ősrással ugyancsak 7000 évesre tartott edényeken! Ugyanaz a Bán+Pó Szol+Nok megyében helység név+szerkezete! És (!) ugyanaz a Tana+Tamán domb az időtlen városfalairól nevezetes csendes-óceáni Pónape-Pohnpej szigeten ott az Avar, Madar domb, Kál+Onga+Vár falu, Nán+Keve patak kíséretében. De (!) az Azovi-Szabír tenger mellékén van a Tana-Tamán morcsaras tájék: a mi Hunor-Magor Csodaszarvas mondánk színhelye...

Tamana, Ete-Atilla, Sárköze újraszerkeszti, visszaszerkeszti őstörténelmünk távlatképét... Alkotó cselekvésre hívó új évezredi tárogaató gyanánt...

* Makara+Pán: folyó Kolombiában, hegy a gajánai őserdőben (↑). Makara+Pét: ősi falu Ajnu-Hokkajdón, Japánban. Makara+Ingó: falu Madagaszkáron ott két Kál+Onga falu és egy Kál+Onga folyó társaságában. (↑) Kata+Pán: ősi nevünk, Alsó+Pét, Kar+Ingó helységnevünk. (↑)

Vámos-Tóth Bátor (Mukilteo)

Fé+Hun-Éte

(Kiegészítő az Ete+Köz-Atilla+Köz című íráshoz)

Az Ete+Köz-Atilla+Köz című írás íme folytatást és érdemes kiegészítést nyer. Oláh András barátunk Debrecenből legutóbbi villám-levelében írja: „Tutankhamon (Tóth Atilla) anyja: Anu Fő-Úré neve is nyomravezető lehet“. Nos, ehhez: úgy hat évvel ezelőtt dr. Frank Joseph az „Ancient American“ szerkesztője megkért; tudnék-e a Fé névvel kapcsolatban Tamana összefüggéseket. A nyolcvanas években - írja dr. Frank Joseph - Magyarországon járva egy „léleklátó“ (psychic) a Fé névben látta a legősibb szót-nevet. Rögvest Tamana-keresésére indultam.

Tó+Fé: Balaton+Szabadi része - ott a Sió+Maros telepnél. Nád+Fé: Kercse+Liget része Somogyban ott Para+Gát dűlőnél. Hát+Fé: erdő (!) a sárközi-Ete+Közi-Atilla+Közi - Kala+Pat vizesrét táján. Itt a három élőneve ugyancsak Tamana „ígeköthő“: - Tó+Lápa erdős domb a Bükkben; a 40'000 éves „öthangú“ Csont-Síp lelőhelyén, de (!) ugyanaz a Tó+Lápa falu Nikaraguában. Nád+Ori* csatorna Tolnában, Nagy+Dorog határában (Don+Dorog Békésben a 7000 éves-re becsült Mág+Or** szomszédja, Mag+Dorog viszont a Fülöp-szigeteken folyó (!). Hát+Ári elzárt-Tamanás hegyi falu a bolíviai havasokban ott éppen Hári+Túri és Kalama helység szomszédságában. Hári, Túri akárcsak Határi magyar családi név is. Ugyanaz a Kalama viszont ott van mind az öt földrészen; nálunk Kalama - Berkes-szittyó Baranyában Kovács+Hida határában, de (!) a szumir-föld másik neve Mezopotámiában is Kalama névre hallgatott!

Ha most megnézzük a Tó+Fé, Nád+Fé, Hát+Fé közelében lévő fentebb említett neveket: Sió+Maros: jeles Tamana név+szerkezet, úgy alakul, mint Sió+Jut és Mára+Maros nálunk, ahogy Sió+Kun folyó és öböl a „szittyá-hun-avar-magyar“ Mindanaón, ahogy Kára+Mán+Maros falu Törökországban (37.36-36.55) ott a Hun+Úz (!) hegytől (37.34-35.33) keletre - a 9000 éves Csatal+Hőjüki lelőhely (37.15-35.40) kíséretében! Itt aztán Hun+Úz név+képlete egymagában is ékesszóló Tamana tanú+szerkezet - Hun+Falva nálunk a Felvidéken, Hun+Éte hegy Új-Kaledóniában (↑), Mat+Úz pedig dűlő, csatorna Bács megyében és (!) családi nevünk is; de (!) ugyanaz a Mat+Úz: hegy a Kert+Agó-i Tuniszbán és (!) falu Mekszikóban!!

Kercse: Kercs város, Kercse tengerszoros az Azovi-Szabír tenger mellékén

* Nád+Or: város Marokkóban a Földközi-tenger partján ott a Kert folyó torkolatánál. Nád+Úri: patak Fidzsi szigetén ott a Réva, Szováta, Vajta+Kálla patak kíséretében

** Mág+Or: a 7000 éve virágzó Körös-Tisza műveltség lelőhelye a Sár+Rét táján, Békés megyében

van - szemben a Tana-Tamán mocsaras tájjal; a Hun+Úr-Mag+Or Csodaszarvas mondánk színhelyével!! De (!) ugyanaz a Tana+Tamán domb név+szerkezete az *időtlen városfalairól* híres csendes-óceáni Pónape-Pohnpej szigeten - ott számos Tamana név+szerkezet kíséretében! (Lásd: a Kovács Gyula által szerkesztett honlapunkon (Svédország) Pónape Tamana térképét: ><http://home.swipnet.se/tamana/>).

Itt kell megjegyeznünk: tizenkétezer évvel ezelőtt az időtlen városfalak nagyobb kiterjedésű szigeten voltak, az Azovi-Szabír tenger is szárazföld volt, így Kercse-Tamán között nem volt elválasztó tengercsatorna! (Lévén a tenger-szintje 100-120 méterrel alacsonyabb 12'000 esztendővel ezelőtt!)

Ami Para+Gát név+szerkezetét illeti: ugyanaz a Para+Gát falu Indiában (22.02-82.18) és (!) falu a Fülöp-szigeteken is (18.14-121.43) - ott éppen a Tolna+Gán folyó mentén! Kala+Pat bemutatására már sor került; folyó a „szittyahun-avar-magyar“ Mindanaón ott a Sió+Kun öböltől-folyótól délkeletre!

Ha most Fé *Tamana előfordulását* keressük a világban, akkor újra lélegzetelállító összefüggésekre jutunk:

Fé+Hun falu a nyugat-afrikai Beninben (10.42-0.56), ahol éppen a Kun+Túri (10.24-0.57) falu szomszéd társ! Kun, Túri magyar családi név is, Kun+Hegyes és Mező+Túr mindkettő a Kunságban helységünk! Hun+Éte aztán falu Új-Kaledóniában, Tamana+Hun falu Sierra Leonében ott tíz magyar családneves törzs (Bánta, Kamara, Karankó, Limba, Makári, Mende, Szada, Szelenka, Szitytya, Vára-Vára) kíséretében!

Aztán Fé+Tán: megint Beninben falu (6.45-2.46) és ott éppen a Dankó (6.38-2.27) és (!) Ág+Bánta (6.37-2.27) *ikerfalu* és (!) a Szak+Éte (!) helység (6.43-2.40) szomszédja! Dankó, Ág, Bánta magyar családi név, Ág+Csernyő, Bakony+Bánta két helységünk! Ami pedig Szak+Éte képletét illeti: Szak+Már község Bács megyében, Bene+Éte község a Csalló+Közben (!), Ete meg ott van az Ete+Köz-ben....Szak+Mári és Ete(y) családi nevünk. Szak+Mári falu Indiában, Szak+Mára folyó az Urál hegység déli felében. Ugyanaz az Urál: hegy Venezuelában is (6.15-64.30) ott a Mára+Váka hegy és a Tamana+Kó törzs kíséretében; de (!) ugyanaz a Mára+Váka falu a csak 75 éve repülőről feltárt új-guineai felföldön; nálunk Mára+Maros megye, Kató+Váka meg dülő Szat+Márban! Ugyanaz az Urál falu Tamil-Indiában ott a Kodáj+Kán, Kuna+Túr (!), Pápa+Nád község társaságában! (Lásd: India Tamana térképét a svédhoni honlapunkban! (↑)). Itt Kuna+Túr név+képletét vessük össze: Hári+Túri hegyi faluval Bolíviában és Kun+Túri faluval; Fé+Hun szomszéd társával Beninben! (↑). Mára, Váka, Kató, Kodj, Kán, Kuna, Túri, Pápa, Nádi, Hári, Kun - mind magyar családi név is!

Fe+*Tán* végződése szintén Tamanába visz: Bala+Tán dülő a Maros partján és (!) Bala+Tán falu a Fülöp-szigeteken és (!) Indonéziában, Lele+Tán hegy Burkina Faszóban (Felső-Volta) ott a Ják+Uta, Magyar, Szabír falu, a Sió, Szavári folyó kíséretében! És ha mindezekhez hozzávesszük, hogy Beninben Fé+Hun és

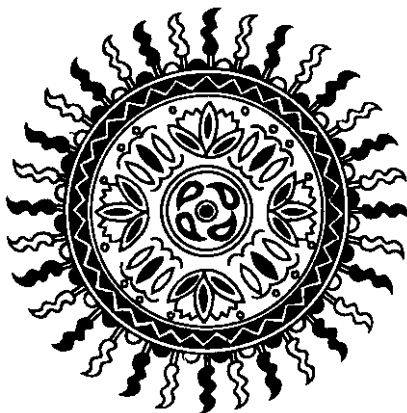
Fé+Tán társaságában ott Ata+Huszár és Ata+Kozár ikerfalunak éppen a Szem+Ere falu a szomszédja, akkor itt ma megint nyomós-súlyos „garast” tettünk le a *Tamana tény-valóság kőasztalára!*

Idesorolhatjuk még a Kelet-Brazíliában lévő Fé+Ja tavat (21.54-41.45) is - ott az Aba+Éte és a Zemp+Lén törzstől délkeletre! Nálunk Fé+Ja ismert családi név: Féja Dávid Kassa város főbírája a 17. század végén, akit Caraffa hóhérai felnégyelve Eperjes város négy falára szegezték. Fé+Ja Géza pedig írónk (1900-1978), aki a Sarjadás című művében hű képet fest Sár+Köz-Ete+Köz életéről!

Ezek a sziklaszilárd, percnyi-pontos Tamana adatösszefüggések - Hát+Fé, Fé+Hun, Fé+Ja, Szak+Éte; Fé+Hun-Éte révén is - nemcsak Ete+Köz - Atilla+Köz ösiségét erősítik meg, hanem újabb valós-igaz kalauzok mindazok kezében, akik ésszel-bátran-emberül kutatják és bemutatják ősmúltunknak a kölcsönhatás lendület-erejével igazolt lej-füzér összetevőit. A Kárpátok alatt, az egyiptomi, a víz-alatti piramisok táján; szerte-körbe ebben a háromszázhatvan fokos földgolyón...

Mukilteo, 1999. Enyészet hava 28. Baranya Napja a Tamana naptárban.

Baranya megyénk, családi nevünk is. Ugyanaz a Baran(y)a: hegy az indonéziai Szüla+Vészi szigeten ott a Bin+Gola hegy, a Kal+Onda falu, a Tó+Móri törzs kíséretében! Bingola: ősi falunk Valkó megyében és (!) Bingola folyó Kamerúnban is, ahol éppen a Tass+Onga folyó a társa! Ugyanaz a Barana: helység Mezopotámiában is ott a Szabír községtől, Magar hegytől, Turán folyótól északnyugatra! És (!) Barana falu megint Beninben is (10.50-3.18) - ott Fé+Hun, Fé+Tán, Szak+Éte, Ata+Huszár, Ata+Kozár, Szemere (↑) kíséretében! Minden körút Tamanába juttat...

Vadas Ferenc (Szekszárd)

A sárközi helynevek vízi világról beszélnek

Százötven-kétszáz évvel ezelőtt egy-egy baktai présház elől, vagy diófa alól, romantikusan szép táj tárult a szemlélődő elé. Álló- és folyóvizek, kisebb-nagyobb tócsák, fűzfákkal tarkított rétek, mocsarak és lápok fogták közre a magaslatokra épült falvakat. A kisebb vizeket két nagy folyó táplálta mindaddig, amíg a Duna folyásirányával párhuzamosan kanyargó Sárvizet Szekszárd fölött keletre nem fordították 1854-ben. Ekkor szakadt el a Dunától a Sárköz, pedig évszázadokon át ennek köszönhette életét. A folyamszabályozási és védgátépítési munkák csak gyorsították és visszafordíthatatlanná tették az elszakadást.

Helynévtáraink is vízi világról beszélnek, a statisztika nyelvén is, hisz majd minden második sárközi külterületi név (44 %) vízre utaló, vagy vizet feltételező, ami az arányokat tekintve többszöröse a hegyháti és a völgyeségi települések hasonló névanyagának.¹

A Sárköz mint táj történetileg változó területre vonatkozik a Duna és valamely Sár(víz) között. A 14. században a kalocsai érsekség egyik főesperességét is *Sárköz*-nek hívták. Első névelemére az érseki székhely környékén a dusnoki *Sár-fok* s a fajszi *Sártű-fok* emlékeztet és Miske határában a *Sárvíz*, amely „állandó vizű kis folyócska volt”. Malmot is hajtott.²

A Tolna megyei Sárközt is Sár(víz) zárta a Duna mellé. Ez is hajtott malmokat, miközben majd tizenötezer négyzetkilométernyi terület vizét gyűjtötte a medrébe és engedte Bátánál a Dunába. A Sár befogadta a Balaton és a Velencei-tó felesleges vizén kívül a veszprémi Séd, a Kapos és a Koppány, valamint Völgységi-patak vizét.³

Települések

Földrajzi fogalom a Sárköz, a Szekszárd-Palánk és Bába közötti ártéri, hajdan mocsaras terület, amelyet a Duna és a löszös dombok alján kígyózó Sár fog közre. A mai községek: Öcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék és Bába határa a dombvidékre is kiterjed; itt művelik szőlőiket, magasabb vízjárás esetén pedig ide hajtották állataikat.

A felsorolt települések közül háromnak neve vízfolyásra vezethető vissza.

A 11. században a Sárközben két királyi kegyuraság alá tartozó apátság léteült. Az egyik ott, ahol a Sár vize a Dunába, annak egyik mellékágába torkollik: Bátán; a másik ugyanannak a folyónak északi szögében: Szekszárdon. Mindegyik királyi alapítású, mindegyik a bencéseké. A szekszárdit 1061-ben I. Béla, a báta

1093-ban, miként ez egy pápai iratban, s egy birtokról szóló oklevélben (Zichy Okmt. IV. 572. p.) olvasható, Szent László király alapította.⁴

Báta esetében a Sár(víz) alsó folyásának (egyik mellékvízének) neve tevődött a településre. A *bata* szó török (besenyő, kun) nyelven mocsarat jelent.⁵ A *Báta* névvel mindenütt találkozunk a Sárközben. Báta, Obáta, Öreg-Báta (folyó, folyómeder); Sár-Báta, Báta-menti, Bátán alul, Bátán fölül (sárpilisi és decsi mély fekvésű földek). Őcsényben *folyó*, a folyó fölött *híd*, a határban *kertek* és *mezők* kapcsolódnak a névhez. Andrásfalvy Bertalan történeti forrásra hivatkozva írja, hogy Őcsényt a középkorban *Batha*-nak (Bátának) is nevezték. Más oklevelek viszont a község szomszédjaként említik Batha falut. Nagy valószínűséggel, összeépült településről lehetett szó.⁶

A legkisebb sárközi község, *Sárpilis* nevének utótagja, a *pilis* valószínűleg szláv eredetű. Jelentése: kopár hely, növényzet nélküli. Hasonló lehetett a terep, amikor a falu névadó népessége elfoglalta a megtelepedésre alkalmas kis magaslattal. A fennmaradt írásos emlékek 1381-ben és 1494-ben *Pylis*, illetve *Pilis* néven említik.⁷ A Sárközre, végső soron annak főfolyójára utaló előtag későbbi. Itt jegyezzük meg, hogy a *Sár*, *Sárvíz-féle* víznevekben nem annyira a *sár* szó, hanem inkább a *sár-ga** színnév rejlik a víz színének megjelölése alapján. Tehát a neveket nemcsak sáros voltukról, hanem színükről is elnevezhették.⁸

Bátához hasonlóan a Sár rokonsága is széles körű. *Sár*, *Öreg-Sár*, *Kis-Sár*, *Fehér-Sár*, *Keskeny-Sár*; *Sár alja*, *Sár föle*, *Sár partja*, *Sár mezeje* tartozik a családba és egy ritka, szokatlan név az alsónyéki-sárpilisi határban: a *Sárgyakra*. A nyékiek hajdan *Sárnyakrá*-nak is hívták, mert úgy vélték, hogy „nevezetét a Sár-víz folyamnak e dülő alá nyakló nagy hajlatától nyerte“. A sárpilisi öregek emlékezete szerint a Sár-víz kanyarulatában lévő földet gyakran elöntötte a víz: „minden évben úgy hullámozott benne, mint a Balatonban“.⁹

Az elöntésből, valamint annak gyakoriságából adódóan a kérdéses név utótagja összefüggést mutathat a *gyak-*, *gyakor-*, *gyakran* szócsaláddal. Ugyanis a magyar *gyak-* szó (ragos alakja, a *gyakra* a 15. századból ismert) eredeti jelentése csomó, rakás, halom lehetett. Ebből képződött a számos jelentésű *gyakor*, amelynek módhatározó-ragos alakja a *gyakra(n)*.¹⁰ Ezek szerint a *Sárgyakrá*-ban megbújhat a szó eredeti jelentése, ti. az, hogy a zabolátlan folyó hordalékából rakást rakásra rak és a kiöntés gyakorisága is, miként az az emlékezetben fennmaradt. A szófejtést az előfordulás ritkasága és viszonylag kései (1864-es) datálása is nehezíti, egy szép népdal viszont az előtagot költészeti magasságba emeli:

* A szerkesztő megjegyzése. Jellemző példa a mai magyar nyelvtudományra: a sár szó mindenki számára világosan nem sárga. Mégis így magyarázzák. Pedig tudnivaló, hogy ahol nem magyarázzák, ott még folyó neve is lehet sar, ez pedig éppúgy régi török szó, mint a báta. Minden magyarázatás nélkül. A pilis szó szláv eredetéhez csak ennyit: az úgynevezett szláv nyelvek hány száz évesek? Ugyan miért vettük volna tőlük mi?

*Átugrottam a Sárvizét lovastul,
Beleesett a sarkantyúm rudastul,
Majd kifogja az a gyöngö viola,
Aki engem megvigasztal valaha.*

Napjainkban öt, néprajzi értelemben is számon tartott, sárközi faluról beszélünk. A középkorban jóval nagyobb volt a települések száma, de a hódoltságot kevesen tudták átvészelni. Az elnémultak közül az alábbiakban Ebést, Györkét és Ózsákot a vízi világgal való összefüggésben említjük.

Ebes esetében a felületes szemlélő számára logikusnak tűnik, hogy a helység-név magyarázatát - korábban - az ebtartással hozták kapcsolatba, csakúgy mint (Sió)*agárd* esetében, ahol „valamelyik szegzárdi apátnak, ki az egyházi kánonok ellenére is szeretett agarászni, agarait az udvarnok jobbágyok tartották”.¹¹ Ilyen földesúri ebtartó helynek tartották Ebést is, csakhogy amíg Agárd esetében az etimológia visszavezethető a vadászkutya *agár*-ig, addig Ebesnél ugyanez tévútra visz, mert a köznévi előzmény nem eb, nem kutya, hanem a régi népi *ebës*. A szó jelentése mocsaras, zsombékos rétság. Ugyanebből a mocsaras, zsombékos melléknévből keletkezett a Hajdú-Bihar megyei *Ebes* és a Segesvártól nyugatra fekvő *Ebesfalva* is, amelyet később Erzsébetvárosra kereszteltek.

A mi középkori Ebesünk szerepére és jelentőségére utal, hogy a 14. század utolsó negyedében pélábániatemploma is volt. A hódoltság végére, sajnos, elnémul a falu. Egy 1690 körüli leírás szerint „sem halászhelye, sem malma, sem castelluma nincsen, temploma teljesen elpusztult”.¹²

A régi dicsőségre Árpád-kori sírleletek, oklevelek és sárközi dülőnevek emlékeztetnek és egy lajstrom Mátyás király uralkodása idejéből, amely az ebesi jobbágyok nevét tartalmazza.

A Duna völgyében élők számára évszázadokon, évezredekken át meghatározó volt a halat s vadat nevelő, rétet és nádist növelő víz, amely a még zabolázatlan folyó áradó medréből sok-sok hordalékkal együtt gyakran úgy kiömlött, hogy a durvább, nehezebb anyagok a part közelében maradtak, a finomabb homokszemcsék és iszaprészeccsék viszont a távolabbi területekre úsztak. Ez a feltöltési folyamat a felszínformálásban azzal az egyébként logikus következménnyel járt, hogy a hajdani medrek közvetlen partjai jobban felmagasodtak, mint a vízfolyástól távolabbi területek.

A hordalékok esetenként a folyó éles kanyarulatainak elzáródását is okozták. Ezeket a sarló alakú, két-három méter mély holtmedreket nevezik, a hozzátartozó időszakos és állandó letelepedésre alkalmas partokkal együtt, *gyűr*-öknek vagy *györ*-öknek. Az elpusztult középkori falu, *Gyürke* (*Györke*) is ilyen helyre épült.

A névszármaztatás a *Győr* (*György*) személynév kicsinyítő képzős, becéző alakjából is elképzelhető lenne, de a köznévi előzmény jobban illik a nevek rendszerébe. A *gyűr* másutt is fellelhető: a decsi Magas-Gyűr a környezetéből kiemelkedő terület; az öcsényi Babos-gyűr „emelkedett hely a Bába partján”.

A 14. Század elején Egyházas-öcsény plébánosa hat sárközi falu lelki gondozását látta el. Andrásfalvy Bertalan véleménye szerint a hat falu közt lehetett *Gyürke* is, amelynek határát a 17. század végén az öcsinyéihez csatolták.

A hódoltság utáni időben a falu elnéptelenedett. A Rákóczi szabadságharc idején a bűvőhelyeken lappangó idegen rablók ellen „csak úgy védekezhettek a sárköziek, hogy összefutottak ... Ezért futottak össze Györkéről, Ózsákról, Kisöcsényből a megmaradtak Öcsénybe”.¹³

Csánki Dezső, Magyarország középkori településeinek egyik legjobb ismerője, a Bakos-kódexben szereplő *Aszuágyot* (1494: *Azzywagh*) azonosítja „a pápai tizedlajstromban említett *Azaag* nevű plébániával, amely a mai Ózsák pusztának felel meg Szekszárdtól délkeletre, a Duna mellett”.¹⁴

A 15. századi név (*Aszú+ágy*) köznévi előzményeinek vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül, hogy a védgátakon kívül és a hullámtéren belül is sok a régi elhagyott meder, mivel a középszakasz jellegű Duna kanyarulatai - részben természetesen úton (árvízi hordalékkal), másszor folyószabályozással - mindkét oldalon eltömődtek, hol ágakká váltak, feltöltődtek, majd kiszáradtak. A mai Szekszárd külterületi lakóhelyeként ismert *Ózsák* köznévi előzményei is ezt a folyamatot, pontosabban ennek végeredményét tükrözik, hisz az *aszú* az *aszik* (aszalódik) ige melléknévi igeneve; jelentése: száraz terület, vízmeder; az összetett szó másik tagja, az *ágy* is folyómedret jelent, adataink a 13. századtól kezdve utalnak erre.

A középkori Ózsák a szekszárdi *Ózsák-pusztán* kívül az öcsényi *Kis-Ózsák* és *Nagy-Ózsák* nevű dűlőnevében él tovább.

Folyó- és állóvizek

Az ár- és belvizeket erek, árkok, patakok és folyók fogadták és fogadják be. A *Füzes-ér* barkás virágú bokrok és fák között csörgedezett, a *Malom-árok* fölött vízimalom kereke forgott; a *Gyöngyös* gyöngyöző vizéről kapta a nevét, a *Lánka* patak pedig az emlékezet szerint arról, hogy egy leány belefulladt. Népdalból ismert, hogy a *Széköd* (más változatban Horgas) *hídja négy lábon áll/Az én rózsám azon sétál...* - egy másikból, hogy: *Bíborümög pántlikája/Fújja a szél a Dunára*.

A Sárköz és az ország főfolyójának fekete-erdői forrásvidékéről a német gyerekek azt tanulják az iskolában, hogy a *Duná*-t a Brigach és a Breg-patak indítja útjára. A forráskérdést komplikálja, hogy mielőtt a két patak összefut, a donaueschingeni kastély parkjában találunk egy forrást, amelyet a melléje tűzött tábla *Duna-forrás*-ként jelöl. A Duna-forrás vize 100 méter után ömlik bele a

Brigachba, 2840 kilométer után pedig a Fekete-tengerbe.¹⁵

Európa második legnagyobb folyója hajdanán a szekszárdi hegyek lábát nyal-dosta. A természet törvénye hozza magával, hogy az északról délre folyó vizek, saját súlyuk és a Föld forgása révén mindig a nyugati oldalt mossák. Az Ős-Duna is ezt tette: Dunaföldvárnál és Paksnál egészen a löszdombokig szélesítette a medrét, Szekszárdnál viszont keletre vágódott, maga mögött holt medreket hagyva. A 19. századtól kezdődően folyamszabályozások révén is gyarapodtak a mellék- és holtágak. A mesterséges medrek neve Decsen *Ásás-Duna*, Bátán *Vájás*. 1880-ig a *Szomfovai-Duna* főmeder volt, azóta holtág, tele vízinövénnyel. A *Forgó-Duna* is a 19. század végi szabályozáskor szakadt el az élő Dunától, amely hordalékával eltorlaszolta a levágott kanyarokat. Így járt a *Nagy-Holt-Duna*, a *Visszafolyó-Duna*, a *Grébeci-Duna* és a többi hasonló holtág is. Lassanként feltöltődnek iszappal, mert csak magas vízálláskor kapnak utánpótlást.¹⁶

Tolna megye közgyűlése 1774-ben határozott a Duna szabályozásáról. A gátépítésnek már a gondolata is riadalmat keltett a Sárköz vízi világában élők körében. A természet rendjének megbomlását, az évszázadok során kialakult gazdálkodás és hasznóvétel veszélyeztetését látták abban, hogy a majdani gátak miatt az életet adó víz nem juthat el az ártér minden pontjára: a fokokra, tavakba, legelőkre, kaszálókra és a gyümölcsös kertekbe.

Térségünk árvízmentesítésében a lényeges változások kezdetét a Sárvíz Szekszárd fölötti Dunába vezetése jelentette. Ennek megtörténte után főként a Dunával kellett törődni: töltéseket, zsilipeket építeni, a talaj- és csapadék víz elvezetéséről gondoskodni. Földrajzi névként a *Kis-gát*, *Nagy-gát*, *Töltés*, *Zsilip*, továbbá a bátai és decsi *Szivattyútelep* emlékeztet erre a nemzedékeket foglalkoztató munkára, amelynek gyümölcse nem érett be egyik esztendőről a másikra, hisz voltak időszakok, amikor három-négy évenként újra meg újra árvíz pusztította a falvakat. A bátai *Szakadás* az 1876-os töltésáttörés helyét őrzi. Szekszárdtól Bátáig a töltés a *Gemenci-erdő*-t szegélyezi. A Duna és a védgátak között maradt terület a folyamszabályozás után is vízi világ: a *Fekete-erdő*, *Buvát*, *Grébec* és a *Szomfova* a mocsári erdőt a maga ősi szépségében mutatja.

Az árvízi gazdálkodás és hasznóvétel fölött a *fok*-ok elzárása húzta meg a lélekharangot. A fokok betömésével a vizek természetes áradásán alapuló gazdálkodásra legfontosabb létesítményét tették működésképtelenné, mert a *fok* olyan vízkapu, árok, vízfolyás, völgyyszerű mélyedés, amelyen áradás idején a nagyobb élővizekből a holtágakba és az ártérre ömlik a víz, illetőleg, amelyen apadáskor távozik. A decsi *Visszafolyó-fok* a Nagy-Dunából ered és a Holt-Dunába szakad. A *Pap-foka* Holt-Duna-ágakat köt össze: Bátán a *Füzes-fok* a Holt-Dunából a *Hattyas-tó*-ba vezeti a vizet, abba a tóba, amelynek nádasában egykoron a kecses, hosszú nyakú madarak, a hattyúk tanyáztak nagy számban.

A *Kalugyer-fok* köznévi *kalugyer* előzménye, vándorszó. Jelentése ortodox,

görögkeleti vallású szerzetes. Szilágyi Mihály kutatásai alapján tudjuk, hogy a grábóci szerb kolostor birtokaihoz 1778-ban a decsi szőlőhegyen 28'413 bécsi négyszögölben mért terület tartozott, amelyen prэшházakat és egy hatalmas pincét is építettek.¹⁷ A *Rác papok tanyája* az 1970-es években romokban állt, de a szőlő és a *Kalugyer-fok* máig őrzi a rác (délsláv) papok emlékét.

A *Pap foka* csak látszólag kötődik valamelyik lelkipásztorhoz, mert az egy „Pap nevű árendás által vájatott“, a *Rajtmann-fok*-ot „egy halász csináltatta“; a *Bóli-* és *Csekő-fok*-ot egy-egy hasonló nevű emberről nevezték el, *Börzsöny Pál* fok-át a hajdani tulajdonosról. A *Kis Péter foka* patak, vagy inkább csak árok, a *Sárvíz* és a *Kovács foka* között. Nevét egy Sárpilisen feljegyzett népdal is őrzi.

*Sárpilisi Kovácsfoka partján van egy kerek erdő.
Közepébe, két szélébe térdig ér a mező.
Közepébe, két szélébe térdig ér a gyönyörű mező,
Látod, babám, mily sokat ér egy igaz szerető.*

A Tolna megyei helynévtár készítése során 109 fokot írtunk össze az 1970-es évek elején. Ezek kétharmadát (66 %-át) a Sárközben. Korábban ennél több lehetett, hisz a decsi idős adatközlőink sem ismerték már a *Bakó-* a *Dege-* a *Balás-* és a további tíz *fok*-ot, amelyek az 1864. évi Pesty-féle összeírásban szerepelnek.

A folyószabályozás előtt majd minden tónak volt foka. A tavak és fokok szinte behálózták a hajdani árteret. A fokokhoz hasonlóan családnevek a tavakhoz is kapcsolódnak: *Karádi-tó*, *Sipos-tó*, *Varga-tó*. A *Nádlás*-ban sűrűn tenyészett a nád; a *Keszeges*-ben és a *Tatos*-ban silány halak úszkáltak; a *Sulymos* gesztenyéhez hasonló nagyságú, s ízű terméséből, a sulyomból nemcsak vaddisznók és szarvasok, hanem emberek is táplálkoztak: üstökben főzték a mocsaras víz felszínén termő ehető növényt. Száz, vagy még ennél is több tó földje lehetett ez a mindössze 300 km² nagyságú terület, de a feltöltődés és kiszáradás révén egyre többet ragadtak el a vizektől. Az átalakulás folyamatának példája, hogy 1829-ben Őcsény tavai közt első „a nagy és széles kiterjedésű *Ózsáki-tó*, amely a helység határának igen nagy részit teszi“. A „tóban sok nád terem, hal pedig bőven talál-tatik“ benne és szárnyas vad is, miként az az Egyed Antal-féle kérdésekre adott válaszokból kitűnik. Három és fél évtized után az *Ózsáki-tó* „résztint erdő, résztint kaszáló“, újabb száz év múltán pedig szántó. A történet nem egyedülálló, mert a bátai és decsi *Paptáva*-ban, a hajdani jó vadászóhelyen is eke jár, pedig a decsiről feljegyezték, hogy a Duna szabályozása előtt a tó legnagyobb részét víz borította. Széna terem a *Kis-* és *Nagy-ispán-tó*-ban, a *Békás-tó*-ban pedig kaszálnak, a *Jäger-tó*-hoz hasonlóan, amely valamikor ugyancsak jó vadászhely volt.¹⁸

A folyámszabályozás és a védgátak a vízi közlekedésre, a nádasokon, bozóto-sokon keresztül vezető vízi utakra is hatottak. Andrásfalvy Bertalan írja, hogy

magasabb vízálláskor csónakokon jártak a sárköziak a szállásokra, ahol állataikat tartották. Tavasszal a ladikról vágták a zsenge nádat barmaik felerősítésére, s nem egyszer csónakról aratták a búzát is. Dereglyékkal nádat szállítottak, ladikokkal piacokra jártak. Az ősényiek a falutól a Sárvizéig „szaladó” *Öreg- és Kis-csónakut*-at használták apadás alkalmával a „nagyobb, részint vízzel borított határon”. Csónakút volt Decs és Pilis határában a *Sebes csónak* vízágy is, amely a Sárvizbe szakadt. 1854 előtt hajókázható volt a Pilis alatt a Sárvizből eredő és Bátán Pösze néven ugyanezen folyó medrébe visszatérő *Naszló* folyó is, amelyről 1864-ben feljegyezték, hogy „csak áradáskor van benne tetemesebb víz, száraz évben az egész folyammeder csekély pocsolya”.¹⁹

A tavak, a Naszló és az eger ártér átalakulását, az alábbi adatok mutatják.²⁰

Művelődési ágak %-ban	1869	1895	1931
Szántó	1,5	50	80
Rét	27	25	11
Legelő	25	16	5
Erdő	11,5	2	0,25
Nádas	11	3	1,50
Terméketlen	24	4	2,25

Táblázatunk is jelzi, hogy a Sárköz az ármentesítés következtében robbanásszerű változáson ment át. Az egykori külterjes állattartással, halászattal, nádlással és szőlőtermesztéssel foglalkozó falvak nagyhatárú, szántóművelésre berendezkedő településekké váltak. A legeltetést kiegészítő takarmányozás az állattartást a belterjesség irányába terelte, a táperőben gazdag földet csak meg kellett kaparni, s az ontotta az áldást.

A váratlanul gyors vagyonosodás anyagi alapot teremtett többek között ahhoz is, hogy az ország minden öltözete közül a Sárközben legyen a legpompásabb viselet, olyan parádés, olyan díszes, oly művészi érzékkel összeválogatott színekben - ahogy a századforduló éveiben Malonyai Dezső látta -, „hogy ehhez foghatót csak néhai nagy velencei mesterek álmodhattak. Veronese, amikor a kánai mennyegzőt festette”.

Jegyzetek

1. *Tolna megye földrajzi nevei* (=TMFN). Budapest, 1981. 474-524. Számításainkat a sárközi települések adataival végeztük
2. Kuczy Károly: *A Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata*. Kalocsa, 1980. 19. p.

Sárpilis

Ócsény, Decs, Sárpilis a 19. század végén

3. Dr. Pataki József: *Tolna megyei kalauz* (=Pataki). Budapest, 1967. 72. p.
4. *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története* (=PRT). Szerk.: Erdélyi László és Sörös Pongrác 1-12. Budapest, 1902-1912, 1916. 12/b 119. p.
5. Kálmán Béla: *Nevek világa*. Budapest, 1969. 138. p.
6. Andrásfalvy Bertalan: *Duna mente népességének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig* (=Andrásfalvy). Szekszárd, 1975. 101. p.
7. Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* (=Csánki). Tolna vármegye Budapest, 1809-1913. 446. p.
8. Az előtaghoz *A magyar nyelv történeti - etimológiai szótára* (=TESz). Főszerkesztő: Benkő Loránd. Budapest, 1967-. 3: 488, 490. p.; az utótaghoz Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (=FNESz). Budapest, 1980. 513. 563. p.
9. TMFB 499, 501. p.
10. TESz 1: 1116. p.
11. Tolnamegyei Közlöny, 1880. júl. 4
12. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Kammerer hagyaték 3. d.
13. Andrásfalvy 102, 104. p.
14. Csánki 415. p.
15. *Dunaj, Donau, Duna* (összeállította: Rudolf Fabry). Bratislava, 1969. VIII. p.
16. Pataki 63, 77. p.
17. Szilágyi Mihály: *A grábóci szerb ortodox kolostor története*. In: Tanulmányok, Tolna megyei levéltári füzetek, 7. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1999. 77, 79. p.
18. Cserna Anna - Kaczián János: *Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyeről*. Szekszárd, 1986. 197. p. Gaál Attila - Köhegyi Mihály: *Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában* (=Pesty). In: A szekszárdi Béri Balogh Ádám múzeum évkönyve 1975-1976. 290, TMFN 475, 483-485, 502, 520-521. p.
19. Andrásfalvy 223-225; Pesty in: A szekszárdi Balogh Ádám Múzeum évkönyve 1975-1976: 290; 1971-1972: 283, 286. p.
20. Szilágyi Miklós: *A szekszárdi múzeum néprajzi kiállításának vezetője* (kézirat). 1981. 53-54. p.

Faragó József (Kolozsvár)

Júlia szép leány székely népballadájának történelmünk előtti rokonsága

Kriza János 1863-ban megjelent, *Vadrózsák* című klasszikus székely népköltési gyűjteményének, s egyszersmind az egész magyar népballada-költészetnek egyik gyöngyszeme az udvarhelyszéki Korondon gyűjtött *Júlia szép leány* című ballada:

*Júlia szép leány egykoron kimőne
Búzavirág-szödni a búzamezőbe.
Búzavirág-szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.
Föl is föltekinte a magoss egekbe,
Egy szép gyalogösveny hát ott jődögel le,
Azon ereszködék fodor fejér bárány,
A napot s a hódat szarva között hozván;
A fényös csillagot a homlokán hozta;
Két szép aranyperec, aj! a két szarvába,
Aj! a két ódalán két szép égő gyertya;
Mennyi szőre-szála, annyi csillag rajta.
Szóval mondja neki fodor fejér bárány:
Még ne ijedj töllem, Júlia szép leány!
Mett most esött héja szüzek seröginek,
Ha eljönél velem, én oda vinnélek
A mennyei karba, a szönt szüzek közi,
Hogy bételnék veled azok kegyös rendi;
A mennyei kócsot adnám a kezédbe;
Első kakasszókor jőnék nözésödre,
Másodikakasszókor tégöd megkérnélek,
Harmadkakasszókor tégöd elvinnélek.*

*Az anyjához fordul Júlia szép leány,
Szóval mondja neki: Anyám, édösanyám!
Én is csak kimönék búzavirág-szödni,
Búzavirág-szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magamot mulatni.*

*Föl is föltekinték a magoss egekbe,
Égy szép gyalogösveny hát ott jődögel le,
Azon ereszködék fodor fejér bárány,
A napot és a hódat szarva között hozván;
A fényős csillagot a homlokán hozta;
Két szép aranyperec, aj! a két szarvába,
Aj! a két ódalán két szép égő gyertya,
Mennyi szőre-szála, annyi csillag rajta.
Szóval mondja neköm fodor fejér bárány:
Még ne ijedj töllem, Júlia szép leány!
Mett most esött héja szüzek seröginek,
Ha elmönnék velle, hogy odavinnének
A mennyei karba, a szent szüzek közi,
Hogy bételnék velem azok kegyös rendi;
A mennyei kócsot a kezembe adja,
Első kakasszókor jönnek látásomra,
Másodkakasszókor ingömöt mégkérnek,
Harmadkakasszókor ingömöt elvisznek.*

*Sirass, anyám, sirass, éltömbe hadd halljam,
Hadd halljam éltömbe, hogy siratsz hótomba.
Léányom, léányom! virágos kertömbe
Első raj méhömnek gyöngé lépecskéje,
Gyöngé lépecskének sárguló viassza,
Sárog viasszának földön futó füstje,
Földön futó füstje s mennybe ható langja!
A mennyei harang húzatlan szólalék,
A mennyei ajtó nyitatlan megnyílék,
Jaj! az én leányom oda bévezeték!*

A balladát már fél évvel a *Vadrózsák* megjelenése előtt megismerhette az olvasóközönség, mert Gyulai Pál, a magyar balladaköltészet első nagy teoretikusa, Kriza János tudományos tanácsadója és barátja, Arany János lapjában, a Szépirodalmi Figyelő 1862-es évfolyamában közölte *Két ószékely ballada* című ötrészes nagy tanulmányát. E két ballada egyike a *Júlia szép leány* volt, s Gyulai máig tartó érvénnyel elemezte, méltatta és kijelölte helyét balladaköltészetünkben a középkori hagyomány és a nemzeti szellem szintézisnek ragyogó példajaként.

Gyulaitól napjainkig a balladának gazdag szakirodalma támadt, ennek jó része a Gyulai által megjelölt keresztény vonásokat részletezte és gyarapította. Szerzőik Sebestyén Gyula (1902), Ortutay Gyula (1935), Vikár Béla (1938), Kallós

Zsigmond (1940), Bálint Sándor (1947), Csanádi Imre - Vargyas Lajos (1954), Szabó László (1954), Domokos Pál Péter (1959), Ninon A. M. Leader (1967), Faragó József (1968), Vargyas Lajos (1976) és Székely László (1986). Munkásságuk jóvoltából a ballada jelenleg ismert változataink száma huszonkettőre gyarapodott (kizárólag a Székelyföldről és Moldvából), s a magyar hagyományon belül a dunántúli regöséneknek, a katolikus apáca-avatás és a lakodalmi szertartásban a menyasszonyi búcsú felé körvonalaódott több-kevesebb rokonsága.

Köztudomású, hogy a kereszténység (más vallási rendszerekhez hasonlóan) a kialakulása előtti, nem egyszer több évszázaddal, sőt évezreddel korábbi kultuszokból is vett át olyan motívumokat, amelyeket saját eszmeiségének megfelelően beépített a maga rendszerébe. Így érthető, hogy a felsoroltakon kívül akadtak a *Júlia szép leány* kutatói között olyanok is, akik nem a keresztény középkorban, hanem történelem előtti korokban igyekeztek keresni és megtalálni a ballada esetleges rokonságát vagy előzményeit.

E kutatók közt időrendben Dömötör Tekla volt az első, aki a görög antikvitásban ismerte fel a ballada tematikai és műfaji rokonságát. „Akár a *Júlia szép leányban*, úgy a Démétérrel szóló ún. homéroszi himnuszban is a virágot szedő fiatal leányért jön el az állat alakú követ - az alvilág vagy az ég, de mindenképpen egy másik, halálos világ követe. A Démétérrel és leányáról, Koréről szóló mítosz gondolatköre is utal például arra, hogy anya és leány viszonylatában a leány férjhezmenése mindenképpen egyenlő az elrablással, sőt a halállal: az elragadott leány anyja számára szükségképpen meghal, akkor is, ha ez a rablás, a nász, szükséges az élet általános folytatásához. (...) A túlvilágra való elragadást a *Júlia szép leány* balladában az anya siratója követi. Ez a rész nem szokott szerepelni a germán nyelvű balladaváltozatokban. (...) Annál plasztikusabban bontakozik ki a leányát sirató Démétér alakja a homéroszi himnuszban, ahol ő az ének főszereplője, s nem a Hadészba távozó leány. Ha most az európai népballadaanyagot áttekintjük, akkor feltűnő, hogy ez az alapszituáció - tehát a leányát sirató anya, az összetartozó anya és leány szereplése - igen ritka. (...) ...Ismétlem, hogy semmiféle közvetlen genetikai kapcsolatra nem gondolok a görög Démétér-mítosz, illetőleg Démétér-himnusz és a magyar ballada között. Az alapszituáció: az anyjától elrabolt leány, a férjnek állat alakban való megjelenése és a leányát sirató, egyedül maradt anya motívumsora azonban kétségtelenül közös a kettőben.“ (*A népszokások költészete*. Bp. 1974. 182, 184, 190.)

A szerző tehát az alapszituációt a homéroszi himnuszban és a székely balladában „kétségtelenül közös“-nek találta. Hasonló párhuzamról az európai balladaköltészetben nem volt tudomása, tehát a ballada mai ismereteink szerint egy sajátos magyar alkotás is lehet. Arra a kérdésre, hogy van-e közöttük genetikai kapcsolat, a választ érthető módon elhárította, hiszen időszámításunk előtt bizonyosan a 8-4. században keletkezett himnusztól a középkori balladáig több mint két évezred

telt el. Mégis aligha hihető, hogy egy ilyen bonyolult költői cselekménysor, kezdve a virágszedéssel és végezve az anya siratójával térben és időben egymástól távol és egymástól függetlenül kétszer is egyformán kialakulhatott volna; ilyen esetet a tudományos kutatás nem ismer. Talán „a múltnak mélységes mély kútjában” mégis csak lehetett közöttük valamilyen kapcsolat, ha ezt ma már nem is tudjuk bizonyítani.

Fettich Nándor érdeme az a jelentős felismerés, hogy a ballada fodor fehér báránya nem azonos a keresztény ikonográfiában Jézust jelképező Agnus Dei-vel, Isten bárányá-*val*, vagyis Gyulai értelmezése esetleg kiegészítést, finomítást érdemelne. Minden olyan különbség ugyanis, amelyet a ballada báránya és a keresztény Isten báránya mutat, régebbi, mint Isten bárányának ábrázolása:

„*A Júlia szép leány* - balladában megjelenő Isten báránya már nem igen hasonlít a templomok ilyen tárgyú ábrázolásaira, mert minden pogány dolog van ráakva: a nap, hold és csillagok elképzelhetetlenek az egyházi művészet Agnus Dei-alakján. De még eltérőbb és feltűnőbb, hogy ennek a báránynak két szarva van és hogy mindegyikbe aranyperect rakott a népképzelet. A kozmosznak nap, hold és csillagokkal való ábrázolása az őskortól és az ókortól szinte napjainkig a legközönségesebb ábrázolás. A Kárpát-medencében már a csiszolt kőkorszak végén kagylóból faragott amuletten megtaláljuk a nap, a hold és a csillagok ábrázolását. (...) *A Júlia szép leány* - ballada fodor fejér báránya tipológiai és időrendileg a *Képes Krónika* és Velemér előtti századokra tehető. Alig van rajta valami, ami az Agnus Dei jellemzője volna, csak a neve és a fodor fehér szőre. (...) A fodor fejér bárány a *Júlia szép leány* balladában már a kereszténység égi követeként jelenik meg az égen és ereszkedik alá, de alakja még közelebb áll a Kárpát-medence ősi hagyományaiban élő nap-jelképekhez. Két szarva van. (...) Két szarva között hozza az égiteketet. Azon kívül két szarvában két szép aranyperect hoz. (...) A csavart perecek Erdélyben a bronzkor vége felé léptek fel, de igazi jelentőséget a dák kultúra virágkorában nyertek. (...) A dák kincsekben nagyon sok példány maradt fenn. Már a dák korszakban ősi hagyomány felújításaként jelentek meg. (...) A dák birodalom összeomlása (Kr. u. 12. század eleje) után a pereceknek, mint kultikus ékszereknek ez a domináló szerepe aláhanyatlik, de sohasem hal ki egészen. Az Árpád-házi vezérek korának második felében, a helyi népelemek előretörése idején a perecek sok más ősi kultikus formával együtt megint nagy divatba jöttek. A perecek új felvirágzása nem maradt meg Erdélyben, hanem áterjedt a Kárpát-medence középső és nyugati felére is. Ez a késői felvirágzás éppen arra az időre esett, amikor a magyar nyelvű regösének és a legrégebbi népdalaink keletkeztek.“ (*A Júlia szép leány-balladáról*. Ethn. LXX. 1959. 65, 69, 71-72.)

A múltnak mélységes mély kútjába Dömötör Teklához és Fettich Nándorhoz hasonlóan Szöcs István is aláereszkedett: ő antikeurázsiai mítoszokat, mondákat és szokásokat felidéző-értelmező egész könyvet szentelt annak bizonyítására,

hogy „... a Júlia-ballada több mint kétezer éves kultúrákhoz kapcsolódik, s ezt a kereszténység után már nem tehette meg.“ (*Selyemsárhajó*. Művelődéstörténeti tanulmányvázlat. Buk. 1979. 116.) Szerteágazó, érdekfeszítő vizsgálódásában sorra veszi a ballada szereplőit és motívumait, s régebbi korokban keresi hasonlóságait vagy rokonságukat. Ezek közül helyszűke miatt csak a fodor fehér bárány példájára hivatkozom, amiből az is kitetszik, hogy melyik lehetett az a szarvas állat, amelynek helyébe a keresztény középkorban a bárány lépett.

A napot és a holdat szarva között, a fényes csillagot a homlokán hordozó bárányt, minden szőre-szálán egy-egy csillaggal, összehasonlíttja azokkal az egyiptomi (és szórványosan nemcsak egyiptomi), név szerint megjelölt ősi istenszobrokkal, amelyeknek kos a fejük, szarvuk között a nap és a hold, homlokukon a fényes csillag, s egész testüket csillagokkal teleszórt háló borítja.

A „mennyei kulcs“ számos egyiptomi istenszobor és ábrázolás kezében ott látható. Ez a füles tao-kereszt a mennyei hatalom jelképe és azoknak a halotti báránynak a jelvénye, amelyek a meghaltak lelkét a másvilágra szállították. Júlia is azért kapja a mennyei kulcsot, hogy a túlvilágra, a mennybe mehessen vele.

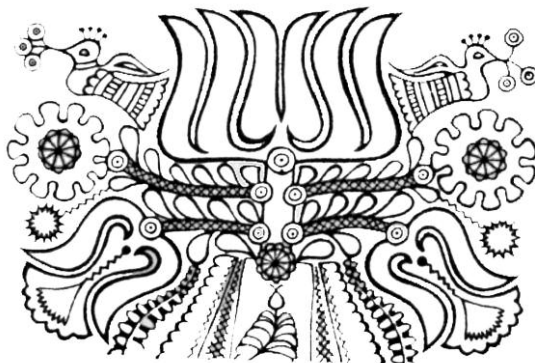
„Két szép aranyperec, aj! a két szarvába“: ezek azok a háziállatok szarvára húzott arany- vagy más fémgyűrűk, amelyek egykoron a Kárpát-medencében szintén ismeretesek voltak, de használatuk egész Indiáig terjedt.

Még ennél is távolabbra, tér és idő asztrális dimenzióba vezet Palkó István elmélete, amidőn a ballada értelmezését az eddigi magyarázatok helyett „a csillagászat szűk hatáskörébe“ utalja. Szerinte a búzavirágsszedő és búzakoszorút kötő Júlia az állatkör egyik csillagképét, az Aratósziúzet, vele szemben pedig az égi bárány, amelynek szarva van, a Kos csillagképét jelképezi. Eszmefuttatásának összegezése: „A csillagászatból köztudomású és bárki számára ellenőrizhető tény, hogy a Nap-pálya sarkalatos pontjai (az ún. Tél-, Tavasz-, Nyár- és Ősz-pont) körülbelül négyezer évvel ezelőtt estek azokra a csillagképekre, amelyeken szövegeink emlegetik őket. (...) Tehát időszámításunk előtt 2000-től időszámításunkig, amikor Földünk tavasz idején az Aratósziú szomszédságában járva ennek jegyét elhagyta és belépett a Mérleg jegyébe, akkor a Nap a Földről nézve a Kos jegyében látszott belépni és azon áthaladni. Ezt az időszámításunkat közvetlenül megelőző kétezer évig tartó konstellációt rögzíti a *Júlia szép leány* szövege. Tehát ősi kultikus szöveggel állunk szemben, amely 3-4000 éves tudást hordoz és mágikus célokat szolgálhatott a maga idejében. Természetesen a keresztény eszmerendszer átszínezte, s talán így került el a megsemmisülést.“ (*Ősi népköltési szövegeink jellege, helye, szerepe és jelentősége irodalmunkban=Vasi élet és irodalom*. Vas megye irodalmának múltja és jelene. Szombathely 1957.20. 21.)

A szerző csillagászati szakismereteket igénylő és terjedelmes, ezért itt nem idézhető magyarázatokat ad a magas égből aláereszkedő szép gyalogösvényre, az első, második és harmadik kakasszóra, valamint Júlia nézésére, megkérésére és

elvitelére stb.

Történészek és néprajzosok nem tudják megerősíteni vagy megcáfolni Palkó István érdekes elméletét (amely különben a ballada cselekményével nem érintkezik), de tanúsítja, hogy hányféle szaktudomány járulhat hozzá kultúránk honfoglalás előtti, sőt történelem előtti örökségének felismeréséhez és értékeléséhez. S mivel egy szaktudománynak sincs vége, sőt mindenüknek módszerei és lehetőségei tovább fejlődnek, joggal remélhetjük, hogy ősi kultúránk újabb emlékei kerülnek majd felszínre, s bár ősieik, mégis mind mai nemzeti kultúránk sajátos értékeit gyarapítják.

Rosner Gyula (Szekszárd)

Avar kerámiaműhelyek Szekszárd környékén

Európa történelmében kitörölhetetlen nyomot hagyott az a nép, amely önmagát avarnak nevezte, s amely 566-568 között elfoglalta a Kárpát-medencét. Itt rövid idő alatt megszervezte birodalmát, s hosszú századokon át rettegésben tartotta a környező területek népeit. De kik is voltak az avarok? Ha fellapozzuk az Új Magyar Lexikon első kötetét, ott azt olvashatjuk róluk, hogy „török-tatár eredetű lovas nomád nép“. Egy lexikon meghatározásának tömörnek és pontosnak kell lennie. A lexikonszerkesztők 1960-ban - ez a kiadás éve - nem mondhattak többet e népről. Az avarok mindennapos életének vizsgálata azonban az elmúlt tizenöt évben számottevő eredményekkel járt.

A magyar régészeti kutatás már régóta gyanította, hogy nem állja meg a helyét az a régi bizánci forrásokra alapozott elmélet, amely szerint az avarok egyszerű *nomád nép* voltak. Eredetük a messzi homályba vész, de azt már joggal sejtjük, hogy a nyugati *türkök* elől menekülő *uar-hunni* törzsek - névadóként - e népi csoportozat alkotóelemei lehettek. E menekülő töredékek 558-ban követeket küldtek *Justinianus* bizánci császárhoz. Megjelenésük színes leírását *Theophanész* görög történetíró munkájában ekként olvashatjuk: „Ebben az évben egy különös nép érkezett Bizáncba, kiket avaroknak neveznek; az egész város összefutott látásukra, mert még soha nem láttak hasonló népet: hajukat hosszan lelógó farkocsban hordják, amelyet szalagok fonnak át, viseletük egyébként a többi hunéhoz hasonló.“

Úgy látszik, a hunokhoz való hasonlításuk egyúttal meg is határozta róluk való „tudásunkat“, különben is teljesen elterjedt az a nézet, hogy a keletről érkező népek mindannyian *lovas nomád*, nagyállattartó életmódot folytattak. E „hit“ ki-mondott tételei, általánosításai alól egyetlen nép sem menekülhetett meg, s így alakulhatott ki az a hibás nézetsor, amely minden keletről érkező néptől *elvitatta* a földműveléssel kapcsolatos esetleges ismereteit. A köztudatban még ma is macskasul tartja magát az a magyarokra vonatkozó hiedelem, amely szerint eleink *itt*, a Kárpát-medencében találkoztak földműveléssel, s itt tanulták meg azt.

Az elmúlt évtized régészeti kutatása *megcáfolta* ezt a megkövesedett szemléletet, hiszen a feltárt avar temetők sírjaiban talált nagy mennyiségű kerámia melléklet - azok minősége, formavilága és technikai tökéletessége - igencsak *ellentmondott* e vélekedésnek. Felvetődött tehát az a gondolat, hogy a technikailag tökéletesen megalkotott edények sokasága mögött meg kell találnunk azokat az embereket is, akik *e tárgyakat készítették*.

A használók kiléte nem lehetett kétséges, hiszen azok csontjai a sírokban mindig *avar* fegyverzettel, *avar* ékszerekkel és használati tárgyakkal együtt kerültek napvilágra. Így egyértelműen biztos volt, hogy ezek az edények az avarnak mondott emberek tulajdonában voltak.

Mivel e nép nomád - vélték a kutatók - még csak szóba sem jöhet az, hogy az avaroknak, *saját* fazekasaik lehettek. A nomád életkörülmények kizárták a korongolás technikájának és a kiégetés igen magas fokú mesterségbeli tudásának pusztá lehetőségét is. Ezzel a megokolással a régebbi kutatás ezt a kerámiát egyértelműen *pannóniai* vagy nyugati - *frank, alemann, bajuvár* - árunak tekintette, amelyet az avarok kereskedelem révén szereztek maguknak.

E „hittel“ szemben azonban *kételyeink* támadtak, s így fordult aztán figyelmünk a *korai avar* korban megjelenő, *világosszürkére* égetett, nagyon finoman iszapolt, korongon formált edények típusai felé. Mivel a Kárpát-medencében több száz temetőben viszonylag *kevés* ilyen edénytípus létezett, a kutatás e kerámiát „díszkerámiá“-nak vélte. De a *magyar múzeumokban* őrzött több száz darabot kezünkbe véve megállapíthattuk, hogy az edények nagy többsége erősen kopott: *hosszú ideig használták őket*, mielőtt a sírba kerültek. Ez a tény tehát *ellentmond* a „díszkerámiás“ elméletnek. Föltettük, hogy ezeket az edényeket *az avarok mindennapi életükben rendeltetésszerűen használták*.

Az edények Kárpát-medencei elterjedését vizsgálva - vagyis a lelőhelyeket (temetőket) *térképre* vetítve - világosan kitűnt, hogy a nagy földrajzi egységben nagyjában *három területen* sűrűsödtek a pontok. Így föltehettük - jogosan - hogy e fontos, régészeti értékkel teli anyag gyártásának a helyét a mai *Dunaujváros* vidékén, *Szekszárd* környékén és *Szeged* körzetében kell keresnünk.

E föltevéseket szinte robbanásszerűen alátámasztotta a Dunaujváros területén leletmentéssel *Európában elsőként feltárt avar falu*. A nomádnak vélt avarság első hiteles faluját *dr. Bóna István*, egyetemi tanár határozta meg, s adta kézre a róla gyűjtött ismereteket. *E tény egy csapásra lerombolta azt a mítoszt, hogy az avar nomád nép volt*.

Ez az úttörő dunaujvárosi munka egy eleven kutatási szakasz kezdetét jelentette!

1974-ben és 1975-ben *Szekszárd* határában egy 800 síros avar temető mentése közben *megtaláltuk azt az avar falut* is, amelyben a temetőben nyugvó népesség a mindennapjait élte. Az e faluban folytatott feltárás 1970 nyarán elképesztő eredményekkel járt! *Megtaláltuk az első edényégető műhelyt*, s a műhely környékén a lakóházak maradványait. Majd 1981-ben *a második műhelyt* is. Ezek a maguk anyagelőkészítő gödreivel és kemencéivel - szerény megjelenésük ellenére - *óriási* tudományos fölfedezések lehetőségét rejtették magukban. A gödrök és a kemencék közvetlen környékén és a betöltődési rétegekben ugyanis több mázsányi cseréptöredék bizonyította, hogy e kemencéket *az avar korban hosszú évszázad-*

okon át használták.

A szerencsés véletlen folytán *három*, majdnem teljesen ép kemence mellett egy olyanra is rábukkantunk, amelynek segítségével a *kemencék készítésének menetét* is sikerült tisztáznunk.

A mesterek az agyagadó és - előkészítő, nagyméretű gödrök közvetlen szomszédságában egy lefelé kiszélesedő, nagyjában bogrács alakú, 3 m²-es *gödrot* vájtak. Ennek alján a leendő tüzelőnyílással szemben egy földgerincet hagytak. A 15-20 cm vastag *rostélyt* erre a gerincre sározták rá. A súlyos sártömeget - a rostélyt - oly módon „ültették” rá a tuskóra, hogy a készülő kemence alapzatába 8-10 cm vastagságú farudakat állítottak. Ezeket a felső végüknél összekötötték, majd felhordták köréjük a sarat. Szikkadás után a felül nyitott kemencét a rostély alatti égetőtérben *begyújtották*, s az égés közben elhamvadt rudak helyén egyúttal kiképződtek a *füstnyílások* is. Az ily módon kiégetett „lyukacsos” rostély a kemencét két részre osztotta: egy *tüzelőtérre* és egy *égetőtérre*.

Az agyagtuskóval kettéosztott tüzelőtérből nyílt a gödörrendszer felé a *tüzelőnyílás*. Ezt 80-100 cm hosszán képezték ki. Magassága alig 50 cm volt. E kürtőnek is megvolt a maga igen fontos szerepe. Bármily meglepően hangzik is, az ide illő magyarázatot a *Székelyföldön* ma is ismeretes, azonos elvek alapján működő edényégető kemencékben, ezek technológiájában találjuk meg.

A második műhely első kemencéje átvágott állapotban

A második műhely feltárva

Az égetés tehát a következő módon ment végbe: a már megszáradt edényeket a fazekas a nyitott égetőtér *felső* nyílásán egymásra állítva, egymáshoz közel helyezte el, de úgy, hogy egymással ne érintkezzenek. Amikor az égetőtér a kemence felső széléig megtelt, a nyílást selejtesen kiégett cserepekkel *befedték*. Ezután *begyújtották*. A tüzelést lassan,

először a kemence szájában kezdték, hogy az edények „meg se érezzék“ a tüzet (a gyors tűz ugyanis repeszt), majd lassan-lassan mind *beljebb* tolták a parazsat, s egyre erősebben tüzeltek a kemencében. Mivel a felső nyíláson a füst elszállhatott - „jól szelelt a kemence“ - a fűtést éjjel-nappal folytatták. Így egy-két nap alatt a fehér ízzásig (800 Celsius-fokig) fölhevültek az edények. Ekkor a kemence felső nyílását *lesározták*, s a tüzelőtérben erősen *füstölő anyagokat* (szénát, fűrészport, szárított juhtrágyát) helyeztek, majd a tüzelőnyílást is elzárták. A kemencében keletkező *füst* (amely apró szén szemcsékből áll) át- meg átviharzott a felizzított edényeket, s e korom- vagy szén szemcsék az edények falába is *beépültek*. Minél hosszabb időn át sikerült e „füstölési folyamatot“ fenntartani, annál *sötétebb* lett az edény. A néprajzból ismeretes nádudvari vagy székelyföldi fekete kerámia is ezzel a technológiával készül; fekete színét annak köszönheti, hogy a füstölés technológiája tökéletesebb.

Korai avar kulacs előlnézetben

A szekszárd-bogyiszlói útmenti avar faluban előkerült kerámiaégető műhelyek tanúságtétele tehát teljesen egyértelmű: *történetileg hiteles bizonyíték* arra vonatkozóan hogy az avarok között olyan csoportoknak is kellett lenniük, amelyek iparosok voltak.

Persze önmagában ez még nem bizonyíthatná azt, hogy a fazekasmesterek is okvetlenül avarok voltak vagy együtt érkeztek a Kárpát-medencébe új hazát kereső „menekülő“ avarokkal! Ezért vizsgáljunk meg e világosszürkére égetett edénytípusok között *két* olyan edényformát, amely csakis *erre* a korra jellemző! Az egyik a *kulacsok típusa*. Ezek az edények vékonyak, kecses nyakúak, kétfülűek, nagyjában félgömb alakúak, vagyis egyik oldalukon teljesen laposak, a

másik oldalukon ellenben erősen domborúak. A másik a *kiöntőcsöves edények típusa*. Alakjuk mindig kecses, peremük kihajló, kiöntőcsövük szinte a perem alól indul ki, s ahhoz simul hozzá. Díszítésük fésűvel húzott vonal- és hullámvonal- kötegekből áll.

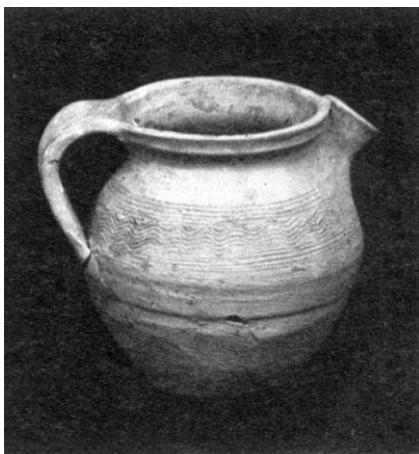
Ha e két típus formavilágát vizsgáljuk, kitűnik, hogy *nem* voltak nekik nyugat-európai előzményeik. A kulacsok nyugaton csak *később* jelentek meg, s az ottani kiöntőcsöves edények formakincse sem egyezik meg az avar korból származó tárgyakéval. Aligha meglepő, hogy e két típus azonos párhuzamait a mai *Tadzsikisztánban*, *Üzbegisztánban* tehát az *Aral-tó* környékén - találtuk meg. E, ma már sivatagos vidéken, a homok alatt egész városok maradtak meg, s az avar

korból megismert kerámia készítőinek „kilétét“ ott, az ottani magas színvonalú keleti kultúrában kereshetjük.

Ha még a több hullámban betelepülő avarok *legutolsó* csoportjának emlékeanyagából megismert kerámiaművesség darabjait is megvizsgáljuk, azonnal szembetűnik, hogy a 670 tájékán betelepült késői avarok edényeinek közvetlen párhuzamai szintén a szóban forgó területek felé mutatnak. (Ezt dr. Garam Éva munkássága nyomán tudjuk.)

Mindezeknek az ismereteknek a birtokában tehát *teljes bizonyossággal* állíthatjuk, hogy az avar kerámiakészítés *nem helyi vagy nyugati eredetű mesterség volt, hanem már az első avar betelepedés időszakában is olyan népcsoportokkal kell számolnunk, amelyek eredeti szállásterületeiken ismerték a városias, letelepedéses életmódot, sőt a társadalmi fejlettségnek olyan fokán állottak, amelyben a társadalmi munkamegosztás rétegződésre vezetett. E keletről érkezett, az avarokhoz csatlakozott nép fazekasai készítették az avar edényeket.*

A szekszárdi műhelyek a 9. század végén vagy a 10. század elején fejezték be működésüket. Ez egyúttal azt bizonyítja, hogy az avarok valóban itt éltek a honfoglaló magyarok megjelenésének időpontjában.

Korai avar kiöntőcsöves edény

Áradások és vízszabályozások Bátán a 18-19. században

A 18. század elejéig nem próbálták útját a folyók vízének, hanem az áradást mesterséges csatornák, fokok segítségével az ártérre vezették tavakba, csatornákba, majd apadáskor vissza a folyómederbe. A török hódoltság és a felszabadító háborúk alatt a lakosság elmenekült, elpusztult, s nem volt, aki a vízrendszert rendben tartotta volna. Az ártér elmocsarasodott, kiszámíthatatlanná vált a víz mozgása. A Duna állandóan változtatta medrét, az egész, 25 km széles Duna-völgy árterületté alakult. Az állandóan szélesedő kanyarok lefűződtek, elzáródtak, de közben állandóan vándoroltak a folyás irányába. Minden nagyobb áradás módosította a folyó és a vidék arculatát.¹

Báta már a középkorban fontos dunai átkelőhely és kikötő volt, hiszen Tolná-tól délre itt érintkezett először a magas part a folyóval, itt ömlött a Sárvíz a Dunába.² A falu élete minden mozzanatában a Dunához és a vízhez kötődött: halászáttal és orvhalászáttal, hajózással, a révek kiszolgálásával, hajóvontatással minden család kapcsolatban állt, a víz jótékonyan öntözte és termékenyítette a földeket és a Duna áradásai, pusztításai is csak keveseket kerültek el. Bátán a régi, hagyományos és az új, földművelő életforma közötti ellentét az Alsözög és a Felsőzög ellentéte is: előbbieket az ártérből, utóbbiak a szántóföldi művelésből éltek.

A 18. századi merkantilista gazdaságpolitika célja a művelhető földterületek növelése és a közlekedés javítása, amelyekhez a folyók szabályozása a kiindulópont. Ezért az 1723. évi és 1751. évi országgyűlésen törvényeket hoztak a vízkárok megszüntetéséről. 1771-ben hajózási igazgatóságot állítottak fel, feladatuként a szabályozások műszaki ellenőrzését és a munkák irányítását jelölték. A vízszabályozásoknál a helytartótanács gazdasági bizottsága volt az illetékes, a megye és a kormány között a királyi biztos közvetített. 1773-ban báró Sigrayt nevezték ki kormánybiztosnak, aki Böhm Ferencet bízta meg a Sárvíz vízszintezésével, tervet készíttetett vele a Duna medrének szabályozásáról, partjainak feltöltéséről.³ 1774-től Böhm irányította a Sárvíz melletti munkálatokat, amit minden érdekelt drágált és akadályozni igyekezett. A szakemberek már akkor felismerték, hogy a Sárvíz megregulázása és a torkolat rendezése, amely a Duna szabályozását is magában foglalja, szorosan összefügg egymással.

Bátán rendszeresen kiöntött a Duna a medréből, az 1735-1742 közötti ismét-

¹ Andrásfalvy, 1975. 5. p.

² Andrásfalvy, 1975. 126-127. p.

³ Tóth, 1896. 6. p. – Tenk, 1936. 20. p.

lódó árvizek tönkre tették a szénatermést, veszélyeztették az állatok takarmányozását.⁴ 1775-ben majd 100 ház vált áldozatául a víznek, ami egyre sürgetőbbé tette a helyzet megoldását. Ugyanakkor a Sárköz népe tiltakozott a töltésépítés ellen, féltve addigi biztos megélhetési módját és hagyományos életformáját. A Duna szabályozásának első lépcsőjeként gátépítés kezdődött 1775-1777 között a megye és az érdekelt földesurak költségén, majd a fokok eltöltését rendelték (1779), ami a félelmeket igazolta: a vizet többé már nem lehetett az ártérre vezetni, a gyenge töltések pedig nem tudtak ellenállni a Duna hatalmas erejének, s az ismétlődő árvizek anyagi javakban, emberéletben sok áldozatot követeltek.⁵

A mezőváros 1783-ban kérte először a Duna Gyűrűsháj melletti kanyarulatának átmetszését, mert a folyó a község közepének, a templomnak rontott. Úgy vélték, hogy a kanyar átvágásával a Sárvíz torkolatát is mentesítenék az áradásoktól. Reményeik szerint: „Ha a Dunának folyása a Gyűrűs háj felé venné magát és arra ell vájattatnék, a Sárvíz Canalyának sem lenne semmi fönt tartóztatása, hanem inkább szabad folyása lenne; mert az Zátontúl ell öntetvén, minden szabad folyását ell vesztené a Duna, és tóvá változna.”⁶

A legnagyobb problémát a Sárvíz torkolatának megnyugtató rendezése jelentette, 1804-ben Schnemann József tervét a helytartó tanács elfogadta. Két évvel később a bátaszéki uradalom és a megye küldöttei bejárták a veszélyeztetett helyeket, s megállapították, hogy a Duna sebessége és szaggatásai miatt 25 házat elhagyni kényszerültek lakói, s még 34 ház dől hamarosan a Dunába. Az uradalom máshol nem tudott házhelyet biztosítani a lakók számára, amiben a mezőváros jövőjének veszélyeztetését látták.⁷

1810-től Podmaniczky Józsefet, egy évvel később Zichy Ferencet kinevezték királyi biztosnak, a munkálatok irányításával Beszédes József mérnököt bízták meg. Ebben az évben hivatalos küldöttség hajón járta be az érintett területet. Megállapították, hogy egy egyenes szakasz után nagy kanyart vesz a Duna, majd egyenest a városnak rohan, ami nemcsak Bátának, hanem a hajósoknak is veszélyt jelentett. Szerintük ez a kanyar okozta a Szekszárd-Baja közötti áradásokat, a Sárvíz szabályozásának befejezését is akadályozta, mert áradáskor a Dunából visszafelé folyt a víz, elborította a mentesített területet, s beiszapolta a Sárvizet. A Gyűrűsháj melletti és a szigeten történő átmetszéssel megoldhatónak vélték ezeket a problémákat. Legsürgősebbnek az áradás kárainak elhárítását tartották, ezért a taplósi és a gerjени kanyar átvágását helyezték előtérbe. A döntéshozatalba Bács és Pest megyét is be kellett vonni, mert területüket is érintette a munka: az első elképzelés szerint az átmetszés után a Nagy Duna a Baracscai Dunába folyt volna.⁸ Egyik megyének a tet-

⁴ TML Közgy. i. 1:2017/1742

⁵ Tóth, 1896. 6. p.

⁶ Kápolnás, 1983. 155. p.

⁷ TML Közgy. i. 4:140/1810

⁸ TML Közgy. i. 4:65/1816

szését sem nyerte el az átvágások ötlete, ezért mindent megtettek a munkálatok megakadályozására és halasztására.⁹

A bácskai küldöttség az átvágástól Baját féltette, s nem nyugtatta meg őket a tolnai földmérő érvelése, miszerint a bátai sziget átvágásával nem a Bátai, vagy Öreg Dunából a Baracskai Dunába, hanem fordítva fog a víz folyni. A mérések ezt igazolják. A Duna sebességét mindenképpen csökkenteni kell, hogy a Sárvízbe ne folyjék vissza, s nagyobb esése legyen a torkolatnál. A mérnök, de minden érintett is egyetértett abban, hogy a taplósi átvágás sikerült, jóval könnyebb lett a hajózás és a gyűrűsháji kanyar levágásával újabb egy nappal rövidülne a hajóút.¹⁰

Pest megye végül beleegyezett az átmetszésbe, de Bács sokáig makacszkodott. Végül a helytartó tanács beleegyezésük nélkül is végrehajthatónak látta az átvágást, mert a kérdéses terület Tolnához tartozott, s a vizet nem a baracskai, hanem a mohácsi ágba kívánták vezetni.¹¹

Bátának ugyanakkor mind sürgetőbb az átmetszés, egyre gyakrabban kérték a munkák elkezdését. 1813-ban azt panaszolták, hogy: „néhány a Városon fellül úgy nevezett Holt Duna torkánál újabb erőszakot vett rohanásokkal (minekutánna az Öreg Dunát majd el önti) föllülről szállásainkat, alolrol telkes Hellyeinket e mostani áradással mohón el szaggatta, el prédálta; lejjebb dél felől való szélén a zátont meg sokasítván olly erőszakkal dühösködik Városunk parttyain, hogy a templomon föllül Duna felől lévő udvarokat, istállókat elragadta, lejjebb a volt oskola háznak lak helyét elpusztította, Dunává tette az ország uttyától, mellyet tovább nyomni a templom nem enged, tsak 6 lépéssel külömböztetik meg a szároz a vizektől. A mészárszéknek felét elrongálta, a vendég fogadótul 5 lépésre vagy on a Duna, azon alul pedig egy sor háznak lakhelye a Duna öblvéé változott, úgy hogy most ebben az egy két esztendőben sem országutunk, sem templomunk, sem oskolánk, sem mészárszékünk, sem vendég fogadónk nem leszen, alább valokká változunk a vándorloknál, mert sem el mennünk, sem maradnunk nem lehet.”¹²

A Sárvíz szabályozásának előre haladásával a torkolat rendezése egyre égetőbb. A rendezés fő irányítója 1819-től Beszédes József. Erre az időpontra minden kételkedő számára is bebizonyosodott a taplósi átvágás sikere és haszna, Bács megye is beadta a derekát. Így az 1820. április 25-i megyei közgyűlésen Zichy Ferenc királyi biztos megállapíthatta, hogy a szeremlei, gyűrűsháji, bátai átvágás ügyében a határozat megszületett, a munkák elkezdése csak a víz állásától függ.¹³

1820. július 25-re Báta alá rendelték két kompot vagy nagyobb dereglyét, két

⁹ TML Közgy. i. 4:57/1815

¹⁰ TML Közgy. i. 4:105/1812. Schnémann József földmérő jelentése 1812. január 15-én

¹¹ TML Közgy. i. 4:65/1816

¹² Kápolnás, 1983. 173. p.

¹³ TML Közgy. i. 4:89/1823

vasmacskát olyan hosszú láncsal vagy kötéssel, ami a Duna fenekéig leér, két kisebb dereglyét, 10 csónakot a kötelek alá, ötven ölnél szélesebb kötelet és ezekhez minden napra húsz embert, elsősorban halászokat, molnárokat, hajósokat. Beszédes félvén attól, hogy dologidőben nehezen állnak rá az emberek erre a munkára, vármegyei hajdúk kiküldését is kérte a szolgabírótól.¹⁴

A munka azonban csak ősszel, a betakarítás után kezdődött. Mivel a hajózás, kereskedelem és földművelés szempontjából is fontosnak tartották a szabályozást, közmunkának tekintették. Első lépés az erdőirtás, a földhordáshoz szükséges rácsok, a munkások szállásaként kunyhók készítése volt, amit a Duna mellett lakóknak az ásás elindulása előtt kellett elkészíteniük ingyen, mint a leendő eredmények fő haszonélvezőinek. Az egész megyéből a sárvízi szabályozásoknál megállapított kulcs szerint vetették ki járasonként és községenként a kiállítandó munkások számát. Október 8-ra 5000 embert, majd a következő héttől 8-8000 munkást rendeltek Bátára. Napi négy garas bért kaptak, saját szerszámaikkal dolgoztak, helyszínre szállításukhoz illetékes községük biztosította a szekereket. El látásukról számos árus gondoskodott, akik kedvezményeket élveztek a révátkelesnél és az adózásnál.

Az eredeti tervekhez képest lényegesen kevesebb ember dolgozott az átmetszésen, számuk 1500 és 3500 között változott, mivel a kirendeltek egyötöde nem jelent meg a munkán. Október 28-án az áradás miatt abba kellett hagyni a csatorna ásását, majd decemberben annyit apadt a Duna, hogy be tudták fejezni a leg-sürgetőbb teendőket. Ehhez Beszédes 7-8000 munkást kért elsősorban azokból a falvakból, amelyek nem küldtek idáig elég embert. Ténylegesen 5197 munkás dolgozott ebben a szakaszban az átvágáson. Az újbóli áradás miatt december 21-én végleg abbahagyták a csatorna munkálatait, amelynek elkészültével a Duna 33,4 km-rel lett rövidebb.¹⁵

A következő év tavaszán a királyi biztos sikeresnek nyilvánította az átvágásokat, a bátai szigeten a víz már nagy sebességgel folyt, bár a csatorna alsó vége nem készült el teljes szélességben. A víz saját csatornaszélesítő munkáját a barackai ág sebessége, a visszatóduló Öreg Duna vize is gátolta, amit egy újabb 100 öles csatorna ásásával látott megoldhatónak. A gyűrűsháji átvágás néhány hónap eltelte után is tökéletesnek látszott. Már ekkor felvetődött a bátai és szeremlei révátkelő áthelyezésének gondolata, félvén attól, hogy az új meder miatt az átkelés veszélyesebbé válik.¹⁶

Mivel az átvágásokkal egyidejűleg gátak nem épültek, a mezővárost még mindig nem védte a Dunától semmi, 1822-ben meg kellett erősíteni a partokat. Pozner József egyidejűleg megbízást kapott arra, hogy vizsgálja annak lehetőség-

¹⁴ Uo. Beszédes József levele 1820. július 20-án

¹⁵ TML Közgy. i. 4:89/1823

¹⁶ Évszázadokon át 1. Közgy. jkv. 1821. április 10. – TML Közgy. i. 4:89/1823

gét, hogyan lehet a sárközi falvakat megvédeni a Dunától? 1822-1825 között állandóan árvíz pusztított, a töltések terve így csak 1825-re készült el. Két fő kérdésre keresték a választ: megéri-e a munka a fáradságot és költséget, s hogyan valósítható meg a töltésépítés? Az első kérdésre nyilvánvalónak tartották a feleletet, mert az eddigi vízmentesítések is nagy hasznot hoztak a vidéknek.

Fontos volt a töltés jó fekvése: kívül a gödrökön, kevesebb munkával több földet nyerhettek, ezért az öcsényi és decsi határban a nyéki, a bátaiban pedig Rezétől a Holt Duna felé jelölték a gátak helyét. Magasságát az 1824. évi vízszintnél 21 lábnyival feljebb határozták meg, szélességét felül 4 ölnyre, alul annyival szélesebbre tervezték, mint amennyi a magassága. A földet csak a Duna felől hordták a töltéshez, s először a legmélyebb fokokat és láposokat töltötték. A vízmagasság határozta meg, mikor hol lehetett dolgozni, ugyanakkor fontos volt az időben és egyidejűleg elvégzett munka, mert a nyílásokon a víz elvitte volna az összehordott földet.

A töltések karbantartására mindkét oldalát füvesítették, kívülre erdősáv ültetését határozták, a töltéseket állandóan figyelték és a hibákat azonnal javították. A mentesített földek jobb hasznosítására árkok ásását javasolta a mérnök, amelyeken keresztül a pangó vizeket a Sárvízbe vezetik. Az egész töltés elkészülte után a Duna még mindig feltolódott a Sárvízbe, ami továbbra is veszélyeztette a sárközi falvakat.¹⁷ Az 1824-26 között készült 60,48 km hosszú töltés mai fogalmaink szerint is célszerű és jó volt, alapját adták a későbbi gátépítésnek.¹⁸

A Duna azonban nem könnyen adta meg magát. 1825-re a bátai csatorna alsó végétől 50 ölnyre egy új fok képződött, Szekcső határa felé formálódva. Egyidejűleg a Baracskai Dunánál is fok keletkezett, ami azért volt veszélyes, mert Szekcső felé egyenes vonalban tudott volna a víz nagy sebességgel folyni, a kanyarulatot saját erejével átvágva, s az egész Baracskai Dunát oda irányította volna. A fokokat eltömték, de 1828-ig még hat fok betemetését kellett elvégezni.¹⁹

Az átmetszéseket 1827 őszén közepes vízállásnál felülvizsgálták. A gyűrűsháji csatornában a víz sebesen folyt, hajók mentek a baracskai Duna-ágig, mélysége két és fél öl, a partot mindkét felén szaggatta, szélesítette a folyó. A bátai szigeten sekélyebb volt a víz, nem omlott a part, a rövidebb átvágások jobbnak látszottak. Nem folyt a víz a csatornába, mert kicsi volt az esése, hanem északi irányba, a bátai Duna-ágba térítette a Baracskai Duna vizét. Olyannyira sekély volt a szigeti csatorna, hogy tavasszal teljesen szárazon találták. Ezért mindenképpen szükséges volt a csatorna szélesítése, a torkolatánál lévő öböl tölcser alakúra alakítása. Egész télen nem tudtak dolgozni a magas víz miatt, 1828 márciusában utasították ismét Podolay János földmérőt a munkák megszervezésére.²⁰

¹⁷ TML Közgy. i. 4:92/1825

¹⁸ Dóka, 1979. 231. p.

¹⁹ TML Közgy. i. 4:93/1825. – 4:93/1829

²⁰ TML Közgy. i. 4:63/1827

A partok erősítésére a rőzséből és földből készített védelem kevésnek bizonyult, ezért sarkantyút is készítettek, jórészt a bátaiak munkájával, amit a dologidő sokszor hátráltatott. A 15 öl magas, 4 öl széles sarkantyúhoz egy öl hosszúságú és egy láb vastagságú rőzsekéből 13'000 darabra és 26'000 karóra volt szükség. A part borításához 10'000 kéve rőzsét és 20'000 karót használtak, 100 ember végezte a feladatot. A gyűrűsháji csatornából kiömlő víz továbbra is elkerülte a bátai csatorna torkolatát, pusztított a szigeten, ezért a csatorna nyugati részén egy szárnyat építettek, hogy visszaterelje a vizet a kijelölt helyére, amihez heti négyszáz ember munkaerejére volt szükség.²¹ A következő évben emelni kellett a sarkantyúkat, mert lerokkantak és áradáskor átfolyt rajtuk a víz. A csatorna sarka még mindig nem bizonyult elég szélesnek, további ásáshoz 200 ember munkájára volt szükség.²²

Az árvizek nem kímélték a gátakat sem. 1830 tavaszán az alsó csatorna bal partján a töltés csaknem teljesen eltűnt a vízben, jobb partján és a felső csatorna mellett is kevés látszott belőle, ugyanakkor az árvíz jótékonyan szélesítette és mélyítette a csatornákat. Korábban a Baracska Dunába egy merítő sarkantyút készítettek, ami most nem látszott ki a vízből és kibővítették a torkolatot is, aminek további szélesítése azonban még mindig szükségesnek látszott. A bátai partnál készült védsarkantyúk jól szolgáltak, a partvédelemre szolgáló rőzsék is helyükön voltak, azonban nem a teljes magasságban borították a töltést, ezért félő volt, hogy az ár emelkedésével elviszi a földet. A víz a város közlekedési útját annyira elrombolta, hogy kocsival nem lehetett közlekedni, a kerteken keresztül kellett járni. A városnak a víz által is veszélyeztetett része a Sziklos és a Vakszer ráadásul olyan sűrűn összeépült, hogy a legkisebb tűz végképp elpusztíthatná az egész városrészt, ezért a vármegyétől földmérő kiküldését kérték, aki segítene a tűz- és árvízveszély elhárításában. Ugyanis a lakók saját vagyonukat védték, ez alatt viszont más munkára nem lehetett őket igénybe venni.²³

A bátai átmetszések helyzetéről 1832-ben Beszédes József beszámolt az alispánnak. A szigeten a víz már annyira megerősödött, hogy legalacsonyabb vízálulás esetén is ott folyt az országos hajózás. Azonban a kis révház körül nagy erdő volt korábban, amelynek a tuskói a földben maradtak. Ezeket a víz elsodorta az átmetszés torkába, ahol veszélyeztették a hajókat, sok törést okozva, néhány héttel korábban például egy zabbal teli hajó elsüllyedt. Ezért utasítást adtak, hogy a part mellett tíz öl szélességben és a révház körül 200 öl hosszúságban a tuskókat gyökerestől ki kell szedni, ami a víz munkáját is megkönnyíti.²⁴

A királyi biztos és az érintett vármegyék 1833-ban megállapították, hogy az átmetszés még mindig nem tökéletes, mert a víz java része még mindig Báta felé

²¹ TML Közgy. i. 4:151/1828

²² TML Közgy. i. 4:26/1832

²³ TML Közgy. i. 4:81/1830

²⁴ TML Közgy. i. 4:127/1832. Beszédes József levele az alispánnak

rohan. Pest megye küldöttei úgy gondolták, hogy a rájuk eső részt elvégezték, a többi feladat országos érdek. A pörbölyi metszésbe való vízbevezetést és a szeremlei beszakadások kijavítását azonban még elvállalták. Bács megye sem mutatkozott hajlandónak semmiféle további kiadásra, mert a töltések fenntartása éppen elég költséget jelentett. Baranya megye sérelmezte, hogy mióta a bátai átmetszésekből kiömlő víz eliszapolta a baracscai ágot, szárazabb időben kocsival lehet átmenni a szekcsői szigetre, s a mohácsi ágon lerohanó víz előntötte a mohácsi, szekcsői, sárréti határokat, ezért a Kis Pandúr szigeti átmetszés újbóli ki-
 ásása ellen tiltakoztak. Ezt a kalocsai uradalom csak Szeremle megmentése miatt támogatta. Tolna megye országos erőből remélte a szükséges munkák megvalósítását, azonban csatlakozniuk kellett: a helytartó tanács Báta és Szeremle meg-
 óvására az azonnali ásást elrendelte úgy, hogy a napszámosokat a megyék állít-
 sák fizetés nélkül.²⁵

Az Al-Duna szabályozásával megbízott Vásárhelyi Pál 1837-ben bejárta a dunai átmetszéseket, s megállapította, hogy Bába és Szeremle körül az átmetszés felső része Pörbölynél szép és sikeres, évenként erősödik. A Pandúr szigetnél többször kiásták a csatornát, de nem jó az elképzelés, mert csekély kanyart akartak kiegyenesíteni, a víz a régi mederben maradt. Véleménye szerint nem is kell erőltetni a dolgot mert akkor a víz vissza nyomódik a pörbölyi csatornába, azt holtággá változtatja, s a Duna ereje a szeremlei ágba nyomul. A gyűrűsháji és bátai átmetszést jónak találta, a víz már az új mederben folyt. Legfontosabbnak a rezéti átmetszés megvalósítását tartotta, mert a régiek nem igényelnek további javításokat.²⁶

1839-ben Beszédes József további 11 kanyar átvágását megvalósította Paks és Bogyiszló között, ezzel 96 km-rel rövidítette a folyót. A töltések, sarkantyúk javítása, karbantartása állandó munkát és költséget jelentett a megye és az érintett települések számára. A Duna 1844-ben Bátánál ismét kiáradt, állandó fenyegetésben tartva a település lakóit, akik sarkantyúk építésével, a töltések erősítésével védekeztek az ár ellen, s újabb védművek építését sürgették. A főszolgabíró megvizsgáltatta a bátaiak panaszát, amikor megállapították, hogy a Duna város alatti szakasza már nem veszélyezteti a lakókat és vagyonukat, mert holtággá alakult.²⁷

A Tolna, Baranya, Bács közti révátkelés továbbra is Báta és Szeremle között zajlott. A rév áthelyezését 1843-ban Bács megye kezdeményezte, arra hivatkozva, hogy kis víznél a zátonyok, nagy vízben a sziget járhatatlansága gátolja a biztonságos átkelést, másrészt Baja felemelkedését kívánta elősegíteni ezzel a lépéssel. Pest megye semmilyen lépésre nem volt addig hajlandó, míg a pontos költségekről nem tájékoztatják, Tolna is arra az álláspontra helyezkedett, hogy Bács a saját költségén méresse föl a Bátaszék és Baja közötti útvonalat. Baranya a

²⁵ TML Közgy. i. 708/1833

²⁶ TML Közgy. i. 750/1837

²⁷ TML Közgy. i. 675/1845

Szekcső-Bátmonostor közötti átkelést pártolta, a többi változat nem érdekelte. 1848-ban nem készült még el Bátaszék Baja révvel való összeköttetése, s tervbe vették a bátai révek egy átkelésé váló összekapcsolását is.²⁸

A vízszabályozások területén az 1850-es években új szakasz kezdődött. 1852-ben a Sárvíz árvízmentesítésére Halász Gáspár készített terveket, Szekszárdtól Bátáig felmérte a helyszínt, megvizsgálta a lehetőségeket a Sárvíz szabályozására és a bátai zsilip elkészítésére.²⁹ 1854-1855 között Szekszárd és Taplós között 4 km hosszú csatornát ástak, így a Sárvíz holt meder lett, s a Sárközt már csak a Duna ellen kellett védeni.

A Siótöltéshez csatlakozó Duna-töltések fenntartása a Nádor-csatorna társulat feladata volt, a Tolna-bátai Dunavédgát társulat 1869-ben alakult. A Sárvíz csatornától Bátáig húzódó körtöltés építésére és a bátai zsilip elkészítésére Deutsch Lajos és társai kaptak megbízást. A kalocsai uradalom nem vett részt a munkálatokban, így a töltés a Dunától 5-6 km távolságra készült el. A bátai zsilipet 1872. július 2-án adták át rendeltetésének a gátakkal, őrházakkal együtt. Egy évvel később a társulat neve Szekszárd-bátai Dunavédgát társulatra változott, sok volt a költség, amit mérsékelni igyekeztek, semmit nem fordítottak karbantartásra, s hamarosan jöttek a megpróbáltatások.³⁰ A bátai zsilip 10 hónapi működés után összedőlt, Bátaszék, Bata, Alsónyék határában 3000 kat. hold víz alá került.

Voltak előjelei a katasztrófának: a felülvizsgálat során megállapították, hogy a víz átszűrődött a zsilip alatt, ami hónapról-hónapra nőtt, homokkúpok keletkeztek a zsilip mögötti csatornában, azaz az alapozás alá került a Duna. Ugyanis alapozáskor a nagy mélység miatti szivattyúzással annyira meggyöngyítették az altalajt, hogy a betont nem tudták egy tömegben lerakni, hanem egy köbméteres deszkaketrecekbe rakták a tömböket, arra építették a zsilipet. Ezt az építményt az első víz úgy elmosta, hogy csak a sarka látszott alacsony vízállásnál. A zsilip helyén támadt szakadást Bata és Bátaszék lakóinak munkájával egy körtöltéssel helyreállították, de zsilip nem volt, ezért a belvizet a töltés évenkénti többszöri kivágásával, újraépítésével lehetett csak megoldani.³¹ 1875-ben ezért egy szivattyút állítottak a belvíz elvezetésére, ugyanakkor az alacsony töltésszakaszt majd elvitte a jeges ár. 1876 februárjában Soltnál, Szilágy-foknál elszakadt a töltés, az egész ármentesített terület víz alá került. A bátai töltés egy darabig tartotta a vizet, de a zsilip helyén emelt laza körtöltés végül 600 méter hosszan átszakadt. Bátán 67 ház összedőlt, 537 ember maradt fedél nélkül. A vidék a szabályozások előtti mocsaras állapotba került. A szakadások betöltését a mindkét oldalon lévő víz elmosta, halaszhatatlanná vált új szivattyútelep építése.

²⁸ TML Közgy. i. 224/1/1848

²⁹ Tóth, 1896. 9-10. p.

³⁰ Tóth, 1896. 10-11. p.

³¹ TML Alisp. i. 772/1873

1877. február 22-én elkészült a szivattyútelep, de teljesítménye kicsi volt, a belvíz állandóan emelkedett, ezért márciusban ki kellett nyitni ismét a töltést Bátán és a decsi Kis Dunán. Március 24-én az áradás bement a mentesített területre, s csak szeptember közepén vonult le. A bátaiak örültek a sok hálnak, nem is tettek semmit a víz ellen.³²

Végző megoldást a jelenlegi zsilip felépítése jelentette, ugyanis itt, a töltés végpontjánál sziklaalapot találtak, amelyre felépíthették a háromnyílású zsilipet 1879 végére, Schramorzil János terve alapján. Először öntöttvas szerkezetű tölgyfa padozatból állt a zárószerkezet, ami sok vizet áteresztett és ha megszorították, bedagadt, ezért kovácsolt lemezre cserélték a fát. 1887-ben földraktárakat, 1888-89-ben padkázatot építettek, 1890-ben az egész töltésvonalat vigyázó öt gátörházat és a központot telefonhálózattal össze kötötték. 1893-ban tovább magasították a töltéseket. A zsilipeket tavasszal nem lehetett felnyitni a magas víz miatt, ezért 500 lóerős, 5 m³/sec teljesítményű szivattyútelepet helyeztek üzembe 1897-ben.³³

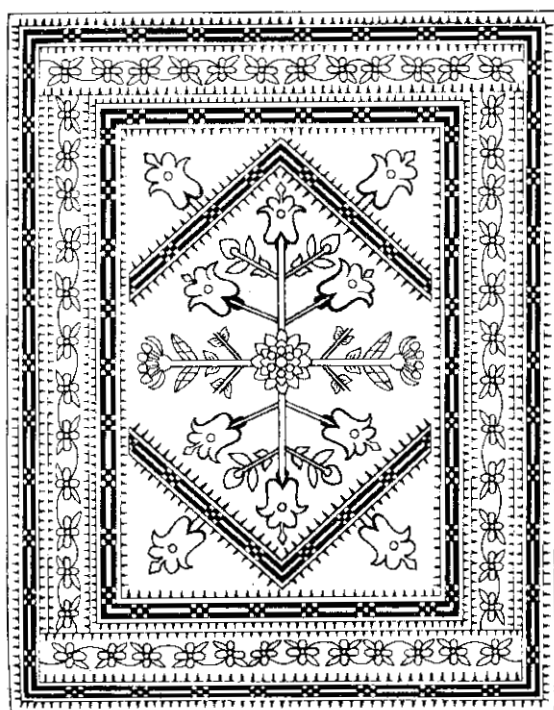
A Duna szabályozása, az árvízmentesítés befejeződött, de a munka soha nem állhat meg. A víz hatalmas úr, s állandóan figyelni, javítani kell a védműveket ahhoz, hogy az elért eredmények maradandók legyenek.

Irodalom

- Andrásfalvy Bertalan: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya vármegyében az ármentesítés befejezéséig. Tanulmányok Tolna megye történetéből VII. Szekszárd, 1975
- Báta évszázadai. Emlékkönyv a bátai apátság alapításának 900 éves évfordulójára. Báta, 1993. Szerk.: dr. Kápolnás Mária (A forrásokat válogatta: Sümegi József - Kápolnás Mária)
- Dóka Klára: Folyószabályozás Tolna megyében a XIX. században. Tanulmányok Tolna megye történetéből IX. Szekszárd, 1979
- Dóka Klára: Lecsapolások, öntözések Tolna megyében (1885-1948). Tanulmányok Tolna megye történetéből X. Szekszárd, 1983
- Ihrig Dénes: A magyar vízszabályozás története. Bp. 1973
- V. Kápolnás Mária: Báta és az uradalom félszázados pere. Dél-Dunántúli történetek 5. regionális konferenciája, Pécs, 1994
7. Tenk Béla: A vízszabályozások Tolna vármegyében a XVIII. században. Tolna vármegye múltjából 1. Pécs, 1936
- Tóth Károly: A Szekszárd-báti Dunavédgát Társulat múltja és jelene. Szekszárd, 1896

³² Tóth, 1896. 16-17. p.

³³ Tóth, 1896. 20-22. p.

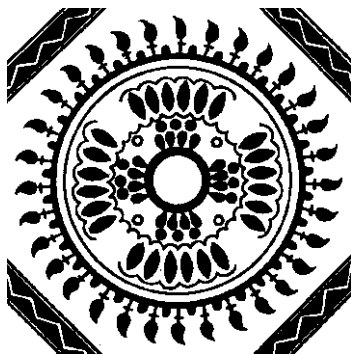
Hozzászólás Andrásfalvy Bertalan előadásához

A hogy elhangzott Andrásfalvy Bertalan úr előadása, utána közvetlenül véleményemet kinyilvánítottam, hogy ha én lennék egy tanácsos, vagy egy képviselő, a decsi polgármesteri hivatal részéről, a Miniszterelnökségnek elküldeném az egész előadás szövegét.

Nem beszélve arról, hogy ha tanácsstag lennék, akkor, ne csak a holtaknak a munkásságát ismerjük el, Andrásfalvy Bertalant díszpolgárnak választanám. Mindegy. Legalábbis rá szavaznék.

Engedtessek meg, én Erdélyből jöttem, hogy két példát említsek, ami felőlött az elmondottak és a hallottak alapján. Az egyik Szatmárral kapcsolatban. Tudjuk, hogy az észak-erdélyi sót részben tutajjal, vagy pedig az egész évben járható szekérúttal, vagyis szárazföldi úttal, a meszesi kapun keresztül a szalacsi sóvám-helytől Szolnokig szállították. A Szamoson tutajon pedig köveket, fát és sót szállítottak. Szatmár volt az egyik sóelosztó központ és Szolnok pedig a másik. Szolnoktól Erdély, Észak-Erdély központjáig, Désig tartott Szolnok vármegye. Volt a Külső-Szolnok a Tisza mellett, Közép-Szolnok a Szilágyság és a Belső-Szolnok Dés környéke. Na most, a szatmári vár a Szamos szigetén épült. A Szamos két ága fogta közbe a szatmári várat és Szatmár várost. A középkori várakba, de később is egészen a váracon kívül puskalövés távolságra nem lehetett házakat építeni. A Szatmári vár mellett, vagy azon kívül ma is ott van a szatmári főtér és Szatmár vára a szigeten belül. Én Szatmáron érettségiztem, gyerekkoromban mindig hallottam: jövök Németiből. Hát megkérdeztem, hol van az a Németi? Hát ott arra. S egyszer az egyik öregember megmutatta. Egy ilyen mélyedés, ott vannak azok a cölöpök, azok a Németibe vivő hídról vannak. Tudom pontosan, hogy ott folyt valamikor a Szamos. A Szamostól, a régi Szamos folyásánál van egy nagy, széles beépítetlen terület, ami körülbelül 40-50 méter széles, az az út. És a 40-50 méter széles útnál kétoldalt házak és középen park. Nos hát mi történt? Jött a szatmári árvíz, áttörte a gátat és pontosan a Szamos régi medrébe folyt, tehát a Németi részbe. Azért hívják Németinek, mert Szent István felesége oda telepített egy német városrészt. A Szatmárhoz tartozó Erdőd várába hozatott német erdészeket, ugyanis az akkori Ugocsa, Máramaros és Szatmár vármegye nagy erdőségeiben akkor nagy vadászatokat rendeztek, ami a hadsereg, vagy a katonák mai gyakorlatozásának felel meg. Nos hát ezek a német telepések lakták a németek lakta Németi részt, tehát a szigeteken a magyarok laktak. A szigeten túl, a palánkkal erősített németi városrész, ami csak a múlt században erősült. Tehát az árvíz bebizonyította azt, hogy ott folyt régen a Szamos és az előadásból most is hallottam, hogy a víznek nem volt visszafolyása. Hosszú ideig, a hetvenes árvíz után, a Szatmár folyó jobb partján ott maradt a víz, rengeteg sok kellemetlenséget okozva.

Egy másik példa: az ecsedi lápba folyik Erdélyből a Kraszna. Nos hát a múlt században az Ecsedi Láp Leccapoló Társaság szabályozta a Krasznát és Nagymajtény és Gilvács között félkör alakban elzárta, tölcseírszerűen megnyílt töltéseket emelt és onnantól kezdve a Kraszna töltések között folyt. Mi történt? 1940-ben volt egy hatalmas árvíz. Én még kis gimnazista voltam, Gilvács és Nagymajtény felett, ameddig a szemem ellátott, csak a királydaróci három templomtornyot láttam, a víz elárasztotta az egész határt, ahol azelőtt évszázadokkal soha nem volt árvíz. Na most az, hogy a víznek visszaadni a terepet, érdekes, hogy az Ecsedi Láp Leccapoló Társaság szivattyútelepeket épített, hatalmas kanálisokba nyomta a vizet, a Kraszna vizét mintegy mentesítve, ugyanis régen a Kraszna víze szétterült, az Ecsedi lápnak a homokszigetein voltak a települések és az épületek. Nos hát hogy töltések közé szorult a Kraszna, a szabályozáson felül hatalmas területeket elöntött, a kiszivattyúzott vizet ki kell szivattyúzni, visszaszivattyúzni, ezek a telepek fantasztikus drágák és sok költséggel és munkával működnek. És gyakran nagy áradásokkor csak átszakadnak a gátak. Én három gátszakadásról tudok csak a felső szakaszon. Tehát mindaz, ami itt elhangzott és amit Andrásfalvy Bertalan mondott, én totálisan, úgyis mint hajdani néprajzos, de úgyis, mint építész, területrendező építész, feltétlen helyesnek tartok, s javaslom, hogy a Minisztertanácsnak, személyesen a Miniszterelnöknek küldjék el.

Ujgur himzés

Koppánné Kertész Margit (Szekszárd)

Hozzászólás

Az előbbi felvetéshez, Faragó professzor által elmondottakhoz, és talán kiegészítve és megerősítve Andrásfalvy professzor úr válaszát, valóban azt rendkívül fontosnak tartom, hogy ezeket a területeket egy olyan alapba tegyük, amelyről már közel egy éve folyik a vita, és magam is részese voltam ennek a koalíciós tárgyalásnak. A Nemzeti Földalapnak a létrehozását rendkívül fontos dolognak tartjuk. Hogy miért nem jött létre, annak több oka van és hogy miért húzódott el az egész koalíciós egyeztetés, annak az egyik oka az, hogy ki az, aki ezeket az ingatlanokat kezelje, milyen szervezet működtesse és ezek a megbeszélések, miután a FIDESZ-nek az az álláspontja, hogy az ÁPV Rt. legyen ezeknek az ingatlanoknak a kezelője, más koalíciós pártnak pedig az, hogy a Földművelésügyi Minisztérium alá tartozzék. Ezek miatt húzódott el ez az egész ügy.

Nagyon sajnálom, hogy egy ilyen árvíz-belvíz döbrentett rá bennünket arra, hogy a Nemzeti Földalapot létre kell hozni és azokat, akik ezeken a területeken érintve vannak, valóban megfelelő módon kárpótolni kell. Azt a feladatot, ami az erdősítésre vonatkozik, nagyon rövid idő alatt meg kell tenni, mert egyébként minden évben ugyanezekkel a gondokkal fogunk szembenézni és ezt azt hiszem, hogy ez a kicsiny ország nem igazán engedheti meg magának, hiszen közel 200 milliárd forintos összegről van szó, már az elmúlt két évben is.

Kováts Zoltán (Szeged)

Decs népesedési viszonyai 1830-1997* között

Subjektív vallomással kell kezdenem. Szüleim, egyházam tanításán túl, legnagyobb hatást rám az ún. népi írók tették 16-17 évesen koromban. Abban, hogy mit is tartok fontosnak az életben, mit becsüljek, mire törekedjem. Az ő munkásságuk meghatározó volt számomra. A népi íróktól sokat olvastam Tolna megye népművészetéről, hagyományairól, énekkultúrájáról, a Tolna megyei Sárközről, így Decsről. De azt is megtudtam tőlük, hogy azt a sok sajtóérték, amit a magyarság Európába hozott, amit eddig Sárköz népe is gazdagított, nagy veszély fenyegeti. Ez a táj is azok közé tartozik, amelyekben az Élet különböző szorításai miatt nagyon korán elindult a túlzott családtervezés, az egyke. Ma már tudom, hogy a Fülep Lajos által először megírt ormánsági egyke, majd még sokak által elemzett dél-baranyai egyke mellett nemcsak Sárköz a híres, hanem Kemenesalja, az erdélyi Kalotaszeg. Látom, hogy a szászok is egykeztek, a Krassó megyei románok is és így tovább.

Egyik elemzésemből kitűnt, hogy már a századfordulón Pozsony és Pécs is – belső fejlődését tekintve – az egyke útjára lépett. Kákicsi Kiss Géza, Hidvégi János, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond; a napokban olvastam újra Kovács Imre A néma forradalom című munkáját; mind-mind hatalmas figyelmeztetés a magyarság pusztulásáról.

A népi írók határozott, lényegre törő fellépése óta látjuk, hogy a „fehér kór” hogyan terjedt el az országban. Jogos volt Kodolányi Jánosnak az 1961-ben tett megállapítása: „Ma már az egész ország egy Besencévé változott”. Kodolányi írásait ismerve tudjuk, hogy Besence egy kicsike ormánsági község. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1991 óta már háromszor kerestem fel – kéreppárral – a Kákicsi Kiss Géza által ormánságinak nevezett 46 községet. Bizony már nemcsak Besencén, hanem másutt is alig találok öslakost, ahogy ott mondják: „tükrét”. Ide vezetett az egyke és a kettőcske, amely a járványok következtében hamar lett egyse.

A magyarországi folyamatot már megelőzte egy franciaországi „fejlődés”. Ma már látjuk, hogy lényegében hasonló módon Európa minden országában bekövetkezik az, hogy eljutnak a fogyáshoz, az elfogyáshoz. Csak fázisbeli különbségek vannak. Hogyan is néz ki a számok tükrében Decs sorsa?

* Decs kutatása, az adatfeltárás kapcsolódik „Ormánság 1720-1990” témához, amelyet az Országos Tudományos Kutatási Alap (T 022857) támogat

Népmozgalmi adatok és arányok 1830-1899¹
Decs népmozgalmi adatai és arányai 1900-1949²

Évtized	Közép-népesség	Születések		Halálozások		Természetes		
		száma	ezer lakosra	száma	ezer lakosra	szaporodás (+) ill. fogyás (-)		ezer lakosra
1830-39	1650	547	33,1	596	36,1	- 49		- 3,0
1840-49	1910	489	25,6	475	24,8	+ 14		+ 0,8
1850-59	2100	457	21,8	582	27,7	- 125		- 5,9
1860-69	2300	417	18,1	469	20,4	- 52		- 2,3
1870-79	2527	369	14,6	547	21,7	- 178		- 7,1
1880-89	2940	431	14,7	584	19,9	- 153		- 5,2
1890-99	3220	510	15,8	568	17,6	- 58		- 1,8
		3220		3821		- 701		

Évtized	Közép-népesség	Születések		Halálozások		Természetes		
		száma	ezer lakosra	száma	ezer lakosra	szaporodás (+) ill. fogyás (-)		ezer lakosra
1900-09	3365	785	22,7	654	18,9	189		3,8
1910-19	4000	657	16,4	808	20,2	- 151		- 3,8
1920-29	4550	956	21,0	804	17,7	152		3,3
1930-39	4954	819	16,5	719	14,5	100		2,0
1940-49	5310	965	18,2	821	15,5	144		2,7

E csodálatos értéket teremtő nagyközségben már a 19. század utolsó hét évtizedében 701 fővel fogyott a népesség.

Az első törést a lassan csökkenő népesedési folyamatban az első világháború hozta. A legnagyobb, a közvetlen veszteség a hősi halottak nagy száma. A hazáját szerető demográfus számára még nagyobb veszteség a meg nem született gyermekek nagy száma. A trianoni Magyarországra átszámítva hozzávetőleg 250 ezer a hősi halott, ennek kétszeresére tehető a meg nem született gyermekek száma. Már ekkor is fogy Decs népessége. Az ország egészét tekintve ez csak egykés vídéken fordult elő.

¹ Nagy, Ludovicus: Notitiae politico-gheographico statisticae.. Budae, 1828. 388. p.

Fényes Elek: Magyar Országnak, a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja... Pesten, 1841. 309. p.

A népmozgalom főbb adatai községenként 1828-1900. III. köt. Bp. 1949. 124-125. és 144-145. p.

² Az 1990. évi népszámlálás. 19. köt. Tolna megye adatai. Bp. 1992. 448. p.

A népmozgalom adatai községenként 1901-1968. Bp. 1969. 206-207. p.; 458-459. p.

A háború után jelentkezett egy kis születési megélénkülés, de nem érte el ezer lakosra számítva a háború előtti nagyságot. Ez mindenütt így van, egykés vidék vagy sem, mindegy. Az 1930-as évtized születési visszaesése tükrözi az 1914-1918-as első világhéges születéskiesését. Ez a második hullámvölgy. A második világháborút megelőző kisebb gazdasági megélénkülés, a bécsi döntések nagyobb életlehetőséget biztosítottak. A születési megélénkülés Decsen is megmutatkozott.

Helyzetünk megértése, a népesedési folyamat megértése érdekében érdemes egy pillantást vetni Magyarország és Franciaország népmozgalmi arányszámaira. Az európai országok közül azért esett a választás Franciaországra, mert ott a születéskorlátozás legkorábban kimutatható országos méretekben. Európa országai közül ott már az 1930-as években eljutottak a fogyás állapotába. A többi európai ország fokozatosan felzárkózott erre a fogyási szintre! Mindegyiknek vannak speciális jellemzői. Minden ország sajátos, de mondhatni Magyarország mindegyik községe, városa hordoz is valami jellemzőt. Most azonban az általános irányzatra szeretnénk a figyelmet felhívni, s benne természetesen Decset szeretnénk megérteni, helyét Magyarországon és Európában meghatározni - demográfiai szempontból.

A természetes népmozgalom ezer lakosra³

Évtized	Magyarország			Franciaország		
	Születés	Halálozás	Természetes szaporodás	Születés	Halálozás	Természetes szaporodás (+), fogyás (-)
1900-09	37,1	25,9	11,2	20,8	19,8	1,0
1910-19	27,5	23,1	4,4	15,1	18,6	- 3,5
1920-29	28,3	19,1	9,2	19,1	17,2	1,9
1930-39	21,7	15,1	6,6	15,9	15,5	0,4
1940-49	19,5	14,4	5,1	17,4	15,4	2,0

A 20. század első évtizede Magyarország egésze szempontjából mind Franciaországhoz, mind Decshez képest igen jónak mondható a születési arányok tekintetében. Decs nagyon közel áll Franciaország születési arányaihoz. Az egész ország már 1800-tól kimutathatóan a „családtervezés“ útjára lépett. Decs csak két ezrelékkel kedvezőbb a születési arányok tekintetében. A trianoni Magyarországra átszámítva Magyarország egésze még kismérvű természetes szaporodást mutat az első világháború évtizedében - kismértékben ugyan, de nagyon hasonlóan egymáshoz. Decs: 3,8; Franciaország: 3,5 ezrelékes a fogyás. Magyarország egé-

³ Demográfiai Évkönyv 1996. Magyarország Népesedése. Bp. 1998. 22-24. p.
Mitchell, Brian, R.: European Historical Statistics 1750-1975. London, 1980. 124-130. p.

sze kedvezőbb Decshez vagy Franciaországhoz képest az 1920 és 1950 közötti három évtizedben. Az a közös, hogy az arány mindhárom - összehasonlításra kiválasztott területen - közeledik egymáshoz.

Decs népmozgalmi adatai és arányai 1950-1997⁴

Évtized	Közép-népeség	Születések		Halálozások		Természetes	
		száma	ezer lakosra	száma	ezer lakosra	szaporodás (+) ill. fogyás (-)	ezer lakosra
1950-59	5354	1011	18,9	675	12,6	336	6,3
1960-69	4882	680	13,9	591	12,1	89	1,8
1970-79	4439	714	16,1	594	13,4	120	2,7
1980-89	4215	500	11,9	662	15,7	- 162	- 3,8
1990-96	4090 évi átlag	50	12,2	77	18,8	- 27	- 6,6
1997	4100	35	8,5	71	17,3	- 36	- 8,8

Az 1950-59-es évtizeden belül volt az ún. Ratkó-korszak, amikor Rákosi Mátyás utasítására Ratkó Anna egészségügyi miniszter szigorú rendeletet adott ki a művi terhességmegszakítás tilalmáról, ugyanakkor fogamzásgátlók behozatalát is megtiltották. Az 1950-től továbbra is csökkenő születési arányokat egy időre ugyan megállította az adminisztratív intézkedési sor. 1954-1956 között Decsen is van emelkedés a születések számában, de 1956 júniusa: „Az anya döntse el“ vezércikk a Szabad Népből, s beállt fokozatosan a régi rend. Most már érvényesülhetett a harmadik hullámvölgy! 1970-79 közötti évtizedben az 1953-1956-os megélénkülésnek volt némi hatása. Mivel 1954-ben a kilenc és fél milliós országban 223 ezer gyermek született, nagyobb létszámú korosztályoktól 1973 és 1975 között 180-190 ezer gyermek látott napvilágot. A népesség egyszerű újratermeléséhez volt ez elegendő. Az újságok akkor demográfiai robbanásról írtak. Népünk félretájékoztatása e téren is megtörtént. Ma sem látja közvéleményünk, még a legfelkészültebbnek látszó gazdasági szakemberek sem, a politikusok többsége sem, a helyzet súlyosságát. 1975 után, a kis átmeneti megélénkülés után, továbbtartott a születések csökkenésének folyamata. Ez a negyedik hullámvölgy kezdete. Több hullámvölgy már nem lesz, megindult a lassú elfogyás. Ha lenne még nemzeti összefogás ebben a kérdésben, akkor Magyarország abba a kivételes helyzetbe kerülne, hogy törzsnépességének fogyása lassulna. Némi kedvező intézkedések történtek ugyan a gyermeket nevelő családok érdekében, de a több mint száz éve tartó folyamatot ezek csak kismértékben tudták lassítani. A Bokros-

⁴ az 1990. évi népszámlálás. 19. köt. Tolna megye adatai. Bp. 1992. 448.p.

A népmozgalom adatai községenként 1901-1968. Bp. 1969. 206-207.p.; 458-459.p.

Tolna megye statisztikai Évkönyvei 1969-től 1997-ig.

Horn gazdasági terv gyorsította az elfogyás folyamatát. A folyamat ma már továbbtart.

Érdemes egy pillantást vetni a halandósági viszonyok alakulására Decsen. A legkedvezőbb évtized a halandóság tekintetében az 1960-1969 közötti évtized az ezer lakosra jutó 12,1 halálozási arányával. Országosan az 1961. év volt a legkedvezőbb, akkor 9,6 halálozás jutott ezer lakosra. Az évtized átlaga országosan 10,4.

Az előregedés következménye az, hogy Decsen már ebben az évtizedben 12,1 a halálozási arány. A halandósági arányok különbözőségét nem az orvosi és az egészségügyi ellátás elmaradottsága okozza, hanem az, hogy Decs népességén belül már egyre nagyobb tömegben élnek időskorúak.

A természetes népmozgalom ezer lakosra⁵

Évtized	Magyarország			Franciaország		
	Születés	Halálozás	Természetes szaporodás + fogyás -	Születés	Halálozás	Természetes szaporodás
1950-59	19,5	10,9	8,6	18,8	12,2	6,6
1960-69	14,0	10,3	3,7	17,6	11,8	5,8
1970-79	16,0	12,2	3,8	15,2	10,5	4,7
1980-89	12,4	13,7	- 1,3	14,1	9,9	4,2
1990-96	11,3	14,3	- 3,0	12,7	9,2	3,5
1997	9,9	13,7	- 3,8			

Már utaltunk rá, de a magyarországi és a franciaországi adatok, arányszámok meggyőzhetnek bennünket arról, hogy a népesedési folyamat legfőbb arányszámai mennyire közelednek egymáshoz. Sokáig az ország kedvezőbb helyzetben volt, mint az ország ún. egykézű területei. Ahogy közeledünk a mához, egyre nagyobb az azonosság. Ahogy a 19. század során az ország sok területén, egyre szélesebben terjedt a születéskorlátozás falun és városon egyaránt, úgy vált ez általánossá az egész országban. Ahogy a 19. században nem akarta, hogy cseléddé váljon gyermeke a földdel rendelkező gazdának, ahogy nem vállalta a polgár a vagyon felosztását, egyre gazdagabb szeretett volna lenni, ma sem vállaljuk még sokan a minimumot sem, a kettő felnevelését. A kérdésben nagyon meggondolt-nak kell lenni. A nemzeti szakirodalom alapján állíthatom, hogy Japántól Kanadáig a családok 5 %-ában nem lehet gyermek, s nagyon gondos orvosi segítség van ahol el tudja érni, hogy megszülessen az áldás a családban. Ugyanígy a nemzetközi szakirodalom alapján általánosnak tekinthető az, hogy 5 %-ban csak egy gyermek születhet a családban. Marad a 90 %, amelyik egészséges. De... ahhoz,

⁵ Demográfiai Évkönyv 1996. Magyarország népesedése. Bp. 1998. 22-24. p. és 402-404. p.

hogy népesedési egyensúlyunk helyreálljon, ma már nem 230 gyermeknek kellene születnie száz házasságból, együttélésből, hanem 270-nek, 280-nak. Tehát arra lenne szüksége az országnak, hogy a törzsnépesség, az ősi népesség ne fogyjon el, hogy a családok egyik felében, amelyek ebben az összefüggésben egészségesek, három gyermek szülessen, az egészséges másik felében négy gyermek szülessen. Hogyan lehetne ilyen öntudatot, életszeretetet elérni, hogy anyagiassá váló világunkban ezt az áldozatot az egészségesek vállalják?

A megoldás? Egyik útra példa a gazdag európai országok egyike, Franciaország. Itt láthatjuk a legfontosabb demográfiai arányszámokat. A születéskorlátozás különböző módszerével élő franciák, akik kezdetben megelőzték bennünket a családtervezésben, most kezdenek elhagyni, kedvezőbb a helyzetük. Magyarország egésze már fog 1981-től kezdve, ők népességben kicsit növekednek, de láthatjuk, hogy a születési arányok már az 1980-as évtizedtől kezdve jobbak Magyarország egészénél. Még a halandósági arányok is javulnak, amikor Magyarországon az elöregedés következtében az 1960-as évtizedtől kezdve romlanak. Magyarázat. Volt egyszer egy olyan törekvés, igen erőteljesen a második világháború után, hogy belső erőből biztosítsák a népesség fennmaradását, segítsék a családok gyermekvállalását. Az 1970-es évektől a családi támogatások - sokféle van - reálértéke egyre csökken. Mégis e kedvező születési arányok kialakulásában a volt francia gyarmatokról való letelepülést kezdték engedélyezni. Ott megtanulják a középiskolában a francia nyelvet. Négy-öt éve hallottam Le Pen-t a rádióban, arról beszélt, hogy a családi támogatások rendszerét újra megfelelő szintre kellene emelni, mert az ország csak úgy tudta munkaerő szükségletét fedezni, hogy 12 millió idegen letelepedését engedélyezte. A nemzetközi tőkének olcsó munkaerőre van szüksége, globálisan nézve a túlnépesedett területről valahova le kell vezetni a népességfelesleget. A két igény egybeesik. Franciák, németek, angolok, svédek, luxemburgiak és így tovább, idegenek befogadásával megoldják népesedési gondjaikat. Hozzánk képest, láthatjuk, milyen kedvezővé vált a francia demográfiai helyzet.

Az idegenek befogadása. A magyar nép mindig befogadó volt. Ez nem idegen tőlünk. Jöttek a besenyők, a kunok, a szászok, - autonómiát kaptak a szászok, meg is maradtak a legutóbbi időig. Most tűnnek el maradékaik - egykéztek ők is! Befogadtuk a román pásztorokat. Erdélyben török-tatár és belső pusztítások segítették, hogy többségű néppé váljanak. Katonai vezetőik, a kenézek a magyar társadalom részeivé váltak mind Hunyadban, mind Máramarosban. Befogadtuk az orosz pogromok elől menekülő zsidókat. Túlnyomó többségük jó magyarrá vált. Az 1944-es, a németek irányításával végrehajtott pusztítás, a mi pusztulásunkat is jelentette... Az osztályharc fokozása, ÁVO és ÁVH, majd utódaik, a pufajkások irtanak, pusztítanak bennünket. Gazdaságpolitikai elvekkel indokolva gyorsítják elfogyási folyamatunkat. Történetírásunk már jó ötven éve nem szól katonai erényeinkről, a történelmi helytállásról, még 1848-1849-et megemlíti Rá-

kosi is, Kádár János is, de már az első és a második világháborús helytállásról nem szólnak tankönyveink. De a minorizáló történetírásunk a 895-ös honfoglaló népet egy minor néppé degradálja. A molnárerikizmust felváltó krisztóizmus is ki-fejezője az elöregedett, enerválttá tett magyar történelmi tudatnak.

Egyik az, amit 1970 óta, amikor Ilia Mihály meg merte jelentetni a Tiszatáj májusi és júniusi számában: Sorskérdésünk a népesedés című három íves tanulmányomat; azóta mindig a magyarság megmaradása mellett szólók, ha szólhatok.

Kilenc éve dolgozom egy Akadémia által támogatott kutatáson, ősi hagyományokat hordozó 46 dél-baranyai község, az Ormánság népének feltárásán 1720-tól napjainkig. A valaha, a századfordulón még több mint 20 ezer lelket számláló Ormánságban ma már alig 1000-nél valamivel több ormánsági él. Felszívódtak, eltűntek, „Requiem az ormánsági népett”. Községről községre járva - név szerint bemutatom, hogy mi maradt az egykézű, kettőcskét néha felnevelő ormánsági népből. Valahogy ezen az úton jár Tolna megye nagy műveltségű, csodálatos népművészetet, énekkultúrát hordozó Sárköz népe is, Decs népe is. Vigasztalhatjuk magunkat: az egész ország ezt az utat járja, nem vagyunk kivételek!

Mint a történelem hivatalos, bár méltatlan szolgálja, két év híján fél évszázada a magyarság ügyét szerettem volna szolgálni. Négy évtizedig a főiskolán egyetemese történelmet taníthattam. Nemcsak a nagyok sorsát próbáltam követni, a kicsikét is, a svájciakat, a hollandokat is. De, látnom kellett a sok-sok eltűnő népet. A nagy ipari és más műveltséggel is rendelkező különböző kelta népek sorsát. A római provincia népébe beolvadó germán szálíuszi és burgund nép sorsát; a sok-sok nyugati szláv nép sorsát, amelyeket a németek olvasztottak magukba. Ne is beszéljek arról a hatalmas néptömegről, amelyet még Jordanes felsorol, amelynek régészeti hagyatékát az elmúlt évtizedekben orosz régészek feltárták, a mi rokoni népeink sorsát, amely népek az orosz, a fehérorosz népbe olvadtak. Az a hatalmas nép, igen sok, baskir-török nyelvet beszélő, fejlett kultúrájú népet olvasztott magába, s elsajátított egy magasabb lovasnomád állattenyésztő műveltséget. Ez a magyar nép most az elfogyás sorsára jutott.

E logikai sor végén áll a zsidó nép sorsa. Kr. u. 100-ban szétszórhatták őket a világ minden táján. Észak felé hódódott az askenázi zsidóság, nyugat felé a szefárd. A héber nyelvet már csak vallási közösségekben tanítják. Megtanultak oroszul, franciául, magyarul és amerikaiul! De megmaradt zsidó öntudatuk. Van egy jó történelem könyvük, a mi számunkra is szent könyv, a Biblia.

Mi, ha azt szeretnénk, hogy az évszázadok távolában is megmaradjon a magyar nép tudata, kultúrakincse, ahhoz az is szükséges, hogy legyenek jó történelem könyveink.

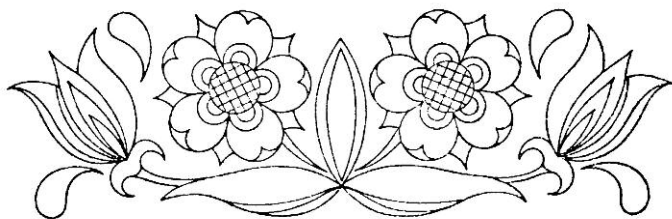
Hozzászólás Kováts Zoltán előadásához

Elnök Úr!

Mielőtt ide jöttünk, megtettük azt a jó 600 km-es utunkat. Két nappal ezelőtt megkaptuk az itteni találkozóznak a műsorát és azon szerepeltem én is, mint a kerekasztal egyik tagja. Néhány gondolatot lejegyeztem az Erdélyben lévő helyzetről, az egykezésről.

Hagyományos demográfiai problémája van sajnos, Erdély több vidékének is. A két felnőtt-egy gyerek több nemzedéken át kísértett. Feltevődik a nagy kérdés: megszakad-e végre a sor? Sajnos a feleletért ismét a gyökerekig kellene ásni. Valamikor csaknem éhhalálra, de legalábbis nyomorúságra ítélte gyermekét az a szülő, aki több porcióra osztotta az átlag 4-5 holdnyi termőföldet. Innen az évszázados küzdelem is. Mellékforrásokat keresni a keveset adó földhöz. Az évszázados átok tulajdonképpen okozója mellett sajnos még él az a hagyomány, az egy gyermek. Romániában a népszámlálási adatok szerint országos átlagban a 15 éven aluliak a népességnek 28,7 %-át alkotják, míg Erdélyben a magyar lakta vidékek nagy részén 21-22 %. Ugyanakkor falun átlag a 60 éven felüliek a népesség 13,2 %-át jelentik, míg ugyanakkor például Kalotaszegen ez a korosztály sajnos 18 % . A jelenlegi születési arány már biztató, de ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról, hogy a természetes szaporulat mellett a betelepedés is mindinkább érvényesíti a hatását. Tehát a más népek betelepődése. Az egykor virágzó vegyes lakosságú vagy magyar többségű mezőségi településekhez hasonló szórványosodás a tömb magyarságot és a Székelyföldet is súlythatja, ha idejében nem fedjük fel a bajt, ha nem állítjuk meg az apró falvak vésszes elöregedését, kipusztulását. A zömmel református mezőségi magyar községekben csak az utóbbi évtizedekben 37 iskola szűnt meg. Emellett a riasztó adat mellett önáltatás, hogy a városokba húzódott fiatalság pótolja azt az emberveszteséget, amelyet a falvak elöregedése, szinte megállíthatatlan sorvadása jelentett. Szászrégen közelében Nagyercsin 1941-ben 209 magyar élt. Az 1977-es népszámláláskor már csak 28-an, 1992 januárjában pedig már csak négyen vallották magukat magyaroknak. Az erdélyi szórványvidékeken a magyarság létszámának drámai csökkenéséről nem csak elhagyott templomok, erőszakkal elvett felekezeti iskolák, műemléképületek sora tanúskodik, hanem olyan templomok is vannak, ahol évek óta nem volt sem úrvacsoraosztás, sem szentmise, nincs lelkipásztor, megszűnt az iskola, mert nincs hívő és gyermek. Dobokán, Szolnokdoboka vármegye hajdani központjában, 1991-ben még 79 magyar élt, ott a románság körében szaporodtak a bölcsők,

a magyarság körében a koporsók. Sőt a meg sem születések. Sok falu iskolájában több a cigány, mint a nem cigány gyermek. Tancson, ahol 468 cigány, 183 magyar és 83 román él, 1994-ben nem született gyermek. Nos hát ezek a végletek. Például Győrfi Ágnes, egy magyar iskolás lányka elmondta, 1990 márciusában a véres Marosvásárhelyi etnikai összecsapások idején osztálytársai csúfolták, s ingerülten kérdezték, hogy miért nem költöznék Magyarországra. Pedig ő a román tagozat hallgatója, diákja volt. Itt Magyarországon pedig az elmúlt ötven év alatt semmit sem tanítottak az iskolákban Erdélyről. Mi, a mi generációnk, még tanultuk „nagy Magyarország“ földrajzát, természetrajzát, történelmét, megyéit, de itt Magyarországon, sem Romániában a hajdani nagy Magyarország egész területéről nem tanítottak semmit. Mi történt? Általában a mostani határokon kívül élő magyaroktól megkérdezték: hát ti honnan tudtok magyarul? Vagy pedig egyszerűen leoláhozták őket. Egyszerűen sok itteni, mai Magyarországon élő embernek fogalma sincs, hogy csak Erdély területén 2,5 millió magyar él. Néhány adatot engedjek meg, hogy megemlítsék. Az 1910-es monarchiabeli népszámlálás 53 és 54 % közti értékben határozta meg az erdélyi románság akkori arányát. De ez csak a történelmi Erdély-, a Parcium és a Bánáton kívül. A többségi lakosság szaporaságát és dinamikus előretörését bizonyítja, hogy Erdélyben a románság az 1930-as népszámlálás szerint 57,8 %-ról 73,6 %-ra növekedett. Nyeresége tehát pár év alatt 15,8 %. Ugyanebben az időszakban a mai Románia egész területéhez viszonyítva a magyarok arányszáma 10-ről 7,1-re, a németeké pedig 4,4-ről 0,5-re, a zsidóké pedig 3,2 %-ról 0,1 %-ra csökkent. De gyakorlatilag nem mutatható ki számottevő növekedése a cigányoknak sem, ugyanis a hivatalos népszámlálás - és itt egy nagy kérdőjel - romákra vonatkozó adatai szerint 1,7 %-ról csupán 1,8 %-ra módosult volna. Igazság szerint Romániában több millió roma él. És egy másik nagy kérdőjel, hogy a vegyes házasságokhoz is sok gyanú fűződik.

Balázs Kovács Sándor (Szekszárd)

Ellentétek és kapcsolatok a sárközi magyar és a környező német falvak együttélésében

A Dél-Dunántúl, benne Tolna megye a 18. századi betelepítések óta Magyarország egyik jellemző soknemzetiségű tájegysége. Németek, magyarok, szerbek éltek itt egymás mellett, gyakran nem a legjobb egyetértésben.

A Tolna megyei Sárköz jellegzetes, néprajzi szempontból talán az egyik legismertebb, legkutatottabb magyar kistáj. A Duna és a Sárvíz által határolt területen lévő Öcsényhez, Decshez, Sárpilishez és Alsónyékhez, tehát a néprajzi értelemben vett klasszikus sárközi falvakhoz számítjuk még Bába református lakosságát és távolabb, a műveltség hasonlósága alapján a Duna bal partján: Érsekcsanád, Szeremle, valamint a Zengő környéki református magyar falvak: Váralja, Zengővárkony, Pécsvárad és Hidas népét is. Jellemző színpompás női viseletük, ezen belül különösen gyönyörűen hímzett főkötőjük, híresek művészi szötteseik. Református vallásúak, ennek nyomán házassági kapcsolataik és viseletük, szötteseik erősen kiemelik őket környezetük többi, leginkább idegen nemzetiségű népcsoportjai közül, de ezek a római katolikus magyarságtól is elkülönítik őket.

Az említett sárközi települések mellett igen kevés szó esik a Baranyában és Nyugat-Tolnában élő, vagy élt egyéb sárközi jellegű népességről. Több téves elképzelés mellett a legvalószínűbb, hogy az itt élt református magyarság őslakos e tájon, mégpedig egy szélesebben elterjedt, de a török világban elpusztult nép és paraszti műveltség emlékeit őrzik ezek a szigetként fennmaradt falvak, amelyek közti teret nagyrészt német telepesek töltötték ki. Ez az idegen környezet egymáshoz kényszerítette az azonos műveltségű, nyelvű és vallású magyar falvakat. A Sárköz és a vele rokon községek megyényi területek magyarságát, illetve maradványait őrizték meg.

Létszámát és gazdasági súlyát tekintve a török kiűzése után, - a magyarság mellett - a betelepült németiség volt a legjelentősebb nemzetiség e tájon. A 18. század első két évtizedében még főként a „nomád” jellegű belső migráció éreztette hatását. Ez időtájt főként magyar és rác telepesek ülték meg a falvakat. A magyarokkal egyéb szláv népcsoportok, például szlovákok is érkeztek. Ők később teljesen elmagyarosodtak, csak családnevük utalt származásukra. Ezek a népcsoportok fejlettebb mezőgazdasági műveltséget nem hozhattak magukkal. A német telepítés anyagilag jóval támogatottabb és megalapozottabb volt. A német tartományokból már nemcsak a vállalkozó kedvű nincstelenek, kalandorok, ha-

nem nagyobb csoportokban gazdagabb, fejlettebb agrotechnikával rendelkező parasztok is érkeztek. A letelepítés támogatása azt jelentette, hogy a kialakuló tolnai falvak közül a legtekintélyesebbek, a leggazdagabbak, a már megalakulásukkor is helyzeti előnnyel induló német települések lettek, ahol az idegenbe kerülés tudata még egységbe is kovácsolta a közösségeket.

Az erőteljes német betelepítés ellenére Tolna megyében a magyar nemzetiség maradt túlsúlyban. A *Lexicon locorum* adatai szerint 1773-ban a megyében található 103 település közül 52 magyar, 46 német, 1 szláv, 1 szerb, 1 magyar-német, 1 magyar-szláv és 1 német-szláv.¹

A Tolna megyében élt népcsoportok nemzeti sajátosságai jelentősen eltértek egymástól és el is különítették pl. a magyart a némettől, vagy szerbtől, még abban az esetben is ha egy településen éltek. A közvéleményben már az 1800-as évek elejére kialakult egy fajta kép az itt élőkről. Kisszántói Pethe Ferenc a burgonya, e lenézett eledel ismertetése kapcsán írta: „a hazai sváb, ez a szorgalmatos nemzet, igen emberül tengődik mellette.”² A Tolna megyei német területeken átutazó Kitaibel Pál botanikus 1808-ban e szorgalom eredményét értékeli: „A németek szorgalmát házukon, marháikon és szántóikon egyaránt észre lehet venni.”³ Magda Pál már általánosít: „A hol szűkebben osztogatja javait a természet, ott közönségesen szorgalmasabbak a mezei gazdák, mint a hol kevés fáradság után bőven aratnak. A német mindenütt szorgalmasabb.”⁴

A Tolna megyei nemzetiségek eltérő gazdasági értékrendjére Moldoványi József 1824-ben kiadott tanulmányában még csak közvetve utal. Az ésszerű gazdasági magatartást nem belső jellemvonásnak, hanem az élénkebb kereskedelmi élet által okozott szorgalomnak tulajdonítja: „a köz nép sokkal világosabb és értelmesebb mint sok más megyében, és e kereskedés által, melyre több nevezetes ágak néki utat mutatnak, elevenségre, és iparkodásra sarkantyúztatik.”⁵

A megye helyi ismertetője, Egyed Antal plébános 1828-ban írta, hogy „a Németek kik még térdig erő bugyogót, harisnyát, czipellőt viselnek, mint különösen a völgyeségek a munkára serények és a pénz gyűjtésére kapzsiak, azért sem olly pompa szeretők mint a magyarok.” Egyed Antal érzékelteti az anyagi javak „halmozó” magatartástípusát. A németek vonatkozásában utal az önzisgerelő, szinte puritán jellegű munkaetikára.⁶

Egy reformkori egyházi összeírás is kiemeli a megye német lakosságának szorgalmát és munkabíró képességét. Amikor a szántóföldeken, vagy a szőlőben nincs munka odahaza valami mesterséget űznek: fapapucsot, szalmaszéket, rokát készítenek, kereskednek. Aki csak erővel bír a családban, dolgozik. A gyerekek nyáron marhát legeltetnek, gázt hordanak, télen pedig iskolába járnak. A fiú gyermekek 13 éves korukban, a lányok 12 éves korukban fejezik be iskolai tanulmányaikat, azután erejükhez mérten mindenféle hasznos munkára befogják őket. Ahol egy házban két vagy több házasszony van, ott a legidősebb a házi gazda-

ságot látja el, főz, varr, a gyermekekre gondot visel, míg a többiek a mezőn dolgoznak. Nyáron keveset alszanak. A közmondás azt tarja a nőkről: „hogyan ezek szakajtó kosárba csücsülve alusznak.“ A földeken minden előforduló kapálási és aratási munkában a nők egyformán dolgoznak a férfiakkal. Vannak köztük olyanok, kik néha pénzért kártyáznak, de sohasem hazardíroznak. Pipás is van köztük, de csak kevés, a pincézés és kocsmázás is ritka. Terjed köztük a babona és az előítéletek, „kik a rémekbeni és boszorkányokbani hittel felhagytak, a betegségek meggyógyításában pedig némellek ugyan még botrányos előítéleteknek megadják maguk, melyek bébizonyításául az úgy nevezett hideglelés czédulákat említgetni elég. Ezekkel még is csak a szegények, kik orvost nem hozhatnak, vagy a fősvények, kik a gyógyszerháztól félnek, leginkább vesződnek.“⁴⁷

Fényes Elek 1841-ben megjelent országismertető könyvéből tudjuk, hogy a tolnai magyarok leginkább a szarvasmarhatenyésztést folytatják, de szeretik a lótenyésztést és a szőlőművelést is, továbbá mesterséget űznek, hajózással, halászással és szekerezéssel keresik kenyerüket. A dombóvári és földvári járást majdnem teljesen ők lakják. A németek, kik nagyobb részben még hazai viseletüket, valamint ősi nyelvüket híven megtartották, a völgyeségi és simontornyai járást foglalták el, felette serények és szorgalmasak, jó lovak tartására különösen ügyelnek, dohányt, repcét termesztenek. A rácok nagyobb számban mindössze hat helységben laknak „egyébíránt csendes együgyű földművesek.“⁴⁸

Egy 1857-ben készített jelentés szerint a magyarok jó szívűek, jó kedélyűek. Az egész lakosság egészséges, erős testfelépítésű, minden megerőltető munkára képes. A németek általában szorgalmasabbak, ami a jólétüket is meghatározza, magasabb képzettségi fokon is állnak, mint a magyarok. A magyarok temperamentuma változóbb, elevenebb, mint a németeké, általában azonban nem képzetebbek, a magyar parasztok szükségletei között az iskolába járás az utolsó helyen áll. A német paraszt sokkal gazdaságosabban él, lakásában feltűnően nagyobb a tisztaság, ruházatára is nagyobb gondot fordít.⁹

A nemzetiségi összetételt tekintve nem csodálkozhatunk azon, hogy a 18. században idekerült németek gyakran konfliktusba kerültek a már itt élő magyarokkal, még akkor is ha nem egy településen, hanem a szomszédságban éltek. Várdomb község német lakossága Mária Terézia uralkodása idején, az 1750-es évek elején települt Tolna megyébe, a bátaszéki uradalom pusztájára. „A hol most Várdomb nevezetű Helység fekszik, az mind Uraság szántó földje volt, és majorja is volt az Uraságnak ottan, nem különben a mely legelő és kaszallo mezőt szabott nékiek Klégl Ignác Ur, az is mind Uraság földje volt, és se detsi, se Pilisi Lakosok által nem birattatott, egyébb iránt pedig jobbára Nádas, és bozotos rétség volt, következőképpen kevés haszonvehető volt, hanem az olta a Várdombiak javították és tisztították ki“ - tanúsítja egy alsónánai lakos 1796-ban.¹⁰

A falu helyét pontosan Pilissel szemben az árvízmentes teraszon jelölték ki, s

határát nagyrészt a pilisiek által megszállt egykori dombokalj falvak (Lak, Kesz-tőlc) területén alakították ki. Mivel azonban a telepítés viszonylag későn történt, a falunak már csak igen kicsi határt tudott biztosítani az apát, s népének elsősor-ban a szőlőművelésből kellett boldogulást keresnie. Az Egyed-féle összeírás sze-rint 1829-ben a várdombiaknak mindössze 9 kh szántóföldjük volt.¹¹ Legelő sem jutott nekik más, csak az, ami a falutól keletre, Pilis felé, a Sárvíz árterületében volt. Ennek birtoklásához a pilisiek azért is ragaszkodtak, mert a teraszokon levő földjeiket munkálva állataikat ezen tartották, s ha árvíz elől menekültek, szintén erre kellett jönniök. Az apát végül úgy ítélte, hogy a legelőt a két falu közösen használhatja. Ez a legelő a „Báttaszéki uttól fogva a Pilisi Szántó földek aljáig a Sár vize mellett Három Tölgyfa fokáig léssen ugyan Várdombiak határja, mind-azonáltal amidőn a Pilisiek kint szántogatnak nekik is szabad léssen vonós mar-háikat ottan legeltetni, ha jó szomszédságban lesznek velek.”¹²

Néhány év után a pilisiek a közös használatú legelőn 120 öl hosszúságban az 5 öl széles kijáró utat kétfelől felárkolták, (az árkok földjével nyilván az utat ma-gasították) az árkok oldalába kétfelől fűzfa csemetéket ültettek, szám szerint 1470 darabot, s ezeket az eleven, gyökereket verő fűzfakarókat vesszővel fonták be, hogy a töltést a víz mosása ellen védjék. A töltésre nemcsak azért volt szük-sége a pilisi jobbágyoknak, hogy kijussanak szántóföldjeikre és szőlőhegyeikre, hanem a jószág menekítése végett is. A sárközi legeltetés sajátos ritmusát a tava-szi zöldár jövetele adta meg, amely minden évben változó erővel és időtartam-mal, de meglátogatta a Sárköz területének nagyobb részét kitevő árteret. Mivel ez az áradás gyakran hirtelen és mindkét oldalról (Duna, Sárvíz) egyszerre érkezett, s a Sárvíz árterületébe felnyomott és a Sárvíztől a Bátáktól tovább duzzasztott vízfelület is 3-4 km széles, áthidalandó akadályt jelentett, a nyájak kimentésének biztosítása századokon keresztül komoly feladatot jelentett a sárköziek számára. A 18. század közepén, a nyughatatlan idők elmúltával, az ártéri falvak népe rö-gtön nekifogott a kijáró úsztató utak megfelelő kiépítéséhez. Arra természetesen nem is gondolhattak, hogy olyan töltést vagy hidat emeljenek, amelyen a jószág száraz lábbal elérhette volna a teraszt, ez csak a teljes ármentesítés és lecsapolás után vált lehetségessé. A földmunkák és fatelepítések tehát részben az úsztatóhe-lyek széltől és áramlástól való védelmét szolgálták, részben, ahol lehetséges volt, olyan töltéseket emeltek, amelyek segítségével kisebb víz esetében az úsztató he-lyek között száraz lábbal járhattak.

Az árkolással és a facsemetékkal megvédett úttöltés további védelme érdeké-ben a pilisiek az út mellett, az uralkodó északi szél irányában (egyben a lefelé fo-lyó Sárvíz árja ellen) a legelőre fűzfaerdőt telepítettek, szél és vízsodrás-fogónak és abból a célból is, hogy az erdőcske vesszőterméséből az úttöltés fonásait min-denkor kiegészíthessék, pótolhassák és az úttöltést bővíthessék. Ezzel a földmun-kával és erdőtelepítéssel az amúgy is kicsiny, közös használatú legelő összeszü-

kült. Ez az ártérben hatalmas legelőkkel és rétekkel rendelkező pilisieket nem érintette, annál inkább az e terület legelőként való használatára utalt várdombiakat.

Valószínűleg sejtették ezt a pilisiek is, mert óvatosan, munkájuk védelmére állandó csőszot állítottak a töltött út és a telepített kis erdő mellé, hogy az elkeseredett várdombiak esetleges kártételeit megakadályozhassák. Néhány évig sikerült is ez, amikor azonban a csősz a kis fűzfaerdőbe tévedt várdombi marhákat meg is zálogolta, az elkeseredett németek egy éjjel megrohanták a kis erdőt, a csőszot elűzték és a fákat kitördelték.

A vármegye ítélőszéke elé vitt perben a várdombiak azzal érveltek, hogy a pilisiek által emelt úttöltés haszontalan, nem védi meg a szőlőhegyre vezető utat az árvizektől, mert alacsony, így az állatok árvíz idején nem tudnak száraz lábbal kijönni, csupán az ő bosszantásukra találták ki az egészet. Egyébként sem érdemlik meg a pilisiek a vármegyétől kapott katonatartási könnyítéseket, mert ők csak kenyérlők.

„Pilisi Hellység állítja, mintha az múlt háborúnak idején Várdombja panaszkodott volna, az hajtogatás miatt, méltóképpen, és nem híjában, mert Könnyű volt Pilisieknek: Két lovon vagy négyen egy egy Kotsiban értvén Tábor után menni, mikor kinek kinek 10. 12. 15. 20. darab is oda haza maradt, de ugyan még is tsak ha többet nem is, de nem is sokkal kevesebb szolgálattya tudja meg mutatni Várdombi helység Pilisnél a múlt háború idején, és ugyan tsak akkor is volt fíadalmára Várdombjának, hogy határjátúl el záratik, s nagyobb terhet Pilisieknek kölletik nékiek viselni, ugy Transenában, mint más Publikum állapottyában, s tsak abbul is, ki tetczik tsalfaságok, hogy a melly Pilisinek 10. 12. és több számú lova, 2, 3, 4 tehene, 7, 8, 9, 10, vagy több más szarvas marhája, 15, 20, 30. 40. darab s. v. sertvéssé, ki tudja, hány Kaptár méhe vagyon a Conscriptióban alig ad föl egy két darabot vagy semmit, (melyet alázatosan jelentünk) mi pediglen határjáró tekintve, mindenkoron kevesebb publicumi kötelességet viset Pilis Várdombjánál, mint hogy ország uttyán kívül is vagyon, azok okbúl is tehát szükségesebb volna Várdombjának a térekény föld, mint olyan kenyellőknek a minők a Pilisiek.“¹³

Ezzel szemben a pilisiek és az ugyanezt az utat használó decsi és alsónyéki gazdák azt állították, hogy valóban, a töltés nem emelkedik az árvízszint fölé, ők nem is azzal a szándékkal építették, ismerik ők már annyira a vízjárást, hanem a töltésnek és a fatelepítésnek célja az volt, hogy ezekkel az árvíz idején a szelet és sodrást megtartóztassák és így biztonságosabban úszathassanak és csónakázhasanak. A jószág igen nagy távolságot tud átúszni, átjut a megáradt Nagy Dunán is, ha a víz felszíne viszonylag csendes. De ha a szél és hullámverés, örvénylő, tajtékzó víz, a vízből éppen hogy kiemelkedő orrára vizet borít és a hullámok elfödik előle társait és a partot, vagy a sodrás megforgatja, megzavarodik, irányt

veszít és a víz elsodorja. A part pedig nem mindenütt alkalmas a kikapaszkodásra. Ha nem a megfelelő helyen ér partot a jóság, nem tud kikapaszkodni, hiába kísérletezik. Körme lassan kiázik, megpuhul, és belevész a vízbe. Ezért kell az úsztatóhelyek gondos kiépítését, védelmét ellátni.

A decsiek bizonyosságleveleiben, amelyet a perben a pilisiek védelmében írtak, ezt olvashatjuk: „mivel a magunk határjában semmi megtartóztatója nincs a nagy szeleknek... akár föllülről, akár alluőről jöjjenek a vizeket fenéig megindító szörnű szélvészek, más módon nem találunk a szőlőhegyünkre való kimenetelre, vagy esmét hazajövetelre, hanem mindenkor a veszedelemnek eltávoztatása okáért Pilisi Helység határára mint csöndesebb helyre kelletik lekerülnünk.”¹⁴

A várdombiak erre adott válaszából további részleteket tudunk meg ezen úsztatóhelyről, tudniillik: „A Sár vize mellett Alátson fok torkától majd a mostan csinált hidig, mely lehet 130 öl hosszúságu és 50 öl szélességű darab/ot/ az hol a Várdombi Csorda Sárvízre itatóra mehet és állóhelye lehetett, azont is 1150 szál karóval el ültetett Babits Ispány fortélya által Pilis Helység, 2 liniában... Ugy a T. Ur akarattya ellen azon szin alatt, hogy enyhely, más szin alatt pedig hogy töltés legyen... a Várdombi Helység hire nélkül...” „...hogy pediglen avval erősítik annak hasznos voltát, hogy ennek előtte 15. esztendővel 3. Pilisi lakos az által meg mentette vólna életit, be vett szokásokban vagyon, hólt borossan haza jární, nem vólna tsuda tehát ha többen halnának is a Sár vizében, s akkor ha az egész Sár vize tele vólna is ültetve füz fával, nem használna, a józanoknak pediglen Várdombjárul Pilisre fölösleg enyhelye vagyon.”¹⁵

A levelekből jól kitűnik, hogy a töltés és az erdő kettős funkciót tölt be. Száraz időben a töltés száraz lábon való kijutást biztosít az állandó vízfolyások fölé emelt hidakhoz, másrészt úsztatásnál enyhely, vagyis szélárnyékot adó létesítményként szerepel. Végül a pilisiek védekezésükben megemlítik még, hogy a kis telepített erdőre különben is nagy szükségük van, eltekintve annak szélárnyékot adó szerepétől, „mert minékünk a mi határunkban egyéb erdők nem lévén ezen Füz fákbul reményeljük vala minden töltések és utak gyarapítását mind hajlékaink reparatiojára meg kívánt füzesünket.”¹⁶

A határkérdés a későbbiekben is állandó problémát jelentett a sárközi magyar és a környező német falvak között. „Detsen tartatot Tettes Uraság Törvény Széke alkalmatosságával Detelmináltatott, hogy azon darab kaszáló rétből melyet Dets helysége 1788 esztendőben a Felséges Consiliumnál Tettes földes Uraságtul, mint annak előtte volt Fundusát vissza nyerte, az Uraság kértére, Dets helysége maga is jó akarattjából Várdombi Helység számára egy darab kaszáló engedett, de nem úgy, hogy azt valóságos határjának tarthassa, hanem Dets helysége engedelméből bírót, mindenkor úgy tartsa, mivel Várdombnak semmi határa nints, és valamikor Dets helysége vissza akarja venni, minden per patvar nélkül Várdombnak el kelletik mellőle állani...” (1792. dec. 14.)¹⁷

Hasonló probléma volt az alsónánai határnál is, ahogy 1786. március 13-án írták: a „Görögszói A(Isó) Nánaiakkal Processusban lévő földek eránt“ két képviselőt küldtek Szekszárdra.¹⁸

1811-ben a másik sárközi községgel, Deccsel kerültek határvitába. A decsiek arra panaszkodnak, hogy Gruber Ádám a bátaszéki uradalom fiskálisa levélben értesítette a falu vezetését, hogy másnap reggel „ki menjen a Biró és az Esküttek a Várdombi Tégla Házhoz, de az sem adodott tudtunkra, hogy mi okért, ki menvén tehát mi, már akkor a Németek ásokkal Kapákkal az Ujj határozásra jelen voltak, és nem arra tették a Határt a merre régen volt előbb mint Várdomb kezdődött volna. Azon föld pedig a mellyet el vett Tttes Gruber Ádám Ur a Határozás által a Várdombiak részére legelőnek, zöld vetés volt és attol már több Esztendőkben Dézmát adtunk, és annak egy néhány Esztendőtől fogva már Birtokába is voltunk és a Detsi Határ ez előtt mindég sokkal messzebb, az az Az Ásás Fokáig tartott. Ezt tehát a mi egész Község jól tudván merre volt légyen a régi Határ Tttes Gruber Ádány Urnak ellene akarván állani a Határozásba, de ő Erőszakkal a Vetésen Keresztül Kompokat hányatott, és nagy darabott a Legelőnek Várdomb részére ki szakasztott.“ Pár hónap után (1811. október 9-én) a két település és az uradalom megegyezett egymással a határkérdésben.¹⁹ Jellemző vélemény, ahogy akkor a decsiek reagáltak a várdombiak tanuságtételére: „A várdombi bizonyságok ellenünk semmit sem bizonyíthatnak, mivel ezek nekünk mindenkor vetélkedő szomszédgyaink voltak, ha lehetne minket el vesztenének, megrontanának.“²⁰

Természetesen nemcsak ellentétek voltak. A nemzetiségek közti aktív gazdasági kapcsolatokra utal a decsi testamentumkönyv.²¹ A sárközi magyarok, ha megszorultak, a szomszédos hegyközi németektől vettek fel kölcsönt zálogos rét adásával. A rét kamata a szénatermés volt. A kölcsönt gyakran borban fizették vissza. A decsi tanácsülési jegyzőkönyvben olvashatjuk 1814. november 19-énél, hogy „A Nánai lakos Schlitt Konrádnak kiadatott egy levél arról, hogy nékie Detsi lakos Ör. G. Szabó A. Istvánné természetben három és egy fertály akó borával adós, mellyet tőle kölcsönzött ez előtt 4 esztendővel, mellynek várásáért a ki tett Asszony minden esztrendőben két kotsi szénát adni köteles. Ezen kívül kötelezi az asszony mind magát, mind Successorit a bornak a kitett Nánai lakosnak Hordajába, melly nála vagyon, betsülettel való vissza fizetésére.“²²

A sárközi falvak és a hegyek közé települt német települések között csaknem három évszázadra menő kapcsolat alakult ki. Például a mórágysíkat a felekezeti összetartozás hozta közel a Sárközhöz. Ez annak tulajdonítható, hogy az 1724-ben Hessenből és Pfalzból Mórágysíra települt német (sváb) lakosság református vallású volt, akárcsak a sárköziek többsége, s mivel az első évtizedekben szegénységüknél és csekély létszámuknál fogva nem tudtak papot tartani, a térben hozzájuk legközelebbi egyházközség, Alsónyék papjához vitték kereszteni gyermekeiket, mentek házasodni és hívták a lelkészt temetésekhez.

A 19. század második feléből kezdve szűknek bizonyult a mórágyi és a többi környékbeli német falu határa. A meredek domboldalak és a vizenyős rétek alkalmatlanok a gabona- és takarmánytermesztésre. Nagy területeket foglaltak el az idegen birtokosok erdei és Mórágyn a kőbánya is. A telkesgazdák akkor lélegeztek fel kissé, amikor a falvak középbirtokosai valami miatt megváltak egyes földdarabjaiktól (lóverseny, kártya, egyéb szerencsétlenség). Ilyenkor a sváb gazdák tüstént felvásárolták azokat a szántókat és pl. Mórágyn szőlőültetvényekké törtek fel. Földéhségüket az is csillapíthatta, hogy egy-egy természeti csapás vagy a családfő halála a tönk szélére juttatta a hátramaradottakat, különösen, ha adósságokat is hagyott hátra. Kénytelenek voltak túladni földjükön, átcsúszott azok kezébe, akik a falvak „bankárjai“, kölcsönzői voltak.

Ezt a földvásárlási folyamatot elősegítette, hogy a magyaroknál minden fiú egyenlő részt kapott az örökségből, ritkán tanult ipart a gyermek. A németeknél törzsöröklési rend uralkodott, egy örökölte a földet, a többit pénzben kifizették. Elsősorban az öröklésből kizártak tanultak ipart és egy gazdaságban dolgozva megteremtették a kifizetésre szánt tőkét.

S amikor már ezek a földbővítő tartalékok is kimerültek a meggazdagodott németek körülnéztek a szomszédos falvakban. A német települések német szomszédaiknál ugyanazt látták: szűk határ, földhiány. Nem csoda, hisz ezeknek a falvaknak már telepítésük idején is igen szűk és rossz minőségű föld jutott. (Alsónána: 2'162 kh., Bátaapáti: 4'017 kh., Grábóc: 2'388 kh., Mórág: 3'104 kh., Szálka: 2'886 kh., Várdomb: 565 kh., Alsónyék: 7'556 kh., Bata: 10'656 kh., Decs: 16'766 kh., Öcsény: 11'447 kh., Pilis: 3'629 kh.) Ezért a Sárköz látszott egyedüli földszerző megoldásnak. Eleinte csak szénavásárlóként, fűbérben jóságot hajtóként ismerte meg őket a sárközi nép, később bérelni kezdte a legelőket, egy idő után feltörte szántónak, házikót és tehénistállót, juhaklot építettek rájuk. A bonyhádi piros-tarka tehének „meghálálták“ a gazdag abrakot, bőven adták a tejet, amit a tejföllel és túróval együtt az asszonyok és lányok behordtak kannákban Szekszárdra, Bátaszékre árusítani. A falvak és szállások népének szőlőcefréből és szilvából a mórágyi Szalbach-féle szeszfőző generáció üstjeiben égetett pálinkát mértek.

Andrásfalvy Bertalan is említi a Duna mente ártéri gazdálkodásáról írott könyvében, hogy a bátaszéki németek korszerűbb paraszti mezőgazdaságot folytattak, mint magyar társaik. Nemcsak a helybeli, hanem a sárpilisi, alsónyéki és decsi magyaroktól is sok földet vásároltak.²³ Ha eladó föld nem volt, béreltek is. A bátaszéki kereskedők gyakran szélesebb körű tevékenységet folytattak annál, amit szokásosan kereskedésnek nevezünk. Elterjedtek voltak a különféle bérletek, Mayer Alajos fa- és borkereskedő, pl. 1900-ban a pilisi községi földeket bérelte. A sárközi vizek bérletét is általában német bérlők vállalták, főleg tolnai fisírek halásztatták a különféle vizeket (Sárvíz, Báták, fokok, stb.).

A kezdeti időben a sárközi magyarok megpróbálták még védekezni a német térhódítás ellen. Az alsónyéki község protokollumából tudjuk, hogy „Nagy Péter a Láng hídja mellett lévő malmot bíró Báticaszéki Németnek ugyan ott a Malomhoz közel lévő Szilvássát el atta 56 forintokon, alattomban. Melyet a Helység meg tudván, a Némettől mint Nyéki Határban lévő birtok el vétetvén a Helység Közöséges Szükségére fordított, az fellyebb ki tett 56 forintok a Helység cas-sajából le tétetvén érette, akkori Bíró.” (1805. március 5.)²⁴

Az 1818. évi földkönyv szerint a pilisi határban csak sárközi magyar birtokosok voltak. A jobbágyszabadítás idején azonban már feljegyeztek német, első-sorban várdombi tulajdonosokat is. Természetesen ezek a birtokszerzések még nem nagy mérvűek és nem nagy mennyiségűek. Pl. Koch Antalné birtoka 4 parcellában 2'800 négyszögöl szántó, Vili Jánosé 5 darabban 5'971 négyszögöl, a többi 33 és 1'360 négyszögöl között mozgott. Elsősorban Várdomb településhez közel eső területeken szereztek tulajdonjogot a német gazdák, főleg a szőlőhegyen és a hegy alatt elterülő szántón, a Hegyalján. A pilisi szőlőhegyen szinte minden várdombi gazdának volt földterülete, elsősorban a rosszabb minőségű hegytetőn. A sárközi település, Sárpilis felé haladva egyre kevesebb a német kisbirtokos.

1942-re, a következő kataszteri térkép elkészítésének idejére a hegy alatti szántón, az Országúti dűlőben alig volt már pilisi tulajdonos, sőt 1864-ben hat dűlőben még egyáltalán nincs német birtokos, 1942-ben viszont már nincsen olyan dűlő, ahol ne birtokolnának német gazdák kisebb nagyobb földterületet. Az 1943/44-es pilisi gazdakönyvek szerint a Mórágyról ideszármazott Glöckner testvérek már 53 kh. 1'371 négyszögöl földet vásároltak a pilisi határ legkeletibb részén, ahol két gazdaságot, szállást építettek fel maguknak és családjuknak, a településen viszonylag későn, csak a második világháború alatt vettek házat.

Hasonló a helyzet a decsi határban is, annyi különbséggel, hogy itt elsősorban a báticaszéki, alsónánai, mórági és szálkai németek jelentek meg földvásárlóként. A szőlőhegy mellett főként a jobbágyszabadítás idején elkülönített és kiosztott réteket és nádasokat vásárolták fel, majd ezeket feltörve nagy földbirtokokra tettek szert. Pl. 1882-ben a Nagyhát dűlőben a báticaszéki Rull János már kb. 100 kh szántóval és 3 kh réttel rendelkezett, Csöngőháton volt 36 kh szántója és 2 kh rétje, Palétón és Gyöngyös melléken volt 10 kh rétje és 1,5 kh legelője, Nagytó és Hattyas dűlőben 30 kh rétje. Valamennyi német birtok mentesített ártéren feküdt.

Az 1891. évi birtokjegyzék szerint a decsi határban a következő nagyobb német tulajdosú birtokok voltak:

Bauer Antal, Báticasék	10'894 négyszögöl (rét: 63'510, nádas: 45'437)
Bauer Ferenc, Báticasék	48'595 „ (36'482, 12'113)
Ettl Ferenc, Baja	79'021 „ (74'444, 4'521)

Kolep János, Mórág	16'004	négyszögöl (rét: 16'004, nádas:)
Liebhauser István, Bátaszék	13'100	„ (13'100,)
Ohman Gusztáv, Bátaszék	50'077	„ (50'077,)
Rull János, Bátaszék	378'057	„ (295'994, 82'063)
		26 helyen
Sármár György, Bátaszék	50'996	„ (36'483, 14'513)
Szuprics György	422'972	„ (281'014, 141'958)

Alsónyék 1903. évi kataszteri térképén pl. fél tucat mórágai gazda neve szerepel, több bátaszéki és várdombi társaságában.

Ez a német térnyerési folyamat azonban jó évszázaddal korábban kezdődött a Dél-Dunántúlon. Hölbling Miksa már 1845-ben kiadott munkájában megjósolta ezt a folyamatot: „Történik pedig a német terjeszkedése ekkép: A német telkesgazdák gyermekeik közt föl nem osztják telkeiket, hanem idősbik fiúgyermeköknek adják át azon föltétellel, hogy testvéreit kifizesse. Ily kifizetett német elmegy rácz faluba lakni és ott először házatlan, aztán házas zsellér lesz és mivel atyai örökségét pénzben kapta ki, először megveszi a rácznak szántóföldjét vagy rétjét, ki rászorultságban lévén, meg is szántja neki, sőt ha kívánja, meg is trágyázza. Ebből az következik, hogy jövőre nincs a rácznak kenyeré és így kénytelen megint egy telekrészt a németnek zálogba adni, míg végre egész telke kézre kerül. Méltón féltheti, ha nem lesz már tájukon kiszorítani való, tunya rácz, a magyarra is el következik a sor és 50-100 év múlva a cifra magyar gatya helyett, csak szűk sváb nadrág lesz látható.”⁶²⁵

A németek háziipari termékei is utat találtak a Sárköz népéhez. A mórágai Gardi-családban nemzedékről nemzedékre öröklődött a kosárfonás tudománya. Krumpliszedő kosaraik, gyékényből font kenyereskosaraik (szakajtóik), gyümölcsaszalóik, cirokseprűik szívesen látottak voltak a környező vásárokon. Székfaragók, székkötők egyesével, párosával indultak a sárközi falvakba, akárcsak a fazekasok lábasaikkal, tányérjaikkal és korsóikkal. A mórágai fazekasok sajátos stílusú edényművességet alakítottak ki a sárközi vásárlók ízlésnek megfelelően. A házilag faragott klumpa (facipő) és pacsker (vászontalpú gyapjú térdharisnya) is a németek útján honosodott meg a szállásokon és a Sárközben is. A környező német falvak nagy családok fiai részint magyar nyelvet tanulni, részint szakmát, pl. kovácmesterséget tanulni jelentek meg a Sárközben. A decsi vegyes cég könyve 1843-1860 között négy mórágai (Rottenbiller János, Khél Konrád, Müller Péter, Kolep János) és egy várdombi (Straober Antal fogadott fia Hupka János) ifjú kezdte meg tanoncéveit Somogyi József, Gáspár János, Héderi András és Naményi Ferenc kovácmesternél.²⁶

Az 1870-es évektől kezdve a bátaszéki német kőművesek, ácsok építették az ármentesítések eredményeképpen meggazdagodott sárközi parasztpolgárok háza-

it. Sajátos építészeti stílust alakítottak ki ezekben a falvakban. A házak hosszten-gelyükkel merőlegesen kiértek az utca vonaláig, a telket téglá vagy kőutánzatos, magas kerítés és hatalmas kétszárnyú tölgyfa kapu választotta el az utcától. Az uradalmi épületekre emlékeztető magas házakon az utcai ablakok felett, külön padlásablaksor húzódott. A ház 4-5-6 belső helyiségre oszlott: szobák, konyha, kamra, mosóház, fürdőszoba stb. Ha a telek megengedte, az istálló és az ólak is egy vonalban sorakoztak, egyébként L alakban megtörték a főépületet, vagy a te-lek másik részén emeltek melléképületeket. Mindenféle építő munkát a környék-beli sváb építőmesterek végeztek a sárközi falvakban. Pl. a decsi templomtorony felépítését 1787-ben a szekszárdi „Paumaschlager Kőműves Maister“ vállalta, de munkáját csak utódai tudták befejezni „mivel azon való munkában nagy faragot kő emelése miatt megszakadván 5 napok alatt meg halt.“ 1810-ben a Kis Duna hídjához szükséges ácsmunkákat Eder József végezte el Öcsényben. Ugyanitt megfogadták Sindli József szekszárdi kőművest a községháza javítási munkáinak elvégzésére. A pilisi református iskolát 1867-ben Dosch Ede szekszárdi építő-mester építette.

A gazdasági térhódítást, igaz a Völgyiség földszüke sarkallta, de kielégítésében partnerekre talált a Sárköz népében. A házkorszerűsítő, lakáskomfortizáló hullám arra készítetett számos sárközi polgárt, hogy lemondjon néhány parcella földjéről, s árából fedezze kiadásait. A rendkívül drága és pazar sárközi népviselet témér-dek pénzt felemészített, újabb ok a föld eladására. A szállásokon élő németek ré-sen álltak, vevők voltak az egykezés miatt kiháló törzsökös magyar családok földjeire és házaira.

Az ökörhajtáshoz a jármot is a hegyközi német falvakban készítették. Az első világháború után terjedt el a Sárközben a marha, elsősorban a tehén kocsi elé fo-gása, amit állítólag a mőzsi németektől tanultak.

Nemcsak az anyagi javak előállításában és kicserélésére jött létre kapcsolat a sárközi református és a környékbeli német falvak között, hanem a szellemi mű-veltség egymás felé közvetítésében is. Az első világháború előtt a sárközi magya-rok csak pörzsölték a disznó szőrét, ettől izletesebb lett a bőre és a szalonnája. A környéken élő németek azonban csak forrázták, ez a szokás aztán a 20. században a sárköziek között is elterjedt, oly formában, hogy a disznót vérenek felfogása után forrázó teknőben leforrázták és ami szőrt tudtak azt leszedték, utána pedig a ha-gyományos módon megperzselték. Majd forró vízzel lemosták, éles késekkel a maradék szőrt eltávolították róla. Az állatot nem felfüggesztve bontották, mint a hentesek, vagy a szomszédos németek, hanem földre fektetett deszkákon, ólajtón, istállóajtón. A 19. század végén kezdték a „némötös“, vagyis a húsos hurkát is ké-szíteni. A németektől tanulták a gyomor disznósajtnak való megtöltését is, ez újabb keletű („Disznó hússal megtolt disznógyomor“), valamint a „kolbászhussal, s disznó bőrkéjével megtöltött gömböczt.“ (szajmóka)

A szoros kapcsolatok legszebb példáit azonban a történelmi sorsfordulók hozták. A második világháború utáni német kitelepítések során, jó néhány családot, vagy egyes embert bűjtatott a sárközi magyarság a szállásokon, vagy a hegybeli tanyákon. Sokan húzták meg így magukat és maradtak ki a németországi kitelepítésből.

Jegyzetek

1. Illés 1920
2. Pethe 1805. 508
3. Kitaibel 1939. 26
4. Magda 1819. 288-289
5. Moldványi 1824. 40-83
6. Egyed 1828. 39-59
7. Schram 1976. 56-72
8. Fényes 1841. 300-301
9. K. Balog 1985. 128
10. Cserna-Kaczián 1986. 244
11. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára (TMÖL). Processus Civilis (Proc. Civ.) 1305
12. TMÖL. Proc. Civ. 1305
13. U. o.
14. U. o.
15. U. o.
16. U. o.
17. Decs község tanácsülési jegyzőkönyve - 1792. dec. 14. -
Wosinsky Mór Megyei Múzeum Ethnografiai Adattára (WMMM EA) - leltári szám nélkül
18. TMÖL. Decs Protocollum 1785-1786. - 1786. márc. 13
19. TMÖL. Közgyűlési iratok 1811. Lajtr. 10.81
20. TMÖL. Proc. Civ. 1305
21. WMMM EA 373-77., 374-77
22. Decs község tanácsülési jegyzőkönyve - 1814. nov. 19. -
WMMM EA leltári szám nélkül
23. Andrásfalvy 1975. 125-126
24. Alsónyéki tanácsülési jegyzőkönyvek - 1805. márc. 5. Az alsónyéki református egyház tulajdonában
25. Hölbling 1980. 112
26. A decsi vegyes céh jegyzőkönyve - WMMM EA. leltári szám nélkül

Felhasznált irodalom

1. Andrásfalvy 1975 Andrásfalvy Bertalan: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. (Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.) Szekszárd, 1975
2. Cserna-Kaczián 1986 Cserna Anna-Kaczián János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről. Szekszárd, 1986
3. Egyed 1828 Egyed Antal: Nemes Tolna Vármegyének Topographiai leírása. Tudományos Gyűjtemény 1828. VI. kötet 39-59
4. Fényes 1841 Fényes Elek: Magyar Országnek s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I. Pest, 1841
5. Hölbling 1980 Hölbling Miksa: Baranya megyének orvosi helyirata. Pécs, 1980
6. Illés 1920 Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Lexicon locorum regni Hungariae populorum anno 1773 officiose confectum. (Szerk.: Illés József) Bp., 1920
7. K. Balog 1985 Évszázadokon át. Tolna megye történeti olvasókönyve II. (Szerk.: K. Balog János). Szekszárd, 1985
8. Kitaibel 1939 Kitaibel Pál Baranyában. Különlennyomat a Ciszterci Rend pécsi Nagy Lajos gimnáziumának 1938-39. Évi Értesítőjéből. Pécs, 1939
9. Magda 1819 Magyar Országnek és a Határ őrző Katonáság vidékeinek újabb statisztikai és geográfiai leírása. Írta: Magda Pál. Pesten, 1819
10. Moldoványi 1824 Moldoványi József: Tolna vármegyének geographiai, statistikai és topográfiai esmeretése. Tudományos Gyűjtemény X. kötet 40-83
11. Pethe 1805 Pethe Ferenc: Pallérozott mezei gazdaság I. Sopron, 1805
12. Schram 1976 Schram Ferenc: Reformkori néprajzi gyűjtés Tolna megyéből. Ethnographia 1976 (LXXXVII) 3. szám 56-72

Decsi hétköznapiak a 19. század ötvenes éveiben¹

Acímben jelzett időszakról a Szekszárdi Városilag Kiküldött Bíróság iratanyagának felhasználásával villantok fel pillanatképeket. Ez a bírósági típus rövid ideig működött a neoabszolutizmus korában. Sajátos szüleménye volt annak a Bécs által megindított törekvésnek, amely először tett kísérletet arra, hogy szétválassza a közigazgatást és az igazságszolgáltatást hazánkban.

A kezdeti teljes felosztáshoz a közel 10 éves – 1850-től 1860-ig tartó – korszak második felében visszalépés történt. Az igazságszolgáltatást a legalacsonyabb fokon ismét összevonták a közigazgatással. Azonban egyes helyeken, pl. ott, ahol a törvényszéki székhely „nevezetes és népes városban” volt, megmaradt a szétválasztás, hogy megkönnyítsék, meggyorsítsák a törvényszolgáltatást. Erre a célra külön bíróságokat állítottak fel, amelyeknek elnevezésébe a városilag kiküldött (vagy kirendelt) előtag azért került, hogy ezzel formailag is megkülönböztessék ezeket a járásbíróságokat más járásbíróságoktól, alapvetően a szolgabíróságoktól. Elsősorban az említett helyeken működtek és hatáskörük az azonos nevű járások területére volt érvényes. Ezek a bíróságok átvették az igazságszolgáltatás feladatának egy részét a megyei törvényszékektől.²

Tolna megyében is, a jogszabályoknak megfelelően, 1854-ben Szekszárdon létrehozták a Szekszárdi Városilag Kiküldött Bíróságot, amely a megyeszékhelyen ekkor újjászervezett Megyei Törvényszék mellett tevékenykedett.³ A városilag kiküldött járásbíróságok polgári és büntető ügyeket egyaránt tárgyaltak. Azonban mindkét tárgyban a kisebb volumenű és értékű esetek kerültek a bíróság elé. A

¹ Peres anyag nemcsak a bíróság, hanem közigazgatási funkciót ellátó intézmény iratanyagában is megjelenhetett. Így pl. Decs község tanácsának jegyzőkönyvei rögzítették a községi bíró – a község lakói által elküldött kihágásokra vonatkozó – ítéleteit. Ezek a jelentéktelenek tűnő esetek forrásértékkel bírnak. Ezt bizonyítja Balázs Kovács Sándor egyik tanulmányában, aki ezeket a jegyzőkönyveket is feldolgozva nagy ívű, társadalomfilozófiai háttérbe ágyazott képet adott a 19. század első felében létező sárközi társadalom (köztük természetesen a decsi társadalom) életéről, gondolkodásáról. (Protestáns etika – paraszti erkölcs. Megjelent Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XIX. Szerkesztette: Gaál Attila, Szekszárd, 1996. 299-316. p.)

² Magyarországot illető Országos Kormánylap (MOK) 1853. I. kötet 1. rész. Az 1853. évi császári nyílt-parancs. 177. p.

Dr. Bónis György - Dr. Degré Alajos - Dr. Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996. A kötet az 1961-es kézirat alapján készült (Bónis - Degré - Varga, 1996) 190-198. p., Lásd még: Varga Endre-Veres Miklós: Bírósági levéltárak 1526-1869, Budapest, 1989. (Varga - Veres, 1989.) 393-394. p., Párdányi Miklós: Az abszolutizmus kori jogszolgáltatási szervezetről. In Levéltári Híradó. IV. évfolyam 1-2. Szám. 81. P. MOK. II. kötet 1. Rész. 1854. 618-619. p.

³ MOK 1853. I. kötet 1 rész 105. p.

⁴ Az iratokban többféle pénzelnevezés szerepelt. Konvencionsmünze = ezüstforint, 1753-ban vezették be és 1858-ig volt hivatalos pénzláb. Ennek érméit nevezték pengőforintnak. Váltóforint az ún. bécsi értékű pa-

polgári ügyekben az értékhatár általában 500 váltóforint, míg a kihágásoknál 25 váltóforint volt.⁴ A büntető ügyekben pedig ezeknek a különleges járásbíróságoknak a kihágások, valamint a sommás ügyek adtak munkát. A Decsre vonatkozó anyagot a büntető perekből gyűjtöttem. A kihágások fajtáit (tulajdonbiztonság elleni, becsületbiztonság elleni, közérkölcsök elleni kihágások stb.), az 1852. május 27-én megjelent, az egész Osztrák Császárság számára kiadott Büntetőtörvénykönyv (Btk.) tartalmazta. A törvénykönyv 1852. szeptember elsején lépett életbe, ennek a második része foglalkozott a kihágásokkal, amelyek az alacsonyabb rendű bűnesetek – ezek az úgynevezett tyúkperek – közé tartoztak.⁵ A Btk. 2. § felsorolja az enyhítő körülményeket. Ezekből egyet érdekességgént idéznék, ami segít közelebb kerülni a korszak mindennapi közgondolkodásához. Mérsékelt ítélet született, ha „a büntetettre való célzat teljes megrészegedésben vagy más elmezavarban követtetett el.” Tehát az italfogyasztás és az annak hatására bekövetkező alkoholos befolyásoltság ebben az időben a törvénysértés szempontjából, a köz- és jogfelfogás szerint csökkenthette az ítéletben kiszabott büntetést.

A decsi Máté Sándort – a 24 éves szabadságon lévő katonát, a korabeli megfogalmazás szerint „szabadságos közvitét” – erőszakoskodással vádolták, amit Kohlmann László helybeli korcsmáros rovására követett el. A vádlott azzal védekezett, hogy valóban „2 üveget eltörtek, de nem rossz akarattal - hanem véletlen dula fel a két üveg, mert borosak voltunk”. Nem tudható mi lett a vele szemben hozott ítélet, mert katoná lévén ügyét átküldték a parancsnokához, de az alkoholos befolyásoltságra való hivatkozás lehetőséget adhatott számára, hogy kisebb fenyítést kapjon.⁶

Ezek a tulajdonképpeni „tyúkperek” – a bírósági levéltári iratokat ismerő kutatók és levéltárosok által elismerten – jelentős forrásértéket képviselnek, különösen a helytörténetírás számára, de időnként az adott korszak általános társadalmi és gazdasági jelenségeinek megrajzolásához, vagy annak kiegészítéséhez is segítséget adhatnak.⁷ A továbbiakban tehát ezen iratok felhasználásával szeretnék bepillantást nyújtani a század közepén élt decsi emberek hétköznapijaiba.

A falusi közélet csúcsán álló bírót az önkényuralom időszakában nem választották, hanem kijelölték. 1852 és 1858 között a következő személyek kaptak bírói funkciót: Mester János, Dani János, Bogár András, Bona Péter. A bíró mellett tevékenykedtek az előjárók, az esküdtek. Érdemes az ő nevüket is felsorolni: Dani János, ifj. Balás Pál, Takáts István, Benedek Péter, Kara István, Gáspár János

pírpénz. Akkor vezették be 1811-ben, amikor a bankóforintot, az első magyarországi papírpénzt devalválták. A bécsi érték (Wiener Währung) a második pénzláb lett a 19. század első felében.

⁵ Varga - Veres, 1989. 392. p., 1852. május 27. Büntetőtörvénykönyv a büntettek, vétségek és kihágásokról. Büntető bíróságok illetőségét tárgyaló rendeletek a Sajtórendtartás az Ausztriai Császárság számára Bécsben, 1853. (Btk., 1852)

⁶ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára (TMÖL). Szekszárdi Városilag Kiküldött Bíróság iratai (SZVKB) C/127/1857

⁷ Tirmitz József: Az abszolutizmus kori bírósági anyag selejtezhetsége. In Levéltári Szemle 1974. 1. sz. 24-45. p. (Tirmitz, 1974) 38. p.

Szabó Mihály, Bona Péter, Kecskeméti János, Balás István, Varga István, Köntös István, Pönyi András, Szél Mihály, Bogár András.

A felsorolt nevekből látható, hogy a bírói és az esküdti tisztségek viselői több esetben váltották egymást. Mivel az előljárók a település legvagyonosabb, legtekingintélyesebb képviselői közül kerültek ki, feltételezhető, hogy ezek a személyek tartoztak ebbe a csoportba. Ők valamennyien telkes gazdák voltak.

A község vezető és hivatali rétegéhez tartozott még a jegyző, aki ebben az évtizedben Haypál Sándor volt és a református többségű lakosság lelkésze, Horváth Pál is.⁸

Itt jegyzem meg, hogy az átnézett bírósági iratok szerint, a decsi társadalom felső csoportjához osztható még Kamarás Fülöp, a bátaszéki uradalom intézője, korabeli nevén ispánja. Valamint idetartozónak vélem azt a két, valószínűleg ideiglenesen itt lakó mérnököt (Devecsery Istvánt és egy Kozma nevű urat), akik feltehetőleg, az ezekben az években folyó, az úrbérrendezéshez kapcsolódó földmértési munkákban vettek részt.⁹

A bíró, illetve az előjáróság hivatalos bizonyítványok – ilyenek lehettek a községben lakók illetőségéről, vagyoni helyzetéről szóló okmányok – kiadásán túl korlátozott hatalmi jogkörrel is rendelkezett. Tehát őrizetbe vehetett olyan személyt, aki ellen eljárás folyt. Ez az intézkedés nemcsak a felsőbb hatóság, hanem saját kezdeményezésre is történhetett.

A községi bíró jogköre, a neoabszolutizmus korában, a bírósági intézményhez hasonlóan kialakulatlan volt, illetve az 1848 előtti gyakorlathoz képest leszűkült. A korábbi beidegződéseket azonban nem lehetett gyorsan megváltoztatni. Előfordultak olyan esetek, amikor a helyi közigazgatás első embere túllépte hatáskörét. Ez történt Mester János községi bíróval 1854-ben, aki egy kukoricalopási ügyben önálló nyomozásba kezdett. Ezért utasította őt a megyei törvényszék, hogy az eset kivizsgálását bízza az arra illetékes fórumra, azaz a járásbíróságra.¹⁰

A hivatalos szolgálai teendőket a tizedesek vagy a kisbírók végezték. Feladatuk közé tartozott az éjszakai járőrözés, a bírói utasítások kihirdetése, a bíró által megidézett személy előállítása.¹¹ Ebben a korban, bejelentés alapján a község vezetése a házastársak között is békét teremthetett, vagy a házastársat – elsősorban a feleséget – a másik fél erőszakoskodásával szemben megvédhette. Természetesen ilyenkor a bíró elé citált személy nem minden alkalommal tisztelte a községi

⁸ TMÖL SZVKB C/84/1855, C/98/1855, C/235/1855, C/322/1855, C/395/1855, C/47/1856, C/71/1857, C/138/1858

⁹ TMÖL SZVKB C/395/1855, C/111/1856, C/147/1856

¹⁰ TMÖL SZVKB A/3/1855. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bizonyos esetekben magánszemély is végezhetett saját ügyében nyomozást. Lásd: 1853. évi július 29. Császári Nyilparancs Büntető Perrendtartás. In MOK IV. évfolyam 1853. II. kötet 1. Rész. (Perrendtartás, 1853) 660–791. p. A dolgozatomban is lesz ilyen ügy. Lásd Maksai Varga Mihály esetét. TMÖL SZVKB C/73/1855

¹¹ TMÖL SZVKB C/322/1855, C/19/1856, C/47/1856

bíró döntését, hiszen magánéletének megsértéseként értékelhette a számonkérést. Ez történt ifj. Tóth Pál esetében is. Felesége, a sárpilisi születésű Kurdi Zsuzsa, miután őt férje „*kegyetlenül megtagolta*“, a bírónál tett panaszt hitvestársa ellen. A község első embere ifj. Tóth Pált, ezért a tettéért maga elé hívatta. A férfi azonban ellenállt. Sőt „*a bírói parancsolat ellenére*“ az érte küldött „*tizedeseket összekaromolni és még agyonszúrással is fenyegetni nem irtózott.*“ Ifj. Tóth Pál ügye így „*közhivatalnok megbántása elleni kihágás*“ miatt bíróságra került, ahol egy hónapi szigorú fogságra ítélték.¹²

A feleség a Tóth családot az eset után elhagyta és visszaköltözött szüleihez Pilsre, megelégedve a vele szemben elkövetett kegyetlenkedésekkel.¹³

A feleséggel vagy a gyermekkel szembeni durva bánásmód nem volt ritka jelenség. Más esetben legfeljebb vagy nem fajult odáig a „*családi viszály*“, hogy a bíróságnak kelljen igazságot szolgáltatni, vagy ha volt is feljelentés, a felperes azt végül visszavonta és megbocsátott férjének.

Ez figyelhető meg egy másik decsi asszony, Tikos Péterné (született Döme Judit) esetében, aki bírósági eljárást kezdeményezett férje ellen. Beadványában a következőképpen jellemezte saját helyzetét: „*Fájdalom és elkeseredés közt panaszképpen vagyok bátor előterjeszteni, – miszerint férjem, ki irányomban a legnagyobb tisztelet, sőt háladatossággal tartozna viseltetni, – mert hiszen azon vagyok, melyet elhagyni valék kénytelen kevés kivételével kizárólagos tulajdonom, de ha nem volna is – már iránta viselt mindenkor jó hajlamom a megelőző szívességi készségemnél fogva megérdemelném, hogy velem mint emberrel bánjon. Még is sem kérés, sem jó szó használván engem.... Úgy megtagolt, össze-vissza vert, s folytonosan üldöz, hogy körébe egyáltalán meg nem maradhatván - saját vagyonom elhagyni, a más házánál keresni menedéket valék kénytelen.*“ Azonban a sértett ilyen előzmények után sem jelent meg a tárgyaláson, s így a pert megszüntették.¹⁴

Tévednénk azonban, ha azt hinnénk, hogy csak az egyik oldal, a férfi vétett a viselkedési szabályok vagy a közerkölcs ellen. Egyéni, jellembeli hibákból vagy külső, anyagi kényszerből az asszonyok is elkövettek (az akkori) törvényekbe ütköző cselekményt. A szabadságharc leverése után kényszersorozások, az állandó behívások miatt gyakran egyedül maradt a házastárs, akinek saját magának kellett megküzdeni a fennmaradásáért. Ez különösen a szegényebb néprétegből származókat érintette súlyosan, hiszen nem volt olyan kis birtokuk, amelynek jövedelméből eltarthatták volna magukat. Ennek következtében nem egy esetben az egyedül maradt feleség, kihasználva a kínálkozó lehetőséget, másik férfi oldalán kereste további boldogulását. Schanczenbacher Bálintnét (született Miczlin Mag-

¹² Szigorú fogság esetén az elítéltnak a büntető intézet által adott élelmiszert kellett fogyasztani és el kellett végeznie a büntetés végrehajtási intézetben kötelezően előírt munkát. Lásd: Btk. 245. §

¹³ TMÖL SZVK B C/19/1856

¹⁴ TMÖL SZVK B/4/1858

dolna) – nem decsi születésű, hanem csak itteni lakos –, kinek férjét besorozták katonának, Horváth István hívta magához. Horváth, aki a szekszárdi postán dolgozott rövid ideig kocsisként, a postaudvaron látta meg az asszonyt. Schanczenbacherné ott napszámosként tevékenykedett a kőművesek mellett. A férfinak megtetszett a serény kezű asszonyka és maga mellé vette, hogy a nő mosson és főzzön rá. Magdolna szívesen belement ebbe a kapcsolatba, mert, elmondása szerint, abban az időben beteges volt és azt gondolta, hogy könnyebb lenne az élete Horváth mellett, legalább is addig az ideig, amíg a férje le nem szerel. A perpatvar a férj visszaérkezése után kezdődött, mivel a „helyettes” nem akarta elengedni élettársát. Az ügyet először a decsi bíró vizsgálta, aki illetékességből továbbküldte azt a bíróságra. Itt a nőt közerkölcsiség elleni kihágással vádolták. A többfordulós kihallgatási „párbaj” befejeztével végül a férj megbocsátott, a bíróság pedig felmentő ítéletet hozott. Ezután a házastársak ismét összeköltöztek.¹⁵

A viszálykodás nemcsak családon belül, hanem azon kívül is gyakran előfordult. A kor embere, így a decsi polgár is igazát keresve sorstársaival a vita hevében könnyen eljutott a másik megsértéséig, amely becsület- és testi sértés egyaránt lehetett. Még a legjobb szomszédok, tekintélyes decsi lakosok is pillanatok alatt „hajba kaptak” egymással apró-cseprő dolgok miatt. Ezt tapasztalhatjuk következő példánkban.

A küzdő felek: a „*piros sarokban*” öreg és ifjú Pörnyi János, telkes gazdák egyikük korábban községi esküdt is volt, a „*bal sarokban*” szomszédjuk, Csekei Pál, szintén telkes gazda. Valamennyien köztisztelőben álló személyek. Egy alkalommal, 1857-ben, az április végi nagy esőzések idején, ifj. Pörnyi János, „*földjéről hazatérése után, azt tapasztalta, hogy Csekei Pál udvarából a víz a kerítés alatt átal jött.*” Erre azonnal kapát ragadott, átlépett a kerítésen és elkezdett csatornát vájni a szomszéd kertjében. Hiába figyelmeztette Csekei, hogy „*menj az előljáróságra, azok majd elrendezik dolgunkat, Pörnyi János erre nem hajlott.*” Ezután szó szót követett és már az öreg Pörnyi is „*harcba szállt*”. Botjával mindenáron meg akarta ütni Csekeit. A „*csatát*” végül a bíróság fejezte be. Öreg Pörnyit felmentették, ellenben fiát és Csekeit pénzbírságra ítélték, az összeget, a törvények szerint a község szegénypénztárába kellett befizetni.¹⁶

Egy másik természeti elem, az előbbinél sokkal nagyobb kárt okozott a község lakóinak. 1855. július 19-én, csütörtökön, délután 2 óra tájban tűz ütött ki a faluban. Ennek következtében három utcasor, alig egy óra leforgása alatt elpusztult. Megsemmisült 117 lakóház és 7 különálló (valószínűleg gazdasági) épület. Ez a veszteség „*ugyanannyi, elébb vagyonos gazdát koldusbotra juttatott.*”

A korabeli jelentés szerint a „*nagy füst majdnem egekig ható magasságról, egészen Szexárdra a megye házhöz látható lévén ...*”. A szekszárdi székhelyű

¹⁵ TMÖL SZVKB C/111/1856

¹⁶ TMÖL SZVKB C/71/1857

szolgabírói hivatal késedelem nélkül „a tűzi fecskendezőknek segítségül leendő kiküldetésre az intézkedést megtette.” Odarendelték még a pilisi és a várdombi fecskendőöket is. Munkájuk azonban már csak arra szorítkozhatott, hogy „a házak tetejéről lecsúszott nádkupacok(at), s más egyéb gazdaságbéli szerek(et)” eloltsák. A tűzvész gyors terjedésében közrejátszott az erős szél is, ami szinte hajtotta a lángokat az egyik épületről, a másikra. A község felső részén pusztító tűz tulajdonképpen csak akkor állt meg, amikor elérte a falu végét, mert már nem talált éghető anyagot. Érdekes megállapítása a beszámolóban, hogy a decsi lakosok egy részét csendőri erőszakkal lehetett csak rábírní arra, hogy segítsenek a tűz megfékezésében. Ennek az is oka lehetett, hogy a férfi népesség nagy része kint volt a földeken. Azok, akik otthon maradtak főleg idősebbek, nők és gyermekek voltak. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a hirtelen támadt tűzvész rendkívül rémisztő lehetett. Többen annyira megijedtek, hogy sikoltva menekültek a mezőre, biztonságos helyre. Jó néhányan meg is sérültek. Azonban közülük csak háromnak mutatkozott a sérülése komolyabbnak.

A tűz kiindulási helyének kiderítésére azonnal megindult a vizsgálat. A szemtanuk nagy többsége meggyőződéssel állította, hogy az uradalmi ispán, Kamarás Fülöp házából törtek fel először a lángok. A decsi előjáróság helyzetelemzése is ezt támasztotta alá. Szerintük az ispáni ház udvarában volt egy konyhát is magában foglaló melléképület, amely korábban istálló volt. Az átalakítás során, a kémény elkészítésekor egy gerenda elfűrészelésével oldották meg a füst elvezetéséhez szükséges hely kialakítását. Azonban a kettévágott gerenda benyúlt a tűzhely fölé. Itt pedig, állandóan bombázva lévén a felszálló szikráktól, fokozatosan izzásnak indulhatott. A vizsgálati eredmények ellenére, a tárgyaláson - mivel a tűzeset napján, a kérdéses nyári konyhában nem raktak tüzet - senkit nem vontak felelősségre. Az ügyet „ad acta” helyezték a következő megjegyzéssel: „a további vizsgálati eljárás fenhagyatva, az összes iratok levéltárba tételnek.”¹⁷ Miért hagyta figyelmen kívül a község jelentését a bíróság? Nem tudjuk. Talán Kamarás Fülöp befolyása, tekintélye is szerepet játszhatott ebben.

Meg kell jegyezzük, hogy a gyakori tűzvészek és ezek keserű tapasztalatai ellenére ebben a korban sem tartották be a tűzvédelmi előírásokat. A nem megfelelő tűzelvezetés, a füstnyílások szabálytalan elhelyezése mindennapos volt. Ezt mutatja az is, hogy a Btk.-ban külön is említést tettek erről a problémáról. Jelentési kötelezettséget írt elő pl. a törvénykönyv arra az esetre, ha valaki a kémény mellett tűzveszélyes helyet talál. Ilyenkor az illetékes „füstfaragónak” (kéményseprőnek) kellett szólani.¹⁸

A Decsre vonatkozó kihágások közel felét, a tulajdonbiztonság elleni vétségek tették ki. Ez az arány megerősíti azt a megállapítást, amely szerint, a 19. század

¹⁷ TMÖL SZVKB C/71/1857. Valamennyi, a tüzesettel kapcsolatos idézet ebből az irategyüttesből származik

¹⁸ Btk. 442. §

ötvenes évei nem a közbiztonság és a tulajdonbiztonság legkiemelkedőbb időszaka. Megrendült a korábbi birtokosok és birtokaik tekintélye is. Olyan művelési ágakhoz tartozó földeket, mint erdő, legelő vagy tó, sokan szabad, bárki számára hozzáférhető területnek tekintették. Decsről is sokan jártak a szamfonai uradalmi erdőbe fáért.¹⁹

Nem növelte az erdő fainak „biztonságát” a tűzvész következtében előállott, építéshez alkalmas faanyag iránt megnövekedett kereslet sem. Az elpusztult értékek pótlása nehéz lehetett, hiszen sokan teljes vagyoniukat elvesztették. Amikor Boli Istvánt és több társát feljelentette a bátaszéki uradalom képviselője falopás miatt, a községi előjáróság megpróbálta behajtani az okozott kár értékét. Ez nehezen ment, hiszen az egyik vádlottól, akinek még ingó vagyona sem volt, mindössze csak 4 pengő forintot tudtak behajtani.²⁰ Nem volt nagyobb vagyona Hejus Józsefnek (született Boli Sárának) sem, aki lopott árpát vett. Az orgazdaság miatt, ellene is folyó eljárás során összeírták és zár alá vették ingó és ingatlan vagyoniát. A leltár a következő tételeket tartalmazta:

- 357. szám alatt álló lakóház, értéke 80 Ft
- 1 nyoszolya ágyi ruhával, értéke 4 Ft
- 1 láda, értéke 2 Ft
- 2 darab szalma karszék, értéke 40 xr
- 1 viselt asztal, értéke 1 Ft.²¹

A vizsgált időszakhoz hozzátartozott a betyárvilág. Erről is olvashatunk az egyik ügyben. A betyárok időnként bemerészkedtek a lakott helyekre, a lakosság velük szimpatizáló családjaik házához. Ilyen látogatás történt Klósz Antal asztalosmesternél. Ezért őt és a család tagjait a Megyei Törvényszéken kihallgatták.²²

Befejezésül, egy példa segítségével, felvillantánék egy-két jellemvonást, ami meghatározta a korabeli, ezen belül a decsi polgár, anyagi javakhoz fűződő viszonyát, tulajdonra vonatkozó szemléletét.

A tömegtermelés, a tömegáru megjelenése előtt mindennek értéke volt, legyen szó bármilyen egyszerű, vulgáris tárgyról, dologról. A fenti megállapításnak nyilvánvaló magyarázata két tényezőben foglalható össze. Egyrészt nem létezett olyan tárgy, dolog, amelynek ne lett volna tulajdonosa. Másrészt, a jó értelemben vett paraszti-polgári szemlélet szerint minden tárgyat, dolgot fel lehetett használni valamire. Ha valaki, pl. meglátott barangolása során, az uradalmi erdőben egy elfekvő tuskót, abban már az otthoni favágás céljára alkalmas tőkét látott.

Ez történhetett Maksai Varga Mihállyal is, aki az előbb jellemzett tárgyat árverés útján meg is vette 2 Ft 6 krajcárért. Minden esetben is lett volna, ha új szer-

¹⁹ TMÖL SZVKB C/269/1855, C/59/1856, C/66/1858, C/137/1858

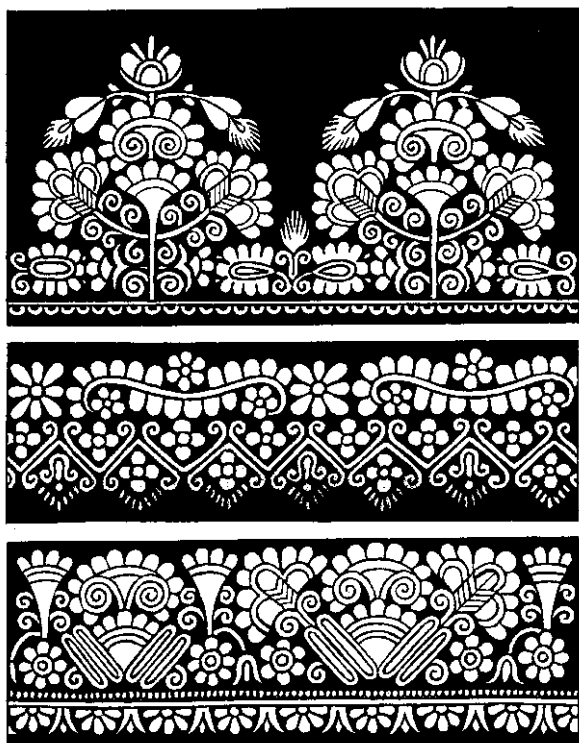
²⁰ TMÖL SZVKB C/46/1857

²¹ TMÖL SZVKB C/322/1855, xr = krajcár /az úgynevezett konvenció forint egyhatvanad része

²² TMÖL SZVKB C/255/1855

zeményét el tudja szállítani. Azonban az árvíz és a rossz utak közbeszóltak. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a gazdátlanul maradt tulajdonnak hamarosan „lába kélt”. A károsult nyomozása eredményeként rövid időn belül kiderült, hogy a tuskót két várdombi illetőségű ember elszállította. Tőlük csak úgy tudta visszaszerezni tulajdonát, hogy egyiknek a házába, szinte állandó vendégként betelepült és csak akkor volt hajlandó végleg eltávozni, amikor a rönköt viszakapta.²³

Dolgozatomban nem törekedtem teljességre. A korabeli Decs életéről olyan pillanatokat villantottam fel, amelyek a Szekszárdi Városilag Kiküldött Járásbíróságon kihágások formájában előfordultak. Ezért, itt és most, a mindennapi élet negatív oldala ábrázolódott. Ez azonban nem lehet egyedüli értékmérője az akkori Decs közéletének, hiszen a valóság ennél sokkal összetettebb és árnyaltabb.

Sárközi

²³ TMÖL SZVKB C/73/1855

Tóttós Gábor (Szekszárd)

A Sárköz humora a helyi sajtóban (1873-1914)

A Tolna megyei újságírás 1873. március 5-én a Szekszárdon megjelent Tolnamegyei Közlönnyel indult. Jellemző véletlen, hogy az első lap egy-szersmind a leghosszabb életű sajtótermék is, hiszen 1919-ig megjelent. Szerkesztője Boda Vilmos több, mint negyven esztendőig érezte szívügyének azt a Sárközt, amely őt szavazataival húsz évig országgyűlési tagsághoz is segítette, s amelynek népét, sajátos embertípusát előszeretettel bemutatta lapjában. Az 1880-as, majd 1890-es évektől, amikor már vetélytársai is akadtak az újságírás terén, a többi lap sem maradt le mögötte, hanem olvasói szórakoztatására, vagy éppen a maga örömeire köölt, jellegzetes sárközi apróságokat.

Kezdetben mindennek volt egy kényszerű oka is: akkoriban még nem létezett hírszolgálat, a tudósítók saját kedvtelésükre és többnyire szíveségből, vagy tiszteletpéldányért írtak, a lap pedig nehezen telt meg. Boda Vilmos járásbíróként gyakran látogatott a sárközi falvakba, így az ott tapasztaltakból, hallottakból humoros hírek, kedvderítő történetek kerekedtek, amelyek jobbára hitelesen bemutatták a Ferenc József-i kor hangulatát, az új viszonyok közt tébláboló, régivágású szereplőket, akiknek eszejárása gyakran évszázadok tapasztalatait őrizte és tükrözte.

Első magyar közmondásgyűjtőnk, aki a Sárköz fővárosából származott, Baranyai Decei János volt, Adagiorum című, 1597-ben megjelent művében írja: „Szegény embernek szintén oly gondja vagyon az ő kevesére, mint a gazdagnak az ő sokára.” A Tolnamegyei Közlöny első évfolyamában egy tudósító levélben olvasuk Alsónyékéről: „A múlt év nyarán és őszén helységünkben két embernek az istállóból ellopták lovaikat, egynek meg felgyújtották 25 kocsira menő szénaboglyáját, egy embernek, s a községnek kiásták háza falát, s így elloptak mintegy 300 forintot. Mindez talán azért történt, mert míg minden szomszédos községben volt, nálunk nem létezett felelős őrség. Új év után lettek felelős örök, s megszűnt a lopás, a kártétel; azonban egyik felelős ör agyonlövetvén, határozottatott a bölcs községi bizottsági tagok által: ‘Ki-ki őrizze a magát, mert az örnek fizetni kellene, azt pedig a gazdagabbak nem akarják tenni birtokaránylag, mert ha tőlük lopnak, marad is, a szegénynek pedig mindene oda van, tehát annyival inkább vigyázhat.’

Három év múlva a sajátos élethelyzet idézte a régi időket, amelyek évszázadokon át megóvták az itteni lakosságot. Március 8-án megírták: „A sárközi községben kiűtött a respublica, s velők csak csolnakon lehet érintkezni. Na hiszen van is öröm, lesz széna elég, lehet a konyhaajtóból piszézni (horgászni), azután

meg nem lehet a rét(-), bordézsma(-), s más váltságokat exequálni (végrehajtani).“ Egy hét múlva megcsillant a helyzettel kapcsolatok sztoikus humor is: „A magyar ember humora csak megmarad nehéz körülmények közt is, mint ezt igazolja a következő szájról-szájra járt, megtörtént dolog. Midőn a Duna árja már vagy 13 község határát elborította, megszomjazott a sárközi ember, s nem vette magának a fáradságot, hogy a kútra menjen vízért, hanem neki feküdt a lábai előtt elterülő tengernek, s velelenő társa azon figyelmeztetésére, hogy ne igyék a zavaros vízből, egész resignációval azt felelte: de bíz innét iszom az i(steni)-t, hadd fogyjon.“ A lap csupán annyit változtatott a szövegen, hogy a káromlás közepét gondolatjellel helyettesítette, mert az akkori sajtószokás szerint ilyesmit nem írhatott. Maguk a sárköziek tudták, hogy mit veszítenek a megvalósuló ármentesítéssel: régi, szabadabb életüket, ezért a folyamatot „a Sárköz megölgő bőtüje“ kitételrel illeték.

Amíg a területet el-elöntötte a víz, olyan esetről is beszámoltak a lapok, amikor a sáros, csúszós úton nem kocsi vagy szán elé kötötte a lovát egyik-másik sárközi atyafi, hanem csónakjába ült, s a közeli szőlőhegyig azon ladikázott lóvonattal.

Az elzártág egyben menedék is volt, gazdasági és politikai értelemben egyaránt. Mindkettőre szép példa az a nekrológ, amelyben jobbhíján szintén két adomát meséltek el az egykori érdemes sárpilisi jegyzőről, Szentes Józsefőről: „Most midőn a néma sír bezárul hamvai felett - írják 1875. augusztus 11-én -, időszerűnek tartjuk viselt dolgai közül némelyeket előadni. Az ötvenes éveken kitört a marhavész Pilis községben, s minthogy az előljáróság tapasztalta, hogy a fogamatba vett hatósági intézkedések minő kellemetlenségekkel járnak, azt parancsolta a községi jegyzőnek, hogy jelentse be a szolgabírói hivatalnak, miszerint Pilisen megszűnt a marhavész. Az öregúr nem mert opponálni, meg is írta a jelentést, az előljárók alá is írták, de lelkiismerete nem engedte a misztifikációbani (ködösítésben való) részvételét; megfordította tehát a jelentést, s első lapjára a következőt írta: T. szolgabíró úr! A túllapon előadott körülmény sült hazugság. Ez a jelentés azután megjárta a szolgabírói hivalt, a megyei főnökséget, csak a helytartó tanácsnál vették észre a bellapon írtakat. A levét szegény öregúr itta meg, mert három napi szobafogságra ítéltetett....

Az ötvenes években egy német nyelvű currenst (körözvényt) küldtek hozzá, amelyben a Kossuth-bankjegyek elkobzása rendeltetett el. Erre az öregúr a következő jelentést küldte: „Iczig szatócs az egyetlen, ki községünkben németül tud. Bajára ment lóbórt venni, s így tolmács hiányjában a rendeletet meg nem érthetjük; annyit azonban kivettünk belőle, hogy ott valami Kossuthról van szó; - erre vonatkozólag jelentjük, hogy nevezett egyén községünkben nem fordult meg: ha itt láttatnék, azonnal bekísértetjük.“

A szabadságszeretetre oly büszke Sárközön túl is elterjedt a passzív ellenállás szellemes példája, későbbi visszaemlékezésből máshonnét is ismerjük, tehát

vándoranekdotává vált. A forradalom és a szabadságharc szereplői egykor harcuk és jogállásuk demokratizmusát is tökéletesen átérezték, számukra a későbbi miniszterelnök sem jelentett hajbókolásra készítő magasságot. Már a 20. század elejéről, 1903-ból, a Tolna vármegye című lap április 12-i számából maradt ránk az ezt illusztráló bájos történet. „Egy bátai anyóka, ki a szabadságharc alatt a világi fegyverletételig mint markotányosné a honvédek soha el nem hagyta, a bátai jegyzőhöz kérdést intézett, hogy elhunyt férje - volt '48-as közvitéz - után nem lehetne-e az ő részére is honvédugydíjat kérni. Mire a jegyző az anyókének értésére adta, hogy mivel az elhalt honvédnek 1848-1849. évben nem volt a neje, honvédugydíjban nem részesülhet.

Kapta magát tehát az anyóka, felutazott Budapestre és a miniszterelnöknél audienciát kért. Ott elmondta, hogy az egész szabadságharc alatt ő a táborban markotányosné volt.

Budapestről visszajöve ismét elment a jegyzőhöz, ki - minthogy az anyóka budapesti újáról mit sem tudott, újólapon véleményének adott kifejezést, hogy honvédugydíjban nem részesülhet. Mire az anyóka - egész örömmel kijelentette -: „De a Kálmán azt mondta, csak adjam be a folyamodványt, megkapom a honvédugydíjat.“ Mikor a jegyző kérdezte tőle, hogy micsoda Kálmánról beszél, az anyókének az volt a válasza, „hát a Széll Kálmánról.“ Hozzátehetjük, hogy - ha a községi iratok rendben megvannak a levéltárban - akár még az anyóka nevét is megtudhatnánk, s 1848-1849 ünnepén akár meg is tisztelhetnénk a porladó honleányt egy csokor friss virággal.

A sárköziek, köztük a bátaiak '48 és Kossuth ügyén kívül a dualizmus politikai életét nem nagyon érezték sajátjuknak, noha véleményük volt róla. Szintén Bátáról mesélték a következő esetet: „Hogy mi a politika és diplomácia, azt még senki sem magyarázta meg oly kézzelfoghatólag, mint a b/áta/i földműves. A polgártársnak ugyanis egy leánya, szolgálatban lévén bizonyos intelligens (azaz: értelmiségi) családnál, több ízben hallotta emlegetni a két szót: politika és diplomácia.

Miután a leány - midőn egyszer szüleit meglátogatni hazament - , édesapjának a következő fontos kérdést vetette fel: – Hallja keed édesapán! Az én gazdám házában valahányszor csak vendégek vannak, mindig a politikát meg a diplomáciát emlegetik. Nagyon szeretném tudni, miféle szentek azok. Magyarázza meg keed, ha tudja!

– Jól van, édes lányom - szólt az apa - , megmagyarázom. Nézd, ide teszem a kezemet az asztal sarkára, s neked azt mondom, hogy üss rá jobb tenyereddel akkorát, amekkorát csak tudsz. Ez a politika. A leány neki készül, felemeli a kezét, hogy majd üt; ekkor az apa hirtelen elkapja a saját kezét az asztalsarokról, s a szegény leány nekilódított tenyere apja keze helyett az asztal sarkával jó fájdalmas érintkezésbe. – No, édes lányom - végzé magyarázatát az apa - ez meg a diplomácia. – Ühön - Szólt a leány sajgó ujjait szopogatva - érzem már! Hogy lepné

meg a rebeteg a kifundálójukat!“ - olvassuk a Tolnamegyei Közlöny 1878. november 24-i számában.

A közéletet, s benne az igazságszolgáltatást is egyszerűbben képzeltek el Sárközben. Erről azonban általában nem nyilatkoztak, csupán ha bizalmukhoz méltó embert találtak, ahogy arról a Szekszárd Vidéke 1890. május 1-jén beszélt.

„Beállít Krammer Vilmos könyvkereskedésébe két sárközi menyecske, az egyik fiatal, a másik törődött öregecske. Földrajzot kérnek -, s röppentsük fel itt a gondolatot: vajon az ország hány más vidékén lett volna ez furcsa, a művelt Sárközben meg természetes! - a harminc krajcárt sokallják érte és alkusznak. Krammer megmagyarázza nekik, hogy a könyvnek szabott ára van, nem lehet rá alkudni, így csak kifizeti az öregebbik, de tévedésből két húsz és egy tíz krajcárast ad oda harminc krajcár helyett. Krammer az egyik húszkrajcárast visszaadja neki, ami az öregebbiket annyira meghatotta, hogy elkezdi: - Édös uram! Látom, hogy kigyelmed böcsületös embör vóna. Nagy bajom van neköm, talán segíthetne rajta. Nagy beteg voltam -, s a testvéröm 130 forintot kért akkor tőlem, azt hitte, hogy már nem gyógyulok föl többet, de bíz én, hála Isten, möggyógyultam, s most az élhetetlen gazember eltagadja, hogy adtam neki 130 forintot. Nem tudom, mit csináljak vele? Édös uram! Azt hallottam, hogy Szekszárdon igen olcsón akasztanak. Ha nem kerülne sokba, egypár forintot rászánnék, hogy azt a gazembert felakasszák.“

A bizalommal mindent lehet, nélküle viszont a legtisztább ügylet mögött is lehet valamit sejteni. A legkésőbb indult helyi lap, a Szekszárdi Ujság 1912. január 20-án mutatott egy ilyen helyzetet: „Egy szekszárdi kereskedésben történt. Gyanakvó vidéki anyóka lép az üzletbe. (Onnét lehet tudni, hogy sárközi, mert ők egyedül, a férj kísérete nélkül is mentek a megyeszékhely piacára és boltjaiba.) - Egy kendőt szeretnék, de jó legyen! - Nálunk csak jó van. - Oh a városi urak mindig becsapják a szegény falusit! - Ne féljen, mi nem csapjuk be. (Mutogatnak a néninek többféle kendőt.) - Ez jó lenne. Hogy ez? - Egy korona. (Néni megijed.) - Teremtő istenem! Ilyet én hatvan fillérért vettem! - Nem lehet. Nyolcvan fillérért odaadom. (A néni csóválja a fejét.) - Nem ér ez hatvanat se! (A kereskedő nagyot gondol magában.) - Hát jól van, odaadom ötvenért. (A néni gyanúsán néz rá.) - Nem veszem. (A kereskedő nevet.) - Odadom harmincért. (Az asszony húzódik.) - Hát tudja mit, néni, odaadom ingyen. (A néni most már még gyanakodóbb.) - Ingyért? Hát nem bánom, elfogadom. (Mikor elteszi a kendőt, megindul, azonban az ajtóban megáll.) - Hát mondja meg az úr, nem csal meg?“

Pár hónap múlva, ugyanebben a lapban szintén az értékarányosság került elő a Drága című apró humorban december 7-én. „Sárközi paraszt: - Nagy rablók ezek a városi fogorvosok, uram! - Miért, bátyám? - Két pöngött (koronát) költött fizetnöm ögynek, miért a fogamat kihúzta, mán pedig egy perc alatt megvót vele. Minálunk a kovács két hatosért (negyven fillérért) egy fél óráig rángatja.“

A sárközi népélet szinte minden területéről akad egy-egy kedves életkép, mégis a legszellemesebbek azok a történetek, szólások és helyzetek, amelyek a férfi-nő kapcsolattal foglalkoznak. Csupán ízelítőül idézzünk föl ezekből is kettőt. Az egyik egyenesen „Adat a magyar geniuszhoz” címmel látott napvilágot a Tolnamegyei Közlöny 1889. évi augusztus 4-i számában, s hihetőleg bátai környezetben játszódik. „Egy 50 éves magyar póráló, ki viszálykodásban élt élete párjával, a napokban megjelenik papja előtt és következőképpen nyitja panaszra ajkát: - Képzelve csak, kérem, tisztelendő atyám, az az én vén bolond uram félt engem (féltékeny)! Pedig váltig mondom neki: - No már hallja-e keed, embör, ami dél előtt nem volt, délután nem lesz!”

A másik eset, amelyben Decset mezővárosi mivoltára is emlékeztették, minket pedig még ma is szelíden figyelmeztetnek a törvények lélektelenségére is, még bájosabb, s némi huncutsággal fűszerezi a Sárközről alkotott képünket.

Az egyik szomszédos város anyakönyvi hivatalában a múlt csütörtökön egy pár öreg cseléd járult az anyakönyvvezető elé. - Elszerettük egymást - mondja férfias büszke örömmel az ember. Csavarint egyet nyomatékképpen a bajuszán. Az asszony pedig lesüti a szemét. Jól tudja, hogy ilyenkor nem illik beszélni. Később a rubrikákat tölti ki az anyakönyvvezető.

- Hány éves?
- Hatvannyolc.
- Hát maga, néni?
- Hetven leszek.
- Milyen vallású?
- Református - mondja a férfi.
- Katolikus - így az asszony.
- Milyen vallásban nevelik majd a házasságkötésből származó gyerekeket?
- Elmúlt már a mi tavaszunk. Nem is azért esküszünk meg, csak hogy ne járjon öregségére árván az ember, meg aztán legyen, aki meleget főz reá.

Az anyakönyvvezető látja maga is ennek igazságát, kénytelen mégis a betűhöz ragaszkodni.

- Igen ám, de a törvény megparancsolja, hogy egyezkedjenek, mert más hiten vannak.

Az öreg ingatja a fejét csöndesen, lemondóan. Az asszony pedig zavartan ugyan, mindazonáltal bájosan, a tavaszi napsugár kacérkodó bágyadt fényével odahúzódik a völgyégyhez és halkán megszólal:

- Ugyan, egyezkedjünk már, ha törvény parancsolja. Ki tudja?”

Abban a reményben, hogy a sárközi emberről a korabeli sajtóban megjelent adalékkal is sikerült teljesebb képet rajzolnunk, köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Sümei József (Bátaszék)

Adalékok Tolna megye egyházi intézményeinek középkori történetéhez

Előadásunkban egy megye egyházi intézményrendszerének kialakulását vizsgáljuk. Mivel adatgyűjtésünk még nem teljes körű, így az itt elhangzó megállapítások is részeredménynek tekinthetők.

Apátságok

Tolna megye területén valaha működött apátságok történetéből sok érdekes részletet feltárt már a régészet és a monostortörténet, a főesperességek illetve plébániák történetének kutatása azonban teljesen érintetlen terület. Ez az előadás áttekinti a monostortörténet eddigi eredményeit, illetve a patrociniumkutatás segítségével új szempontokat kíván adni a plébániakutatás történetéhez.

Tolna megye egyházigazgatásilag az 1009-ben felállított pécsi püspökség területéhez tartozik. A megyében a 12. század végéig hét monostor létesült. Ebből négy királyi alapítású, s a megye keleti, Duna-menti peremén helyezkedett el, három magán patronátus alatt állt, nemzeti monostor volt, s Madocsa kivételével, amely a Duna mellett fekszik, a megye belső területein helyezkedett el. Emellett az összes jelentős, 11. században alapított bencés apátság is rendelkezett birtokkal, illetve vízáhalászati lehetőséggel, Tolna megyében. E tények akkor érdekesek igazán, ha összehasonlítjuk az ország más területeivel. A 12. század végéig, azaz a magyar egyházszervezés teljes kiépüléséig és befejeződéséig a bencések mellett megjelentek a ciszterciek, a premonstreiek és az ágostonos kanonokok. Vizsgálódásunkba a kolostorok körét vontuk be. Így elmondható, hogy legsűrűbb a kolostorhálózat a Dunántúlon, az ország közepén (Pest, Pilis, Heves és Borsod megyében) és a Szerémségben. A legtöbb megyében egy, esetleg kettő monostor létesült, számos vármegyében azonban egy sem volt. Három monostort találunk négy megyében, négy monostort három megyében, öt monostort kettő megyében. Tolna megye a maga hét monostorával feltűnően kiemelkedik a többi közül.

Az egyházházaszervezés kezdetén Szent István nem adományozott tolna megyei birtokokat. A pannonthalmi alapítólevélben sem találunk megyei birtokot, ugyanis a pannonthalmi apátság Őcsény-Báta birtoka későbbi eredetű, Szent László adomá-

* A szerkesztő megjegyzése: Ez a feltételezés gyakran előfordul a magyarországi szakirodalomban. Nem veszik figyelembe, amit a velünk élő őrmények állítanak: az ilyen templomokat Bizáncban is őrmények építették. Őrmények pedig igen valószínűleg jöttek velünk Álmos-Árpád honfoglalása alkalmával, de mi is tanulhattuk tőlük, amikor a Kaukázusban és előterében éltünk. Ilyen templom a Kárpát-medencében, az Árpádok korából több is ismert

nya. Az 1009-ben Szent Péter második legációja idején felállított pécsi püspökség birtokai között sincs volna megyei, Máza ugyanis később jutott a pécsi püspök kezébe. A veszprémvölgyi apácák madocsai birtoka ugyancsak későbbi, Kálmán király adománya.

Szent István uralkodása végén jelentek meg az első komolyabb birtokadományok. A már említett madocsai vízahalászatból részesült a zalavári és bakonybéli apátság is, de a pécsváradi kolostor az első, amely több falut átfogó területet kap a Szentkirálytól. A hamis pécsváradi alapítólevél abban nem segít, hogy mikor történt az adományozás, viszont úgy véljük, hogy a monostor felszentelése előtt, vagy azzal egyidőben történhetett ez a donatio. Ősi szent-istváni adománynak kell tekintenünk Fancsal, Hamar, Zomba, Szekszárd és Bátató birtokot. Szentistváni adomány voltuk mellett szól az a tény is, hogy Bátató még akkor is a pécsváradi konvent kezén maradt még hosszú ideig, miután Szent László a bátai apátságot alapította. Így az új apátság nem a közvetlen közelében, a neki nevet adó faluban kapott halászati jogot, hanem jóval délebbre, Apáti (Apatin) környékén.

Az 1055-ben I. András által alapított tihanyi monostor két jelentős tolnai birtokot kapott ekkor: az egyik Tolnavár rév-, és vásárvámja, a másik Fadd falu földjeivel és halászatával. A tihanyi apátság Szokoly birtoka későbbi bizonytalan eredetű. A sort a nagy monostorok közül Pannonhalmá zárja, amelynek Őcsény-Báta nevű birtokát Szent László oklevele említi először. Az itt élő húsz szolga háznép halászattal foglalkozott a Dunában és a Báta folyóban. Láthattuk tehát, hogy minden jelentős monostor rendelkezett már a 11. században birtokkal a megyében. Ennek okát abban látjuk, hogy a nemesebb halakat, vízféléket, tokokat, kecseget vidékünkön csak az élő Dunában és a Sárvíz alsó folyása mentén tehetett fogni. Az ország leghíresebb vízfogó helyei közé tarozott a madocsai.

Me gyénk apátságai közül három 11. századi (Szekszárd, Báta, Iván), Földvár, Madocsa, Cikádor apátsága, valamint az apari prépostság 12. századi alapítás. Ezekhez csatlakozik még a 13. száradban az ábrahámi ciszterci monostor. A kol-duló rendek megjelenése viszonylag kései a megyében, a ferencesek 1418-ban telepedtek le Ozorán, a domonkosok pedig 1515-ben Simontornyán.

Alapítási sorrendben az első Szekszárd monostora, amelyet I. Béla király 1061-ben magánkápolnául és királyi temetkezőhelyül jelölt és építtetett maga és családja számára. Amikor 1063-ban meghalt, itt helyezték örök nyugalomra. Többen feltételezik, hogy az apátság Béla halálakor még nem volt készen, ezért a királyt a templom mellett álló kápolnában temették ideiglenesen, s csak később vitték hamvait a templom nagytárába előtti kriptába. A régészeti feltárások egyértelműen bizonyítják, hogy a szekszárdi apátság a Kaukázus-vidéki örmény templomok formáját követi, s talán I. András feleségével Anasztáziával jöttek Magyarországra azok az építőmesterek, akik ezt, a Magyarországon egyedülálló alaprajzú templomot tervezték és felépítették.*

Ugyanígy különleges a templom patrónus választása is. A Szent Megváltó, nyugaton Salvator templomok, pontos megfelelői a bizánci Pantokrátor patrocíniumnak, amely bizánci befolyásra terjedhetett. Noha a szekszárdi bencés apátság első apátja talán olasz volt, mégis úgy véljük, hogy a patrónus megválasztásában a bizánci hatás, vagy közeledés érződik. A király-sírral ékeskedő egyház a 11. században fontos politikai események színtere, a 13. század elejétől pedig 1526-ig jelentős hiteleshely.

A bátai bencés apátságot, a 14. század elejéig visszavezethető hagyomány szerint, Szent László király alapította. 1093-ban keltezték azt a privilégiumlevelet, amely két ősi birtokának: Nyárádnak és Szeremlének birtokhatárait tartalmazta. Minden bizonnyal térítő monostornak szánta Szent László király. Ezt bizonyítja a monostor elnevezése is: Báta apátsága. Tudnunk kell, hogy a korai Árpád-korban a Báta kifejezés a Sárközt jelentette, s az itt megszállt besenyő népelem nevezhette így. Az is emellett szól, hogy az apátságnak helyet adó falu Árpád-kori elnevezése Bátató, s csak a 14. század végétől nevezik mai formájában Bátának. Eredetileg nem is az apátság tulajdona volt, hanem Pécsvaradé (csak a 14. század második felében került a bátai apátság birtokába), ezért kapott Báta halászlát jogot és birtokot Aranyán-Apátiban, a mai Apatin környékén. E térítő tevékenységgel talán szorosan összefügg az a kirajzás, amelynek eredménye a közeli zebegényi monostor alapítása lett.

Nagyon keveset tudunk az iváni apátságról, amely birtokai alapján ítélve valahol Bonyhád környékén állhatott. 12. századi források szerint 1102-ben alapították, nevének említésével azonban már a tihanyi apátság 1093-as összeírásában találkozunk. Nem tudjuk ki alapította. Amikor a 14. században bővebben hallunk róla, magánpatronátus alatt állt. Birtokai: Iván, Murga, Hant, Kakucs, Bonyhád, Szentdemeter, Fülöp-Szerdahely, Martonfalva, Várad. Patrónusa Szűz Mária volt.

A földvári apátság keletkezése körül is sok nyitott kérdés van. A hagyomány szerint II. Vak Béla alapította felesége, Ilona emlékére. Ezen alapításnak van is egy kétes értékű emléke, egy 1199-es oklevél, amelyben hivatkozás történik Béla király kiváltságlevelére, viszont az apátság patrónusa, e közhiedelemmel ellentétben, Szent Péter apostol volt. A 18. század elején feltűnő Szent Ilona patrocínium (1725), pedig, talán Földvár plébániatemplomának középkori titulusát őrzi. Királyi alapításához kétség nem fér, s már a 12. század végén küzdött azért a jogért, hogy a megyéspüspök joghatósága helyett, az esztergomi érsek alá tartozzék.

Ugyancsak királyi alapítás az 1142-ben létrehozott cikádori ciszterci apátság is. Létrejöttének előzményeit II. Béla osztrák kapcsolataiban kell keresni, s ennek eredményeképpen érkeztek az első ciszterciek röviddel a király halála után Cikádorra. Az apátság a Sárvíz egy szigetén épült egy korábbi település, Székudvar szomszédságában, amelynek Szent Péter plébániatemploma az egyházmegye legkorábbi egyházai közé tartozik. A hely kiválasztását Székudvarnak a sóforga-

lomban betöltött fontos szerepe, valamint a környéknek a ciszterci életmódnak megfelelő adottságai bizonyítják. 1420-ig maradt a ciszterciek kezén, majd átmenetileg a szentgergelyi bencés kolostor menekülő lakói szállták meg, végül a 15. század végén a bátai bencés monostor birtokába került.

Királyi hozzájárulással tett magánalapítás, a Szent Miklós tiszteletére emelt, madocsai monostor, amelyet a Bikács nembeli Magnus Bikács alapított, valószínű 1147-ben. Ehhez királyi adományként kapta Madocsát, a királyi udvarnokok földjét. E vidéket az Árpád-korban besenyők lakták, tehát, akkor amikor a magyarság között is éppen hogy csak megszilárdult a nyugati kereszténység. A besenyő terület ura a Bikács nembeli Magnus részéről a monostoralapítási szándék mintegy demonstráció lehetett a nyugati kereszténység és a király monostoralapító tevékenysége mellett. Madocsa Szent Miklós titulusának kiválasztásában talán a bizánci egyház hatása érződik, hiszen a közelében volt Pentele görög monostora, s körülötte két Szent Kozma és Damján, s három Szent Miklós templom állott. Apátjainak nagy érdeme, hogy a 15. század első felében exempt apátsággá vált magánkegyúri volta ellenére.

Plébániák

Tolna megye apátságaink történetét a rendelkezésünkre álló adatok segítségével ha hiányosan is, de megrajzolhatjuk. Sokkal nehezebb helyzetben van a kutató, ha a megye plébániáinak történetét vizsgálja. Ezekre szinte alig találunk forrást, kialakulásuk sorrendjét azonban a patrociniumok segítségével hozzávetőlegesen megrajzolhatjuk. Vannak olyan megyék, amelyeket a török pusztítás elkerült, így ma nagyobb erőfeszítés nélkül vizsgálható a középkorból megmaradt plébániahálózat. Ezt még segíti az a tény is, hogy a patrocinium állandó, nagyon ritkán és csak nagyon alapos indok alapján volt változtatható az idők folyamán. Így például Győr, Sopron, vagy Zala, vagy az északi vármegyék patrociniumai könnyebben vizsgálhatók.

Tolna megye plébániáinak és patrociniumainak vizsgálója viszont ezzel szemben sokkal nehezebb helyzetben van. Ugyanis a megye egyházi szervezete a török hódoltság időszakában elpusztult, lakossága elvándorolt, elmenekült, templomai leomlottak, s a 18. század elejétől idegen etnikumok települtek a magyar lakosság mellé. Így a 18. századtól újjáéledő egyházi igazgatás és szervezet 78 plébániát hozott létre a megye területén. Eddigi kutatásainkból az már világosan látszik, hogy a középkorban sokkal több, legalább ennek a duplája volt a plébániák száma.

A középkori plébániahálózat rekonstruálásához felhasználtuk az 1333-35. évi pápai tizedjegyzék adatait, középkori okleveleket, terepbejárások adatait, a helynévanyagot, valamint a mai plébániahálózat tapasztalatait. Kialakulásuk történetére azonban az egyetlen forrás a patrocinium, a templom védőszentje.

A rendelkezésünkre álló forrásanyag a következőképpen csoportosítható:

1. Plébániatemplom és apátsági templom is volt, s a plébániatemplom patrociniuma élt tovább.
2. Plébániatemplom és apátsági templom is volt, de az apátság patrocíniuma élt tovább.
3. Plébániatemplom és apátsági templom is volt, de egyik patrocíniuma sem élt tovább.
4. A középkori patrocínium folyamatos.
5. Templomának említése és patrocíniuma csak oklevélből ismert.
6. A patrocíniuma csak helynévi anyagból ismert.
7. Középkori templomrom, ma nem plébánia.
8. Ma plébánia, a középkorban is az lehetett, de középkori patrocíniumát nem ismerjük.

Tolna megyében a középkorban két főesperesség jött léte, a regölyi és a tolnavári. Regöly patrónusa a Szent Istvánt megkeresztelő, s a magyarságot is térítő Szent Adalbert volt, kinek Szent István az esztergomi prímási templomot is szenteltette. Bencések közvetítették tiszteletét, így Pécsvárad hatását kell látnunk a patrónusválasztásban. Tolna esetében úgy véljük, hogy a középkori főesperesi templom patrocíniumát őrizte a 18. században újjáépült plébánia, azaz Szűz Máriáét. A középkor későbbi századaiban a tolnai plébániatemplom Szent István királyról volt elnevezve, ami nem lehet korábbi a 12. század végénél. Ez előtt tehát a főesperesi egyház láthatta el a plébániai teendőket is Tolnavár területén.

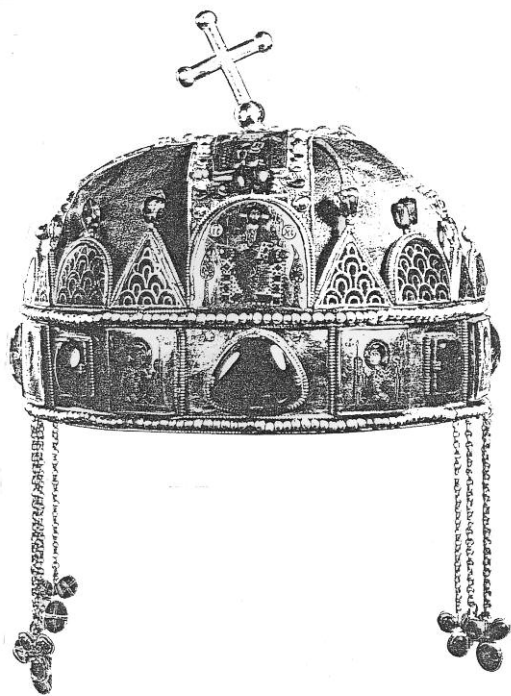
A megye legrégebb plébániai közé kell sorolnunk a Szent Benedek, Szent Adalbert és Szent Gál patrocíniumot. Kialakulásuk a térítés kezdeteihez vezet bennünket, amikor ezt a tevékenységet bencés szerzetesek végezték. Ugyancsak a korai eredetű patrocíniumaink közé kell sorolni a bizánci egyház szentjeinek nevét viselő templomokat, például: Szent Demeter, Szent Ilona, Szent Miklós és Szent Megváltó (Pantokrátor).

Szintén az egyházszerkezéssel egyidőben terjedt Magyarországon a katonaszentek Márton, György és Mihály tisztelete. Az ő templomaikat is a korai alapításuk közé kell sorolnunk.

Kiemelten kell szólnunk Szűz Mária középkori tiszteletéről a megyénkben. Az ő tiszteletére szentelték az országban, de Európa-szerte is a legtöbb templomot. Adataink szerint Tolna megyében is ő a legkedveltebb templompatrónus. Az apostolok közül Péter a leggyakoribb hat patrocíniummal, ami összefügg az egyházmegye Péter patrocíniumával is. Mellette János és Bertalan kettő-kettő, Jakab, András és Tamás apostol egy-egy patrocíniummal van jelen megyénkben.

Érdekes, hogy a segítőszentek és a magyar szentek tiszteletére szentelt templomok száma viszonylag csekély.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy Tolna megye patrocíniumainak nagy többsége korai eredetű. Ebből arra következtethetünk, hogy a plébániahálózat már a 11-12. században kialakult. Tehát amikor újabb szentek kultusza terjedt, már nem volt sok lehetőség templomépítésre. Ez magyarázza, hogy a segítőszentek kultusza nem olyan jelentős, mint az ország más részein, ugyanez vonatkozik a magyar szent királyok, vagy Szent Anna, Keresztelő Szent János tiszteletére is.

Vincze Áron (Decs)

Gondolatok a decsi református egyház történetéhez

A Duna jobb partját kísérő dombor Tolna városánál eltűnik a folyó mellől és csak harminc kilométerrel délebbre, Bátánál tér vissza mellé, széles ívben. A Duna folyásától 10-15 km-rel nyugatra, a folyás irányával párhuzamosan haladó észak-déli dombor aljában folyt régebben a Sárvíz. A Sárvíz és a Duna közötti területet nevezik Sárköznek. A Sárköz a geológiaiailag süllyedő Alföldi Medence legmélyebb és egyben a Dunántúli Dombvidékbe benyúló része.

Ezt, a mintegy 100 ezer hold nagyságú síkot, a Duna és a Balatonból jövő Sióval egyesült Sárvíz töltötte fel hordalékával. A Sárvíz esése igen csekély, régebben számtalan szeszélyesen kanyargó ágra szakadva saját iszapjába fult. A Duna is többször változtatta ezen a szakaszon a medrét a történelem során, állhatatlanságával igen sok elkeseredett határper okozója lett. Az évenként többször ismétlődő, de a nyár elejére okvetlen megérkező „zöldár” idején az egész dombokkal keretezett síkot elborította a víz. Az ártér 86-87 méter tengerszint feletti magasságából, a 92-94 méterig kiemelkedő szigetszerű háta, valamint a dombokalji teraszok 92 métertől alig észrevehetően, 105-110 méterre emelkedő felszíne maradt csak száraz. Az ártérből kiemelkedő hátakat a történelem előtti időben az észak-déli széljárás is segítette halmozni, s a neolitikum óta időszakai vagy állandó feltöltődés folytán a dombhátak relatív magassága egyre fogyott, egyre többet elért az árvíz.

A helynevek és okleveles adatok alapján Győrffy György azt írja: „A korai bessenyőségnek tekintélyes kiterjedésű településterülete húzódik itt le, a Duna menti mocsarakban. Központja kb. a mai Sárköz... Az itteni besenyőség már a 12. század folyamán teljesen megmagyarosodhatott.”

A pogánylázadások leverése és a nemzetségi társadalom szétbomlása után a Sárköz területét egyházi adománybirtokként a pécsváradi, szekszárdi, bátaszéki és bátai apátság, valamint a váci káptalan kapta. (Talán azért, mert a Sárköz területén élő nemzetségek a lázadók oldalán harcoltak. A bátai apátságot a hagyomány szerint a besenyők térítésére alapította Szent László.) Az apátságok birtokai széles sávban úgy helyezkedtek el egymás felett a Duna mentén, hogy a birtoktestek kiterjeszkedtek az árterületre és a dombvidékre is, azokat összekötötték, egybefoglalták.

A 19. századtól napainkig a szűkebben vett Sárköz területe háromszög alakú, amelynek csúcsa lefelé áll. Itt van Bata, ahol a Sárvíz elérte a Dunát, északi határa pedig, ott, ahol az említett folyóvíz eléri a Duna szélesebb árterét kb. az akkori Szent Miklós, ma Palánk, helyénél valamivel Szekszárd felett. Innen kelet

felé a Dunáig húzott egyenes a Sárköz északi határa. A nyugati a Sárvíz folyása volt, a keleti a Duna. Ebben az ártérben csak négy települést találunk, ezek a sárközinek nevezett népcsoport települései, Őcsény, Decs, Sárpilis és Alsónyék. E négy magyar falu határa csak a 18. századtól kezdve terjedt át a Sárvíz jobb partjára, a teraszra és a dombok szélére, mégis e dombokalji területet régen is a Sárközhez számították. A középkor folyamán a dombok alatt futó eszék-budai hadiút mentén egész sor falu keletkezett és ezeket is a Sárközhez sorolták. Így pl. Nánát is sárközi faluként említik, 1533-ban. Az ártéri és ármentes szint szoros összetartozását tehát a tájelnevezés is kifejezte, mivel az árterületeket csak a hozzá csatlakozó árvízmentes szintekkel együtt lehetett használni és élni. Nemcsak az állatállomány menekülhetett ide, hanem itt, az árvízmentes szinten, termett meg az ártérben élők kenyeré és jószágának élelme is szükség idején. Az ártéri községek valami régi szokásjogon alapuló rend szerint használhatták az árvízmentes szintek falvainak határát, illetve annak egyes részeit.

A középkorban a Sárközben fejlett tógazdálkodás, halászat folyt. A török korban azonban, különösen annak második felében, megszűnt a vizek szabályozása, gondozása. Ennek okát a közigazgatás rendezetlenségében, az állandó hadjárások létbizonytalanságában éppúgy kereshetjük, mint abban a kifejezett szándékban, hogy a Sárvíz folyása mellett lévő mocsárvárak, Janya, Palánk, Bátaszék egyre nagyobb és nehezebben megközelíthető ingovány gyűrűjébe kerüljenek. A táj elmozdítása nemcsak a palánkvárakat védte jobban, hanem a Sárköz szigetein meghúzódó magyar falvakat is.

„Csodálatosan szép lehetett ez a táj. A keleti oldalán az ártéri erdők szürkészöld foltja végig a látóhatár szélén; tőle élesen álltak el a benne és előtte ezüstösen csillogó kisebb-nagyobb tavak, tócsák, a fűzfákkal tarkított élénkzöld színű rétek, a ringó nádasok és a feketés lápok, a garmadákon épült falvak nádas házai pedig barnás szigetekként jelentek meg a víz- és réttengerben. Megérthetjük, hogy azok az utazók, akik erre mentek Budára, vagy Konstantinápolyba nagy elragadtatással írtak erről a vidékről: az egyikük, Marcantonio Pigafetta azt jegyezte fel útleírásában, hogy abból amit Magyarországon látott, ezt találta a legszebbnek. „Pigafetta még a táj pusztulása előtt látta a Sárköz vidékét, mert azt írja: ‘jól művelt síkságon át haladtunk, mely gyönyörű dombok és a Duna között fekszik.’ A gyönyörű dombokon nyilván a szőlőkkel és gyümölcsösökkel megrakott sárközi szőlőhegyeket értette.

1854-ben a terasz alatt Bátáig kanyargó Sárvizet más útra terelték. Ekkor a folyót, az egykori sárközi terület északi szélén keletre fordították és belevezették a Duna egyik mellékágába, s ezzel 50 km-rel megrövidítették folyását. A Sárvíz nem ölelte már többet körül a Sárközt.

A középkorban a Sárköz még nagyobb területet takart; ti. amelyen a szekszárdi apátság egyházi nemeseinek széke volt, kik 1266-ban kaptak szabadságot.

A Duna és a Sárvíz által határolt területeken lévő Őcsényhez, Decshez, Sárpi-
lishez és Alsónyékhez, tehát a néprajzi értelemben vett klasszikus sárközi falvakhoz
számítjuk még Báta református lakosságát és távolabb a műveltség hasonlósága
alapján Érsekcsanád, Szeremle, valamint a Zengő környéki református magyar fal-
vak: Váralja, Zengővárkony, Pécsvárad és Hidas népét is. E falvak műveltségbeli
hasonlóságát a gyakori összeházasodás erősítette, tartotta fenn annyira, hogy felme-
rült az a gondolat a kutatók körében, hogy a zengőalji magyar falvak népe a sárkö-
zi magyarság kirajzása lenne vagy fordítva. Ezt azonban semmivel sem lehet bizo-
nyítani. Valószínűbb, hogy egy szélesebben elterjedt, de a török világban elpusztult
nép és paraszti műveltség emlékeit őrzik ezek a szigetként fennmaradt falvak, ame-
lyek közti teret nagyrészt német telepesek töltötték ki. Ez az idegen környezet egy-
máshoz kényszerítette az azonos műveltségű, nyelvű és vallású magyar falvakat. A
Sárköz és a vele rokon községek megyényi területek magyarságát, illetve maradé-
kát őrizték meg. Zentai János tanulmányában továbbmegy, adatokkal bizonyítja,
hogy „ha a ma még élő sárközi jellegű szélső településeket - Őcsény - Érsekcsanád
- Szeremle - Mohács - Belvárd - Pécsvárad - Váralja - Őcsény a térképen egyenes
vonallal összekötjük, tekintélyes területet kapunk. Bátran feltehetjük, hogy amikor
itt a magyarság még nem pusztult ki, az egész - így körülhatárolt - területet a ma
sárközinek mondott népcsoport elődei lakták.”

Az elmúlt évezred történetének egy parányi kis része az, amelyet a Sárközben
élő ember magának tekinthet, hiszen az elmúlt évezred történelmének részét al-
kotja ennek a vidéknek, ennek a tájnak történelme is. Történeti adatok tanúsága
alapján ezen a vidéken, ezen a tájon már az i.e. korban is menedéket, lakhelyet
talált magának az ember. Nagyon jó búvó hely volt ez a vidék a maga mocsaras
lápos göröngyeivel, s a Mecsek nyúlványai is kitűnő menedéknek bizonyultak
akkor, amikor az árterület vízszintje oly magas volt, hogy a kiemelkedő magasla-
tokat esetleg el kellett hagyni. Történeti adatok tanúsága alapján ezen a vidéken
hamar megtelepedtek az emberek.

Hagyományok szerint „a sárköziek a honfoglaló magyarok egyenes leszáрма-
zottai” (Katona Imre: Sárköz). S miért ne lenne ez igaz, amikor tudjuk - s ezt ása-
tások is bizonyítják - a bronzkor embere elkészítette a maga szerszámain, amelyek
megélhetéséhez szükségesek voltak. (Erre utal a templomkertben talált bronzko-
ri véső is.) E tájon kelták is éltek, s a honfoglaló magyarok előtt hunok is járhat-
tak. Jártak ezen a vidéken nagy híri uralkodók, s királyok is, mint Zsigmond ki-
rály vagy Hunyadi Mátyás, az igazságos Mátyás király. De külföldiek is szép
számmal megfordultak ezen a tájon, akik híres emberek voltak. Sok külföldi uta-
zó, tudós és művész kereste fel már ezt a vidéket. Mert e vidéknek híre messze
földre eljutott. Olyat tudtak alkotni őseink, ami híressé, nevezetessé tette őket.
Már a 17-18. századtól olvashatunk Sárközről szóló különféle útleírásokat. (Evlia
Cselebi, Ottendorf Henrich stb.) Hazánk nagyhíró írói, festői, zenészerzői is ku-

tatták, járták e vidéket, mint Baksay Sándor, Móricz Zsigmond, Boros János, Csók István, Liszt Ferenc, Kodály Zoltán, vagy a legutóbbi időben, ha mást nem is említék, mint Andrásfalvy Bertalant. E nevek felsorolása magában is igazolja, hogy Sárközbe érdemes ellátogatni, érdemes egy kis időt eltölteni, mert e vidéknek megvan a maga szép és kedves vonzata, „Hazánknek ezt a legkisebb népcsoportját, mint a legszínesebb népművészet letéteményesét tartjuk számon“ (Kato-
na Imre: Sárköz).

Mint minden vidéknek úgy Sárköznek is megvan a központja és a maga peremkerülete. A peremkerületről ezt olvashatjuk Andrásfalvy Bertalannál „Mint vízbe dobott kő körül szerte gyűrűző hullámkarikák kissé mindég megkésve terjedt ki a szélekre a decsi viaszel, erkölcs stb., egy egészen egyedülállóan polgárosult paraszti műveltség.“

A Tolna megyei Sárköz, a régi Sárvíz torkolat vidéke, amely valamikor 24 községet, települést foglalt magába, amelynek nagy része már a reformáció utáni időre elpusztult. Ezeknek a településeknek lakossági létszáma nem érte el a 10'000 főt. Köztük a legnagyobb Ete mezővárosa volt. Érdekességgént itt emlitem meg, hogy a Hercegszölösi zsinat prédikátorai között, - amelyet 1576-ban tartottak - találjuk Adamus Ethét és Stefanus Ethét is, akik nagy valószínűség szerint Ete városának szülöttei, vagy legalábbis ehhez a városhoz valamiféle kötődésük volt. Ha ekkorra még nem pusztult el teljesen a város, akkor lehetséges, hogy mint e helynek küldöttei voltak a zsinaton. Ezt az adatot Földvári: Adalékok című könyvéből vettem. Itt jegyzem meg, hogy Ete mezőváros 1647-ben már teljesen lakatlan volt, mert semmiféle összeírási, adózási nyilvántartásban nem szerepel. Ez idő tájtban, mármint a reformáció korában, a sárközi települések közül csak Asszonyfálnak, Decsnek és Etének volt kötemploma, amelyből csak a decsi élte túl az évszázadok pusztítását.

A templom déli oldalán befalazott latin felírás mondja, hogy: „1516-ban Ulászló halála idejében a keresztesek lázadása és szétzavarása utáni harmadik esztendőben.“ Ez a dátum semmiképpen nem a templom építésének ideje, mert annak eredete ennél régebbi időre utal, hanem egy átalakítás dátuma lehet csupán. Bizonyítja ezt IX. Bonifác pápa engedélye, amelyet 1402-ben adott ki a decsieknak templom, helyesebben oratórium vagy kápolna építésére. Mert ekkor a templomnak még kő tornya nem volt, ha volt is torony a templom mellett az, fából készülhetett. Tehát a templom torony nélkül épült gótikus stílusban, mennyezete bolthajtásos volt. Egy török hódoltság utáni helyszíni szemle ezt mondja: „a szép, nagy, pompásan megépült templomán a bolthajtás már kezd beszakadni, mert nincs rajta tető. Ami nem sokára be is következett. Eredeti formájában helyreállítani már nem tudták, sokáig a csillagos ég volt a mennyezete, s a mai formájában kialakított sima mennyezet is ezt tükrözi.

Ez a félévszázadnál is idősebb templom hirdeti e helynek lakott voltát, rég

múlt időkre visszanyúló történetét, s az itt élő őseink múltját s kötelezi a ma élő nemzedéket arra, hogy maradjunk hűek hitükhöz és áldozatkész szeretetéhez. Legyünk elég optimisták arra, hogy amit az előtünk élők évszázadokon át megőriztek azt mi is fent tudjuk tartani az utókor számára.

Őseink már 1540 táján befogadták a reformációt. Ember Pál Históriájában olvasható, hogy Losonczy István Temesvár hős védője - mint a katolikus hit védelmezője - Gergellyel, ki decsi pásztor volt Szegedi Kis Istvánt is kiűzte Temesvárról. Hogy került Gergely pap Temesvárra? Úgy, hogy az akkori időben nagyon sokat vándoroltak a pásztorok, hogy minél több helyre elvigyék az evangélium örömeit, mint valamikor tették ezt Jézus Krisztus tanítványai is az apostolok. Ez a Gergely pap nem más lehetett, mint Szentantali Gergely, aki 1521-ben Wittenbergben Melanchton tanítványa volt. Más Gergely nevű prédikátorról nem tudunk.

Ez az adat is azt látszik igazolni, hogy ezen a helyen a reformátusság a reformáció első évtizedeiben már megalapozta egyházát. A decsi egyház reformálása egy időre esik a török uralom terjeszkedésével. Ez is arra ad magyarázatot, hogy az evangéliumi református hitet itt élők elfogadták, s szabadabban gyakorolhatták vallásukat a hódoltsági területeken, mivel sokszor „a törökök részt vesznek a keresztyének szent gyűlésein“ - írja Lampe Ember Pál (102 oldalon könyvében).

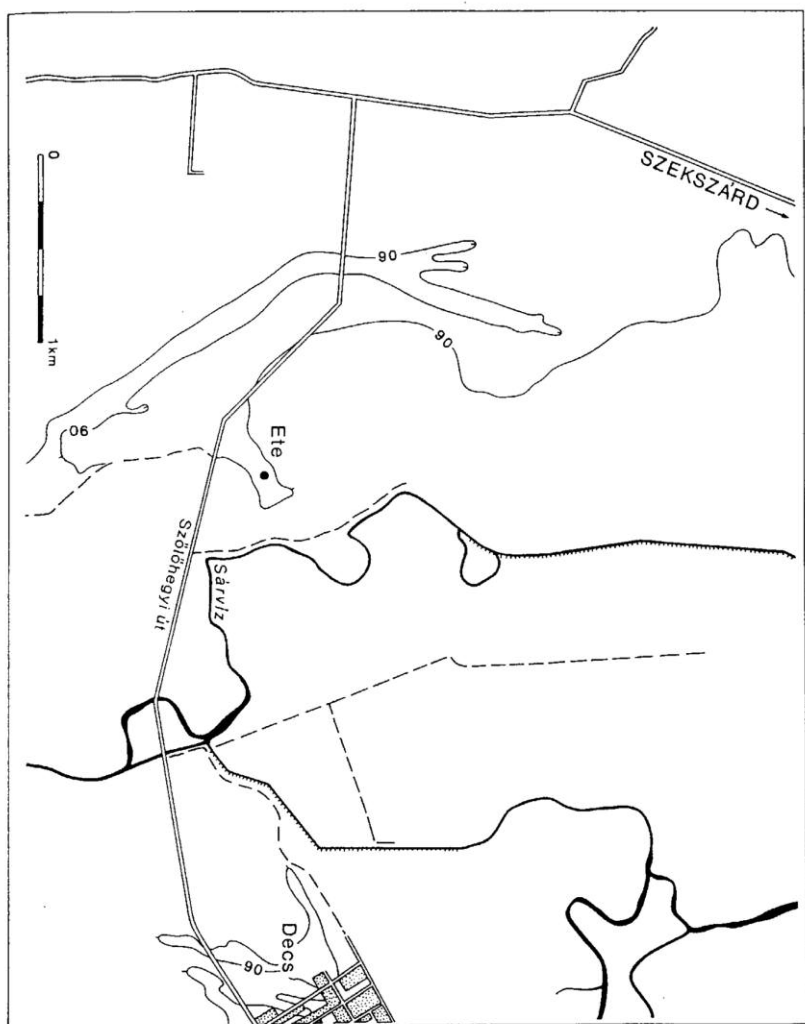
Az előbb már említést tettem Szegedi Kis Istvánról, ki a szomszédos tolnai iskola híres tanára volt. Ő Decsen többször is járhatott, már csak azért is, mivel a decsi iskola tanítója Bélyei Tamás volt, Szegedi mostoha lányának a férje. A decsi gyülekezetre nézve nemcsak áldott lelki haszna volt ennek, de keserű következményei is lettek a decsiekre nézve, mert a török hódoltság meg nem engedett gyűlésnek minősítve Szegedi látogatását, ezért a falu lakóira nagy összegű pénzbüntetést rótt ki. De hiábavalónak bizonyult a törökök pénzbüntetése éppen úgy, mint később a katolikus egyház csalogatása, ígérete, hogy az itteni nép legyen katolikus vallású, mert ennek ellenére hűek maradtak kálvinista, református hitükhöz.

A múlt idézésében így él itt a jelen valóságában egy ősi joggal, örökséggel fajúját, egyházát, templomát szerető kis közösség. Szívében a reménységgel, hogy nemcsak a dicső múltra emlékezhet, hanem a jövő ígéletében is bízhat, mert akik az Istent szeretik azoknak minden javukra van.

¹ A rajzokat Egyed Endre és Ősi Sándor, a légifelvételeket Miklós Zsuzsa készítette

² Gaál - Köhegyi 1971-1972, 311

³ Mon. Vat. I. 1. 287, 311. - Holub 1958, 3. - A templomra vonatkozó adatokat részletesebben ld. a templom leírásánál

1. kép: Decs-Ete. Helyszínvázlat. Rajz: Ősi Sándor

Miklós Zsuzsa (Budapest) - Vizi Márta (Szekszárd)

Előzetes jelentés a középkori Ete mezőváros területén végzett kutatásról¹

Elhelyezkedés

A középkori Ete a Tolna megyei Sárközben található, Szekszárdtól délre kb. 10 km-re, Decstől nyugatra mintegy 3 km-re (1. kép). Földrajzi elhelyezkedése igen kedvező volt: a Sárköz nyugati szélén emelkedő dombor szelvényében, egészen a Sárvízig húzódó, hosszan elnyúló, a közvetlen környék legmagasabb dombján épült a település. Ezért itt volt a legjobb átkelőhely a Sárvízen, amelyet a Sárköz belseje és a dombor lábánál húzódó út felől egyaránt könnyen meg lehetett közelíteni. Ennek köszönhető, hogy a középkor folyamán Ete a Sárköz egyik legnagyobb és legjelentősebb mezővárosává fejlődött.

Az északkelet-délnyugati irányban hosszan elnyúló dombot három oldalról tavasszal még ma is víz övezi. Légifelvételen pedig látható, hogy eredetileg nyugat-délnyugati irányban is vizenyős terület védte (2. kép). A település teljes hossza kb. 700 m, szélessége pedig mintegy 300 m. A hosszan elnyúló földnyelv nyugati vége a legalacsonyabb, innen kiindulva észak kelet felé fokozatosan emelkedik. Az árterülethez mért relatív magassága a nyugati végén kb. 3 m, a keleti végén 5-6 m. Tengerszint feletti magassága 97 m.

A mezőváros északi, nagyobb része 1962-ig legelő volt, déli kisebb részét - Pesty Frigyes gyűjtése szerint - már a múlt század hatvanas éveiben is szántották.² A lelőhely északi része, az egykori legelő a jelenlegi kataszteri térképen „Tó ré és Sáralja“, déli fele pedig „Sárfőle“ néven szerepel.

⁴ Szakály 1969, 40

⁵ Holub 1958, 5. - Pozsonyi kápt. lev. Capsa 63. fasc. 3. nr. 2

⁶ Holub 1958, 12 - „Anni 1627. die 29. Decembris. Az bátai apátúrság jószágának, vásarainak, faluinak helyéről, egyéb állapotjáról Decsi János ispánnak szava után.“ (Pozsonyi kápt. lev. C. 63. 1. 3. nr. 6.)

⁷ Csalogovits 1935, 1-10.; Csalogovits 1937, 321-332

⁸ Csalog Zsolt levele a szerzőknek: 1997. április 10

⁹ Az ásatások hozzátvetőleges helyére utal Mészáros Gyula: „A dombvonulat keleti végében és a nyugat felőli szántóföldön a 30-as években Csalog József ásatást végzett „“. - SZWM Adattára 203-75. - Az ásatási helyszínével kapcsolatban Csalogovits publikációiból csupán annyi derül ki, hogy a legelőn és a szántóterületeken egyaránt ásott. A legelőn kijelölt szelvények helyét pontosan nem jelölte meg. A szántóknál a két tulajdonos: Pörnyi Pál és Cseh Sándor nevét említi. Ennek alapján - a régi térképek és telekkönyvi adatok segítségével - tudtuk azonosítani ezt a két földdarabot, amelyek a lelőhely délnyugati szélén helyezkedtek el

¹⁰ Rég. Kut. 1967, 57

¹¹ Parádi 1970, 223-235

2. kép: Decs-Ete. Légi felvétel. 1998. május 9. Repülési magasság 1000 m.
Eng. sz. 2/4/98. Fotó: Miklós Zsuzsa

Történeti adatok

A település birtokosára vonatkozó első adat 1398-ból származik, ekkor Deccsel együtt a váci káptalan birtoka volt. Szentlélek tiszteletére szentelt templomát a pápai tizedjegyzék említi először.³

A viszonylag késői okleveles adatok nem jelentik azt, hogy a település csak a 14. században létesült: az eddigi leletek arra utalnak, hogy Ete már a kora- Árpád-korban, a 10-11. században is létezett. Virágkora a 15-16. századra tehető. Vásárhely volt, az egyetlen a Sárközben. Hetivásárát 1565-ben említik. Az etei hetivásárt vasárnaponként tartották.⁴ Egy 1535-ből származó feljegyzés szerint Ete város volt.⁵

A törökök 1543-ban meghódították a Sárközt, de a sárközi falvak nagy része Szigetvár elestéig (1566) a szigetvári várnak adózott és dolgozott. 1566 után azonban egyedül a török volt itt az úr. A török-kor első felében Ete még nem indult hanyatlásnak: a török adólajstromok szerint 1557-ben 155 háza volt, 1572-ben pedig 192. A lakók számát ennek alapján 800-1000 főre tehetjük.

A város 1620-1627 között pusztulhatott el: 1619-ben még élt, hiszen a bátai apátság felszólította az eteieket, hogy fizessék meg neki, mint földesuruknak a tartozásait. 1627-ben viszont már azt írták Etéről: jó város volt, most népében ami vagyon, Deczön lakik.⁶

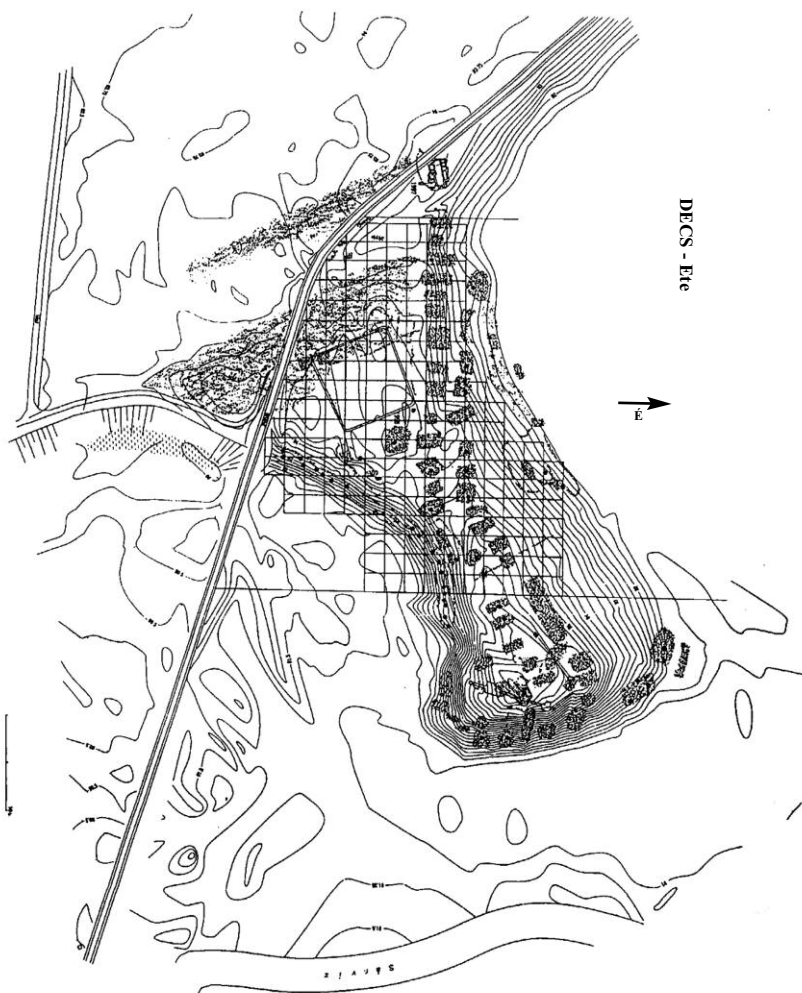
Kutatástörténet

A településen első ízben, 1933-ban és 1935-ben Csalogovits József végzett ásatást. A feltárásokat ismertető két rövid közlemény szerint⁷ több lakóházat, illetve házrészletet, a templom kis részletét, több sírt és két fazekaskemencét, feltárt. Ásatási dokumentációja a II. világháború végén sajnos megsemmisült,⁸ így nem tudhatjuk, hogy az általa feltárt objektumok a mezőváros mely részein helyezkedtek el.⁹

1967-ben Mészáros Gyula végzett rövid tájékoztató ásatást a lelőhely legmagasabb pontján, a lelőhely keleti kiterjedésének tisztázására. Az ásatás során Árpád-kori és késő középkori kemencepadozatokat, házalapok maradványait figyelték meg; egyúttal meghatározták a lelőhely legkorábbi magyar településű szakaszát. Mészáros Gyula szerint a középkori falu több méter vastag bronzkori kultúrtegen helyezkedik el. Az ásatás idején a domb alatti vizenyős szántóterületen edénybe rejtett 5000 db I. Ferdinánd érmet, ezüst ékszereket és 1 db török aranypénzt megmentettek.¹⁰ A leletegyüttest Parádi Nándor feldolgozta.¹¹

¹² Rég. Kut. 1986, 93

¹³ A Miklós Zsuzsa által készített légifotók az MTA Régészeti Intézetének Adattárában, illetve a Wosinsky Mór Múzeumban találhatóak. - Eddigi légifotózási tapasztalatait részletesen leírta a Kubinyi András tiszteletére készült tanulmánykötetben, ezért itt csak röviden foglalja össze az eredményeket

3. kép: Decs-Ete. Szintvonalas felmérés a légifotókon látható foltokkal, az 1996-1998. évi ásatási, valamint az 1997. és 1999. évi intenzív terepbejárás helyszíneivel. Felmérés és rajz: Egyed Endre

1986-ban Gaál Attila és Szabó Géza végzett helyszíni megfigyelést, illetve letmentést, amikor betonutat (Szőlőhegyi út) építettek a lelőhelyen keresztül. Ekkor az úttükörben a templom körüli fal két rövid szakaszát rögzítették és két melléklet nélküli sírt kibontottak.¹²

Miklós Zsuzsa 1992 óta több alkalommal végzett terepbejárást a lelőhely területén. Házakra utaló foltok nem látszottak, csupán az eke által széthúzott patiosos foltok, szétszántott tűzhelyek. A templom helyét 1995-ben találta meg: a közvetlen környezetéből kissé kiemelkedő dombon téglá- és kődarabokat, embercsont töredékeket talált. (Miklós, 1992, 1995)

Légifényképezés

Miklós Zsuzsa 1991 óta végez Tolna megyében - földvárkutatói céllal - légifelderítéseket, készít légifényképeket. Légifelderítés közben, 1992-ben vette észre, hogy Etén - 400 m relatív magasság felett - szépen kirajzolódik a település szerkezete. Azóta rendszeresen fényképezi, videózza a lelőhelyet.¹³ Különböző évszakokban, eltérő megfigyelési lehetőségek mellett rögzíti a jelenségeket, ferde és közel függőleges szögben. A repülési magasság 500-1100 m. Minden esetben merevszárnyú repülőgépről készíti a felvételeket.

Az eddig készített légifelvételeket felhasználtuk az 1996-ban újra megindult ásatásnál: a kutatóárkokat ezek segítségével jelöljük ki. Ennek eredményeként nem vaktában ásunk, hanem a légifelvételek alapján előre megtervezzük, melyik objektumot kutatjuk. 1997-ben Egyed Endre elkészítette a település részletes földtani felmérését. Erre rávetítettük a különböző felvételeken látható foltokat.

A légifelvételeken élénk tárul a középkori mezőváros teljes szerkezete, az utcák, a házak (3. kép). A főutca, amely tulajdonképpen az északkelet-délnyugati irányú, északkelet felé fokozatosan emelkedő, hosszan elnyúló domb gerincén húzódik, kb. 10 méter széles, sötét csíkként jelentkezik. Az enyhén ívelt sáv a domb keleti végén, a legmagasabb résznél kettéválk és hurkot alkot. Ez feltehetően az utca kiszélesedésére, egykori térre utal. A főutca megfigyelhető hossza a hurokig kb. 360-400 méter, a hurok hossza kb. 90 méter; legnagyobb szélessége mintegy 70 méter. A főutcahoz a déli oldalon eredetileg három mellékutca csatlakozhatott. A házak, illetve házcsoportok szántásban világos, sárgás foltként mutatkoznak. Alakjuk négyzet, illetve téglalap, sarkuk lekerekített. Szélességük 10, 15, 25 méter, hosszúságuk 10-30 méter. Többségük a főutcán, arra merőlegesen helyezkedik el. Az északi ház sor valamivel rövidebb, mint a déli. Ennek az a magyarázata, hogy a domb északi oldala ezen a szakaszon vízenyőssé válik. Sajnos, az évek múlásával az is megfigyelhető, hogy erősen pusztul a lelőhely: a mélyebb talajművelés miatt egyes foltok, amelyek a néhány évvel ezelőtti légifelvételeken

¹⁴ Ezúton is köszönjük a klub, és elsősorban Talabos Gábor segítségét

még tisztán kivehetők voltak, egyre inkább elmosódnak.

A középkori Etének - szemben más, a török korban elpusztult mezővárossal - az az előnye, hogy nem települt újra: ezért a kutatást nem akadályozzák a későbbi beépítések; a mezőgazdasági művelés által a terület tiszta, áttekinthető, légifényképezhető. Utóbbinak viszont káros következménye az, hogy a lelőhely rohamosan pusztul, egész területe veszélyeztetett. Ezért sürgető feladat a minél többirányú kutatása.

A jelenlegi kutatás

A légifelderítés - légifényképezés, valamint a régészeti feltárás összekapcsolása merőben új eredményeket hozhat a kutatásban. Miután a mezőváros területe igen nagy, teljes feltárása a jelenlegi adottságok mellett belátható időn belül megvalósíthatatlan, olyan megoldást kellett keresnünk, amellyel a legtöbb adatot nyerhetjük a felszíni kutatás és a légifényképezés segítségével. Ennek érdekében 1997-ben igen részletes földtani felmérést készített a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa, Egyed Endre. 1997-ben elkezdünk a terület terepbejárását is, amelyet 1999-ben és 2000-ben folytattunk (3. kép). A légifelvételek és a terepbejárás során nyert adatok alapján akarjuk kijelölni azokat a házakat, telkeket, amelyeket teljes részletességgel feltárunk.

Eddigi kutatásainkhoz a Wosinsky Mór Megyei Múzeum, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram és Tolna Megye Közgyűlése biztosította az anyagi háttérrel. Ezen intézményeken kívül külön köszönet illeti az ásatási terület tulajdonosait: dr. Gutay Lászlót, Hausknecht Ferencet és Pörnyi Évát, akik az ásatást, a terepbejárást, illetve a légifelvételekhez szükséges illesztési pontok elhelyezését lehetővé tették. Reméljük, hogy a továbbiakban is számíthatunk támogatásukra. A Decsi Polgármesteri Hivatal ásatási munkások szervezésével és az ásatási terület betemetésével segítette munkánkat. Az Őcsényi Repülőklub a légifényképezésekben nyújt nélkülözhetetlen segítséget.¹⁴

Az eddigi ásatások közül most csak a templom feltárásával foglalkozunk részletesen; a többit itt csak röviden összefoglaljuk;

1996-ban mintegy 330 négyzetméter felületen kutattunk: a település keleti, legmagasabb pontja közelében az addig ismert légifelvételek alapján kijelöltünk két kutaárkot. A rétegtisztázó ásatás során öt lakóház részletes feltárását elvégeztük, ezen kívül három sütőkemencét, valamint több tüzelőhelyet, árkot, gaz-

¹⁵ MNM Adattára XIV. 160/1997. 1-2

¹⁶ MNM Adattára XXV-XXVI. 128/1998

¹⁷ Coll. XII. Sect. 30.

¹⁸ Csalogovits 1937, 321-322

dasági épületet, illetve kisebb-nagyobb hulladékgödröt találtunk. Ezek kibontása közben a mindennapi élethez szükséges tárgyak: agyagfazekak, poharak, fedők, cserépbográcsok, vaskések, patkók, sarkantyúk, szögek, különböző vas szerszámok, bronztárgyak, üvedény töredékek napvilágra kerültek. Egy hulladékgödrben megtaláltuk az egyik ház cserépkályhájának maradványait is.¹⁵

1997 október-novemberében feltártuk a mezőváros 29 méter hosszú, a nyolcszög három oldalával záródó gótikus szentélyű templomát.¹⁶

1997 novemberében a mezőváros középső részének tulajdonosa, Hausknecht Ferenc felhívta figyelmünket, hogy szántás közben az eke nagy mennyiségű téglát kiforgatott. Ennek nyomán végeztünk itt leletmentést 1998 február-márciusban. A kutatás során egy fazekasház részleteit feltártuk: a félig földbe süllyesztett, cölöpszerkezetű, 4,10 x 4,50 méteres belméretű helyiség betöltéséből igen nagy mennyiségű 15. század végi - 16. századi edény- és kályhaszem töredék került felszínre. A betöltés tetején pedig hármassorban egymás mellé fektetve 80-90 ép, illetve összenyomódott 16. századi korsót találtunk. A tavaszi leletmentést novemberben, betakarítás után folytattuk: ekkor teljesen feltártuk a fent leírt helyiséget és elkezdtük a hozzá kapcsolódó épületrészek kutatását. Teljes kibontásukat a korán beköszöntő havazás miatt nem tudtuk befejezni.

Ezt a munkát 1999 őszén, a kukorica betakarítása után tudtuk folytatni. November-december során feltártuk a fazekasraktár környezetében levő, az egykori fazekas tevékenységhez kapcsolódó építményeket: az 5,20 x 9,50 méter alapterületű, félig földbe mélyített, cölöpszerkezetű 10. sz. házat, amely a megfigyelések szerint valószínűleg műhely lehetett; az eredetileg agyagtaposásra szolgáló 43. számú gödröt, a 45-46. számú hulladékgödröt, amelyek a nagyszámú edénytöredék és vastárgy mellett a fazekasok által alkalmazott szerszámtöredékeket is tartalmaztak; és még más építményeket is kutattunk.

A templom feltárása

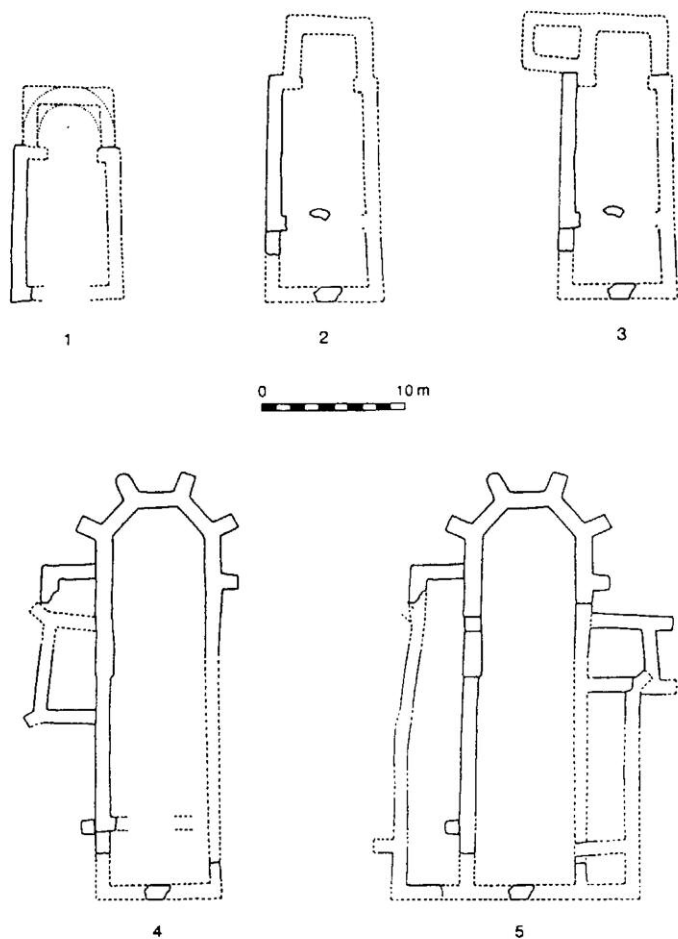
A templom helyét első ízben az I. katonai felmérés ábrázolja: a Sárvíz nyugati partján, a dombok lábánál haladó nagy úthoz vezető út mellett, annak déli oldalán kis dombot jelöl Altés Gemauer felirattal.¹⁷

Csalogovits József 1935-ben, a Cseh Sándor földjén húzott árokban sírokat ta-

¹⁵ A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Régészeti Adattárában csak Csalog József egyéb leletmentéseit tartalmazó jegyzetfüzet található, az etei ásításokról semmiféle adat nincs. Valószínűleg a II. világháború nyomán bekövetkezett pusztításnak esett áldozatul. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában őrzött Csalog József hagyaték sem tartalmaz az etei ásításról dokumentumokat. - Vö. 16. lj.

²⁰ Az ásítást a Wosinsky Mór Megyei Múzeum kutatási keretéből, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztályának pályázatán, valamint a Nemzeti Kulturális Alapprogram pályázatain nyert támogatásból végeztük. Ezúton is köszönjük a kutatáshoz nyújtott segítségüket

²¹ A talaj bolygatottsága miatt erre egyértelműen utaló nyomokat nem találtunk. A régészeti irodalom alapján mindkettő lehetséges. Vö. Valter 1985 a, 330

5. kép: Decs-Ete. A templom periódusai. Rajz: Ősi Sándor

lált, majd „Az árok közvetlen közelében kibontott 1. számú felületen mindjárt a második ásónyomnál termésköböl rakott, átlag 80 centiméter vastag fal, illetve épület alapja bontakozott ki. A fal irányítása északkelet-délnyugati volt, délkeleti oldalán pedig támfallal volt megerősítve.”¹⁸ Az ásatásról sajnos nem maradt fenn irat,¹⁹ ezért csak a Szekszárdi Földhivatal munkatársainak segítségével, korabeli kataszteri térképek és telekkönyvi adatok alapján sikerült megállapítani, hogy a Cseh Sándor-féle föld hol helyezkedett el, s így körülbelül hol lehetett az 1935. évi ásátás. Ezek alapján valószínűsíteni lehet, hogy Csalogovits József a templom délnyugati szélénél áshatott.

1997 őszén a település területének nyugati szélén egy, a környezetéből mintegy 1 méterrel kiemelkedő dombon megkezdjük az ásátást.²⁰ Itt korábban, terepbejárások során igen sok téglatörmelék és kevesebb embercsont töredéket megfigyeltünk. A kutatást két, egymástól három méter távolságra lévő, 1,5 méter széles, 7 méter hosszú, észak-déli tájolású árokkal kezdtük. Az egyik árokban északkelet-délnyugat irányú falszakaszt találtunk. Ennek alapján, a két árokszakasz közötti 3,5 méter széles részt is feltárva, egy templomszentély támpillérral is megerősített darabja tárult elénk. A szentélyszakasz alapján a templom kiterjedését 11 árokkal és 10 szelvénnel megvizsgáltuk. Ezek eredményei alapján sor kerülhetett a templombelső egészének kutatására (5. kép).

Templomunk a nyolcszög három oldalával záruló apszisú, 28,8 méter külső hosszúságú, (belső hosszúsága 26,6 m), 9,2 méter szélességű, (belső szélessége 6,7 m) csarnoktemplom. Az északi és a déli oldalon is kápolna csatlakozott az oldalakhoz. A déli oldalon kriptákat is készítettek a kápolna keleti fala és a szentélyfal szögletébe.

A templomnak csak az alapfalai, sőt jó néhány helyen csak a kiszedett falak alapárkai maradtak meg. Egyetlen helyen figyeltünk meg felmenő falszakaszt, az apszis északi belső szögleténél, mintegy 10 cm magasságban. Sajnos a padlószint is elpusztult. Kiképzésére csupán a törmelékben talált padlótéglák utalnak.

A templom alaprajza és a megfigyelt részletek alapján az alábbi öt építési periódust határoztuk meg (5. kép):

- I. Téglalap alakú hajó, feltehetőleg négyszög alaprajzú, esetleg félkörös apszissal.²¹ Padlószintet, bejáratra utaló nyomokat nem találtunk. A templombelső hossza ekkor 12,70 méter lehetett (5. kép 1).
- II. A templomot nyugati irányban bővítették. Ezt a lakosság számának növekedése szokta indokolni. A bővítés minden bizonnyal karzat létesítésével is járt és esetlegesen torony is megjelent a karzat felett. A karzat pillére a 6. árokban talált tömb lehetett. A belső hossz ekkor 17,20 méter volt (5.

²² Holub 1958, 2-3

²³ Holub 1958, 3., 16. lj.

- kép 2).
- III. Az apszis északi oldalán téglalap alaprajzú sekrestye készült. A közel kocka formájú, lecsonkolt faltömb és a hozzá csatlakozó észak-déli irányú sekély alapárok nyomán az apszis és a sekrestye keleti; a 7. árokban jelentkező törmelékes alapárok folt alapján pedig a nyugati oldalát tudtuk meghatározni (5. kép 3).
- IV. A templom a korábbi szentély elbontása után csarnoktemplommá alakult az új, a nyolcszög három oldalával záruló szentéllyel (5. kép 4). A szentély külső oldalán 5 támpillért találtunk. A feltárás során az omladékból előkerült egy halom faragott, csonkolt téгла, amelyek talán a boltozathoz tartozhattak. A templom északi oldalán az előző fázis sekrestyéje keleti falának meghagyásával trapéz alakú sekrestyét építettek északkeleti és északnyugati sarkain támpillérrel („a“ fázis). Ezt a sekrestyét azonban kelet felé, a keleti fal elbontása után bővítették („b“ fázis).
- V. A gótikus csarnoktemplom északi oldalán lévő sekrestyét nyugati irányban a templom egész hosszában kibővítették (5. kép 5). Úgy tűnik, hogy a korábbi sekrestye zárófalát elbontották és így egy 21,6 méter belhosszúságú, nyugat felé szélesedő, kb. 4 méter szélességű kápolna alakult. A déli oldalon is készült egy 10,3 méter hosszú kápolna. Ennek belső szélessége 2,5 m. Ajtó nyomát a sekély magasságú maradványok és a kiszedett falak miatt nem sikerült megfigyelnünk („a“ fázis). A déli oldalon sor került a kápolna keleti fala és a szentély közötti szöglet beépítésére is: itt egy trapéz alakú rész készült, amelyben két kriptá volt („b“ fázis).

²⁴ Holub 1958, 2

²⁵ Holub 1958, 16., 9. lj.

²⁶ Holub 1958, 16., 10. lj.

²⁷ A telepjelenségek ismertetését, elemzését lásd a cikk későbbi részében

²⁸ Valter Ilona a nyugat-pannóniai kutatásai alapján levonja azt a következtetést, hogy a templomok keltezését az alaprajz, a köanyag megmunkálásának részletei, az írásos források elemzése alapján lehet megkísérlni. (Valter 1985 b, 27.) Ete esetében az említett feltételek közül egyelőre csak az alaprajz áll rendelkezésünkre, azaz a pontos keltezését illetően igen korlátozottak lehetőségeink

²⁹ Valter 1985 a, 328-329. A nyugat-pannóniai kutatások azt mutatják, hogy a 13. században ugrásszerűen megnőtt a falusi templomok száma. Ebben komoly szerepe volt az időközben lezajlott gazdasági, társadalmi változásoknak, a faluközösségek megerősödésének. Valter 1985 b, 23-24

³⁰ Valter 1985 a, 330. A kutatás jelenlegi állása szerint, a Dunántúlon jelentősebb számban került elő félköríves szentélyzáródású templom. Koppány Tibor a Balaton környékének műemlékeit gyűjtötte össze. Kutatásai alapján félköríves és egyenes szentélyzáródású templomokat is megfigyelhetünk a tó környékén. A falusi templomok elterjedtebb típusának azonban a négyzetes alaprajzú, egyenes szentélyzáródásúakat tartja. Igen fontos emellett, hogy véleménye szerint, a szentélyek formája önmagában nem tekinthető korhatározónak. Koppány 1993. 19-22. Tari Edit Pest megyében végzett kutatásokat. 45 félköríves, 27 egyenes szentélyzáródású templomot talált az Árpád-korból. Korhatározásuknál, hogy melyik tekinthető korábbi típusnak, a már ismertetett álláspontokhoz csatlakozva, az óvatosságot hangsúlyozza. Tari 1995, 157-158

³¹ Entz 1958, 139; Entz 1959, 19; Entz 1980, 140-141

A továbbiakban a régészeti megfigyelések, a falura, mezővárosra vonatkozó történeti adatok, valamint a régészeti szakirodalomban ezidáig megjelent kutatási eredmények segítségével kell megkísérelnünk a templom meghatározott szakaszai keletkezését.

A történeti összefoglalóban már említettük, hogy igen szegényes a településre vonatkozó írásos anyag. Holub József kutatásai szerint a Dunántúlra ez a része egyházi birtok volt. Ete birtokosáról azonban csak 1398-ból ismerünk adatot. Ekkor Deccsel együtt a váci káptalan birtokolta.²² A 14. század elején a Szentlélek tiszteletére szentelt igen jó jövedelmű parochiális egyháza volt. 1334-ben plébánosa, János 12, 1335-ben Gergely 10 báni dénárt fizetett pápai tized fejében.²³ Ete a Sárközben egyedülállóan kedvező földrajzi helyzetű település volt: itt volt a legkönnyebb a Sárvízen való átkelés, valamint erre vezetett a legalkalmasabb út a Duna balpartjára is.²⁴ A település minden bizonnyal kihasználta ezt a kedvező helyzetet és lakói vámszedéssel is gyarapították javaikat. Erről 1535-ből maradt fenn adat.²⁵ 1565-ben hetivásárát is említik.²⁶ Ete így a környék egyik legjelentősebb, igen tehetőس településévé vált. Ez a gyarapodás nyilván nemcsak az írásos adatokkal igazolt időszakra vonatkozik. Feltehetőleg ez az időszak az eteiek számára a 14. században kezdődött, az árutermelés és a pénzgazdálkodás korszakával, amikor kedvező helyzetüket saját javukra használták.

A keletkezéshez még egy, eddig nem említett régészeti adatot felhasználhatunk. A templom alatt a 10-11. századra keltezhető településnyomokat találtunk.²⁷ Ezek alapján a templommaradványokat ennél későbbre kell tennünk. Ennek ellenére nem könnyű az első időszak keletkezését meghatározni.²⁸ A 11-12. században már megjelentek a falusi templomok a királyi várföldeken, a püspöki és apátsági birtokokon, nagyobb nemzetségek birtokain. Ekkor egyenes, de több félköríves szentélyzáródású, valamint kerektemplomot találunk. A 13. században jelentősen megnőtt a templomok száma. A század közepétől átveszi a fő építető szerepet a közép és a kismanesség. Ebben a korban többféle alaprajz is előfordul.²⁹ Ete, mint már láttuk, a 14. század végén egyházi tulajdonban volt és nincs okunk feltételezni, hogy korábban más kézen lett volna. Valószínűsíthetjük, hogy a 12. század végén, a 13. század elején már állt a tört kövel alapozott templom. Apszisáról ebben az időszakban csak feltételezni tudjuk - a későbbi időszakokhoz tartozó maradvá-

²² Valter 1985 a, 330; Valter 1985 b, 27

²³ Marosi Ernő szerint, a mezővárosok a városi fejlődést követik művészetükben. A kisművészetek körébe tartozó tárgyakat valószínűleg a közeli városok mestereitől szerzik, mestereket hívnak segítségül. (Magyarországi művészet 1987, 77.) A 14. században nyilván megjelenik az építészetben is a divatosabb stílus, azaz építenek poligonális szentélyű plébániatemplomokat is, ez azonban még nem lehet általános. Ete nyilván nem a legkorábbi mezővárosok sorába tartozott (első ízben 1535-ben szerepel városként), ezért kelteztük a templom 4. építési szakaszát inkább a 14. század végére. - A körtetagos profilhoz vö. Várnai 1955. 363. - Az igen kicsi töredék meghatározásában Siklósi Gyula nyújtott segítséget, amit ezúton is köszönünk.

²⁴ Magyarországi művészet 1987, 78

²⁵ Holub 1958, 12

nyok alapján - hogy szögletes volt. Nem zárhatjuk ki azonban azt sem, hogy eredetileg félkörívvel záródott és már itt is egy átalakítással kell számolnunk.³⁰

A második időszak építésének korára vonatkozóan ismét a már ismert emlékek meghatározását vehetjük alapul. A nyugati karzatok magyarországi elterjedését Entz Géza a 12. és a 13. század közepe közé helyezi.³¹ Etén ennek a korát inkább az említett korszak második felére, tehát inkább a 13. századra tesszük. Az építészeti újdonság messze az ország központjától feltehetőleg időbeli késéssel jelenik meg, építése talán akár a 13. század második felére is tehető.

A román templomoknál általában nem találunk sekrestyét. Valter Ilona kutatása alapján a sekrestyék építésének kezdetét a 14. századra tehetjük.³² A Kelet-Dunántúlon ez a jelenség a nyugat-pannóniainál valószínűleg kissé később jelentkezett meg, de a 14. század közepén talán már számolhatunk vele (harmadik időszak).

A 14. század vége felé a gazdasági fejlődés lehetővé tette egyes kedvező helyzetű települések fellendülését, a mezővárosok fejlődésének megindulását. Lakói számára felmerült az igény a korábbi templom helyett egy nagyobb, szebb építésére. Valószínűleg a 14. század vége felé került sor nagyobb arányú átalakításra (negyedik időszak). Ennek során elbontották a négyszögletes apszist, helyére a nyolcszög három oldalával záruló gótikus, támpilléres szentélyt építettek, az északi oldalon pedig a sekrestyét átalakították, úgy tűnik két ütemben. Talán ehhez az időszakhoz köthető a körtetagos profilú boltozati bordatöredék.³³

A 15. század, Marosi Ernő véleménye szerint, a mezővárosok fellendülésének a korszaka. Sok ilyen település gazdagsága a valódi városokét is elérte.³⁴ Az általunk ötödik időszakként ismertetett templom valószínűleg ennek a fellendülésnek az eredménye. A város lakóinak anyagi helyzete tette lehetővé az északi és déli kápolna kialakítását, a kripták elkészítését, valamint a délnyugati részen lévő, feltehetőleg torony építését. Ezek az átalakítások inkább a 15. század második felére, esetleg a 16. század első negyedére tehetőek. A már említett csekély maradványok miatt, az ebben a periódusban készült bővítések pontosabb időbeli elhatárolása sajnos nem lehetséges. Az nem valószínű, hogy 1526 után bármiféle nagyobb mértékű építkezést folytattak a hódoltsági területre kerülő eteiek. A település a hódoltság első időszakában még létezett, de 1572 után már nincs róla adat.³⁵ 1619 januárjában Zlatinai György esztergomi kanonok, a bátai apátság tulajdonosa, felszólította az eteieket tartozásuk megfizetésére. Utóda Veresmarti Mihály pozsonyi kanonok, akit 1627-ben neveztek ki, szintén birtoka jövedelme után nézett. Decsi János apátsági ispán jelentése a következőket tartalmazta: „Öthe Deczön napenyészten felé vagyon mintegy fertál mérföldön. Jó város volt, most, népeben ami vagyon, Deczön lakik.“ Ete ezek szerint 1620 és 1627 között elpusz-

³⁶ Holub 1958, 12

³⁷ Tóth 1998, 853

tult.³⁶

Athanasio Georgiceo álrühás császári megbízott 1626-ban készült útleírásában Decsre és Etére utaló adatot találtunk. „Sexartól elindulva mintegy másfél mér-föld megtétele után két templomot találtunk, az egyik bizonyos hegyek lábánál állt, a másik a Duna felől, egymástól majdnem egy mér földnyire, itt régen - amint ezt a templomok fekvéséből megérthettük - egy igen nagy falu állt.”³⁷ Ezek szerint már 1626-ban sem létezett Ete. Holl Imre pedig - lektori véleményében - felveti azt a lehetőséget, hogy az az adat, amely szerint „1619-ben felszólítják az eteieket adózásra, nem értelmezhető úgy is, hogy már most is a Decsre beköltözött etei lakosság adójáról van szó? - talán már beköltözésük ellenére még mindig etei földjeiket művelték és így továbbra is adózniuk kellett?” Mindenesetre a település pusztulásának pontos ideje egyelőre nem állapítható meg. Az biztos, hogy a későbbiekben már nem éledt fel. Határát a decsiek használták; maga az egykori település évszázadokon át legelő volt. A templom építőanyagát a következő évszázadok során a környékbeliek, főként a decsiek elhordták építkezésekhez.

Körítőfal

A templomot kerítő fal délkeleti szakaszának részleteit a 3. és 4. árokban, az apszistól 6-11 méterre találtuk. Délnyugaton a 12. árokban megfigyeltük, a templom délnyugati sarkától kb. 12 méterre. Ezek szerint a fal feltehetőleg ovális alakban övezte a templomot. A többi oldalon egyelőre nem volt lehetőségünk kutatásra. Az eddigi légifényképeken sajnos nem mutatkozott a fal vonala.

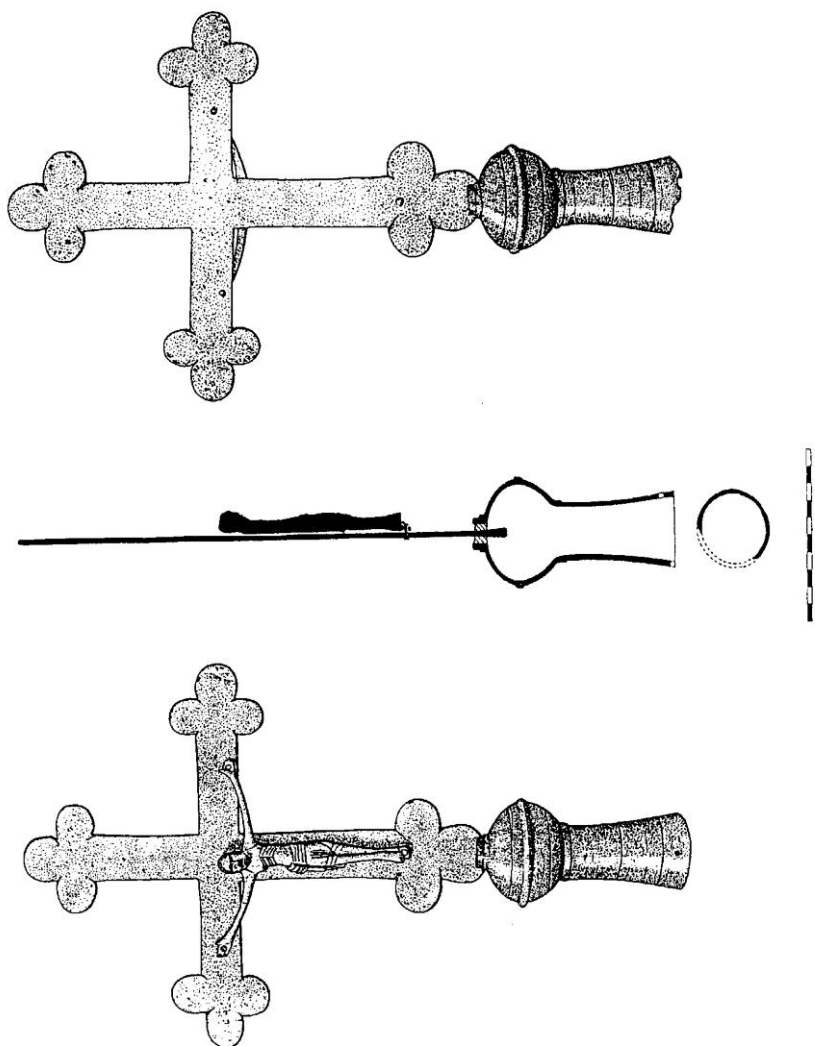
Összegzés

A templom feltárása során számos szórványleletet találtunk: az ablakokhoz tartozó ólomkeret töredékeket, üvegdarabokat, a bolygatott sírokból a törmelékbe került pánt- és pecsétgyűrűket, pénzeket, késnyélvégeket, pártavereteket, övpálcát, kapsokat. Több könyvsarokveret utal a templomhoz tartozó könyvekre. Az északi kápolna területén egy bronzcsengő került napvilágra.

A templom felszerelési tárgyai

A templom feltárásakor két, a szertartásokkal kapcsolatos tárgyat találtunk: egy körmeneti keresztet és egy kis csengőt. Korábban, 1967-ben, Mészáros Gyula ásátásán felszínre került egy ereklyetartó mellkereszt; 1996-ban pedig szondázó ásásunkon bukkant elő egy ólomkereszt.

³⁸ Vö. Lovag 1979, 11-12

6. kép: Decs-Ete. Templomi felszerelés: körmenti kereszt. Rajz: Ősi Sándor

A templom belsejében, a szentély és a hajó találkozási közelében látott napvilágot, a tanúfalak gépi bontása közben (6. kép).

A kereszt méretei: teljes hossza 39 cm, ebből maga a feszület 27,7 cm. A száraz szélessége 21,8 cm. A nodus átmérője 6,25 cm, magassága 4,1 cm. A köpű hossza 7 cm, átmérője 4,35 cm, falvastagsága 0,35 cm.

A feszület lemeze 0,25 cm vastag. A száraz vége háromkaréjos. Úgy tűnik, hogy az alsó szárvég másodlagosan van a nodushoz illesztve. Belül a köpűnél ez jól látszik: csap és lemez rögzíti össze a két részt.

A 11,2 cm magas corpus öntött, belül üreges. A kar enyhén ívelt, elnagyolt. A corpus a keresztalált halt Megváltót ábrázolja: a fej enyhén előre bukik, a szemek félig nyitva vannak.³⁸ A bajuszt és a kis szakállat, amely csak az állat fedi, ferde bekarcolások jelzik. A középen elválasztott haj sapkaszerűen fedi a fejet. Az állszögletől a mellbimbók felé 1-1 ferde vágás fut. A bordákat a függőlegesen bekarcolt középvonaltól ferdén két irányban 5-5 vonal jelzi, fordított V alakban. A ruházat kb. térdigérő ágyékkendő: vízszintes és ferde bevágások utalnak a redőkre.

A lábak elnagyoltak; a két lábfej egymáson helyezkedik el, de nem ez van átszűrve, hanem a bal lábfej alatt, maga a kereszt. A két láb hosszában elől, ágyéktól lefelé végig, lefelé vékonyodó bemélyedő vonal látható, amely a ruhát is megszakítja. A jobb lábfejen 4 függőleges vonal utal az ujjakra.

A kéz szintén elnagyolt. Az ujjakra a jobb kézen három, a bal kézen két bevágás utal. Utóbbinál a harmadik rész valószínűleg letört. A szög a tenyeret üti át.

A test oldalról és szemből nézve is igen enyhén S-alakú.

A nodus nyomott gömb alakú, a legnagyobb átmérőnél vízszintes borda fut körbe, alatta és felette egy-egy vízszintesen körbefutó bekarcolással. Tetején ketős gyűrű alakú test fogja a keresztet.

A köpű enyhén ívelt, lefelé bővülő; négy, vízszintesen körbefutó bekarcolás díszíti. Hátsó részén az alja két helyen kitört. A fa nyélhez elől szöggel rögzítették.

Rétegtani helyzetét sajnos nem ismerjük. A román kori kereszteteket legtöbbször

³⁹ Kolba 1980, 239

⁴⁰ Lovag 1994, 191., Lovag 1987, I. 257

⁴¹ Kolba 1980, 239-261

⁴² Vándor 1994, 524-525

⁴³ Lovag 1987, 639

⁴⁴ Török 1987, I. 712; II. 1748.t.

⁴⁵ Poszler 1994, 495

⁴⁶ MNM 1876.225

⁴⁷ Ezúton is köszönjük Lovag Zsuzsa segítségét

körmeneti és oltárkeresztnek is használták. Ezeknek a kereszteknek az alja tüskés volt és így erősítették nyélbe, vagy tették az oltáron lévő kereszttalpba. Ez a liturgia átalakulásával a 15. század közepére egészen biztosan megváltozott. Külön talpas és körmeneti kereszt készült.³⁹ Lovag Zsuzsa szerint a 14. századtól megszűnnek a kettős rendeltetésű keresztek. A körmeneti keresztek nagyméretű, famagra erősített díszítéssel gyakoriak.⁴⁰ A Kolba Judit által elemzett, a 15. század hatvanas hetvenes éveire keltezhető keresztek⁴¹ csak karéjos szárvégződésük miatt rokoníthatóak az etei kereszttel, egyébként nem egyetlen lemezből készültek, valamint a kereszt felületén vésett ábrázolásokat is találhatunk. A 14. század elejére keltezi Vándor László a zalaegerszegi plébániatemplom déli oldala mellett feltárt gótikus temetőkapolna hajója alatti osszáriumból előkerült domborított vörösréz lemezből készült, egykor famagra erősített körmeneti keresztet.⁴² Tárgyunk keltezése szempontjából talán nem érdektelen az sem, hogy a 15. század elejének Európa szerte elterjedt, jellegzetes ötvöstechnikája a vésés.⁴³ Mivel keresztünkön nincs vésett dísz, csak a corpust tették vele érzékletesebbé, talán a gótika korábbi időszakára tehetjük. A Galgócról származó, 1430-1440 körülre datált táblaképek közül a 4., a Feltámadás jelenetét ábrázoló kép jobb oldalán láthatunk az etei kereszthez formájában hasonló körmeneti keresztet.⁴⁴ Szintén a 15. század közepére keltezik a Storno Gábor gyűjteményéből származó Szent Margitot ábrázoló oltárszárnyat, amelyen Margit bal kezében karéjos szárú kereszt látható.⁴⁵ Meg kell jegyeznünk azonban, hogy sem a pontos méret, sem az nem dönthető el a képek alapján, hogy bronzlemezből készült, vagy famagos keresztekről van-e szó. Az általunk ismert közlemények alapján tehát, keresztünket nem tudjuk pontosan keltezni. Lovag Zsuzsa hívta fel figyelmünket egy, a Nemzeti Múzeumba 1876-ban leltározott, ismeretlen lelőhelyű bronz, öntött corpustöredékre.⁴⁶ A 11,5 cm hosszú corpus kialakítása szinte tökéletesen megegyezik az eteivel. Lovag Zsuzsa a Nemzeti Múzeum corpusát, amelynek stílusa átmenetet képez a román és gót ábrázolás között, feltételeken a 13. század végére keltezte. Miután az etei kereszt megformálása hasonló, ezt Lovag Zsuzsa⁴⁷ a 13. század végére, a 14. század elejére keltezte. Ugyanő valószínűnek tartja, hogy a lelet hazai készítmény, amelyet a templomban és körmeneteknél egyaránt használhattak.

Csengő

Öntött réz, tetején felfüggesztésre szolgáló kis füllel. Oldalát 4 gyenge, vízszintesen körbefutó borda díszíti. Magassága 3,7 + 1,3 (fül) cm, átmérője 4,8 cm.

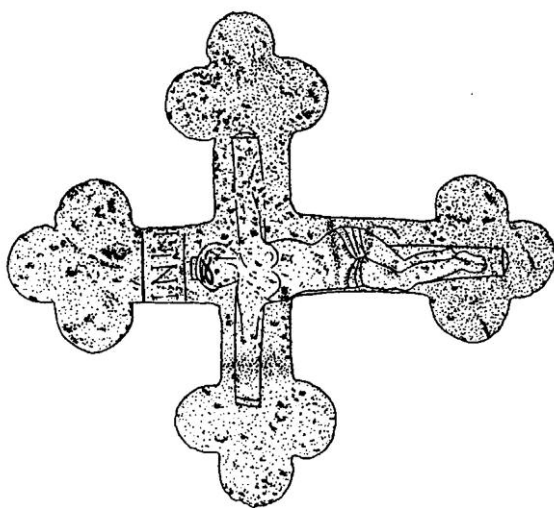
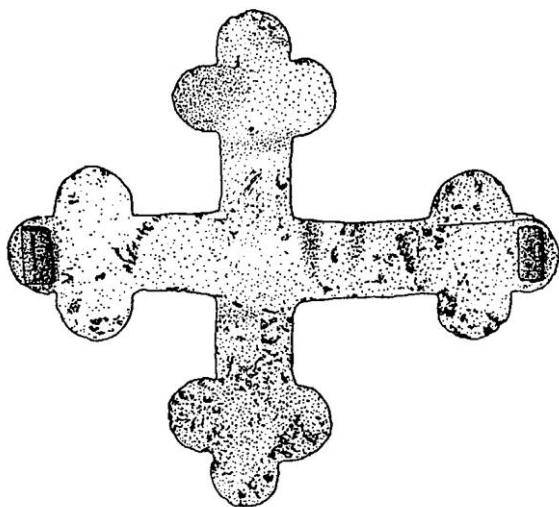
⁴⁸ Gyürky 1996, 33. ábra 1., XXIII. Kép b. ltsz. 90.29.1

⁴⁹ Gyürky 1981, 2. t. 16

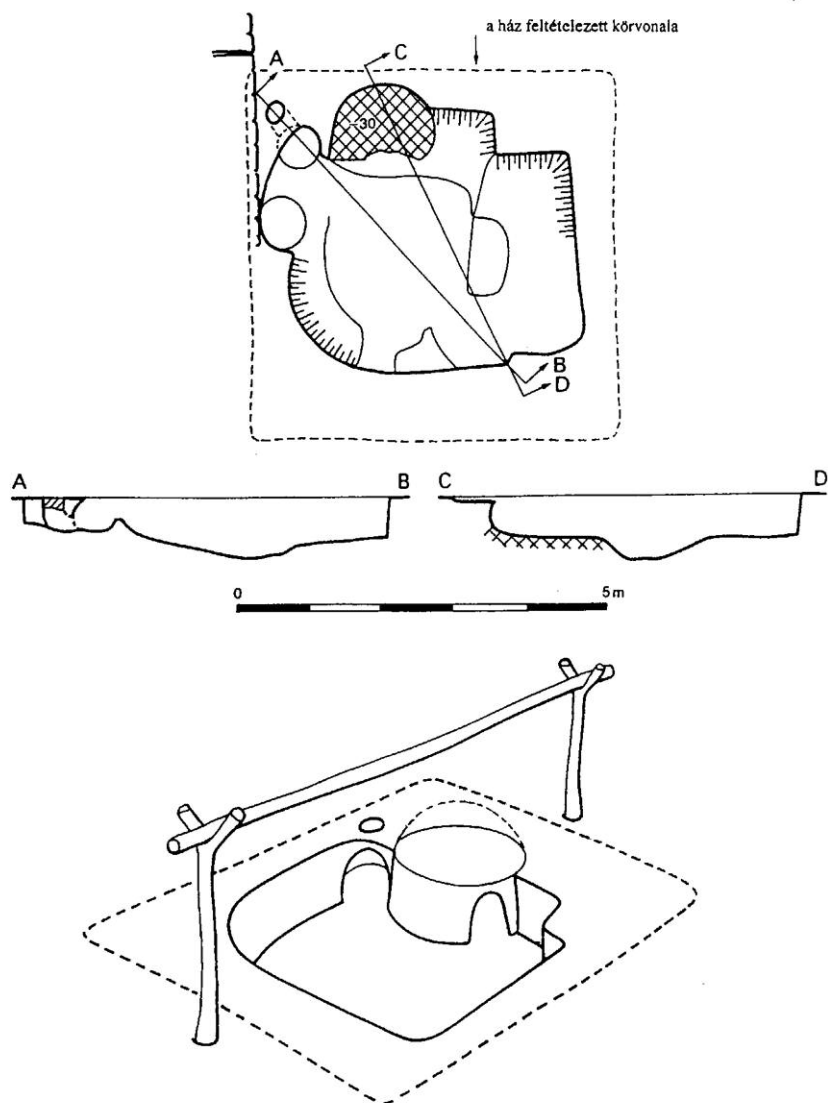
⁵⁰ Kovalovszki 1965, XIII. t. 6

⁵¹ SZWM Rég. Gyűjt. 66.22.1

⁵² Vö. Gere 1998, 1-3. kép, 98. oldal

7. kép: Decs-Ete. Mellkereszt. Rajz: Ősi Sándor

8. kép: Decs-Ete. Az 5. ház ásatási rajza és rekonstrukciója.
Rajz: Ósi Sándor, rekonstrukció: Vizi Márta

Nyelve vasból készült, ez a restaurálás során megsemmisült. Hasonló méretű, de egyszerűbb kivitelű csengő ismert a Kánai apátság területéről⁴⁸ és a budai domonkos kolostorból. Utóbbinak az oldalát függőleges hornyolatok tagolják.⁴⁹ Csengőnk formailag a Tótkomlós-Telekpusztán felszínre került késő középkori csengőhöz áll legközelebb: hasonló a fülkiképzés, de míg az eteit 4 borda tagolja, a tótkomlósi csupán egy.⁵⁰

Ereklyetartó mellkereszt

Vékony lemezből kivágott, 10 cm hosszú, 8,9 cm széles kereszt.⁵¹ A száruk vége háromkaréjos. Az előlapon igen sekély bekarcolással ábrázolták a corpust: a két kar vízszintes tartású, a szem nyitott, a fejen korona látható. A testet keskeny ágyékkötő fedi, a lábak térdben behajlítottak, a lábfej átszúrt. A fej feletti táblán elmosódottan látható az INRI felirat. A hátlap díszítetlen. Az ereklyetartó másik lemezéhez való rögzítést - a függőleges szár tetején és alján levő - vízszintes csövecske tette lehetővé. Lovag Zsuzsa meghatározása szerint a 14. század végére, a 15. század elejére keltezhető (7. kép).

Ólomkereszt

1996-ban, az 1. árok 2. rábontásában találtuk. A rossz állapotú, szabálytalan kialakítású, díszítetlen kereszt hossza 7,1 cm, szélessége 5,3 cm. A száruk oldala és vége is lekerekített.

Könyvveretek

Feltehetően a templom felszereléséhez tartozó könyveket díszítették azok a veretek, amelyeket a templom területén, illetve annak környékén találtunk.

A templom területéről 3 db, a szomszéd földről pedig 1 db könyvveret került eddig felszínre. Előbbiek közül kettőt a szentélyben, egyet pedig a déli oldalkápolnában találtunk.

Talán a templom felszereléséhez tartozhatott néhány bronztöredék: feltehetően gyertyatartó részlete lehet a VII. szelvényből származó kerek, közepén kiemelkedő tárgy. Az 5. ház betöltéséből került elő egy háromkaréjos végződésű öntött bronztárgy töredéke, amely esetleg csillár díszítőelemét alkothatta. Ilyen jellegű díszek a Gere László által helyreállított, a 15. század elejére keltezett ozorai csilláron láthatók.⁵²

⁵³ A házak számozása 1996-os ásatásunktól kezdve folyamatos

Sírleletek

A sírok leggyakoribb leletei a ruházathoz tartozó kapcsok voltak: ezeknek egyszerűbb változatai drótból hajlítottak, de ezeken kívül találtunk áttört díszű öntött ezüst, illetve bronzkapcsokat is.

Szintén a ruházathoz tartoztak a gombok, övmerevítők, pártaoévek, csatok, tűk is. Az ékszerek közül a gyűrűk fordultak elő leggyakrabban.

Településmaradványok

A templom területén telepjelenségeket, házakat, kemencérszletet is megfigyeltünk. A templom építésekor megszüntették a kiszemelt területen lévő településrészt, feltöltötték az itt található házak helyét.

5. ház⁵³ (8. kép)

A ház közepén, az északi fal közelében tártuk fel. Mérhető méretei: észak-déli irányban 3,8 méter, nyugati szélét nem értük el, déli oldala 2,5 méter. Keleti felében találtuk a nyugati oldalán erősen sérült (mintegy harmada hiányzott), 140 cm átmérőjű sütőfelületet. Miután a sütőfelület dél felé lejtett, a szájnylás feltehetőleg ezen az oldalon volt. A tapasztás alsó része nem égett át teljesen, sárga maradt az agyag. A tapasztás alatt cserépedény töredékekből készült kerámia bélélést és köveket találtunk. A sütőfelületbe tapasztott kerámiából egy fazekat sikerült részlegesen összeállítani: kézikorongon készült, kavicstörmelékkel soványított vörösbarna, barna anyagú. Szájátmérője 18 cm, fenékátmérője 12 cm, magassága 25,5 cm. A fazék legnagyobb szélessége megközelítőleg a vállra esik, 23 cm. Pereme ferdén kihajló, felül legömbölyített. Vállán két sorban dupla hullámvonal fut körbe. Alatta a hason csigavonaldísz. A kemence északi oldalán, a sütőfelület szintjénél 4-5 cm-rel magasabban egy szilva alakú nyílás volt, amely észak felé egy 40x45 cm nagyságú, félgömb alakú, pernyével teli gödörbe vezetett. Ebbe a gödörbe nyílt egy 25x35 cm átmérőjű függőleges kürtő, amely minden bizonnyal a füstelvezetést szolgálta. A kürtő mélysége a feltárás szintjétől 37 cm volt. A ház/objektum alja a sárga altalajba mélyült, padlóját nem találtuk. A

⁵³ Az 5. és a 6. ház kiterjedését nyugati irányban sajnos nem tudtuk vizsgálni az időközben beköszöntött rossz időjárás miatt

⁵⁴ Több kutató is megemlíti ezt a sövénykemencét, (Michnai 1981, 227; Fodor 1983, 105. old., 137. lj., Zentai 1991 a 101; Barabás - Gilyén 1987, 87, 128. Kép, 209, 210. lj. stb.), de mint a tüzelőberendezés különös formája nem jelenik meg a már idézett házfejlődéssel foglalkozó munkákban. (Nem tekintettünk el attól, hogy az etei kemence esetében maga az ásató sem tudta eldönteni, külső, vagy a ház belsejében lévő kemencéről van-e szó, mégis az a véleményünk, hogy a kürtős kemence inkább a lakóhelyiségben lévő kemence lehetett. A lakóhelyiségben volt indokoltabb a füstelvezetést megoldani.) A már eddig is idézett összefoglaló munkák alapján a korai magyar ház egyhelyiséges, füstös

kemence sütőfelületének szintje a mai felszíntől 140 cm mélységben található (25. kép metszetrajz). Az objektumrészlet minden bizonnyal egy kürtös kemence. A kemencét is valószínűleg az altalajba vájták. Az északi és keleti oldal maradványai vesszővázra utaló nyomot nem mutattak. A fűtés során keletkező füst nem a kemence száján távozott a kemencét tartalmazó helyiségbe, hanem a kürtőn keresztül feltehetőleg a szabadba. A kürtőt és a pernyés gödröt szintén a sárga altalajba vájták.

Az objektumot a mai felszíntől 110 cm mélységben találtuk. Egészen addig a szintig a templom alapozási rétegei és a sírok bolygatták a talajt. Az objektum déli része függőlegesen levágtott, keleti oldala - a kemencétől délre - szintén. A nyugati oldalon nem értük el az objektum szélét. Az északi szél déli irányba fordul. A ház északi oldalán, a külső szélén kissé szögletes cölöplyuk sekély maradványát figyeltük meg. A feltárt objektum északi szélén kis padka van, alja egyenetlen, a sárga altalajba mélyül. Padlószintet nem észleltünk. Lehetséges, hogy az épület nyugati felét megbolygatták, akár agyagkitermelésre is használhatták végleges megszűntetése előtt.

6. ház

Az 5. háztól délre található, a déli hajófal északi oldala mellett húzódó sírsáv alatt, benyúlva a déli hajófal alá. Észak-déli szélessége 3,2 méter. Keleti oldalán található az ovális, 160 cm széles kemence sütőfelülete, amelyet kétszer megújítottak. A felső 1,5-2 cm vastag volt, az alsó 4-5 cm. A 2. sütőfelületbe ökölnyi köveket tapasztottak. A 2. tapasztás alatt a kemence nyugati része erősen kormos volt. A kemence szájától nyugatra kemény, tapasztott, kissé teknős padlószintet találtunk, amelyen fekete, pernyés réteg volt. A ház nyugati oldala a templombelső és a déli kápolna alá húzódik.

A templom alatti telepmaradványokat teljes egészében nem sikerült feltárunk.⁵⁴ Az objektumok stratigráfiája és a jelenségek egy része azonban indokolja tárgyalásukat.

Az 5. háznak nevezett objektum leírásában ismertetett jelenségek közül az északkeleti szélén található kemence és a hátsó részéhez csatlakozó, pernyével te-

⁵⁴ Fodor 1983, 81-118

⁵⁷ Ljapuskín 1958, 195

⁵⁸ Zentai 1991. a. 101

⁵⁹ Rosner Gyula személyes közlése 1999. augusztusában. Az ásatást Fitz Jenő vezette, tudomásunk szerint mind a mai napig közöletlen. Rosner Gyula közlését ezúton is köszönöm.

⁶⁰ Kovalovszki 1978. 80.

⁶¹ Tolna megyében az S-9 gyorsforgalmi út leletmentési munkái folytak 1995-1999. között, Gaál Attila vezetésével. A számos korszakból előkerült temetők és telepek között Vizi Márta egy Árpád-kori és középkori települést tárt fel. A több száz objektumból álló településrészlet feldolgozás alatt áll

li gödör és kürtő érdemel figyelmet.

A Csalogovits József által feltárt kürtős sövénykemencének azonban, legalábbis a füstelvezetés megoldásának kérdésében, úgy tűnik, nem tulajdonított a kutatás különösebb jelentőséget.⁵⁵

Az 1933-ban feltárt etei kemence vesszővázaz volt, (kürtője is), a füstnyílás a kemence oldalfalából indult. Az 1997-ben feltárt kemence a hiányzó keleti oldal ellenére, feltehetőleg agyagtömbbe vájt, a kürtőjét is az altalajba fűrták. A kemence füstje a kemence hátsó felén található nyíláson keresztül egy gödör közvetítésével került a kürtőbe, onnan feltehetőleg a szabadba. A novotroicki⁵⁶ szláv kemencék szintén félig földbemélyített házakban voltak. A ház sarkában meghagytak egy agyagtömböt, amelybe a keskeny oldal felől, a padlószinten ovális vagy trapéz formájú sütőfelületet készítettek. A kemence belsejét félgömb, vagy ahhoz hasonló formára vájták. A boltozat tetején, a tüztér hátsó falához közel pedig nyílást, kürtőt készítettek, amelynek átmérője 15-30 cm volt. A kemence szája 60 cm magas, 40 cm széles, általában jól átégett.⁵⁷ Zentai Tünde a dél-dunántúli házfelldésről írt munkájában⁵⁸ - Rosner Gyula közlésére hivatkozva - Fonyód-Bélatelepről említ egy vesszővázaz kürtős kemencét. A feltáró az 1957-1958-ban zajlott feltárásról néhány újabb adalékkal is szolgált. A négyzetes alaprajzú helyiségben feltárt kemence ovális alaprajzú, paticsfalú volt. A kürtő a szájával átelles oldalán helyezkedett el.⁵⁹ Kovalovszki Júlia dobozi ásatásán is előkerült egy kürtős kemence. Erről sajnos csak annyit tudunk, hogy volt kürtője,⁶⁰ azt azonban nem, hogy vesszővázaz, vagy földbe vájt lehetett. A Tolna megyében, Mözs határában Icsé faluban végzett leletmentő ásatáson⁶¹ is több kemencés objektumnál megfigyeltünk a kemence hátsó oldalánál füstelvezetésre utaló nyomokat.

Sajnos, egyik feltárásnál sem sikerült már a felszínen megfigyelni az alsóbb szinten jelentkező kürtővel összefüggésbe hozható jelenségeket. Ete esetében a templom roncsolta szét, más említett esetekben pedig nem rendelkezünk erről adattal. A kemencében való tüzelés hatásfokához a megfelelő oxigénellátás alapvetően szükséges. Az 1933-ban feltárt etei kemence hátsó részén nyúlt ki a kürtő a kemencéből. Az 1997-ben szintén Etén talált kemencének a hátsó részéből vezetett egy kis nyílás a pernyés gödrön keresztül a függőleges kürtőbe. Feltehetőleg a Fonyód-Bélatelepen talált kemence az 1933-as eteihez lehetett hasonló. A kürtők tehát a tűz oxigénellátását biztosíthatták, másrészt megfelelhettek annak a fontos követelménynek is, hogy elvezessék a helyiségből, a kemencéből a füstöt. Bár ásatásokból nem rendelkezünk erre utaló nyommal, mégis feltételeznünk

⁶² Takács 1999, 93-130

⁶³ Takács 1999, 103.; Sabján 1999, 132

⁶⁴ Sabján 1999, 131-176, 25-37. kép

⁶⁵ Ezúton is köszönjük Takács Miklósnak a kormeghatározásban nyújtott segítségét. - Vö. Lázár 1998, 30; A honfoglaló magyarság 1996, 428.; Kovalovszki, Bashalom

kell, hogy a kürtőket valamilyen megoldással meghosszabbíthatták, így a füst a szabadba távozhatott.

A feltárt maradványokat megkíséreltük egy ház részeként helyreállítani. Takács Miklós, összefoglalásában áttekinti a feltárt házak alapján eddig készült lakóházrekonstrukciókat.⁶²

Igen fontos megállapításának tartjuk, hogy a korábban elfogadott szemlélettel szemben, amely szerint a gödörház gödrének a széle a lakóház szélével megegyezik, feltételezi, hogy a gödörház régészek által feltárt gödre egy belső gödör a nagyobb méretű házban.⁶³ 1997-ben Szarvasgedén sor került az előzetes elemzések nyomán egy lakóház helyreállítására, amelyet Sabján Tibor munkájából ismerhetünk.⁶⁴ Saját helyreállításunkat erre támaszkodva készítettük. Esetünkben a kemence földtömbbe vájt, a mögéje eső padkán találjuk a kürtőnyílást. A kürtőt feltételezésünk szerint valamilyen megoldással (tapasztott vesszőfonat) meghosszabbították és az a tetőn kinyúlva a füstöt a szabadba vezette. A helyreállítás alapján a kürtő a ház északi oldalán található, a bejáratot a déli oldalon feltételezzük. Erre utaló nyomunk nincs, feltehetőleg a sírok, vagy a már feltételezett agyagkitermelés megsemmisítette.

Fontos a feltárt településobjektumok, a kürtős kemence koráról is szólnunk. A településnek ez a része, mint arról már szó volt, a templom építését megelőzően létezett. A templom építésének korában megszűnt, lakói valószínűleg a domb másik részén készítettek maguknak lakást. A templom első korszakának létezését legkésőbb a 12. század végére helyeztük. A háznak tehát ennél korábban kellett ott állnia. Az 5. ház kemencéjének sütőfelületében talált kerámia korhatározása pontosíthatja keltezésünket. A részben összeállított fazék, valamint a fazéktöredékek korát a 10-11. századra tehetjük.⁶⁵ Településrészletünk korát tehát mindenestre az Árpád-kor első felére tehetjük.

A fent ismertetett jelenségek, a bemutatott helyreállítás jelenleg mélyreható következtetések levonására természetesen nem elegendő, de mindenesetre arra intenek, hogy a füstelvezetés, a házbelső tanulmányozásában még alaposabban kell a korai időszakok történetét tanulmányoznunk. Az eddig elfogadott kemence- és háztípusok mellett esetleg másfélék is léteztek, amelyek különböző okok miatt feledésbe merültek, vagy egyelőre elkerüli a kutatás figyelmét.

Irodalom- és rövidítésjegyzék

- A honfoglaló magyarság 1996 A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk. Fodor István. Bp. 1996. 477 old., 2 színes térkép
- Acta Arch. Hung. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
- Arch. Ért Archaeológiai Értesítő
- Barabás-Gilyén 1987 Barabás Jenő-Gilyén Nándor: Magyar népi építészet. Bp. 1987
- Csalogovits 1935 Csalogovits József: Népi építkezés emlékei a tolnamegyei Sárközben. Néprajzi Értesítő 27 (1935) 1-10
- Csalogovits 1937 Csalogovits József: Tolna vármegye múzeumának második ásatása a török hódoltság alatt elpusztult Ete község helyén. Néprajzi Értesítő 29 (1937) 321-332
- Entz 1958 Entz Géza: Nyugati karzatok románkori építészetünkben. Művészettörténeti Értesítő VIII (1958) 130-141
- Entz 1959 Entz Géza: Westemporen in der ungarischen Romanik. Acta Historiae Artium VI (1959) 1-19
- Entz 1980 Entz Géza: Még egyszer a nyugati karzatokról. Építés-Építészettudomány XII (1980) 133-141
- FA Folia Archaeologica
- Fodor 1983 Fodor István: Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez. In: Népi kultúra - népi társadalom XIII (1983) 81-118
- Fodor 1985 Fodor István: Árpád-kori külső kemencéink keleti párhuzamairól. In: Középkori régészetünk 1985, 51-70
- Gaál-Kőhegyi 1971-1972 Gaál Attila - Kőhegyi Mihály: Tolna megye Pesthy Frigyes helynévtárában. Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II-III (1971-1972) 271-332
- Gere 1998 Gere László: Gótikus csillár és asztali gyertyatartók töredékei az ozorai várkastélyból. Műemlékvédelmi Szemle 1998/1. 95-116
- Gyürky 1981 Gyürky, Katalin, H.: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. Bp. 1981. 254 old. (Fontes Archaeologici Hungariae)

- Gyürky 1996 H. Gyürky Katalin: A Buda melletti Kánai apátság feltárása. Bp. 1996. 155 old.
- Holl 1987-1988 Holl Imre: A budai várpalota egy középkori rétegsorának elemzése. Arch. Ért. 114-115 (1987-1988) 183-198
- Holub 1958 Holub József: Ete város története. Adalékok a Tolna megyei Sárköz település és gazdaságtörténetéhez. Történeti Statisztikai Közlemények II (1958) 3-4. sz. 1-19
- HOMÉ Herman Ottó Múzeum Évkönyve
- Kovalovszki 1965 Kovalovszki Júlia: Orosháza és környéke a magyar középkorban. In: Orosháza története I. Orosháza 1965, 175-203. old., I-XIII. t.
- Kovalovszki 1978 Kovalovszki Júlia: Régészeti Füzetek Ser. I. No. 31. 1978, 80
- Lázár 1998 Lázár Sarolta: Kora Árpád-kori település Esztergom-Szentgyörgymezőn. Bp. 1998. 88 old. (Opuscula Hungarica I.)
- Ljapuskin 1958 Лядушкин И. И.: Городище в новотроицком. In: Материалы и исследования по археологии СССР 74. Москва – Ленинград 1958
- Lovag 1979 Lovag Zsuzsa: A középkori bronzművesség. Bp. 1979. 54 old., 46. kép
- Lovag 1987 Lovag Zsuzsa: Fémművesség. In.: Magyarországi művészet 1300-1470 körül. Szerk.: Marosi Ernő. Bp. 1987. I-II
- Lovag 1994 Lovag Zsuzsa: A középkori bronzművesség emlékei a Dunántúlon. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Bp. 1994
- Magyar 1974 Magyar Kálmán: Az ötvöskónyi Báthori várkastély. Somogyi Múzeumok Füzetek 18 (1974)
- Magyarországi Művészet 1987 Magyarországi művészet 1300-1470 körül. Szerk. Marosi Ernő. Bp. 1987. I-II. köt. 936 + 719 old.
- Melis 1985 Melis Katalin: A Mátyás-kori budai királyi könyvkötőműhely leletei. Művészettörténeti Értesítő 34 (1985) 48-59
- Michnai 1981 Michnai Attila: Középkori népi építészetünk régészeti emlékei. FA XXXII (1981) 225-238

Miklós 1991	Miklós Zsuzsa: Leletmentés a középkori Vác területén (Széchenyi u. 3-7.). Váci Könyvek 5 (1991) 7-108
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
Mon. Vat.	Monumenta Vaticana historiam regni hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár I. 1-6; II. 1-3. köt. Bp. 1884-1909
MTA RI	Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete
Pannonia Regia 1994	Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Szerk. Mikó Árpád. Bp. 1994
Parádi 1970	Parádi Nándor: Az etei XVI. századi kincslelet. A Szekszárdi Balogh Ádám Múzeum Évkönyve I (1970) 223-235
Poszler 1994	Poszler Györgyi: Oltárszárnyak Szent Dorottya és Szent Péter, Szent Margit és Szent Pál képével. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Bp. 1994. 495
Rég. Füzb.	Régészeti Füzetek
Rég. kut.	Az... év régészeti kutatásai. Rég. Füzb. Ser. I.
Sabján 1999	Sabján Tibor: A veremház rekonstrukciója. In: Bencze Zoltán-Gyulai Ferenc-Sabján Tibor-Takács Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensia X (1999) 131-176
Szakály 1969	Szakály Ferenc, ifj.: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526-1566). In: Tanulmányok Tolna megye történetéből II (1969) 5-85
Takács 1999	Takács Miklós: Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori telepkutatásban (tudománytörténeti áttekintés). In: Bencze Zoltán-Gyulai Ferenc-Sabján Tibor-Takács Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensia X (1999) 93-130
Tari 1995	Tari Edit: Árpád-kori falusi templomok Cegléd környékén. Cegléd 1995. 203 old
Tóth 1998	Tóth István György: Athanasio Georgiceo álrühás császári megbízott útleírása a magyaror-

- szági török hódoltságról, 1626-ból. Századok 132 (1998) 837-885
- Török 1987 Török Gyöngyi: Táblaképfestészet. In: Magyarország művészete 1300-1400. körül. Bp. 1987. I-II
- Valter 1985a Valter Ilona: Középkori egyházi épületeink kutatása. In: Középkori régészetünk. 1985. 317-344
- Valter 1985b Valter, Ilona: Romanische Sakralbauten Westpannoniens. Eisenstadt 1985
- Vándor 1994 Vándor László: Körmeneti kereszt töredékei. In: Pannonia Regia 1994
- Várnai 1955 Várnai Dezső: Budavári középkori boltozatok bordáinak formai fejlődése. Budapest Régiségei XVI (1955) 363-371
- Zentai 1991 Zentai Tünde: A parasztház története a Dél-Dunántúlon. Pécs 1991

Kerekasztal beszélgetés

Kérdés: A régész kolléganőkhöz szólnak kérdéseim, hogy Etén a feltárások milyen falazatot, falanyagot mutattak. Mik kerültek elő? Végül is azt az ágasfát láttam a végén, de, falazati anyag előkerült-e, illetve hogy nézhettek ki a lakóházak?

Válasz: Pillanatnyilag inkább földbe mélyített házaink vannak, az az úgynevezett hetes ház, a fazekas raktár és a tavaly télen feltárt tizes ház, a fazekas műhely szintén földbe mélyített, gerendás, cölöp szerkezetű és kb. 1 méter mélységbe mélyítették, az eredeti középkor szintbe.

Kérdés: Az kiderült számomra is, hogy ezek mélyítettek voltak, de hogy a falazati anyag milyen volt, az nem.

Válasz: Tehát kiásták a háznak a gödrét, felállították a cölöpöket, a cölöpök helyét visszadöngölték, utána feltehetően a cölöpök és a földfal közé valamilyen deszkabélést tettek. Többet nem tudunk.

Nem Etéhez tartozik, de Ócsényben volt egy feltárásunk néhány évig. Ott viszont minden háztípus előfordult, pl. tömésfal, paticsfal, téglafal, cölöpszerkezetű, tehát minden fajta. Ez Ócsény-Oltovány földvár a 14-16. század.

Kérdés: Volt az a vaskés, amiről azt tetszett mondani, hogy ebből következtetnek a fejlett kereskedelemre. Miért gondolja ezt?

Válasz: Azért, mert ezekbe a késekbe, ha szerencsésen megmaradtak, olyan állapotban, akkor mesterműhely-jegyeket ütöttek annak idején. Ez a típus általában a 15. század végére, 16. század elejére keltezhető. A műhelyjegyek alapján lehet következtetni, hogy hol készítették eredetileg.

Kérdés: Hol készítették?

Válasz: Steier kések. Vagy a Dunán, vagy valahol a Duna mellett fordulnak elő sűrűbben és ez nagyon jó, mert Ete nem itt magában volt, nem ők kovácsolgattak maguknak, hanem kereskedtek.

Szeretném még hozzáfűzni, hogy igazából nem nagyon volt időnk, hogy a letanyagról részletesebben beszéljünk, de a filmanyag mellett, ahogy a kolléganőm mondta: amiben mesterjegyek vannak, egy csomó olyan tárgyat találtunk az ásatások során, ami ide, erre a területre importként érkezett. Hogy mást ne említsünk, a Bécs környékén készült grafitos edények, amik óriási tömegben érkeztek, valószínűleg éppen a Dunán, mint olyan útvonalon, ahol viszonylag könnyen, ha jóval ideszállítható volt még a törekeny cserépáru is. Ugyanigy például rajnai üvegáru is érkezhetett erre a területre, amit találtunk még.

Velencei üvegáru is került ide, ha már Sárköznél tartunk, az ócsényi földvárba is, azután Budáról az úgynevezett tojánhéj pohár, az is nagyon gyakori.

Arra szintén nem került sor, hogy beszéljünk például a kolléganő által mutatott kályhaművességről és arról, hogy a fazekasházban is állt egy kályha. Most

készül majd egy tanulmány, amelyben összefoglaljuk azt, hogy milyen kályhacsempék voltak, milyen volt az a fazekasműhely, ami itt létezett. Tehát itt eleve készítették kályhacsempéket helyben. Tehát nem csak ezeket az edényeket, amiket láthattak egyrészt a kiállításban, másrészt a diákon. Ezekről annyit el tudunk mondani, hogy olyan motívumkincset alkalmaznak, ami nem csak kizárólag Etére jellemző, hanem tulajdonképpen Ausztriában is megjelenik. És azt lehet mondani, hogy a 16. században olyan módon éltek, úgymond követték a divatot, hogy használtak ugyanolyan tárgyakat, ugyanolyan mintakincessel, mint amiket tőlünk nyugatra. De ez még egy hosszabb kutatást igényel.

Még a kereskedelemhez annyit, hogy pontosabban lehetne ezeket a dolgokat értelmezni és követni anyagvizsgálattal. A Műszaki Egyetemen lehetőség van a tanreaktorban, hogy mintát vegyenek azokból a tárgyakból, amiket szeretnénk összehasonlítani és nagyon pontosan ki tudják mutatni a benne előforduló elemeket, nyomelemeket. Így sikerült például az Etén előkerült kis gyerekjáték kutyát összevetni egy vácival. Tökéletes az egyezés. Ugyanezt meg kellene tenni kerámiával is. Ez mind pénz függvénye természetesen, de nagyon jó dolgokat lehetne belőle kihozni.

Kérdés: Gondolom, az itt élő német népesség hozta magával ezeket a gondolatokat. Vagy hogy kerültek ide is ezek a németes díszítések?

Válasz: Hát németes díszítéseket azért nem mondanék. A németek ott léptek be, amikor az eklektika korában a német építőmesterek hozták ide azokat a vaskorlatdíszeket, amiket itt láthatunk. Az figyelemre méltó, hogy a sárköziek igazán megválogatták, hogy mit engednek felrakni a házukra és mit nem. Tehát ezek a díszek nem ugyanolyanok, mint akár Várdombon vagy Bátaszéken. Mindezek mellett a faoszlopokat mondanám, a faoszlopos tornácokat, hogy az eklektika korát követő - például klinkeres építési módnál - a németeknél legtöbbször megjelennek a fatornácok, faoszlopos tornácok. Itt a Sárközben soha nem jelennek meg, a hatalmas, épített, falazott oszlopaikat soha nem váltják fel ezekkel, egy-egy kivételtől természetesen eltekintve. Tehát német hatás, de egy megválogatott, igen megszürt német hatás és főleg arra vonatkozik, hogy német építőmesterek hozták ide ezeket a motívumokat. Hát ide jöttek, mert itt meg tudták fizetni, mert amíg nem tudták megfizetni az építőmestereket, azok nem mentek sehova. Ez gazdasági fellendülésnél indult el.

Kérdés: Én Nyéket tanulmányoztam. Az eredeti Nyék az Lajvérhegyen lehe-tett római hadiút mellett és a mostani Alsónyék váltóközsége volt Nyéknek. Most szeretném tudni, hogy a mostani Decs az azonos-e Kisdeccsel, tehát a váltóköz-séggel, ahova az eteiek is menekültek, amikor a városokat, a maradványaikat föl-égették és Kisdecsnek egyetlenegy utcájában elfértek, annyian maradtak a kb. 2500-ból. Számításaim szerint lakhattak vagy 2500-an is az eredeti helyükön. Ez lenne a kérdésem.

Válasz: Most először Nyékről, a Gubaci hegyre tetszik-e gondolni, mert a Gubaci hegy bronzkori földvár, független a középkori településtől, több ezer évvel korábbi. A középkori Nyékről, azt nem tudom, hogy hol lehetett. Decsen a református templom az, ami középkori eredetű, tehát feltehetően a középkori Decs az valahol ott lehetett, azon a parton, ahol a templom is elhelyezkedik. Tehát feltehetően az eteiek, akik megmaradtak, azok oda települhettek.

- Öreg utca?

- Igen.

- Akkor stimmel, mert Alsónyéknek is van egy utcája, én alsónyéki voltam valamikor és az én gyerekkoromban - 54 éve eljöttem Alsónyékről - azt az utcát Öreg utcának hívták. Most hallom, hogy itt is ugyanaz. Akkor ez a váltóközség utcájának az elnevezése volt. Most ezt az utcát Templom utcának nevezik.

Kérdés: Én Dobosynétól szeretném megkérdezni, hogy van-e mód arra, hogy megóvjunk egy régi házat, ami nincs ugyan itt a központban, a Vízszálon van, de véleményem szerint a falu legrégibb háza, nyitott kémény van még benne, kemence és teljesen olyan, mint az a rekonstruált szoba, mint ami a Tájházban van. Hogyan lehetne azt valahogyan megóvni, hogy ne vesszen el, mert egyszer valaki megveszi, nekimegy egy dózerrel és vége, nincs többé.

Válasz: Szavaiból úgy veszem ki; hogy nem az Ön tulajdonában van ez az épület; hanem csak ismeri ezt a házat. Hát ezeknek az épületeknek a védelme, az úgynevezett országos műemléki védelme biztosítékot ad, meg nem is, a megmaradásra. Azért mondom ezt így, mert mindenképp egy rangot jelent, tehát amelyik műemléki védelem alá kerül, az az épület egy rangos épület és arra többen odafigyelnek. Viszont hivatalban figyelünk oda, törvényekkel figyelünk oda és ezek nem mindig hatékonyak. Minden esetben a tulajdonosnak a kötelessége a fenntartása és az elsődleges megóvása és most a legutóbbi éveket én úgy látom, hogy ehhez erkölcsi támogatáson kívül anyagiakat alig tudunk biztosítani.

- Ez a ház nem gazdag emberé, ez szegény emberé.

- Igen, azért is emeltem ki rögtön az anyagiakat, mert nagyon sok esetben a műemléki védelemtől anyagi juttatásokat is várnak. De sajnos, ez a mostani helyzetben nem ígérhető biztos.

- Egy Tatai Örzse nevű öregasszony lakott ott, akivel én annakidején még jóban voltam, de hogy most kié lett a ház, azt nem tudom, de nagyon jó lenne megnézni.

- Én mindenképp nagyon szívesen megnézem.

- Szívesen elviszem.

- Jó, köszönöm szépen.

Kérdés: Még nekem lenne egy kérdésem, s azt hiszem Önhöz. Sárközben a régi házépítés az a sövénnnyel fonott ház és azt betapasztották sárral, középen a mesztergerenda tartotta, a tetejét pedig nád fedte. Én, mikor Nyékkal foglalkoztam,

1946-ban, akkor a Rákóczi utcában volt egy ilyen ház, de lebontották. Nem tudom, miért engedték, hogy lebontsák. Sárköz leghíresebb betyárjának a háza volt, a Hraján Gyuri bácsinak. Sokat játszottam az udvarában és nagyon sajnálom, mert az az ősi sárközi házépítésnek a mintája volt. Valahol egy anyagban olvastam, hogy Ócsényben is volt még egy ilyen, de azt is valamikor a 20-as években lebontották. Kérdésem a következő: Sárközben van-e még ősi sárközi ház? Ez a sárral tapasztott sövényház

Válasz: Előadásomban említettem, hogy a 60-as években a néprajzosok kutatásai is már csak hallomásból ismerték ezt a típust. Persze máshol fennmaradt, úgyhogy azért pontosan tudjuk, hogy épül, hogy néz ki, gerendák között a karók, sövényfonás, tapasztás, stb. és különösen ezeken az árvizes településeken ez nagyon elterjedt típus volt praktikussága folytán, mert az árteret elöntötte a víz, az épület még mindig megmaradt, csak a sártapasztást kellett pótolni. Én nem tudok róla, hogy bárhol megmaradt volna ilyen példa, mert a 60-as években a néprajzi kutatások már nem találtak. Nagy kár érte, de nem tudok róla.

Kérdés: Szeretném kérdezni az építésznőtől, hogy itt most elhangzott, vagy elmondta, hogy a sárköziek elég gazdagok voltak és megtehették, hogy bármit megfizessenek akár építészetben, akár mint hallottuk, népviseletben. Mégsem lettek csicsások a házak, mégsem lettek giccsek, hanem valahogy ízlésesek. Van egy olyan szólásunk, hogy jómódjában azt sem tudja, hogy mit csinál. Érdekes, hogy a decsiek tudták. Mi okozhatta ezt, hogy nem vetették el a sulykot?

Válasz: *Hát ez egy nagyon jó kérdés, hogy nem vetették el a sulykot, bár az a dián bemutatott rózsaszín ház, az szerintem már egy elvetés. De erre magyarázat valami nagyon ősi dolog lehet, mert ahogy az elmúlt évszázadokban nem kellett ahhoz kőműves és nem kellett ahhoz építész, hogy arányos házak szülessenek, addig ezek az építőmesterek is valahogy egy ősi arányérzékkel rendelkezettek. Én nagyon sokat nézegettem egyik-másik házat, ahol se szimmetria nincs, se a koroknak az összefüggése, kváderezés ott a homlokzat közepén, ami soha sehol nincs, mert az mindig az oldalán van. Szóval egyszerűen nincs erre olyan magyarázat, ami az építészeti, építészettörténeti stílusokkal magyarázható lenne, ez csak valami ősi arányérzék lehet, amire én gondolok, hogy emiatt még mindig nagyon nemesek és nagyon szépek ezek a házak.*

Kérdés: Az építészettel kapcsolatosan, hogy meg tudták fizetni és honnan szerezték az építészeket?

Válasz: Hát elsősorban azt tudjuk, hogy Bátaszéken a fele lakosság kőműves volt, úgyhogy a nagy világválság idején Braziliától meg Argentínától kezdve Törökorszáig bejártak az egész világot, hogy kenyérhez jussanak, mint kőművesek. És jó kőművesek voltak. A Pécsi Egyházmegye kapcsán hozatta Kligl Ignác annakidején a lakosait, ahogy elhangzott már két nappal ezelőtt a várdombiakkal kapcsolatosan. Mórágyra fazekasokat, Mecseknádasdra a köveseket és Bába-

székre kőműveseket, mert Pécssett rengeteg templomot építettek abban az időben és kellett a jó szakember. S ez a jó szakember nemcsak Pécssett dolgozott, hanem dolgozott a gazdag sárközi falvakban is. *Hogy arányérzékük megmaradt és szép-érzékük, hát ez velük születhetett félig a himzés-kultúrájukban is, hiszen mennyi tarkaság létezik és itt, igaz hogy mostanában kiállításokon megjelenik pirossal is sárközi himzés, de soha nem volt. Mert igaz, hogy a helyi festéssel tudták megoldani, de a bodza az ő lenfonalukat és kenderfonalukat úgy színezte, hogy az mélyebb színű lett és soha nem volt tarka. Tarka viseletet mindig - a viseletben is mint minden ilyen fajta kultúrában - csak a kirívó esetek, a hozzá nem értők vittek bele, az ősiek soha. Ha régi ruhát nézünk, régi szőtest, régi himzést vagy régi ornamentikát a házakon, az mind visszafogott és szép. Egyébként itt a Kossuth utcában 1905-ből származik a rajz, a Malonyai könyvben található a pelikános oromzat, akkor épült az új ház, akkor építették, ugyancsak írja is Malonyai, hogy bátaszéki kőműves építette azt a házat is, tehát innen való.*

Kérdés: Nekem lenne egy olyan kérdésem, itt a temetővel kapcsolatosan, hogy nemcsak a Sárközben, hanem másutt is előfordul, hogy ennyi kovácsoltvas kerítést kap a sír, mert nyilván nem kripta volt legelőször és nem beton; de körülkerítve mindegyik. Én gondolkodtam ezen, hiszen itt születtem, szemben a temetővel, gondolkodtam ezen gyerekkoromtól kezdve, hogy miért kerítették körül? És akkor később csak az a gondolat támadt, ha a külső gulya - mert úgy hívták külső gulyaállás, ott Ete környékén, rendszeresen ott deeltették a gulyát, meg ott legeltették és este onnan jöttek haza, nyilván az állatok el-eltévedtek és betévedtek a temetőbe, ami itt kukoricás között volt még. Mert amikor én születtem, 1936-ban, akkor ez volt a legutolsó ház, ahol most a „Szabi“ butik van. Egy kicsi kis ház volt itt, és ez volt a legutolsó, ez már kukoricásban állt. És minden Új sor volt 1942-43 tájáig, ami a Bem Apó utcától kezdődött erre kifelé. Ez mind új sor, nem is volt más neve, tehát akkoriban épült csak. Itt végig szántóföld volt, a templom is szántóföldön állt tulajdonképpen és állítólag az a praktikus oka lehetett, hogy a marhahajrás ne sértse a sírokat. Hogy aztán gazdagabbak voltak és a házipítés során a maradékból esetleg itt falat is emeltek, meg a szépérzékük kovácsoltvasat is adott, lehet, hogy ez lehet az oka? Én nem tudom.

Válasz: Hát én inkább azért erre az utóbbira gondolok, mert Szekszárdon is lehet ilyeneket látni, elvéve, nem így egy tömegben; mint ahogy itt. Őcsényben is lehet, és nem hiszem, hogy mindenfelé a gulya járt volna, tehát inkább a második magyarázatot tudnám elképzelni. Kevésbé a praktikusat.

Válasz: Ezzel értek egyet, amit mondott a kolléganő, ez az anyagi gazdagság kifejezése. Alsónyéken is a gazdag emberek a sírjukat, a kriptájukat gyönyörű vasráccsal vették körül. De ennek van még egy motívuma, ezek a hatalmas márvány obeliszk síremlékek. Ez a kettő: a körülkerítés vasráccsal ellátás és a hatalmas márvány síremlékek, ezek az anyagi gazdagság kifejezői. És az utódoknak

mutatva, hogy ezek kis községek voltak, hogy lássák, hogy valamikor voltunk és ilyen gazdagok voltunk.

És az obeliszkekről jut eszembe, hogy végül is az előadásomból kihagytam, mert nem sikerült jól a fotó róla, de itt a decsi temető felé, ha elsétál bárki, akkor ezeken az obeliszkeken népviseletben látható hölgyek és urak ezek máshol nincsenek. Csodálatos.

Kérdés: Hát, ha már a temetőről van szó, itt van köztünk a híres Nagyenyedi Kollégiumnak egy tanárnője, Király Edit, aki meglátogatta elsőik között a decsi temetőt és talált egy gyönyörű szép feliratot, gyönyörű szép szöveggel. Lediktálta nekem, de sajnos nincs itt nálam, hogy az egyik decsi honvéd hogy halt meg a Don-kanyarnál. Nos erről eszembe jut, erről a temetői dologról Torockó, Erdély egyik ékszerfaluja - hál Istennek nemrégiben a világörökség része lett. 1944 őszén, amikor a honvédek megtámadták a dél-erdélyi részeket, a román katonaságot messze visszaűzve, elfoglalták újra Torockót is. A torockói asszonyok fánkkal, virággal, örömmel, tánccal fogadták őket, másnap mentek a honvédek tovább Nagyenyed felé és ott a Kőközben sajnos a rettenetes orosz túlerővel találkozva, jöttek vissza, sebesülteket kötözték ugyanazok az asszonyok és leányok, akik fogadták a honvédeket. De mondjam meg, hogy a torockói temető egy páratlan föld alatti Néprajzi Múzeum. A torockói vasbányászok úgy temetkeztek, hogy a temetőben egy 4-5 méter mély kútszerű lyukat ástak, a kútból be a kő alá, illetve az agyagba egy kriptafülkét vájtak, s ebbe a kriptafülkébe eresztik le a koporsókat, ahol bátran merem mondani, hogy évszázados koporsók is vannak teljes épségben és teljes népviseleti díszben. Remélem, hogy mivel Torockó a világörökség része lett, a torockói temető is valaha a néprajzosainknak alkalmat ad arra, hogy a korabeli viseletet, a mellékleteket és más egyebeket is meg tudjanak vizsgálni.

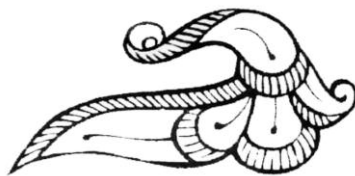
Válasz: Nem irányult hozzám kérdés, de ha már Torockónál tartunk, azért megemlíteném, mert az egy gondolatindító, hogy a torockói házsor valóban világörökség része lett és egy kicsit párhuzamot vonnék a sárközi településeknek a házsoraival, ahol szintén nagygazda házak sorakoznak egy kupacban. Úgyhogy bárkinek azonos a törekvése velem, hogy ezeket a házakat megőrizzük, megvédjük, annak a segítségét szívesen venném, mert valóban úgy érzem, hogy a 24-ik órába értünk.

Kérdés: Ha már említette a torockói házakat, akkor említse meg, hogy a torockói házak külsőben is ugyanúgy, mint viseletben - pl. a rókaprémet nem viselhetett akárki -, a torockói házak külseje is elárulja a tulajdonosai foglalkozását. Az a házsor, amit a főtéren említett, azokon lehet látni, hogy az a gazdag vasváltók háza, ugyanis Torockón voltak bányatulajdonosok. Úgy képzeljék el, a kiváló minőségű torockói acélos vasat ahol bányásszák, mint a húsvéti kalácsban a mazsolák, a hegyben voltak ilyen hatalmas, kisebb-nagyobb vasérc tojások. Noshát amelyik gazda a saját erdőrészen vagy területén talált egy ilyen vasmag

csücsköt, ott nyitottak bányát. Készítettem egy térképet a torockói vasbányákról, s 142 régi bányanyilást ismerünk. Nos a bányatulajdonosok voltak az egyik, mondjuk kasztrendszerben, a bányászok viszonylag szegényebb emberek, jobbágyok voltak. A jobbágyoknak a házuk mellmagasságig kövel volt felépítve, azon felül fából boronafalal, jobbágykereszttel voltak ellátva a torockói pusztulás emlékére, vérvörösre festett fakeresztekkel osztott ablakai voltak. A gazdagabb bányatulajdonosoknak kőházaik voltak és nagy gazdaságuk. Egy másik, mondjuk tehetős rétege volt a torockói embereknek a vasváltók. Nos, ez a ház sor a vasváltóké volt. Az oromfalon a padlás felőli részen egy ajtó nyílt az utcára. Ugyanakkor a homlokfalon alul félkörös záródású pincenyílás volt. Nos, ezeket az előregyártott sínvasakat fejszéket, kapákat, ásókat és más egyebeket, amit a vasverők a vaskenyerekből készítettek, ugyanis a kohókban olvasztották a vasat, a kohók aljára folyt a kiolvasztott vas, s ott kenyéralakban megkeményedett, miután kihűlt, ezeket a vasverők darabokba, sínvasakba felvágták, és a vízkerék, a víz hajtotta malomkerék által hajtott vasverők ezekből a sínvasakból mindenfelét kikapálták a kovácsaik révén. Ezek a vasverők a padlásajtón kinyomtak egy gerendát és egy csigaszerkezettel a vaskötegeket a pincéből felhúzták a szekerekre. A vasváltóknak a szekerei ezeket a vasakat elvitték, Kievtől Morvaországig és a Balkán világából Dobrudzáig. A több hónapos útjaik során magukat végig ellátták több hónapig tartósított élelmiszerekkel, füstölt szalonnával, sonkával, olyan kenyérrel, ami nem romlott meg és így tovább. A házaknál meg lehetett pontosan, még ma is vannak minden típusból, a jobbágyházakat, a szegényebb házakat, a tehetősebb gazdák házat, a vasváltók házat és a bányatulajdonosok házat, nem beszélve a gyönyörű szép parókiáról, ahol a vasmunkák minden torockói ház vasmunkákkal van díszítve. A legutolsó ajtósarok még a disznóólón is, nem beszélve a nagykapukról, az ajtókról, a kilincsek sárkányosak, megmunkált rézlemez rátétekkel díszítve. Valami csodálatos ebben a középkortól vízvezetékekkel ellátott faluban földalatti csöveken felfogták a vizet és a falu több helyében évszázadok óta működik a torockói bányászoknak a vízvezetéke, ahol a vajorokba, ahol mostak az asszonyok, állatokat itattak, egyik vályúból a másikba folyt a víz és egy csomó ilyen más. De ez az erdélyi foglalatosság, hiszen a székelykői vár aljában látjuk a teraszos földművelést, ahol alig-alig terem meg egy kis zab a lovaknak vagy más egyéb, fent volt valamikor a Székelykő tetején a vár, ahonnan a tatárok pusztítása során az Aranyosszékről odahúzódott aranyosszéki székelyek rátörték a vár alatt elhúzódó tatárookra és több mint ezer foglyot kiszabadítottak. Akkor adta a királyunk örökös használatra, amíg Aranyosszéken állomásoznak a székelyek, a torockói várat az Aranyosszéki székelyeknek, a torockai család pedig akkor kezdte építeni a torockószentgyörgyi várat, előbb a nagy don-zsont, aztán a felső udvart aztán Csupor vajda, majd Mátyás idejében az alsó udvart, és kiépítették a szép lovagvárat. Hát röviden ennyi.

Kérdés: A kolleganőhöz szeretném intézni. Megérne egy szentmisét a Sárköz temetőinek a sírfelirata is. Én 1946-ban négy sárközi község: Őcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék temetőiben gyűjtöttem ezeket a sírfeliratokat. A sárközi magyarok ott siratják el az „egykét” ezeken a sírfeliratokon. Sehol nem találtam az országban ilyet, hogy versbeszédekben búcsúztassák el az egyikét, a halottjukat. Ez tragédia, kérem. Nem azon gondolkodtak, hogy hogy kellene az „egykét” megszűntetni, hanem a búcsúztatására használták minden tudásukat. Van a könyvemben is jó pár példa, rengeteg volt, de nagyobb részük már elveszett. Egyedül Bátára nem jutottam el, pedig az is érdekes lett volna, mert ott a temetőben hátul vannak török kopjafák, turbános kopjafák, s az mindig izgatott, hogy vajon a törökök nyugszanak alatta? Hol eshettek el? S hogy kerültek azok a török kopjafák oda, azt is érdemes lenne megnézni, hogy abba a vegyes temetőbe ott a hegy tetején, hogy kerültek oda török kopjafák. Azok a sárközi magyarok kopjafái, vagy valóban török kopjafák voltak?

Válasz: Hát sajnós én nem találtam meg azokat a török kopjafákat. Bátán két temető van, a vegyes temető és a református temető, ami még följebb van és annyira lepusztult, annyira megközelíthetetlen, hogy el nem tudom képzelni, hogy idősebb ember hogy tud oda fölmenni. Annyira elhanyagolt, benőtte a növényzet, és lehetséges, hogy ott hátul lettek volna török kopjafák, én nem kerestem, mert nem is tudtam róla, de borzalmasan pusztul. Sajnos.

¹ Martin 1970-1972, az erdélyi dialektus kidolgozottabb, bővített változatával: In Dömötör (szerk.) 1990. 390-451., 1995

Pálfy Gyula (Budapest)

A sárközi táncokról

Előrebocsátom, hogy amit mondandó vagyok a következő néhány percben, azt legnagyobbbrészt Martin György szellemi öröksége, munkássága és többnyire írott formában is dokumentálható források nyomán és szellemében - természetesen a tölem telhető módon - igyekszem előadni.

Ahhoz, hogy világos legyen mindenki számára a sárközi táncok szerepe és jelentősége, érdemes szót ejteni arról, hogy milyen nagyobb összefüggérendszerben helyezhetők el e vidék táncai.

Európát tánc szempontból - de nemcsak tánc, hanem látszólag összefüggéstelennek tűnő több és meglepően sok más megközelítés (de ezekre most nem térek ki) szempontjából is, történelmében és egyéb tulajdonságaiban is különböző - három nagy területre oszthatjuk, úgymint:

1. nyugat- és észak-európai;
2. kárpát-medencei;
3. délkelet-európai - azaz balkáni.

Az előbbi felosztás 2. csoportja - a Kárpát-medence - jelenti tehát azt a nagyobb térséget, amelyhez többek között Sárköz is tartozik. Hogy miért „többek között”, annak az a magyarázata, hogy - ugyancsak Martin György munkássága nyomán¹ - a Kárpát-medencei, a magyar nyelvterületet, a táncdialektusok tekintetében is három nagy, határozottan elkülöníthető egységre bonthatjuk. Ezek:

1. a nyugati, vagy dunai;
2. a középső vagy tiszai; és
3. a keleti, vagy erdélyi táncdialektus.

(Érdemes megemlíteni; hogy Kárpát-medence kulturális gazdagságához, sokszínűségéhez, nagy valószínűséggel köze van annak, hogy hasonlóan „keresztútja” a különböző műveltségeknek, mint például időjárási frontoknak, ugyanúgy ütközőzónája, a keleti és nyugati kereszténységnek. A török és a vörösbor-kultúra egyaránt eddig tudott északi irányban eljutni stb.)

E három nagy területi egység ismeretében már senki számára nem lehet kétséges, hogy *Sárköz* - a Kárpát-medencén belüli első nagy egységhez, tehát az ún. *nyugati, vagy dunai táncdialektus* területéhez tartozik, annak egyik belső, kisebb egysége.

Amikor Martin György először öntötte formába a magyar nyelvterületre kiterjedően a dialektusterületek fölosztását, a teljes Kelet- és Délkelet-Dunántúlt

¹ Martin 1964, 1999²

egyetlen kisebb egységnek vette a nyugati dialektusterületen belül, *Kelet-Dunántúl* megjelöléssel. Együttal azonban (*Sárköz, Duna mente, Bácska, Szlavónia*) pontosító - földrajzi értelemben pedig kiterjesztő - alcímmel.

Nagymértékben valószínűsíthető, hogy ha néhány évvel később írja meg ezt az alapvető munkáját - amely egyébként azóta több és különböző formájú kiadást is megért -, akkor ez a viszonylag nagy „kisebb” terület további, legalább három belső egységre oszlott volna. Ennek igazolására önmagában is elegendő annak említése, hogy Martin maga is a *Sárköz-Duna mente* egyszerűsítő formát igen gyakran használta az egész területre, mint annak magvát alapvetően kifejező, mintegy a *kisugárzó központot* sejtető, azt jelentő megjelölést.

Ez az alapl mű egyébként - 30 éves kora ellenére - máig sem nélkülözhető és úgy látszik, immár időhatár nélkül, a továbbiakban is kikerülhetetlen lesz mindenki számára, aki - ha csak érintőlegesen is kénytelen, vagy esetleg - komolyan szándékozik foglalkozni a magyar nyelvterület néptáncainak bármely ágával, vagy szeletével. Értendő ez akár földrajzi, akár - az egyes táncok tekintetében - tipológiai értelemben.

A táncdialektusok körülhatárolásának és meghatározásának a kérdése Martint - elsősorban a nyelvjárási, de más műfajbeli táji tagozódás és történeti rétegződés megismerése során szerzett tapasztalatai nyomán - már munkássága kezdetétől foglalkoztatta.

Az első olyan önálló, azaz társszerző nélküli munkájában - ez egyúttal a doktori disszertációja is volt -, amely széleskörű elméleti alapokon nyugszik², természetesen más humán tudományok és egyéb folklórműfajok rendszerezési és formatani tapasztalatait is fölhasználta. A rendszerezés példaanyagaként filmen rögzített és lejegyzett - tehát ellenőrizhető és visszakereshető -, nagymennyiségű táncanyagot fölhasznált. Ennek a példatárnak az összeállításakor, a rendszerezés elméleti szempontjainak gyakorlati illusztrálásául, *éppen ennek a* - földrajzi értelemben vett - *belső magnak* és a tágabb értelemben vett Sárköznek (kisugárzó, vagy pusztán a történelmi és földrajzi körülmények folytán reliktumterületnek) *a táncanyagát elemezte, motivizálta.*

(A nyelvhez hasonlítva, a tánc részleteiben kevésbé jártasak kedvéért: táncbéli hangokat, szótagokat, szavakat, szóösszetételeket, vagyis szerkezeti helyzetüktől függően a tánc legkisebb, de már értelmes, azaz visszatérő és visszaidézhető egységeinek rendszerezését oldotta meg, az előbb említett társtudományok eredményeit is felhasználó megalapozottsággal.)

Ez a munka - a motívumok meghatározásának és azok rendszerezésének elméleti alapvetésén túl - a sárközi-duna menti táncok motívumanyagának máig leg-

³ (Megjegyzendő, hogy azóta egyetlen más tájegységről sem született ebben a műfajban hasonló szándékú, méretű és teljességre törekvő motívumkatalógus)

⁴ Martin 1964. 217. (1999. 77. 2. H. I. bek.)

⁵ Vö. Martin 1979. 86. és ugyanott 12. jegyzetet

teljesebb gyűjteménye. Minden egyes nyomtatásban addig megjelent, valamint az összes filmen rögzített és lejegyzett tánc teljes motívumanyagát beleépítette ebbe nagyszabású munkába.³

Ebben a munkájában következetesen a *sárközi-dunamenti*, vagy a *kelet-dunántúli táncdialektus* megjelölést használta, pedig akkoriban még szűk szakmai körben is éppen hogy csak, vagy alig-alig merült föl a táncdialektusok - objektív kritériumok szerinti - meghatározásának, illetve földrajzi körülhatárolásának az igénye. Az addigi gyűjtések és tereptapasztalata alapján létrejött anyagismeretének hiányosságait sejtve - ma már úgy tűnik túl szerényen - előrevetítette a lehetőségét annak, hogy a további gyűjtőmunka „...segítheti csak elő a sárközi-dunamenti táncdialektus határának, illetve belső tagolódásának pontosabb tisztázását.”⁴

Hogy végezetül konkrétan az egyes táncokra térjek: ezen a területen a következő szakirodalmi típusnéven ismeretes táncok *fordulnak* - pontosabban részben már csak fordultak - elő: *karikázó*, *ugrós*, *verbunk* és *csárdás*. Ez összesen négy típusnak látszik, de ha az egyes típusok részeit külön tekintjük, minthogy a karikázó - *éppen itt*, a legszűkebb értelemben vett *Sárközben* - három, a csárdás pedig két részes, akkor a tempó és ritmikai sajátosságok alapján ez a szám, hétre növekszik. Ezt nem véletlenül hangsúlyoztam, hiszen a több helyütt egyaránt előforduló - egy, vagy kétrészes karikázók mellett - kizárólag itt, a Sárközben fordul elő háromrészes formában.

Az itt előforduló leglassúbb, 5/8-osként számontartott lassú rész az, amely sehol máshol nem fordul elő, mint a Sárközben. Ez egyúttal arra utal - a csak Erdélyben és többnyire hangszeres formában előforduló táncdallamok analógiája és - az azonos dallamok páros ütemű változatainak előfordulása nyomán, hogy nagy valószínűséggel köze van ennek a páratlanüteműségnek a reneszánszkori ún. proporciós gyakorlathoz (annak ellenére, hogy a karikázó esetében pusztán a nők énekhangja jelenti a zenei kíséretet). Ennek az 5/8-os lassú résznek a helyi névváltozatai: lépő, belépő, babázás vagy szédibabázás, öreges lépő, Bátán pedig léteznek alszegies lépő és katolikus lépő megjelölése is. (A 20. század elejéről - egész pontosan 1912-ből - származik egy „csillegő” elnevezés is, de ez a szóalak a későbbi, tudatosabb illetve célirányosabb gyűjtések során nem került elő.)

Sárközi sajátosság az is, hogy a lépő-nóták 11 szótagos változataihoz szinte megszámlálhatatlan szövegstrófa kapcsolódhatott. (Lásd az I. a-c) kottapéldát 4 illetve 3 versszakkal *Martin 1979.* 86-87. oldaláról)

A ritmikai-metrikai többarcúság zenei hagyományára utaló emlékezet⁵ illusztrálásul hallgassuk meg most egy olyan dallamnak négy változatát, amely a karikázó táncműfajához nem kapcsolódik ugyan okvetlenül, de metrikailag többalakú sárközi előfordulásuk ugyanebből a többszáz éves, proporciós gyakorlatra utaló kultúrtörténeti gyökérből való sarjadással magyarázható (szöveges változat: 2. kottapélda - ugrós: 3. kottapélda - lassú és friss csárdás: 4-5. kottapélda)

A karikázóra visszatérve, a középső részt általánosan *csárdás* névvel illetik. Ezt az is indokolja, hogy tempóbeli és motivikai, valamint dallamhasználatbéli kapcsolatai egyre inkább az új táncréteghez tartozó lassú csárdással rokonítják.

A leggyorsabb részt, amely már a friss csárdás tempójához közelít, *futó* vagy *ugró* névvel jelölik.

A következő régi réteghez tartozó tánc az irodalmi és helyi elnevezéssel is *ugrós* néven ismeretes típus. További helyi elnevezései pedig *cinége* (a gyakran kapcsolódó kíséredallam kezdősora nyomán), vagy *háromugrós*, de *verbung* - valamint további alkalomhoz kötött előfordulásai nyomán kapott pl. *fedőtánc*, *mars* stb. - névvel is előforduló tánc típus. Alapvető formai jellemzője a *formai sokalakúság*. Rövidebben bár kevésbé magyarosan: *polimorfia*. Ez nem jelent mást mint azt, hogy szólóban, párban, kis- vagy nagycsoportosan - akár körbe, vagy „csillag”-ba rendeződve - egyaránt járhatják. Ez a funkciótól független, pontosabban szinte minden szerepben előforduló formai sokalakúság minden valószínűség szerint a legékesebb bizonyítéka annak, hogy ez a leginkább „őstojás”-nak tekinthető tánc típusunk (és nemcsak Sárközben). Annál is inkább, mert akár régi réteghez tartozó kíséredallamait, akár a rokon népeknél - bár nem általánosan, de gyakran - előforduló mozdulatpárhuzamait vesszük figyelembe, nem zárják ki, hanem éppenséggel valószínűsítik ezt a lehetőséget. (A szórványos adatok nyomán megkockáztatott föltevés azonban még alaposabb - főleg több helyről származó adattal alátámasztott - bizonyítást igényel.)

Az újstílus körébe tartozó táncok (verbunk, lassú és friss csárdás) részletezőbb elemzését a - remélhetőleg létrejövő - következő alkalomra halasztom.

Érdemes talán megemlékezni még ez alkalommal a sárközi táncos népművészekről, akik táncosként kapták „A Népművészet Mestere” állami kitüntetést, de sajnos nem érthették meg, hogy tudományosan is felhasználható hangosfilm készülhessen róluk (többen is voltak a népművészet mesterei akik jól táncoltak, de énekesként vagy tárgyalóként kapták a kitüntetést):

- Gy. Bóli János. Őcsény, 1891. január 6. - Sárpilis, 1974. március 10.

(cím elnyerése: 1962.);

- Fülöp Ferenc. Dinnyés, 1885. január 13. - Decs, 1962. június 2.

(cím elnyerése: 1953);

- K. Kovács János. Alsónyék, 1885. - Sárpilis, 1967. (cím elnyerése: 1957).

1. a)

Lépő. = 340 (218) Alsónyél, Tolna m.

1. Egy csókkét csók, jó csók a csók te - tő - led, Nem tő - he - tők rólla, ha így sze - ret - lok,
Nem köll neköm senki mögunt ha - bá - ja, Csak te vagy a gyöngö szívem vi - rágja.

2. A szoknyámon fekete pántlika van,
Szeretőmnek de jó édesanyja van.
Akkor mögyök hozzá, mikor akarok,
Be is ereszt, ha jaz ablaknál vagyok.
3. Életömbe mindig szépöt szerettem,
Mindég a szép legényöket öleltem,
De már eztán nem ölelöm, mer' nēm kell,
Beéröm a magaméval, úgy is kell.
4. Kis kalapom fölakasztom a szögre,
Háromévig nem töszöm a fejemre,
Viselöm a Ferenc József csákóját,
Három évig nem öleljük mēg egymást.

1. b)

Babázás. = 218. (276, 184) Dees, Tolna m.

1. Százfo-rintos sejöm-kendőm zöld rojtja, Le-ha-ju-lok, lábam fo-jét bo-rit-já.
El-a-dom a százfo-rintos kendőmet, Kivál-tom a ka-to-na sze-ro-tő-met.

2. Jaj de fényös csillag ragyog az égén,
Ijen fényös nem ragyogott már régön,
Fényös csillag késérj engöm odáig:
Egészenn a szeretőm kapujáig.
3. Kisangyalom, ha tē tunnád, amit én:
Mijen igazszívű kislány vagyok én.
Ojan igaz vagyok hozzád, mint a nap,
Aki köröskörü' jár az ég alatt.

1. c)

Lépő. $\text{♩} = 300(180)$ Alsónyél, Tolna m.

L. Kiska - la - pom da - ru - tol - las, vi - rá - gos, Fálre - csa - pom, jaj de nagyon betyá - ros,
Most vöttem az elmúlt vá - sár e - le - jén, Reng a vi - rág kis ka - lapom te - te - jén.

2. Akinek nincs vágott fája, vágasson,
Akinek nincs szeretője, válasszon.
Neköm sincsen vágott fám, maj' vágatok,
Nincs szeretőm, majd estére választok.
3. Életömbe nem szerettem, csak égyet,
Akkor kezdtem tanulni a szerelmet.
Égy hűtlennel megcsalattam magamat,
Jobb is volna ja fekete föld alatt.
4. Nem vótam én soha szeretőtartó,
Szeretőm sincs, mégis rám hajlik a szó.
Hátha még égy szép szeretőt tartanék,
A faluba mindég azt beszélgetnék.

cca. $\text{♩} = 90$ (quasi giusto)

Ha lá - tom a fer - ge - teg e - le - jét,
Be - vá - gom a ka - la - pom te - te - jét,
Úgy né - zem én a vi - hart a - ló - la,
Még a jég is visz - sz - pat - tog ró - la.

Dees (Tolna m.), id. Lukács Pál (72).
Helyszíni lejegyző: Farkas Ilona. 1955, XI.

2.

cca. ♩ = 140

stb.

Báta (Tolna m.), Kis Balog Péter (58) tamburaprimás (háromtagú, cigány tamburabandája élén)
Gyűjtő: Martin György 1955. X. Lejegyző: Sárosi Bálint

3. Ugrós („Verbung“)

♩ = 168

stb.

Báta (Tolna m.), Kis Balog Péter (58) tamburaprimás (háromtagú, cigány tamburabandája élén)
Gyűjtő: Martin György 1955. X. Lejegyző: Sárosi Bálint

4. „Lassú csárdás“

Báta (Tolna m.), Kis Balog Péter (58) tamburaprimás (háromtagú, cigány tamburabandája élén)
Gyűjtő: Martin György 1955. X. Lejegyző: Sárosi Bálint

5. „Friss csárdás“

Hivatkozott és a dialektusterületre vonatkozó, további tájékozódáshoz ajánlott irodalom

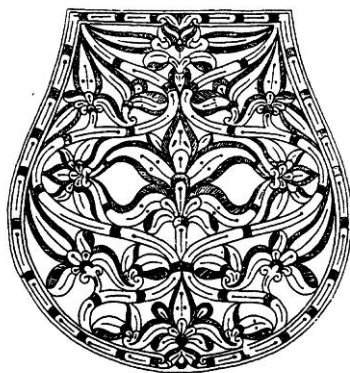
Bodai József (szerk.) é. n.	<i>Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél-Dunántúlon.</i> Népművelési Propaganda Iroda. (1983) Budapest
Dömötör Tekla (főszerk.) 1990	<i>Magyar néprajz VI.</i> Népzene - néptánc - népi játék. Akadémiai Kiadó. Budapest
Lányi Ágoston 1983	<i>A Sárközi-Duna menti motívumok.</i> In Bodai é. n. 185-198
Lelkes Lajos (szerk.) 1980	<i>Magyar néptánc hagyományok.</i> (1995 2. Planétás) Zeneműkiadó Budapest
Martin György 1964	<i>Motívum kutatás, motívum rendszerezés.</i> A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse. Melléklettel. Népművelési Intézet. (1999 2 Planétás) Budapest
Martin György 1970-1972	<i>Magyar tánc típusok és tánc dialektusok.</i> I-III melléklettel. Népművelési Propaganda Iroda. (1995 ² Planétás) Budapest

- Martin György 1972 *The Relationship between Melodies and Dance Types in the Volume VI. of Corpus Musicae Popularis Hungaricae.* SM 14. 93-145
- Martin György 1979 *A magyar körtánc és európai rokonsága.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Martin György 1980 *A magyar körtánc és kelet-európai kapcsolatai.* In Lelkes 1980. 70-91
- Martin György 1983a *A Tolna megyei néptáncok kutatása.* In Bodai é. n. 21-37
- Martin György 1983b *A dél-dunántúli leánykörtáncok.* In Bodai é. n. 63-93
- Martin György 1983c *Verbunkhagyományok a Dél-Dunántúlon.* In Bodai é. n. 99-116
- Martin György 1983d *A dallam- és tánc típusok összefüggése a Magyar Népzene Tára VI. kötetében.* TT 1982-1983. 287-325 (Angolul bővebb példaanyaggal 1972)
- Martin György 1990 Vö: In Dömötör 1990. 390-451
- Martin György 1995 Vö: 1970-1972
- Martin György 1999 Vö: 1964

SM = Studia Musiologica Academiae Scientiarum Hungaricae.

Akadémiai Kiadó, Budapest

TT = Tánc tudományi tanulmányok. Budapest

Szabó A. Ferenc (Budapest)

Hozzászólás

Tisztelt hallgatóság! Tisztelt konferencián részt vevő társaim!

A budapesti Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemnek vagyok a tanára.

Első alkalommal vettem részt a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület úgynevezett Övezeti Történésztalálkozóján. Még nincs egy esztendeje, hogy felvettük a kapcsolatot Csihák György úrral, a zürichiek vezetőjével, de máris eredményeket mondhatunk magunkénak. Egyetemünkön beindult egy előadássorozat, amelyik a zürichiek körülbelül 750-es - nem tévedés, amit mondok - előadáskínálatából válogatott speciál kollégium alapján történik. Ezekből az előadásokból kilencet már meg is tartottunk, s a tanév végéig teljesítjük a 14-es számot. Többet csak azért nem, mert azokon a bizonyos csütörtöki napokon, amikor ez a rendezvény van, más témák is napirendre kerülnek: honvédelem napja, mil-leniumi konferencia, stb. Jómagam, aki harminc éve folytatok tudományos tevékenységet, a magyarországi tudományos életben, azt mondhatom, hogy egy üdítően friss, gondolatgazdag és koncepciózus társasággal ismerkedhettem meg. Be-pillanthattam tevékenységükbe, nemcsak most, ezen a konferencián, amin részt vettem, hanem kézhez véve az ő világoskék köteteiket, amelyekből már körülbelül két tucatot elkészítettek és áldozatot vállalva, ingyen bocsátottak a különböző magyarországi könyvtárak, iskolák, főiskolák, egyetemek, egyesületek, kultúrházak rendelkezésére. Nagyon nemes feladatot vállalt a Zürichi Egyesület, amikor Magyarországot, a magyarságot erősítik nem csak Budapesten, a fővárosban, hanem a vidéki kisvárosokban, sőt falvakban, mert azért ne becézzük nagyon Decset városnak, ez mégis csak egy falu, egy kis régió központja ugyan és nagyon fontos. Aki ismeri a történelmet és a társadalmat, az tudja, hogy a Sárköz egy karakteres, jelenvaló része Magyarországnak. Ilyen kicsiny, fontos és patinás mozaikkockákból áll össze ez az ország. És Csihák úrnak van szeme erre az országra. Valószínűleg azért, mert ő kívülről, madártávlatból pillant Magyarországra. Több mint két évtizedet töltött el egy kicsiny nyugat-közép-európai országban, Svájcban, ahol tanulmányozhatta, hogyan kell a különböző származású népeknek együtt élni. Milyen is az a nyugat-európai tudományosság, amely mögött több száz év található? És hazahozta azokat a tapasztalatokat, azt a szervezési tudást, azt a pontosságot, azt a precizitást, amihez mi itt magyarok a kicsit lezser Kelet-Európánkban nem vagyunk hozzászokva. Jómagam is időnként szinte sértődötten olvasom az ő figyelmeztető szavait, hogy huszadika van és még mindig nem kaptam meg az anyagot. És akkor rádöbbenek arra, hogy mi már nagyon hozzászoktunk ahhoz, hogy ha van egy időpont, akkor másnap is jó, holnap is jó, holnapután is jó. És ettől züllik el az ország. Milyenek leszünk mi Európában, ha nem

leszünk olyan pontosak, precízek, ha nem énekeljük el a Himnuszt, ha nem vonjuk fel a zászlót, s egy kicsit nem állunk vigyázzba? Ezek látszólag formaságok és butaságok, vagy az, hogy nem adjuk be időben az előadást, mert ezt is meg kell tanulni, ez is Európa, Európa kultúrájának a része. S úgy érzem, hogy azon a helyen, ahol én dolgozok és azt hiszem, hogy hivatást is teljesítek, a katonaság körében, ahol az olyan fajta nemzeti érzésnek, öntudatnak a meggyökeresítése és komolyan mondom, hogy meggyökeresítése, mert nem erről volt szó itt az utóbbi fél évszázadban, hanem szétverték azt a gyönyörű hagyományt, amit a magyar honvédelem a magáénak mondhatott. A szabadságharcoktól, az 1848-1849-től, a világháborús, még ha sokszor idegen érdekekért folytatott, de mégis áldozattal viselt küzdelemig is. Igenis szükség van az ilyen rendezvényekre, az ilyen áldozatos egyesületekre. Köszönöm szépen a magam részéről azt a baráti fogadtatást, amit itt távol a fővárostól, ismeretlenül - hiszen nem tudták, hogy kik jönnek, kiket fogadnak - kaptunk. Alig 48 órája vagyok itt, talán még nincs is annyi és már is olyan emberekkel, olyan áldozatos, művelt, kultúrált személyekkel ismerkedhettem meg, ami megnyugtat arról, hogy ennek az országnak van jövője, még ha a népesedési, demográfiai témám szerint a népességfogyás és az alázuhanás konkrét tényeit ismerem is. Talán még van lehetőség a fölemelkedésre. Valami ilyesmit tudnék még - elnézést a kicsit talán dagályos megfogalmazásért, de elérzékenyültem attól a szervezéstől, amit itt kaptam, s nem utolsósorban Szelezcky Zita megrendítő és őszinte szavaitól, amely figyelmeztet arra, hogy kik vagyunk, mik vagyunk és hogyan éljük le az életünket.

Azt szeretném mondani, úgy gondolom, hogy Sárközről soha annyi anyag, annyi tudomány, annyi eredmény nem gyűlt össze, mint most, ezen a tanácskozáson, tehát kétszeresen is felelősek vagyunk azért, hogy ez megjelenjék így, együtt, hogy az elkövetkező nemzedékek számára is rögzítsük azt, amit itt rögzíteni sikerült.

Én, mint teljesen kívülálló, amikor meghallottam, hogy lesz ez a rendezvény, igyekeztem gyorsan jelentkezni, hogy szeretnék részt venni. Fő okom az volt, egyrészt kényelmes ember lévén, nem kell elutaznom sehova és valószínű, házhoz hoznak nekem életemben egyszer tudományos előadásokat, mégpedig olyan közérthető módon, hogy az ember még el sem fárad tőle. Mert tényleg egy értelmes nyolcadikos is megértette volna, annyira közel hozták az emberekhez. És én ezt külön nagyon szépen köszönöm. Mert ez részben összefoglalta azt, amit az ember az élete során olvasgatott és keresgetett itt egy lábjegyzetben, meg ott valahol megtalálva, egyrészt most egyben megkapta, másrészt pedig kitekintést is kaptunk. Én külön köszönöm a tegnapi mexikói előadást, mert nagyon sok gondolatot ébresztett. És érdeklődést ébresztett bennem is, hogy amit olvastam és hallottam már eddig, hogyan lehetne kapcsolni ehhez-ahhoz. Ezt külön köszönöm a szervezőknek és nagyon örülnék, ha még megélném, hogy ilyen előadásokon részt vehessek hallgatóként.

Zárszó

Mélyen tisztelt elnökség, kedves hallgatók, kedves barátaim!
Három napos tudományos ülésszakunknak a végére érkeztünk és nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy néhány mondatban próbáljam kiértékelni az elmúlt napok eseményeit és eredményeit. Természetesen nagyon általánosságban tudom ezt megtenni, hiszen képtelenség volna az, hogy mindegyik előadáshoz hozzászóljak. Ennek majd eljön az ideje akkor, amikor megjelennek az előadások, s a szakemberek, a szakkritikusok megnézik, elolvassák, s kifejezik vagy megbecsülésüket a szerző iránt, vagy esetleg vitatkoznak vele. Az első, amivel kezdeném, az, amit soha nem szoktunk hangsúlyozni, de azt hiszem, most már itt az ideje, hogy erre is gondoljunk. Én legalábbis nagy mértékben erre gondoltam most és ez a gondolat itt jutott eszembe, ez alatt a tanácskozás alatt. Nevezetesen az, hogy *nemcsak tudományt tanulunk, nemcsak tudománnyal telítődünk egy ilyen találkozón, hanem hazafisággal is. Akinnek ez az érzés egyáltalán a tulajdona. Hallgatva népünk múltjának a szomorú és kevésbé szomorú és szép, és még szebb mozzanatait, jelenkori életéről szóló beszámolókat, nem tudom elképzelni, hogy ne erősödjék bennünk a hazaszeretetnek az érzése. Hogy az mind, ami itt elhangzik, az mind a miénk volt és ma is a miénk. Volt a régieknek egy nagyon szép szavuk erre: „honszerelem“. Úgy gondolom, hogy ezek az előadások, amelyek a mi népünk múltjáról és jelenéről szólnak, azok a honszerelmünket erősítik. És erre nagy szükség van most, amikor megyünk, megyünk, egyre gyorsabban megyünk az Egyesült Európa felé, függetlenül attól, hogy pontosan mi lesz ennek a neve.* Ez ugyanis egész történelmi sorsunkban egy második rendkívül jelentős fordulatot jelent. Az első a honfoglalás volt, a második pedig az, hogy belépünk Európába. Persze ne értsük félre, eddig is itt laktunk, de Európát lakóhelyünknek számítottuk inkább, most beintegrálódunk egy olyan közösségbe, amelynek minden ága-bogát, jövőjét és apróját még nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy be kell illeszkednünk nekünk is a többi néphez hasonlóan és *vinnünk kell a mi értéinket.* Tíz nap múlva lesz a Magyar Tudományos Akadémia tavaszi közgyűlése és felkértek, hogy tartsak egy előadást, olyan címen, hogy „Nemzeti hagyományainkkal útban az Egyesült Európa felé“. Ez a megbízatás arra kényszerített engem, hogy meggondoljam, tulajdonképpen mit is viszünk Európába mi? Két dologra jöttem rá, illetve kettőben összegeztem azt, amit mi viszünk: - természetesen a nyelvünkön kívül, mert azt is visszük, s ilyen nincs senkinek - az egyik a történelmünk, a másik a kultúránk. Ezt azért mertem mondani és magamat is belevegyíteni, mert itt, ezalatt a három nap alatt történelmet is kaptunk, kultúrát is kaptunk, sőt tegyem hozzá, hogy művészetet is, mert ezek a táncos bemutatók

és előadások olyanok voltak, hogy bárhol a világon vastappsal jutalmazták. És ez nem egy fővárosi, millió forintokkal, meg milliárd forintokkal fenntartott intézmény, hanem egy falunak, egy kis városnak az intézménye. Ilyen még nagyon sok van, s ilyenkor mindig eszembe jut, hogy a mi népünk milyen nagyon-nagyon tehetséges és van mit bevigyen ebbe az Egyesült Európába.

Rátérve konkrétan a találkozóra, először is meg kell dicsérnem a mintaszerű szervezést, amely tudjuk, hogy két intézményünknek szól: a Zürichi Egyesületnek és a helységnek. Ez a mintaszerű szervezés mindenre kiterjedt, erről még egyet-mást fogok mondani. Az előadók megérdemelték ezt a mintaszerű szervezést, mert számos jó, sőt részben kitűnő előadást hallhattunk, amelyek megérdemelték, hogy megfelelő keretet kapjanak, ahol elhangozhatnak. Rossz előadás egy sem volt szerintem, úgyhogy mindegyik jó volt, vagy egészen jó. Én mindegyiket végighallgattam vagy itt bent, vagy kint, mert volt hangerősítő. Örvendek annak, hogy az előadások között nem voltak délibábos felfedezések és elképzelések. Mit jelent a délibábosság? A délibábosság azt jelenti, hogy a tudományos meggyőződés, a legfelsőbb tudományos körök meggyőződése ellenére radikálisan különböző elmélet. Azok a délibábosak. Azért nevezik annak, mert azok még nincsenek bebizonyítva. Nem jelenti azt, hogy a kikristályosodott, kialakult, kifejecesedett történettudományi, nyelvészeti, néprajzi, stb. elméletek között nincs olyan, amelyik egy délibábos elmélet megerősödése esetén a szemétdombra kerül. Erre már a tudományok történelmében sok példa van, de ezeket a támadásokat nem ilyen helyen kell kezdeni. Ezeket a legmagasabb körökben kell kezdeni, mert hogyha mi kezdjük ilyen helyen, akkor csak a délibábosságnak a jegyében maradunk. Engedjék meg, hogy a saját tapasztalataimból néhány apróságot mondjak, ami ezen tanácskozások lebonyolítását, illetőleg a szereplők kvalitásait illeti. Én is tanultam ezeket az idősebbektől és elmondom, mert én is idős vagyok, hátha a fiatalok hasznát veszik.

Mikor ifjú koromban én is kezdtem járni író-olvasó találkozókra, meg egyáltalán mindenféle összejövetelekre, ahol nekem is szólnom kellett, azt, aki vezette ezeket a tanácskozásokat, megkérdeztem, mit vigyek én magammal? Adjon tanácsot, hogy nehogy ott a teremben derüljön ki, hogy nem vittem olyasmit, amit kellett volna, a tájékozatlanságom miatt. Azt mondta, hogy hozzam az ékesszólást az elakvenciát, tehát az első tanácsom az az előadók számára, hogy törekedjenek ékesszólóan előadni. Könnyű? Nem könnyű ez? A nagy Ciceró az ókor legnagyobb szónoka, talán tudják Önök, hogy fiatal korában és gyermekkorában egy dadogó gyermek volt. Kavicsot tett a nyelve alá és futott fel a hegyre és közben szavalt és énekelt, s ezt addig csinálta, amíg kinőtte a dadogását és az ókor legnagyobb szónoka lett. Az előadásoknak nem csak belbecsük van, hanem külcsinjük is. Egy szépen, tagoltan előadott, nem elfuserált, nem szakállba mondott

* Ez a követelmény minden rendezvényünk kiírásában szerepel. Szerk.

előadás mindig nagyobb sikert arat, mint ha ezek a tulajdonságok hiányzanak belőle. A terjedelmet illetően én nagyon fegyelmezett vagyok és mindenkinek ezt ajánlanám, hogy legyen hasonlóképpen fegyelmezett. Ha nekem azt mondják, hogy 25 percig beszéljek, akkor én otthon elpróbálom. És ha 26 perc alatt mondom el, akkor egy percet kihúzok belőle. De megtörténik, hogy csak 40 perc alatt tudom elmondani, mert annyira belejöttem az alkotásba, a tudományos alkotásba, hogy így sikerült, akkor 15 percet húzok ki belőle. Nem olyan értelemben, hogy megsemmisítem, hanem megjelölöm, hogy az előszavas előadásnál ezt átugrom és kihagyom, vigyázva arra természetesen, hogy logikában baj ne történjék, mert meg fog jelenni majd az a tanulmány és akkor nem fontos, hogy 25 perces legyen, hanem lehet hosszabb is, akkor válik közkinccsé. Itt mostmár megint oda jutotunk, hogy nagyon szépek voltak az előadások, sokat tanultunk belőlük, élveztük őket, de nem csak magunknak írtuk, hanem felhasználva az egyesület egészen elképesztő terjesztési gyakorlatát, ezt írjuk a nemzeti tudomány és a nemzetközi tudomány javára. Oda kell befolytania a mi előadásainknak, hogy meglegyen az a szerepe és az a jelentősége, amit elképzelünk, hogy kellene legyen.

Tanulság: le kell adni a kéziratokat. Sajnos vannak, akik előszavasán mondják el. Ez nem tiltott és nem titkos, s akkor megkérjük őket, általában az elnökség, hogy legyen szíves, írja le és küldje be. Ezek a kérések nagyon sok esetben csak falra hányt borsók maradnak, mert nem nagyon jut ideje és kedve az előadónak arra, hogy meg is írja. Nem merem javasolni, hogy vajon nem kellene az előadók-tól kész kéziratot várni, amikor jönnek, hogy amikor az utolsó mondatot elmondják, akkor tegyék az asztalra a kéziratot.* Én mindig így csinálom. Ha előadok, s nem csak egy kis alkalmi felszólalás, akkor az utolsó vesszőig, pontig megszerkesztem az előadást, s ahhoz ragaszkodom is, mert tudom, hogy az úgy van megírva, ahogy én jobban nem tudom megírni, más pedig ne írjon bele. Úgy gondolom, hogy összesítve ez a találkozók - nem voltam én az összesen, de az utóbbi évben néhányon voltam - egyike lehet a legjobbaknak. A szervezésnek egészen az utolsó kis mozzanatáig. Az előadók nagy általánosságban, kevés kivétellel betartották az előadásra szánt időt, utána mindig volt kerekasztal megbeszélés, ahol nagyon érdekes kérdések merültek fel, viták alakultak ki, véleménycsere volt. Úgyhogy ezzel is gyarapítottuk az értékét a találkozóknak. Ez a találkozás mintául szolgálhat a következő találkozásainknak és remélni merem, hogy a jövőben még többször fogunk találkozni, mindannyian és még az itteninél is többen és hasonló jó és szép tanácskozásokat fogunk tartani.

Köszönöm szépen.

Csihák György (Zürich)

Hozzászólás

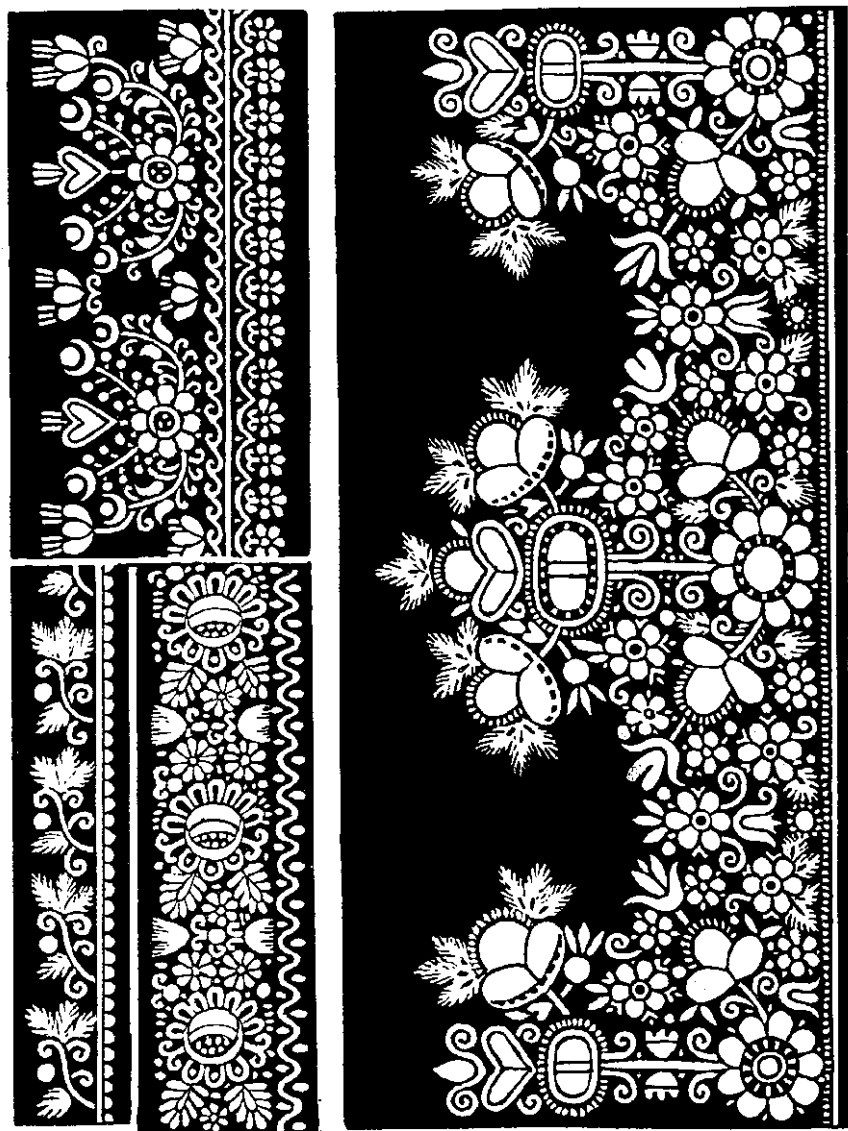
Egy pár dologra szeretnék kitérni. A délibábos szóhoz szeretném mondani, hogy ez már a harmincadik ilyen rendezvényünk, de nagyon-nagyon sajnálom, soha egy ilyen előadás nálunk nem volt. Ugyan sokan szeretnek ilyeneket mondogatni, de a mi rendezvényeinkre - sőt ehhez még egyet hozzáteszek, a szélsőségesek soha nem jöttek - nem tudom miért? Én hiányolom ezeket, mert abból lehetne igazán jó vitát is faragni, másutt ugye nem szeretik, én igazán örülnék, ha egy-két szélsőség is megjelenne. Sajnos - így mondom - soha nem fordult elő. Az persze teljesen igaz, hogy nem minden előadás egyforma színvonalú. Ez a világon mindenütt így van. És bizony azzal egyetértek, hogy ha elmegy az ember Magyar Tudományos Akadémia valamilyen rendezvényére, ami meghívott előadókkal zajlik, oda nem lehet bejelentkezni, mint ide. Annyi megalapozatlan, délibábos előadást, mint az ilyen nagy akadémiai rendezvényeken, én nem gondolom, hogy Magyarországon még lehetne találni. Én csak egyre hívom fel a figyelmet: a magyar őstörténet kutatásában addig, amíg élt, Götz László volt az, aki, amit tudni lehet a magyar őstörténetről, ő tudott abból a legtöbbet. Ez biztos így van. Öt kötetben megírta. Meg lehet venni, el lehet olvasni. Az oda illő helyeken elmondom, hogy aki magyar őstörténettel foglalkozik, tegye félre a lantot, tanulja meg öt kötetét és csak aztán folytassa. Mindenki mondja, hogy neki megvan, feltette a polcra és már beleolvasott. Az egyik kötet kifejezetten egy akadémiai rendezvénnyel, egy nyelvészeti rendezvénnyel foglalkozik. Pontról-pontra, igen nagy alaposággal kimutatja azt a sok badarságot, ami azon a rendezvényen elhangzott és minduntalan hozzáteszi, hogy ő csak azon csodálkozik, hogy ebben a társaságban nem volt egy ember, aki felállt és azt mondta, hogy ezt már azért ne tessék tenni. Nem akarok senki ellen és senki mellett szólni, én csak azért említem ezt, mert a professzor úr szolt erről. Nálunk ilyen nincs. Nem tudom, hogy miért, de nincs. Aztán, hogy mi jelenik meg nyomtatásban, az egy másik kérdés.

Nem vitaképpen mondom, de több mint 750 előadás hangzott el ebben az egyesületben, ennek az egyesületnek a rendezvényein. Az elején elmondtam, ez most is így van. Tessék nézni, egy alpolgármester ellenőrzésével az összes itt elhangzott szöveg megvan, rögzítettünk mindent szalagon. Ennek a rendezvénynek a kiadványát talán aránylag hamar meg tudjuk jelentetni. Egyes felszólalásokat is, vagy rövid ismertetéseket, amik így szabadon elhangzottak, talán fel tudunk venni a kötetbe. Bizony, igen-igen sajnálatos és ezt meg kell mondjam, tényleg magyarországi, magyar sajátosság, mert Professzor Úr, kérlek, a rendezvény felhívásában, amit mindenki megkapott, benne van, hogy itt nyomdakész anyagot kell leadni. Ez benne van. Hogy hányan adták le? Valami nyolcan, a huszonháromból.

Ez bizony igen-igen sajnálatos jelenség, és mondanom sem kell, hogy magyar, mert ma már, ha egy komolyabb rendezvényre valaki meghívást kap, akkor olvashatja, hogy az előadást ilyen és ilyen programmal, lemezen tessék leadni, papíron is három példányban. Erre csak a két régész hölgytől kaptam ajánlatot. Nagyon szépen köszönöm, külön ki kell emelni, hogy ilyen aranyosak és kedvesek, de hozzá kell tennem mindjárt, hogy remélem, a képanyag is olyan lesz, olyan minőségű, hogy azt majd használni is lehessen kiadványba. Ma már ez a számítógépes feldolgozás technikájával akár természetes is tudna lenni. És még egy dologra szeretnék kitérni, arra, hogy alig volt olyan előadó, aki ne mondta volna az előadása közben, hogy idő hiányában ő csak ezt tudja elmondani. A mi rendezvényeinken - ésszerű korlátok között - mindenki annyi időt kap, amennyit előre, írásban kér.

Zürich

Sárközy hímzésminták

Függelék

Jegyzőkönyv

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (ZMTE) Decsen,
2000. április 27 és 29 között rendezett
Nyolcadik, Sárközi - Decsi Övezeti Történésztalálkozójáról

A rendezvény a ZMTE 1999. évi taggyűlése és Decs Nagyközség Önkormányzati Testülete határozatára, Decs nagyközség Faluházában volt, a két szervezet Zürichben, illetőleg Decsen, 1999. július 27-én kelt felhívása alapján.

A találkozó az Egyesület nyilatkozata és házirendje (mellékelve) szerint rendben megtörtént. Tárnya: Délközép Kárpát-medence kultúrája, különös tekintettel a sárközi települések kialakulására és népi kultúrájuk fejlődésére.

A találkozóon két világrész (Amerika, Európa) négy országából (Románia, Svájc, USA, Magyarország) származó előadások voltak. A megjelent 24 szakember 21 előadást tartott, amelyet három kerekasztalbeszélgetés formájában megvitattak, bevonva a mintegy 231 főnyi közönséget is. A rendezvényen résztvett a MTA két doktora, három munkatársa, négy kandidátus és a térségből számos muzeológus, helytörténész, néprajzkutató, művész (a műsor és az előadások foglalata mellékelve).

A polgármesteri fogadáson sárközi ételkülönlegességeket és borokat ismerhetett meg a közönség, a bemutatóhoz a Gyöngyösbokréta kórusa énekelt, a Csillagrozsa Hagyományörző Néptáncgyűttes pedig a sárközi népzene és néptánc tárgyában tartott előadás keretében szerepelt.

Április 30-án, milleniumi emléknapon, ökumenikus istentisztelet volt, majd a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára átadta Decs nagyközségnek a milleniumi zászlót. Ezt követte a középkorban elpusztult Ete város helyén állított emlékmű avatása.

A találkozó szakmai szervezése és vezetése, valamint ennek költségviselője az egyesület, az infrastruktúra biztosítása, a kiegészítő rendezvények szervezése és költségviselése Decs tisztje volt. A négy erdélyi résztvevő költségeit is Decs fedezte; a többi résztvevő saját költségén vett részt a rendezvényen. Ezen túlmenően az egész rendezvényt anyagilag támogatta: az "Aliscavin" Borászati Rt., a Decsi Hegyközség, Hollendus Miklós és Kokos László vállalkozó, valamint a "Sárszeg ÁFÉSZ". Köszönetük legyen a nemzet hálája!

A rendezők szándékában áll Decsen az ilyen közös rendezvény ismétlése.

Decs, 2000. április 29.

Védnök

dr. Andrásfalvy Bertalan (Pécs)
MTA doktora

Biczó Ernő
Decs polgármestere

A Találkozó elnöke
dr. Faragó József (Kolozsvár)
az MTA tiszteleti tagja

A Titkárság vezetője
dr. Csuhák György (Zürich)
a ZMTE elnöke

Mellékletek

Felhívás

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Kilencedik (Rozsnyói) Övezeti Történetstálalkozójára

Időpont: 2000. június 16-17-18.

Helye: Rozsnyó, történelmi Városháza.

Rendező: Rozsnyó Város Önkormányzata, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (ZMTE) és a Rozsnyó és Vidéke Alapítvány.

Fővédnökök: Kardos Ferenc, mérnök, Rozsnyó polgármestere, Ft. Doc. ThDr. Erdélyi Géza a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház püspöke, Dr. Csihák György a ZMTE elnöke.

Védnökök: Prof. dr. Csámpai Ottó, szociológus, egyetemi tanár, ZMTE elnökségi tag, Capt. ddr. vitéz Juba Ferenc, tengerészkapitány, ZMTE elnökségi tag, prof. Laco Árpád a Rozsnyói P. J. Safárik Gimnázium igazgatóhelyettese, Lukács József régész, ZMTE elnökségi tag, Mgr. Palcsó Attila, a Rozsnyó és Vidéke Alapítvány elnöke, dr. Pandula Attila, ELTE adjunktus, ZMTE elnökségi tag, dr. Szádeczky-Kardos Irma a történelemtudomány kandidátusa, prof. dr. Zachar József D.Sc. a Magyar Tudományos Akadémia doktora.

Tárgy: Közös jelen, múlt és jövő Észak Kárpát-medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre.

Előadóként résztvehet: bárki, aki a választott témájában legalább egy dolgozatot közzétett. Rendelkezésére áll 25 perc. Mivel az előadásokat igyekszünk könyvben megjelentetni, a helyszínen nyomdakész kéziratot kérünk. Dia-, video-, fólia- és könyvvetítő van. Az elhangzott előadások az Egyesület és az előadók közös tulajdona.

Jelentkezés: 2000. április 30-ig a Rozsnyói Polgármesteri Hivatalban, (Szlovákia, 048 01 Roznava, Safáriková 29, telefon 00421/942/7323215, fax: 7321710), írásban az előadás címével, időigényével, max. 20 soros összefoglalójával a már megjelent dolgozattal, vagy arra való hivatkozással. Aki nem kap május 31-ig elutasító választ, az a találkozón előadhat a kért időben. Hivatalos és munkanyelv a magyar.

Szállás, ellátás, költségek: Részvételi díj nincs, minden résztvevő fedezi a saját költségét. Szállás diákszállóban (kb. 4 USA dollárnak megfelelő korona/nap); egészségügyi papírt, szappant, vállfát, törülközőt hozni kell. Lehetőség van szállodai elhelyezésre is (kb. 12 USA dollárnak megfelelő korona/nap). Ezeket a feltételeket a rendezvény előtt és után is néhány nappal biztosítjuk. Kapható napi háromszori étkezés (kb. 5 USA dollárnak megfelelő korona/személy). Az igénybejelentést a jelentkezéssel együtt kérjük, fizetni a helyszínen kell a bejelentkezéskor. Egyéb költségek fizetése a helyszínen.

Rozsnyó megközelíthető vonaton, autóbusszal és közúton is.

Napirend: Kezdes június 16-án 9 órakor, zárás június 18-án 15 órakor. A háromnapos műsor részleteiről a helyszínen adunk tájékoztatót.

A Találkozó a ZMTE Nyilatkozata és Házirendje érvényes. Minden érdeklődő is - saját költségére - szeretettel vár a Rendezőségre.

Zürich, Rozsnyó 1999. október 1.

Dr. Csihák György
ZMTE elnöke

Ing. Kardos Ferenc mérnök
polgármester

Dr. Szádeczky-Kardos Irma
védnök

Nyilatkozat

Emberi szeretet, szakmai tisztaság, tárgyi tudás és önzetlen, becsületes gondolkodásmód jellemezzén bennünket, akik a magyar nép és a haza történelmének kutatásában együttesen munkálkodunk.

Baráti kézfogásra nyújtjuk kezünket minden irányban. Tevékenységünk politikától mentes, tisztán tudományos, baráti és ismeretterjesztő. Nincsenek sem anyagi, sem társadalmi céljaink szerelmünk a magyar nép és történelme, valamint nyelve. Mélyen tiszteljük tagjaink, barátaink és az érdeklődő egyének elkötelezettségeit, amelyek azonban semmiféle következménnyel nem járnak sem egyesületünkre, sem a többi tagjára.

Minden célunk pozitív. Külső nyomástól mentesen, a legtisztább tudományos szellemben akarjuk tanulmányozni és kideríteni - mindenek előtt - a magyar nép, vagy népek igazi eredetét, őshazánkat vagy őshazáinkat, valamint a magyar nyelv eredetét, ma élő nyelvünk és népünk rokonait.

Nem utasítunk eleve vissza semmiféle elméletet, azonban elvárjuk, hogy a bizonyítékok és az érvek szigorúan tudományos alapon álljanak. Nem egyezünk bele, hogy bárki bármiről kijelentse, hogy az már megoldott és ezért mindenki köteles magáévá tenni.

Teljes tisztelettel vagyunk úgyszintén az emberiség nagy családjának többi tagja iránt, miközben elvárjuk tőlük ugyanezt a tiszteletet a mi népünkkel szemben. Meggyőződésünk szerint, jövőnk új, dicső temploma csak a tiszta erkölcs alapjára építhető; ennek előfeltétele egymás kölcsönös tiszteletben tartása és az erőszak minden formájának és következményének eltüntetése.

A jelen és a jövő kérdéseinek a történelemkutatással való összefüggésével tisztában vagyunk. A mi álláspontunkat ezennel teljes terjedelmében nyilvánosságra hozzuk.

Kelt Zürichben az 1986-os esztendő február havának 10-ik napján.

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Házirend

1. Az elhangzott és írásban közölt dolgozatok kizárólagos tárgya a magyar történelem és a magyar nyelv, valamint a szorosan kapcsolódó témakörök, különösen hangsúlyozandó, hogy semmiféle politikai, filozófiai vagy vallási közleménynek itt helye nincs.
2. Az itt elhangzott és/vagy ide küldött dolgozatok közlési joga kölcsönösen az Egyesület és a szerző tulajdona. Az Egyesület hasznot nem kereső társaság, így közleményeit önköltségi áron, vagy ingyenesen adja át az érdeklődőknek. Ugyanez vonatkozik a hangszalagra, filmre és minden egyéb információra.
3. Az Elnökség kéri a résztvevőket, hogy tárgyalagosságukat őrizzék meg és jóhiszeműen hallgassák végig a legellentmondóbb nyilatkozatokat is és semmiféle személyi kérdést ne vessenek fel. Az előadókat, a hozzászólókat semmi módon ne zavarják.
4. Az előadók előadásukat az elnöknek mondják, illetve olvassák. A hallgatóság részéről közbeszólásnak, hangos megjegyzésnek helye nincs. Kérdések írásban feltehetők és kiigazítások ugyancsak írásbelileg átadhatók az elnöknek. Az elnök csoportosítja mind a kérdéseket, mind a helyreigazításokat és a beszélgetés alkalmával felveti.
5. A vezetés a mindenkori elnök kezében van; megszólítása: Elnök Asszony! - Elnök Úr! Az elnök a saját legjobb belátása szerint vezet.
6. Egyetlen szerelmünk a magyar történelem és a magyar nyelv!

Elnökség

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Nyolcadik (Sárközi, Decsi) Övezeti Történeztalálkozója
Decs, 2000. április 27-29.**

Tárgy: Délközép Kárpát-medence kultúrája, különös tekintettel a sárközi települések kialakulására és népi kultúrájuk fejlődésére

Műsor (Tervezet)

8.00- 9.00	Érkezők fogadása, felvétel	
27. csütörtök	Levezetőelnök: dr. Csihák György (Zürich) a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke	
9.00-11.00	Ünnepélyes megnyitó. Biczó Ernő, Decs nagyközség polgármestere, Koppáné dr. Kertész Margit, országgyűlési képviselő, fővédnök, dr. Andrásfalvy Bertalan, a MTA (néprajztudomány) doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécs védnök, védnökök. 110' Himnuszok, Házirend. A találkozó elnökségének megválasztása. Bemutakozás	
	Levezetőelnök: dr. Herényi István, a történelemtudomány kandidátusa, Budapest, ZMTE	
11.00-11.25	Előadás: A honfoglalás előtti idők emlékei a Sárközben Előadó: dr. Szabó Géza régész, Szekszárd	25'
11.25-11.50	Előadás: Sárköz, benne Alsónyék történelmi múltja Előadó: Csötönyi Bálint történész, Budapest, ZMTE	25'
12.00-12.25	Előadás: A magyarok ártéri gazdálkodása, különös tekintettel a sárközi ember gazdálkodására Előadó: dr. Andrásfalvy Bertalan, MTA (néprajztudomány) doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécs	25'
12.25-13.00	Kerekasztal beszélgetés: Sárköz, mint gazdasági és társadalmi egység Résztevő: Andrásfalvy, Biczó, Csötönyi, Koppáné, Szabó	
	Levezetőelnök: dr. Andrásfalvy Bertalan az MTA (néprajztudomány) doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécs	
14.00-14.25	Előadás: A gyepű Előadó: dr. Herényi István, a történelemtudomány kandidátusa, Budapest, ZMTE	25'

14.25-14.50	Előadás: A sárközi helynevek vízi világról beszélnek Előadó: dr. Vadas Ferenc, nyugalmazott múzeumigazgató, Szekszárd	25'
15.00-15.25	Előadás: Gondolatok a decsi református egyház történetéhez Előadó: Vincze Áron, református lelkész, Decs	25'
15.25-15.50	Előadás: Júlia szép leány ószékely népballadájának történelmünk előtti rokonsága Előadó: dr. Faragó József a MTA (néprajztudomány) doktora, Kolozsvár, ZMTE	25'
16.00-16.25	Előadás: Ellentétek és kapcsolatok a sárközi magyar és a környező német falvak együttélésében Előadó: dr. Balázs Kovács Sándor, néprajzkutató, Pécs	25'
16.25-16.50	Előadás: A Sárköz humora a helyi sajtóban (1873-1914) Előadó: dr. Töttös Gábor, főiskolai docens, helytörténész, Szekszárd	25'
17.00-18.00	Kerekasztal beszélgetés: A különböző műveltségek ölelkezése Sárközben Résztevő: Balázs, Kovács, Faragó, Herényi, Töttös, Vadas, Vincze	
19.00-21.00	Polgármesteri fogadás a Faluházban. Kovács János mesterszakács bemutat sárközi ételkülönlegességeket. Módos Ernő nagymester bemutatja a decsi gazdák és a borvidék borait. A bemutatóhoz a <i>Gyöngyösbokréta</i> kórusa énekel. Részvétel személyre szóló meghívóval	
28. péntek	Levezetőelnök: dr. Balázs Kovács Sándor, néprajzkutató, Pécs	
9.00- 9.25	Előadás: A bátai népszokások a múltban és jelenben Előadó: Babosné Csapó Erika, történelemtanár, Bába	25'
9.25- 9.50	Előadás: Adalékok Tolna megye egyházi intézményeinek középkori történetéhez Előadó: Sümegi József, iskolaigazgató, történész, Bátaszék	25'
10.00-10.25	Előadás: Decsi hétköznapiak a 19. század ötvenes éveiben Előadó: Aradi Gábor, levéltáros, Szekszárd	25'
10.25-10.50	Előadás: A sárközi egyke Előadó: dr. Szabó A. Ferenc, a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi tanár, Budapest	
11.00-11.25	Előadás: Decs népesedési viszonyai 1830-1997 között Előadó: dr. Kovács Zoltán, a történelemtudomány kandidátusa, MTA munkabizottsági tag, Szeged, ZMTE	25'

11.35-13.00	Kerekasztal beszélgetés: A sárközi egyke Résztevő: Aradi, Babosné, Kováts, Sümegi, Szabó A., Starmüller
	Levezetőelnök: dr. Szabó A. Ferenc, a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi tanár, Budapest
14.00-14.30	Előadás: Beszámoló egy újabb somogy megyei avar és honfoglaláskori temetőről 30' Előadó: Költő László, a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatója vezető régésze, Kaposvár, ZMTE
14.30-15.45	Előadás: A Tollaskígyó országában. Mekszikói útbeszámoló 75' Előadó: dr. Csihák György, a ZMTE elnöke, Zürich
16.00-16.25	Előadás: A sárközi kerámia Előadó: dr. Nagy Janka Teodóra, néprajzkutató, főiskolai tanár, Szekszárd
16.25-16.50	Előadás: Sárköz népzenei sajátosságai és kapcsolatai a rokon népek népzenejével 25' Előadó: dr. Olsvai Imre, népzene kutató, nyugalmazott tudományos főmunkatárs, MTA, Budapest
17.00-18.00	Előadás: A sárközi táncokról 25' Előadó: Pálffy Gyula, néptánc kutató, MTA Budapest, Közreműködik a <i>Csillagrózsa</i> hagyományörző néptánc együttes
18.30-19.30	Közös vacsora a Faluházban. Meghívott akinek vacsora jegye, vagy külön meghívója van.
19.00-22.00	Táncház a faluházban
29. szombat	Levezetőelnök: dr. Kováts Zoltán, a történelemtudomány kandidátusa, a MTA demográfiai bizottsága tagja, Szeged, ZMTE
9.00-9.25	Előadás: Középkori árterek települései, besenyő törzsek és a honfoglaló törzsek (le)települései a Kárpát-medencében 25' Előadó: Starmüller Géza művészettörténész, Kolozsvár
9.25-9.50	Előadás: Áradások és vízszabályozások Bátán a 18-19. században 25' Előadó: V. dr. Kápolnás Mária, történész-múzeológus, Szekszárd
10.00-10.25	Előadás: Előzetes jelentés a középkori Ete mezőváros területén végzett kutatásokról 25' Előadó: dr. Miklós Zsuzsa, régész, MTA Budapest és Vizi Márta, régész, Szekszárd
10.25-10.50	Előadás: Elmúlt századok a sárközi lakóházak tükrében 25' Előadó: Dobosyné Antal Anna, Budapest

Levezetőelnök: dr. Csihák György (Zürich), a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Elnöke.

12.00-13.00 A találkozó iratainak elfogadása és aláírása. A résztvevők kiértékelő felszólalásai. 60'

Ünnepélyes befejezés: elnökség, védnökök, Biczó Ernő Decs Nagyközség polgármestere. Szózat.

13.30-14.30 *Hun üstben főtt hun ebéd a Faluházban, akinek jegye van*

15.00- Látogatás a decsi szőlőhegyen a borosgazdánál. Vendéglátó: Decs Nagyközség Önkormányzati Testülete és decsi borosgazdák.

Jelentkezés szombat délig a Faluház tájékoztató irodájában Csigi Viktóriánál

Beküldött előadás: Vámos-Tóth Bátor, Mukilteo, ZMTE: 1.) A Tamana-Sárköz. 2.) Ete-köz-Attila-köz. 3.) Fé+Hun+Éte.

30. vasárnap **Milleniumi emléknep**

9.30 Ökomenikus istentisztelet a református templomban

10.05 Sárközi lányok karikázója

Ünnepi beszédet mond: *dr. Homoki János* a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára.

11.00 Az első és második világháború emlékműveinek koszorúzása.

11.40 Buszok indulása Etére a Faluházról. Ünnepség az Ete emlékműnél

Megjegyzés: ZMTE = Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tagja
MTA = Magyar Tudományos Akadémia

Az előadások tartalma

Andrásfalvy Bertalan (Pécs)

A magyarok ártéri gazdálkodása, különös tekintettel a sárközi ember gazdálkodására

A Habsburg Birodalomnak nagy szüksége volt a magyarországi búzára. első-sorban arra, amit Bácskában és Bánátban termeltek a telepések. Ezért 1774-ben Tolna megyében is megkezdtek a Dunát közvetlenül kísérő magasabb partokon, övzátonyokon a töltésezést. Biztosítani kellett ugyanis a hajóvontató lovaknak az akadálytalan mozgását, ezért betöltötték az azokon átvezető mesterséges csatornákat, a fokokat. Azt gondolták, hogy a töltésezéssel nemcsak hajóvontató utat nyernek, hanem egyben megakadályozzák a víz áradását is az ártérre és így újabb területeket lehet bevonni a gabonatermelésbe. A töltésezéssel lerombolták azt az évszázadokon át működő ártéri gazdálkodást, amely a folyómenti tájak legjobb gazdasági kihasználását tette lehetővé: állattartással, gyümölcsstermesztéssel, kertészkedéssel, méhészkedéssel és halászattal. A meggondolatlan vízrendezéssel tönkretették, elmocsarasították a Duna mentét is, hiszen ezek a töltések, sem a később, nagyobb gonddal épített és hullámteret is hagyó védművek máig nem szüntették meg véglegesen az árvizek és a belvizek kártételét.

Aradi Gábor (Szekszárd)

Decsi hétköznapiak a 19. század ötvenes éveiben

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverése után, a katonai önkényuralmat követően, a bécsi udvar, saját értelmezése szerint ugyan, de folytatta a polgári társadalom építését. Ennek része volt a közigazgatástól független bírói és igazságszolgáltatási szervezet. Végleges intézményrendszer azonban ekkor, a neoabszolutizmus korában nem jött létre. Az ebben az időszakban tevékenykedő szervezetek tehát inkább kísérleti jellegűeknek tekinthetők.

Az egyik ilyen, csak erre a korszakra jellemző intézmény volt a Szekszárdi Városilag Kiküldött Bíróság, amely Szekszárdon, illetve a Szekszárd környékén elhelyezkedő települések kihágási ügyeit vizsgálta, tárgyalta és ítélkezett.

A Tolna Megyei Levéltár őrizetében lévő iratanyag 1855 és 1858 között időben maradt meg. Ebben megtalálhatóak a Decsre vonatkozó ügyek, feljelentések, amelyeknek segítségével bizonyos képet alkothatunk a decsi lakosok mindennapi életéről.

Babosné Csapó Erika (Báta)

A bátai népszokások a múltban és a jelenben

Báta jelentős történelmi múltra tekinthet vissza, gazdag hagyománnyal rendelkezik. A falu népszokásait összegyűjtöttem, rendszerbe foglaltam a naptári év szerinti dolgozatomban. A bátai népszokásokat a falu történelmi múltjának rövid összefoglalója, valamint a népesség demográfiai változásainak áttekintése előzi meg.

A naptári év szokásai (a legfontosabbak kiragadva):

Téli népszokások: három királyok járása

maszkázás

Luca-napi "kurkálás"

Betlehemezés aprószentek-napi "suprikálás"

Tavaszi népszokások: gyerekjátékok

hamvázószerdá: "szótlán víz"

húsvét: mátkatál küldése

Nyári népszokások: a rendkívül sokféle és sürgősen végzendő munka lehet az oka, hogy ezidőtájt a munka kapja a hangsúlyos szerepet.

Őszi népszokások: szüreti bál

Az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások. Hiedelemvilág, Bátai Szentvér-legenda, Katica szép leány című ballada ismertetése.

Zárszó: hagyománytisztelt.

Balázs Kovács Sándor (Pécs)

Ellentétek és kapcsolatok a sárközi magyar és a környező német falvak együttélésében

A Dél-Dunántúl, benne Tolna megye a 18. századi betelepítések óta Magyarország egyik jellemző, soknemzetiségű tájegysége. Németek, magyarok, szerbek éltek itt egymás mellett, gyakran nem a legnagyobb egyetértésben.

Létszámát és gazdasági súlyát tekintve a török kiűzése után, - a magyarság mellett - a betelepült németiség volt a legjelentősebb nemzetiség e tájon. A 18. század első két évtizedében még főként a "nomád" jellegű belső migráció éreztette hatását. Ezidőtájt főként magyar és rác telepesek ülték a falvakat. A magyarokkal egyéb szláv népcsoportok is érkeztek. Ők később teljesen elmagyarosodtak. Csak családneveik utalnak származásukra. Ezek a népcsoportok fejlettebb mezőgazdasági kultúrát nem hozhattak magukkal. A német telepítés anyagilag jóval támogatottabb és megalapozottabb volt. A német tartományokból már nemcsak a vállalkozó kedvű nincstelének, kalandorok, hanem nagyobb csoportokban gazdagabb, fejlettebb agrotechnikával rendelkező parasztok is érkeztek. A telepí-

tés támogatása azt jelentette, hogy a kialakuló tolnai falvak közül a legtekintélyesebbek, a leggazdagabbak a már megalakulásukkor is helyzeti előnnyel induló német települések lettek, ahol az idegenbe kerülés tudata még egységbe is kövasolta a közösségeket.

Az erőteljes német betelepítések ellenére Tolna megyében a magyar nemzetség maradt túlsúlyban. A Lexicon locorum adatai szerint, 1773-ban a megyében található 103 település közül 52 magyar, 1 szláv, 1 szerb, 1 magyar-német, 1 magyar-szláv és egy német-szláv.

A nemzetiségi összetételt tekintve nem csodálkozhatunk azon hogy a 18. században idekerült németek gyakran összetűztek a már itt élő magyarokkal még akkor is, ha nem egy településen, hanem a szomszédságban éltek. Várdomb község német lakossága Mária Terézia uralkodása idején, az 1750-es évek elején települt Tolna megyébe, a bátaszéki uradalom pusztájára. Itt egy szűk határu, a menetrendszerű áradásoknak kitett kis települést létesítettek, határuk szűkössége miatt gyakran keveredtek határvitába a szántóföldeket ugyancsak nélkülöző sárközi jobbágysokkal. Egészen az 1780-as évek közepéig békésen megvoltak egymás mellett a községek, 1786-ban azonban kirobbant a háborúság. A várdombiak panaszfelülvében arról írtak, hogy a pilisiek által emelt úttöltés haszontalan, nem védi meg a szőlőhegyre vezető utat az árvizektől, mert alacsony, csupán az ő bosszantásukra találták ki az egészet. Egyébként nem érdemlik meg a pilisiek a vármegyétől kapott katonatartási könnyítéseket, mivel a pilisiek csak henyélők.

1812-ben a másik sárközi községgel, Deccsel kerültek határvitába. Ekkor a decsiek a következőképpen reagáltak a várdombiak tanúságtételére: "A várdombi bizonyosságok ellenünk semmit sem bizonyíthatnak, mivel ezek nekünk mindenkor vetélkedő szomszédgyaink voltak, ha lehetne minket el vesztenének, megrontanának."

Természetesen nemcsak ellentétek voltak. A nemzetiségek közti aktív gazdasági kapcsolatokra utal a decsi testamentumkönyv. A sárközi magyarok, ha megszorultak, a szomszédos hegyközi németektől vettek kölcsönt zálogos rét adásával. A rét kamata a szénatermés volt. A kölcsönt gyakran borban fizették.

Csötönyi Bálint (Budapest)

Sárköz, benne Alsónyék történelmi múltja

Sárköz hazánk egyik legismertebb tájegysége. A Duna és a Sárvíz hajdan kanyargós vadveizeitől körülzártan, "göröndökön" négy falu húzódott meg: Alsónyék, Sárpilis, Decs, Öcsény. Az árterület adta jellegét, szokásait, történelmét, néprajzi kultúráját. Jellegzetes domborzata, talaja a pliocén, pleisztocén korban alakult ki.

Az ásások során előkerült leletek arról tanúskodnak, hogy a terület a kőkor-

szakban és a bronzkorszakban is lakott volt. A vaskorban a kelták telepedtek le itt és uralmuknak a rómaiak vetettek véget. Sárközön haladt át a híres hadiút és erődtírményeket is építettek (Őcsény: ad Latus, Várdomb: ad Statuas).

A rómaiak után az avarok 568 után telepedtek itt le és két évszázadig a besenyők betöréséig itt éltek. A besenyő településeket dülőnevek, községnevek máig bizonyítják. A honfoglalás idejéből Őcsény és Decs határában sírmezőket tártak fel.

Honnan származik Alsónyék neve?

Az előadás részletesen foglalkozik ezzel. Felsorolja, hogy történelmi emlékeink hol és hogyan foglalkoznak a "Nyék" szóval, kutatva annak eredetét. Foglalkozik Nyék, illetve Sárköz történetével, különös tekintettel a török időkre. Megemlíti Ete (Etény) város létét, pusztulását.

Sárköz népének a török hódoltság ideje alatt 40 %-a maradt meg. A szintiszta magyar községek peremterületeire (Várdomb, Bátaszék) svábokat telepítettek a Habsburgok.

Dobosyné Antal Anna (Budapest)

Elmúlt századok a sárközi lakóházak tükrében

A Sárköz, Tolna megye délkeleti részén, a Szekszárdtól Bátáig vonuló löszös domboldal lábánál folyó Sárvíz és a Duna által határolt medencében fekszik. A földrajzilag egységes, pontosan körülhatárolható táj magját öt település alkotja: Őcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék, Bata.

A hajdani halász-pákász falvak lakossága egyszerű, általában három osztatú (a hagyományos terminológia szerint: "első ház", "szabadkéményes konyha", "hátulsó ház") lakóépületekben élt. A sár-, illetve földfalu, nyeregtetős, nádfedeles házak többnyire az utcavonalra épültek, tekintélyes méretű kétszárnyú deszka kapuk, tömör fakerítések fűzték őket össze. Ez a jellegzetes utcakép hangulatában néhol még fellelhető, de sajnos nincs olyan ház, amelyet a 200 év alatt ne alakítottak volna át. A fejlődés először csak a tehetősebb gazdák portáit érintette: az egyre szélesedő ereszt oszlopokkal támasztották meg. A statikai követelményeket kielégítő, de kevésbé mutatós faoszlopos alátámasztás nagyon hamar felváltotta a magasabb esztétikai értéket hordozó falazott tornác. Az udvari fronton végigfutó, tekintélyes méretű rendszerint kör, vagy négyszög alakú pillérek az utcai homlokzatot is jelentősen megváltoztatták. Az addigi homlokzat két kis ablakkal fordult az utca felé, de a szélesedő oromzatra egy újabb áttörés kívánczolt. A folyosó lezárására előbb boltíves, mellvédes, bájos kis nyílást alakítottak, majd igen hamar a bejáratra is lehetőséget adó tornácajtók váltak általánossá. Időben ehhez kapcsolhatjuk az oszlopos, tömör, vakolt, vagy vakolatlan falazott kerítések megjelenését, amelyek meghatározói még a mai faluképnek is. Tekintélyes méretük-

kel szinte "zárt sorúvá" formálják az utcaképet, határt szabva a járókelők kíváncsi tekintetének. Az évek folyamán az alaprajz nemcsak a tornáccal bővült, hanem a múlt század közepétől több helyiség került tető alá, hatalmas gazdaházak alakultak. A lakóházak külső megjelenése is gyökeresen megváltozott: az egyszerű vonatkozás nélküli homlokzatok hangsúlyos párkányokkal, változatos keretezéssel, klasszicista, majd eklektikus motívumokkal gazdagodtak.

Az eklektika korának vége felé a falu feladta önálló ízlését és a századfordulóra egyre általánosabb a városi házak külső formáinak utánzása. Ekkor már polgárházaknak beillő nagy gazdaházak épültek.

Sajnos a további korok építészeti stílusai is nyomot hagytak a sárközi településeken, így ma már csekély azon utcák száma, amely a régi időket idézi. Ennek ellenére indokolatlan, hogy ezen, a sokrétűen gazdag tájegységen egyetlen olyan népi építészeti emlék van, amely országos műemléki rangot kapott. Az ÓMvH népi építészeti osztálya sok éves mulasztást pótolva, feladatául tűzte ki a sárközi települések épületállományának felülvizsgálatát. Ennek során talán több épület megmenekülhet a stílustalan átépítések divatjától, talán feléled az - erre a tájegységre igen jellemző - öntudat, amely méltán büszke hagyományaira, népművészetére és nem utolsósorban épített örökségére.

Faragó József (Kolozsvár)

Júlia szép leány székely népballadájának történelmünk előtti rokonsága

Júlia szép leány balladája nemcsak a székely, hanem az egész magyar balladaköltészet egyik gyöngyszeme. Gyulai Pál, a magyar balladaköltészet első nagy teoretikusa jelölte ki helyét és jelentőségét a középkori keresztény hagyomány és a nemzeti szellem szintézisének ragyogó példajaként. Gyulai után számos magyar kutató folytatta a ballada tanulmányozását a középkori vallásos költészet képviselőjeként.

Voltak azonban olyan kutatók, akiknek sikerült földfedniök a ballada sokkal régebbi történelmünk előtti rokonságát. Így Dömötör Tekla a homéroszi himnuszokban talált párhuzamára; Fettes Nándor a fodor fehér bárány kereszténység előtti vonásait, Szöcs Géza az egyiptomi ikonográfiában talált nyomaira, Palkó István csillagász pedig asztrális dimenziókba vezette a ballada születésének korát.

Herényi István (Budapest)

A gyepű

A gyepű szó az őtörökből magyarázható. Több jelentése is van, de mindegyik a határsávra utal. A gyepű a nomád népek - letelepedésük esetén - a külső védőrendszerét, határsávját jelölte. Ezt a határsávot mindig a csatlakozott népek ülték

meg és védték a birodalom határait. A törzslakosság a gyepűn belül általában a nemzetségek szerint helyezkedett el.

A gyepű két részből állott: a gyepüből és a gyepüelvéből. A gyepűn helyezkedtek el a csatlakozott népek nemzetségei, a gyepüelvére pedig a kiküldött őrségek, előőrsek, akik jelezték az ellenség közeledtét és a legszükségesebb óvintézkedéseket megtették. Az ellenséget nyilazásaikkal nyugtalanították és ezzel hátráltatták előrenyomulását.

A Kárpát-medencében is a törzsek és a nemzetségek határán foglaltak helyet a csatlakozott népek a gyepűn és a gyepüelvéen. A gyepűn és a gyepüelvéen különleges őrségeket is létrehoztak, mint a vasőrség és a sóőrség; az előbbi inkább nyugaton, az utóbbi inkább keleten volt jellemző.

A Kárpát-medencét körülvevő gyepűn megtaláljuk a nyékeket, a kazárokat, a kabarokat, a kálizokat, a varsányokat, az oszlárokat, a besenyőket, a székelyeket, a várkonyokat, a herényeket, a kék-kendeket, a csécsényeket stb.

Kezdetben csupán a keleti gyepűnek volt nagyobb jelentősége, mert ott tartani lehetett a besenyők támadásaitól. 934 után azonban ez a veszély is elhárult. A nyugati gyepűn 955-ig évenként mentek hadi különítmények nyugatra, egyrészt felderíteni a terepet, nyugtalanítani az esetleges támadásra készeket, s végül beszedni az adót és a zsákmányt. Az augsburgi vereség után a nyugatra irányuló hadviselés megszűnt. Taksony a Dunától északra és délre külön határőrséget szervezett, természetesen a régi gyepűőrök közreműködésével. De a Kende halála után a kék-kendek, Bulcsu halála után a herények is a gyepűre kerültek határhozi feladattal.

Géza fejedelem lehetett az, aki a határmegyéket létrehozta, ezzel szaporította az örök számát. Idegen lovagokat telepített a határsávba. A határvármegyéknek a keleti, illetve a nyugati határa az ország belső területén volt, ugyanakkor a külső határa a gyepű határával megegyezett. A határvármegyéknek - a történések többségének véleményével szemben - igenis volt belső és külső határa, a gyepűnek csak belső határa volt, kifelé teljesen nyitott volt.

A határőrség a 10, 11, 12. században jól működött, csak a 12. század végén vált érezhetővé az őrség jelentőségének a hanyatlása. Ez a hadi technika fejlődésével magyarázható. A magyar könnyűlovasságot részben felváltotta a páncélos lovaság. Így a nyugati végeken, pl. Dobrán le kellett váltani az őrséget, s előbb Szentgotthárd, majd később a király saját kezelésébe került a vár. A 14. század végére azonban bekövetkezett az őrség teljes mellőzése. Zsigmond király a cseheknek adományozta az egész őrséget, csak északon maradt meg szabad státuszban az őrség (Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget, Vasjobbágyi, Karasztyos).

Kováts Zoltán (Szeged)

Decs népesedési viszonyai 1830 - 1997 között

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kezdetben a magyar őstörténelem kérdéseivel, a honfoglalások viszonyaival foglalkozott, a hivatalos álláspontot új szemlélettel közelítette meg. Az egyesület nyitottságából adódóan témái egyre bővültek. Népünk legjobbjait már a századforduló óta foglalkoztatja a születéskorlátozás olyan mérvű elterjedése, amely népünk meggyengüléséhez, hosszabb távon elfogyásához vezet. A gondok egyre súlyosodnak, 1981-től kezdve országunk népessége 700 ezerrel fogyott, iskolákat zárnak be és így tovább.

A kiselőadás a folyamatot mutatja be egyházi és állami anyakönyvi adatok összesítése alapján évtizedről évtizedre. A családtervezésnek ez a népességszítító eltorzulása a városokban indult, majd falvak, tájegységek jellemzőivé vált. Ma már a táj vizsgálata érdektelen, hiszen az egész ország egykézővé vált.

Decs népesedési folyamatát bemutatva összehasonlítást teszünk az országos helyzettel, valamint kiválasztunk négy európai országot jellemzésül. Az alapértelmezést Decsre végezzük, itt a természetes népmozgalom kérdésén túl az elvándorlásból és odavándorlásból adódó következményekre is utalunk.

Végso kérdés az hogy a csodálatos népművészetet teremtő Decs és környékének népe az összezsugorodás, az elfogyás következtében meddig is tudja éltetni, továbbvinni ezt a művészetet. E csodálatos nép ugyancsak az összezsugorodó magyarságba hogyan is olvad, hogyan is lesz a globalizálódott Európa része.

Miklós Zsuzsa (Budapest) - Vizi Márta (Szekszárd)

Előzetes jelentés a középkori Ete mezőváros területén végzett kutatásról

A középkori Ete a Tolna megyei Sárközben, a jelenlegi Decs község határában található. Jelentősége miatt itt már az 1930-as években, a Megyei Múzeum akkori igazgatója, Csalogovits József is végzett feltárásokat.

A mezőváros okleveles adatait Holub József dolgozta fel. Tanulmányaiból tudjuk, hogy Etét első ízben 1334-35-ben említik, amikor már állt Szentlélek tiszteletére szentelt temploma. A birtokosáról szóló oklevél 1398-ból származik: ekkor a váci káptalan kezén volt. A hódoltság első felében - a kettős adóztatás ellenére - virágzó település: 1557-ben 155, 1572-ben pedig 192 házat írtak itt össze, 1572-1573-ból név szerint ismerjük a település lakóit. A mezőváros pusztulása a 17. század elejére tehető: 1619-ben még felszólították az eteieket tartozásuk fizetésére, 1627-ben viszont már azt jelentették Etéről, hogy "Jó város volt, most népében ami vagyon, Deczön lakik."

Tolna megyében napjainkig csupán néhány középkori településen folyt régészeti feltárás. Fontos indok, hogy a mezőgazdasági művelés következtében, az utóbbi években a legfelső településrétegek, mint azt ásásaink is bizonyítják,

szinte teljesen megsemmisültek. Nem utolsó sorban a régészeti kutatásban az elmúlt fél évszázadban bekövetkezett fejlődés lehetővé teszi a különböző korszerű módszerek alkalmazását.

1992 óta rendszeresen légifotózzuk a területet. A légifotókon kibontakozik előttünk a mezőváros teljes településszerkezete, az utcák, a házak, az egyéb objektumok. Ezeket a fotókat rávetítettük a részletes földtani felmérésre, így szükség esetén bármikor vissza tudjuk mérni az egyes házakat.

1997-ben elkezdjük a terület intenzív terepbejárását. A légifotók és a terepbejárás során nyert adatok alapján kijelöljük azokat a házakat, telkeket, amelyeket teljes részletességgel feltárunk.

Ásatások:

1996-ban mintegy 330 m² felületet kutattunk: öt lakóház részleges feltárását elvégeztük, ezen kívül 3 sütőkemencét, valamint több tüzelőhelyet, árkot, gazdasági épületet, illetve kisebb-nagyobb hulladékgödört találtunk.

1997 október-novemberében feltártuk a mezőváros 29 m hosszú, a nyolcszög három oldalával záródó gótikus szentélyű templomát, amelyhez északról és délről egyaránt, a templom teljes hosszában húzódó kápolna kapcsolódott. A déli kápolna keleti oldalához csatlakozóan két kriptát is találtunk. A templom mellett, illetve belsejében 51 sírt feltártunk, néhány vázon pártát, illetve pártáövet is találtunk. A templom építését megelőző időszakból két házat és egy kemencét kibontottunk. A házak a templom területén voltak, nyilván tereprendezés után került sor a gótikus szentély felépítésére. 1998-99-ben feltártuk egy fazekasház 3 részét és a hozzá tartozó hulladékgödröket. Az 1998 tavaszán leletmentéssel induló munkát két ásatási szezonban folytattuk. Feltártunk két földbe mélyített, cölöpszerkezetű, és egy felszíni épületet. Közülük az egyik a fazekas ház raktára lehetett, amelyben 98 db, már kiegészített, raktározott, többnyire ép edényt találtunk.

Nagy Janka Teodóra (Szekszárd)

A sárközi kerámia

A Sárköz magyarsága számára a használati és díszkerámiát a 19. század végén a szomszédos Mórág fazekasai készítették.

Az 1800-as évek második felének gazdasági-társadalmi változásai - különösen az úrbérrendezés, illetve a lecsapolások és a gabonakonjunktúra - következtében meggazdagodó református települések biztos piacot jelentettek a szintén református német fazekasok számára.

Az újabb kutatások eredményeként 1850 és 1905 között több mint húsz, 1724-et követően Hessenből, Pfalzból Mórágira települt fazekas neve, műhelye vált ismertté, akik a szülőhazájában elsajátított magas technikai színvonalon készítették a változatos formájú, gazdagon írókázott fazekasmunkákat.

Ezek legszebb darabjai, mint például a virágos, madaras tálak, valamint a kifejezetten a falvakban kedvelt bokályok és "bábakorsók" a sárközi kultúra szerves részévé váltak.

Olsvai Imre (Budapest)

Sárköz népzenei sajátosságai és kapcsolatai a rokon népek népzenejével

Sárköz a magyar népzene bartóki, dunántúli dialektusán belül sajátos alldialektust képvisel dallamállományával, ritmikai és indonációs sajátosságaival, egyes táncokhoz, ill. népszokásokhoz kötődő szertartásos dallamaival. Sok dallamának került elő keleti (cseremiszi, obi-ugor, csuvas, finn, borját-mongol stb.) rokona. Egyedül Sárköz népe őrizte meg a leánykarikázó három-részességét, annak különleges ritmusaival és dallamaival.

Pálfy Gyula (Budapest)

A sárközi táncokról

A sárközi Duna menti táncdialektus földrajzi körülhatárolása (nagyobb, mint a történelmi és szűk értelemben vett Sárköz. Észak-déli irányban nagyjából Dunaföldvár-Mohács hosszban, a Duna-tengellyel elképzelt kb. 20-20 km-es sáv magyarlakta falvai). Ezen a területen előforduló tánc típusok és táncnevek (rég és új táncréteghez tartozó táncainkhoz kapcsolódó helyi elnevezések).

Erre a területre - ezen belül a csak Sárközre - vonatkozó sajátosságok ismertetése, ahol csak lehetséges történelmi magyarázattal együtt (rég stílus, új stílus viszonylagos egysége, illetve a karikázó háromrészessége).

Sümei József (Bátaszék)

Adalékok Tolna megye egyházi intézményeinek középkori történetéhez

Tolna megye a püspökség megalapításától, 1009-től, a pécsi püspökséghez tartozik. Megyénk területén a 12. század végéig hét monostor létesült. Ezek közül négy királyi alapítású (Dunaföldvár, Szekszárd, Cikádor, Bata), s a megye keleti Duna peremén létesült, míg három magán patronátus, s Madocsa kivételével a megye belső területén fekszik. A megyében alapított apátságok közül három 11. századi (Szekszárd, Bata, Iván), négy 12. századi (Földvár, Madocsa, Cikádor és Apar). Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a 11. században alapított jelentősebb bencés apátságok (Pécsvárad, Pannonhalma, Tihany, Zalavár, Bakonybél) rendelkeztek a megyénkben birtokkal, illetve vízhalászati lehetőséggel. A 13. században már csak két új alapítás történt: Ábrahám ciszterci monostora és a Sebestyén nemzetség bencés monostora. A kolduló rendek viszonylag későn jelentek meg,

ami a megye városfejlődésével is összefügg. 1418-ban alapítottak kolostort Ozorán a ferencesek, 1515-ben Simontornyán a domonkosok.

A szerzetesség intézményi hálózata mellett megyénk területén két főesperesség alakult, s ez fogta össze a plébániahálózatot. Tudjuk, hogy a szentistváni egyházszervezésben az egy megye egy főesperesség elve érvényesült. Tolna megyében mégis két főesperesség található, a tolnavári és a regölyi. Ez arra utal, hogy az egyházszervezés időszakában megyénk területén két megyekezdemény volt kialakulóban, csak Regöly megyéje a vármegyévé fejlődés bizonyos fokán megakadt, s nem válhatott külön megyévé, de főesperessége már létrejött.

A plébániahálózat kialakulásának feltérképezésében a patrocínium kutatás nyújthat a legnagyobb segítséget. A megye legrégibb plébániái közé kell sorolnunk a Szent Benedek, a Szent Adalbert és a Szent Gál patrocíniummal rendelkező plébánia templomot, amely a megyében folyó bencés térítéshez kapcsolható. Ugyancsak korai alapításúnak kell tekintenünk a bizánci egyház szentjeinek nevét viselő templomokat, mint a Szent Demeter, a Szent Ilona, a Szent Miklós és a Szent Megváltó. Szintén korai alapításúnak tekinthetjük a katona szentek (Márton, György, Mihály) tiszteletére épült templomok többségét, hiszen már az 1055. évi Tihanyi Alapítólevélben ott találjuk Fidemsi Tolna megyei helység Szent Mihály tiszteletére épült egyházát. A teljes plébániahálózat a 13-14. századra kiépült.

Szabó A. Ferenc (Budapest)

A sárközi egyke

A születésszabályozás egyidős az emberiséggel. A nehéz feltételek és az emberben rejlő gyarapodási, kiemelkedési vágy csaknem minden időszakban a születések korlátozásához vezetett. Régi témája ez mind a történelmi demográfiának, mind a néprajznak. A sárközi egyke az egyik legtöbbet tárgyalt lokális születésszabályozási példa a szakirodalomban. Különösen a két világháború között született sok tanulmány a kérdésről. A szűk szakmai érdeklődésen túl politikai visszhangot is kiváltott. Így hangsúlyos hivatkozási alapul szolgált Kovács Imre híres "Néma forradalom" című szociográfiájában is.

A szerző a kérdéskör történelmi összefoglalása és szakirodalmi vizsgálata után megállapítja, hogy az egykezés hatására a Sárközben is többször bekövetkezett a lakosságcsere a magyarság megtelepedése óta. Erre példa a lakosság etnikai és vallási összetételének megváltozása. A folyamat napjainkban sem zárult le. Új jelenség viszont, hogy a lakosság cserélődése mellett a lakosság létszámának tartós csökkenése is megállapítható.

Szilágyi Mihály (Szekszárd)

A grábóci szerb ortodox kolostor története

A kolostor 400 éve a magyarországi szerbség több évszázadának esszenciája. Sőt a szerb ortodox egyház és a szerb nép szerves része, hiszen 1389. június 28-án a rigómezői csatában elveszett a szerb állam, a török győzelem következtében született a grábóci anyakolostor a dalmáciai Dragovityban 1395-ben az Ószerbiából menekülő szerzetesek alapításában. 1585-ben 5 dragovityi szerzetespap Magyarországra érkezve, éppen a kis völgyeségi faluban, Grábócon lelt új otthonra.

Valamennyi, a kolostorba érkezett latin, német, magyar nyelven írott levelet a letopisba másoltak az eredeti nyelven és az akkor éppen beszélt szerb nyelven, ezért a szerb nyelv fejlődéstörténete szempontjából is hasznos tanulmányozása. Magyarra fordított szemelvényeket közöl a szerző a letopisból. Rövidebb és hosszabb közlések szólnak a kolostori cellák, a templom, a gazdasági épületek felépítéséről, a szőlőtelepítésekről. Érzékletesek a törökdúlásról, a kurucok sarcolásáról szóló szakaszok.

Töttös Gábor (Szekszárd)

Sárköz humora a helyi sajtóban (1873-1914)

A Tolna megyei sajtó anyaga színesítésére, vagy kényszerből - kezdetben helyi és országos hírszolgálat nem lévén - szívesen jelentetett meg humoros híreket, eseteket Sárközlől. Mind az öt községből akad sajátos életszemléletet tükröző anyag, amely tematikailag is változatos, mert a hírtől az eseményleíráson át a nekrológig terjed.

A humorból, amely átmenetet képez a népmesék igazságtevő motívumaiból a városi humorba, színes képet kapunk az itt élt emberek életkörülményeiről, napi gondjairól, furfangos vagy éppen szabados észjárásukról. Mindez azért különösen fontos, mert a 16. századi reformáció óta, tehát hazánkban a legrégebb időtől, éppen a Sárköznek volt írásbeli kultúrája. A hírek, cikkek elhelyezéséből jól érzékelhető a helyi sajtó ehhez való viszonya is, illetve a táj emberének viszonyulása a világban bekövetkezett változásokhoz Rádásul az egykori trófeák, esetek, helyzetek és alakok a kései korok gyermekének nevető izmait is képesek megcsiklandozni.

Az előadás oldott formában, de tágas tudományos összefüggésekbe ágyazva kíván mindebből ízelítőt adni.

Vadas Ferenc (Szekszárd)

A sárközi helynevek vízi világról beszélnek

A Sárköz mint táj, történetileg változó területre vonatkozik, a Duna és valamely Sár/víz/ között. A Tolna megyei Sárközt is Sár/víz/ zárta a Duna mellé. A sárközi külterületi nevek 44%-a vízre utaló, vagy vizet feltételező.

A mai sárközi községek közül Bába, Sárpilis és Öcsény középkori Batha neve vízfolyásra vezethető vissza. Az elnémult települések közül Ebes köznévi előzménye, ebes mocsaras, zsombékos rétséget jelent. Györkénél (Gyürke) a gyűr sarló alakú holt meder; Őzsák-nál az aszú+ágy száraz terület, vízmeder.

Az Ős-Duna Szekszárdnál keletre vágódott, maga mögött holt medreket hagyva. A folyamszabályozások révén is gyarapodtak a mellék- és holtágak.

Tolna megye közgyűlése 1774-ben határozott a Duna szabályozásáról. A lényeges változások kezdetét a Sárvíz Szekszárd feletti Dunába vezetése jelentette 1854-ben.

Az árvízi gazdálkodás és haszonvétel fölött a fok-ok elzárása húzta meg a lélekharangot: a vizek természetes áradásán alapuló gazdálkodás legfontosabb létesítménye működésképtelenné vált. Az 1970-es évek elején 109 fokot írtunk össze a megyében. Ezek kétharmadát (66%-át) a Sárközben. A folyamszabályozás előtt majd minden tónak volt foka.

Az ártér kiszáradása a művelési ágak robbanásszerű változását eredményezte (szántó: 1869-ben 1,5%, 1895-ben 50%, 1931-ben 80%).

Az átalakulás váratlanul gyors vagyongyarapodással járt. A gazdagodás alapot teremtett ahhoz, hogy a Sárközben legyen a legpompásabb népi viselet.

V. Kápolnás Mária (Szekszárd)

Áradások és vízszabályozások Bátán a 18-19. században

A 18. század végéig nem próbálták útját állni a folyók vízének, hanem az áradó vizet mesterséges csatornák, fokok segítségével az ártérre vezették tavakba, csatornákba, majd apadáskor vissza a folyómederbe. A török hódoltság és a felszabadító háborúk alatt a lakosság elmenekült, elpusztult, s nem volt, aki a vízrendszert rendben tartotta volna. Az ártér elmocsarasodott, kiszámíthatatlanná vált a víz mozgása.

A 18. század elején megkezdték a régi vízrendszer újjáépítését, ám a hajózás és a szántóföldterület növelésének érdekében a kormányzat a lecsapolásokat szorgalmazta. Bátán a régi és az új életforma közötti ellentét az Alsözög és a Felsőzög ellentéte is: előbbiek az ártérből, az utóbbiak a szántóföldi művelésből éltek. A Duna szabályozásának első lépcsőjeként a fokok eltöltését rendelték (1799), ami a félelmeket igazolta: a vizet többé már nem lehetett az ártérre vezetni, a gyenge töltések

pedig nem tudtak ellenállni a Duna hatalmas erejének, s az ismétlődő árvizek anyagi javakban, emberéletben sok áldozatot követeltek. A kanyarok levágásával, védtöltések, szivattyútelepek építésével 100 évnek kellett eltelnie és rengeteg munka kellett ahhoz, hogy az új vízgazdálkodás látható eredményeket hozzon.

Vincze Áron (Decs)

Gondolatok a decsi református egyház történetéhez

Az elmúlt évezred történetének egy parányi kis része az, amelyet a Sárközben élő ember magának tekinthet, hiszen az elmúlt évezred történelmének részét alkotja ennek a vidéknek, ennek a tájnak a történelme is. Történeti adatok tanúsága alapján, ezen a vidéken, ezen a tájon, már a Kr. előtti korban is menedéket, lakhelyet talált magának az ember. Nagyon jó búvóhely volt ez a vidék a maga mocsaras lápos göröngyeivel, s a Mecsek nyúlványai is kitűnő menedéknek bizonyultak akkor, amikor az árterület vízszintje oly magas volt, hogy a kiemelkedő magaslatokat esetleg el kellett hagyni. Történeti adatok tanúsága alapján ezen a vidéken hamar megtelepedtek az emberek. Hagyományok szerint "a sárköziek a honfoglaló magyarok egyenes leszármazottai" (Katona Imre: Sárköz), s miért ne lenne ez igaz, amikor tudjuk, - s ezt ásatások is bizonyítják - a bronzkor embere elkészítette a maga szerszámain, amelyek a megélhetéséhez szükségesek voltak (erre utal a templomkertben talált bronzkori véső is). E tájon kelták is éltek s a honfoglaló magyarok előtt hunok is járhattak. Jártak ezen a vidéken nagyhírű uralkodók, s királyok is, mint Zsigmond király, sőt az igazságos Mátyás király is. De külföldiek is szép számmal megfordultak ezen a tájon, akik híres emberek voltak. Sok külföldi utazó, tudós és művész kereste fel már ezt a vidéket, e vidéknek híre messze földre eljutott. Olyat tudtak alkotni őseink, ami híressé, nevezetessé tette őket. Már a 17-18. századtól olvashatunk Sárközről szóló különféle utleírásokat (Evlia Cselebi, Ottendorf Henrich stb.). Hazánk nagyhírű írói, festői, zeneszerzői is kutatták, járták e vidéket, mint Baksay Sándor, Móricz Zsigmond, Boros János, Csók István, Liszt Ferenc, Kodály Zoltán, vagy a legutóbbi időben, ha mást nem is említek, mint Andrásfalvy Bertalant. E nevek felsorolása magában is igazolja, hogy Sárközbe érdemes ellátogatni, érdemes egy kis időt eltölteni, mert e vidéknek megvan a maga szép és kedves vonzata, "Hazánkknak ezt a legkisebb népcsoportját, mint a legszínesebb népművészet letéteményesét tartjuk számon" (Katona Imre: Sárköz).

Mint minden vidéknek, úgy Sárköznek is megvan a központja és a maga peremkerülete. A peremkerületekről ezt olvashatjuk Andrásfalvy Bertalannál: "Mint vízbe dobott kő körül szertegyűrűző hullámkarikák, kissé mindég megkésve terjedt ki a szélekre a decsi viselet, erkölcs stb., egy egészen egyedülállóan polárosult paraszti műveltség."

Őseink már 1540 táján befogadták a reformációt. Ember Pál Históriájában olvasható, hogy Losonczy István Temesvár hős védője - mint a katolikus hit védelmezője - Gergellyel, ki decsi pásztor volt, Szegedi Kis Istvánt is kiűzte Temesvárról. Hogy került Gergely pap Temesvárra? Úgy, hogy az akkori időben nagyon sokat vándoroltak a pásztorok, hogy minél több helyre elvigyék az evangélium örömuzenetét, mint valamikor tették ezt Jézus Krisztus tanítványai is, az apostolok. Ez a Gergely pap nem más lehetett mint Szentantali Gergely, aki 1521-ben, Wittenbergben Melanchton tanítványa volt. Más Gergely nevű prédikátorról nem tudunk.

Ez az adat is azt látszik igazolni, hogy ezen a helyen a reformátusság a reformáció első évtizedeiben már megalapozta egyházát. A decsi egyház reformálása egy időre esik a török uralom kiterjesztésével. Ez is arra ad magyarázatot, hogy az evangéliumi református hitet az itt élők elfogadták, s szabadabban gyakorolhatták vallásukat a hódoltsági területeken, mivel sokszor "a törökök részt vesznek a keresztyének szent gyűlésein" - írja Lampe Ember Pál (102. oldalon) könyvében.

Szegedi Kis István a szomszédos tolnai iskola híres tanára volt. Ő Decsen többször is járhatott, már csak azért is, mivel a decsi iskola tanítója, Bélyei Tamás volt Szegedi mostoha lányának a férje. A decsi gyülekezetre nézve nemcsak áldott lelki haszna volt ennek, de keserű következményei is lehettek a decsiekre nézve, mert a török hódoltság meg nem engedett gyűlésnek minősítve Szegedi látogatását, ezért a falu lakóira nagy összegű pénzbüntetést rót ki. De hiábavalónak bizonyult a török pénzbüntetése éppen úgy, mint később a katolikus egyház csalogatása, ígérete, hogy az itteni nép legyen katolikus vallású, mert ennek ellenére hűek maradtak kálvinista, református hitükhöz.

A múlt idézésében így él itt a jelen valóságában egy ősi joggal, örökséggel fajúját, egyházát, templomát szerető kis közösség. Szívében a reménységgel, hogy nemcsak a dicső múltra emlékezhet, hanem a jövő ígéletében is bízhat, mert akik az Istent szeretik, azoknak minden javukra van.

Felhívás

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Nyolcadik (Sárközi, Decsi) Övezeti Történeztalálkozója

Időpont: 2000. április 27-28-29.

Helye: Decs Nagyközségi Faluház.

Rendező: Decs Nagyközségi Önkormányzat és a ZMTE (Zürichi Magyar Történelmi Egyesület).

Fővédnök: Koppáné dr. Kertész Margit, országgyűlési képviselő.

Védnök: dr. Andrásfalvy Bertalan a Janus Pannonius Tudomány Egyetem tan-
székvezető egyetemi tanára, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, Biczó Er-
nő polgármester, dr. Csihák György a ZMTE elnöke, dr. Herényi István a törté-
nelem tudomány kandidátusa, a ZMTE elnökségi tagja és dr. Balázs Kovács Sán-
dor néprajzkutató.

Tárgy: Délközép Kárpát-medence kultúrája, különös tekintettel a sárközi telepü-
lések kialakulására és népi kultúrájuk fejlődésére.

Előadóként résztvehet: bárki, aki a választott témából legalább egy dolgozatot
már közzétett. Rendelkezésre áll 25 perc (dia-, video-, fólia- és könyvvetítő van).
Mivel az előadásokat könyvben megjelentetjük, a helyszínen nyomdakész kézira-
tot kérünk. Az elhangzott előadások az Egyesület és az előadók közös tulajdona.

Jelentkezés: 2000. február 28.-ig Decs Nagyközségi Faluházban (7144-Decs,
Rákóczi u. 2-8. Telefon, fax: 06-741495-040, E-mail: fhazdec@freemail.c3.hu)
írásban az előadás címével, időigényével, max. 20 soros összefoglalójával, a már
megjelent dolgozattal, vagy arra való hivatkozással. Aki nem kap március 15-ig
elutasító választ, az a Találkozózn előadhat a kért időben.

Hivatalos és munkanyelv a magyar.

Résztvételi díj nincs, minden résztvevő fedezi a saját költségét.

Költségek: szállás a faluban 2-3 ágyas vendégszobákban, ára naponta, szemé-
lyenként 1200 Ft illetve a Faluházban turista jellegű szállást vehet igénybe 500
Ft-os áron (vállfát, szappant és törölközőt hozni kell). Étkezést a napközis kony-
hán biztosítunk személyenként naponta 750 Ft-os áron (reggeli 200 Ft, ebéd 300
Ft, vacsora 250 Ft). Költségtérítés a helyszínen előre igényelhető.

Fizetés: a helyszínen, érkezéskor, előre.

Jelentkezéskor rendelni kell: szállást és étkezést a teljes időtartamra. Az ellátás
kezdeté: április 27. ebéd, vége április 29. ebéd. Érkezéskor jelentkezés a Találko-
zó helyszínén. Ezekkel a feltételekkel a szolgáltatások (szállás, étkezés) a Talál-
kozó előtt és után 1-2 nappal is igénybevehetők.

Egyéb költségek fizetése a helyszínen.

Decs megközelíthető vonaton, autóbusszal és közúton is. Autóbusszal menetrendszerinti járáttal. Decs Szekszárdtól 12 km-re található.

Napirend: kezdés április 27-én 9 órakor, zárás április 29-én 15 órakor. A három napos rendezvény részleteiről a helyszínen adunk tájékoztatót.

A Találkozón a ZMTE Nyilatkozata és Házirendje érvényes

Minden érdeklődőt is - saját költségére - szeretettel vár a Rendezőség.

Zürich, Decs, 1999. július 27.

Biczó Ernő
polgármester

Koppáné dr. Kertész Margit
védnök

Dr. Csihák György
elnök

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványai

1. **Első (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (153 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű). Zürich, 1991. ISBN 963 02 8926 1
2. **A Második (Zürichi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (140 oldal, ebből 50 oldal angol, francia és német nyelvű). Zürich, 1993. ISBN 963 02 8926 2
3. **Magyarok Őstörténete.** Összefoglaló áttekintés. (48 oldal). Írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őstörténeti írói munkaközössége, Zürich-Budapest, 1992. ISBN 963 02 8925 3; második kiadás 1996. ISBN 963 85274 6 3
4. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szegedi) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai.** (275 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor). Zürich, 1993. ISBN 963 8465 00 X
5. **Magyar Történelmi Tanulmányok 1.** (133 oldal) Kiegészítő tanulmányok a Tabi iskola előadásaihoz. Zürich, 1993. ISBN 1217 4629
6. **Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve.** (91 oldal) Összefoglaló áttekintés. Budapest, 1990. ISBN 963 02 8925 3
7. **Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet. Magyar Történelmi Tanulmányok 2.** (119 oldal). Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4112 8
8. **Képeslapok magyar történelmi motívumokkal.** 8 különféle, szimpla és dupla
9. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (416 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4413 5
10. **Die Frühgeschichte der Ungarn.** Zusammenfassung (Geschrieben von der Arbeitsgruppe des Ungarisch Historischen Vereins Zürich. 54 Seiten). Zürich-Budapest, 1994. ISBN 963 85 274 4 7
11. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai.** (224 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85 274 12
12. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhelyi) Övezeti Történetisztálkozó Előadásai és Iratai.** (180 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 2 0
13. **Csihák György: Beszélgetés népemmel a hazánkról.** (64 oldal) Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 5 5
14. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történetisztálkozó Előadásai és Iratai.** (152 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv,

- műsor. Komárom-Komárno-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 3 9
15. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (143 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 1 2
 16. **Csihák György: Ex Oriente Lux.** (250 oldal) Tanulmány a magyar múltról, jelenről és a jövőről. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 7 1
 17. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (258 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 8 X
 18. **Germann Georg: Ungarisches im Bernischen Historischen Museum** (mit Farbbildern). **A Berni Történelmi Múzeum magyar emlékei** (kétnyelvű kiadvány színes képekkel 44 oldal). Előszó: Claudió Caratsch Bern-Budapest, 1996. ISBN 963 85274 9 8
 19. **Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnpszociológiába.** (152 oldal) Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85684 02
 20. **Honfoglalásunk és előzményei.** A tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai (173 oldal). Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. 10 oldal angol-magyar-német-francia és orosz nyelvű őstörténeti fogalmak. **Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében.** Az Ötödik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai (110 oldal). Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1997. ISBN 963 85684 1 0
 21. **Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete.** (151 oldal) Budapest, 1998. ISBN 963 7810 97 8 (Közösen a Szabadtér Kiadóval)
 22. **Csihák György: Válasz népem kérdéseire a hazánkról.** (102 oldal) Budapest-Zürich 1999
 23. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Kaposvári) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (140 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 2 9
 24. **Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen. Magyarok és a Szent Galleni Apátság.** (118 oldal) Az előadások szövege. St. Gallen-Budapest, 1999. Kétnyelvű kiadvány a Magyar Nemzeti Múzeumban 1998-ban rendezett „Die Kultur der Abtei Sankt Gallen“ című kiállítás alkalmával, az ELTE-n rendezett nemzetközi konferencia előadásai. ISBN 963 85684 3 7 (Közösen St. Gallen Kanton levéltárával) – Második kiadás: 2002. ISBN 963 86100 8 5
 25. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Londoni) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (188 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 5 3
 26. **Csihák György: A magyar nemzet múltja * Szent István király életműve és a magyar államalapítás * A bambergi lovas * Sacra Regni Hungarici Corona és a magyar közjogi rendezés kérdései ma * Magyar - nép - kisebbség.** (94 oldal) Buda-

- pest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 6 1
27. Fünfzehn	Jahre	UHVZ	-
- A ZMTE tizenöt éves 1985 - 1999.** (50 oldal) Zürich-Budapest, 1999. ISBN 963 85684 7 X
28. **Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet II.** (200 oldal) Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 4 5
29. **Csihák György: Dunhuang barlangképei és a Sászi agyagkatonák néma üzenete a magyar műveltség gyökereiről.** (56 oldal) Budapest-Zürich, 2000. ISBN 963 85684 8 8
30. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Erdélyi Övezeti Történésztalálkozó (1995-1999) Előadásai és Iratai.** (312 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 2000. ISBN 963 85684 9 6
31. **A honfoglalás és az 1848-1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára.** A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozója és Hetedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (284 oldal) Budapest-Zürich, 2001. ISBN 963 86100 5 0
32. **Barabási László: Nemes Székely Nemzet – Csillagösvényen.** (Regény, 112 oldal) Csiksomlyó-Budapest, 2001. ISBN 963 86100 4 2
33. **Csihák György: Magyar nempolitikai írások.** (51 oldal) Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86 100 0 X
34. **Kiadványaink tartalomjegyzéke – Vereinspublikationen mit Inhaltsübersicht.** (44 oldal) Zürich-Budapest, 2002. ISBN 963 86 100 7 7
35. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (Szentendre-2001) Tizenhatodik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (370 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 6 9
36. **Achtzehn Jahre UHVZ - A ZMTE tizennyolc éve 1985-2002** (Zürich-Budapest 2002) ISBN 963 86100 9 3
37. **Magyar Történelem. Tízezer év – ezer oldalról. Oktatási segédkönyv a magyar történelem tanításához.** (635 oldal) Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 1 8
38. **Közös jelen, múlt és jövő Észak Kárpát-Medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre.** (169 oldal) A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Történésztalálkozó Előadásai és Iratai (Rozsnyó, 2000). Rozsnyó-Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 2 6
39. **Délközép Kárpát-medence műveltsége, különös tekintettel a sárközi települések és népi műveltségük fejlődésére.** (244 oldal) A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Sárközi-Decsi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai (Decs, 2000). Decs-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 01 1
40. **Csihák György: Forog a történelem kereke...** 2004. ISBN 963 0349 02 X

Előkészületben

1. Három magyar történelmi iskola előadásai és iratai
2. Hat magyar őstörténeti találkozó előadásai és iratai

Kiadványaink megtalálhatók minden nagyobb magyarországi könyvtárban és további 70 ország 156 könyvtárában, tehát mindenütt, ahol magyarok élnek vagy tanulnak

Könyveink megvásárolhatók a Heraldika Kiadó könyvesboltjában:

1113 Budapest, Takács Menyhért utca 5.
Telefon/fax: 0036 (1) 20-96-078 – Mobil: 0036 (20) 97-36-120
E-mail: heraldika@heraldikakiado.hu
www.heraldikakiado.hu

és terjesztőinél, valamint:

Kis Magiszter Könyvesbolt
H-1053 Budapest, Magyar u. 40 (a Kálvin térnél)
Telefon és fax: 0036 (1) 327-7797

Egyes példányok megrendelhetők:

H-8660 Tab, **Városi Könyvtár**,
Ady Endre utca 5.
☎ & 📠 00 36 (84) 320 453,
Email: bookstab@matavnet.hu

**Az Egyesület által kiadott könyvek,
a Magyar Köztársaság oktatási minisztere által
T 300730-1676/1999 számon kiadott alapítási engedélyünk és
T 302460-780/1999 számon kiadott indítási engedélyünk szerint,
pedagógus továbbképzési programunk tankönyvei.
A továbbképzésről internetes honlapunkon részletes tájékoztató van:
www.zmte.ini.hu**

ENCYCLOPAEDIA HUNGARICA

NEMZETI SZEMLÉLETŰ MAGYAR LEXIKON

Hungarian Historical Society of Zurich
Association Historique Hongroise
Societ  Storica Ungherese di Zurigo
Associaci  n Hist rica H ngara de Zürich

CH-8047 Zürich, Schweiz, Postfach 502
President: Dr. György J. Csihák

I. kötet	1992.	ISBN 0 9695894 0 9	778 oldal
II. kötet	1994.	ISBN 0 9695894 0 9	785 oldal
III. kötet	1996.	ISBN 0 9695894 2 5	888 oldal
IV. kötet	1998.	ISBN 0 9695894 3 3	573 oldal

A Calgaryban (Kanada) székelő *Lexikon Alapítvány* készítette 1981-t l 1998-ig, magyar nyelven. A munkát 70 szerkesztő, 14 szaktanácsadó, 252 cikkíró, 482 adat-szolgáltató, 6 művészi munkatárs, 12 lektor és a törzs 8 munkatársa végezte, összesen 844 személy – az  g sz világról, a Kárpát-medencéből minden országból. Szerkesztése és kiadása költségeit a világban szétszóródott magyarok fedezt k.

A 15 milli nyi, egyetemes magyarság egyetlen, igazán nagyjelent s g , közös és független szellemi alkotása az utóbbi évtizedekben.

Tulajdonosa 2001 óta a közérdekű Zürichi Magyar Történelmi Egyesület – amely svájci székhelyű és az egyetemes magyarság egyetlen olyan tudományos műhelye, amelyben tovább  l a nemzeti történelemkutatás, történelemírás és történelemoktatás.

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Első (Székelyudvarhelyi)
Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai**

ISBN 963 85274 2 0

Tartalom

Előszó

Megnyitó

Ferenczy Ferenc
Ferenczi Géza
Kováts Zoltán
Kovács Sándor

Jegyzőkönyv

A Találkozó jegyzőkönyve
Az előadások tartalmi kivonata
Nyilatkozat
Házirend
Sajtóközlemény
A Székelyudvarhelyi Övezeti Történésztalálkozó műsora (tervezet)
Felhívások

Az előadások teljes szövege

Bajusz István	Iparművészeti emlékek a Szilágyságban a XVI-XVIII. századból
Balás Gábor	Székelység keletkezése és kifejlődése - gondolatok
Beder Tibor	Gyalogszerrel a macarkoyi magyarokhoz
Csihák György	Rovásfelirat a svájci Pinsec-ben (Val d' Anniviers Wallisban)
Ferenczi Géza	A székely rovásírás ma létező emlékei Székelyudvarhely környékén
Ferenczi István- Dénes István	Udvarhelyszéki töltésvonulatokról. Adatok Erdély Szent László-kori határvédelmének kérdéséhez

Koós Ferenc

A tanítás módja, helye és tananyaga
a Tiszántúl protestáns népiskoláiban
a XVIII-XIX. század fordulóján

Kovách Géza
Kováts Zoltán

A Temesi Bánság fejlődése a török kiűzése után
A székely népesség számának alakulása
az Erdélyben történő megtelepedéstől kezdve
1910-ig

Nagy Alpár
Simon Zoltán
Vámos-Tóth Bátor

A székely himnusz problematikája
A csodaszarvastól a dákokig
Erdélyi földrajzi nevek TAMANA-elemzése
Bendola-névelemzés Penszék környékéről
TAMANA beszámoló

Vofkori László

Csiksomlyó

Zárógondolatok, Függelék
Ferenczi Géza
Kováts Zoltán

A ZMTE eddig megjelent kiadványai

Előkészületben
Terjesztők

INFO

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Második (Komáromi)
Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai**

ISBN 963 85274 3 9

Tartalom

Előszó

Megnyitók

Krajczár Gyula
Juba Ferencz

Jegyzőkönyv

Jegyzőkönyv
A Találkozó műsora
Az előadások foglalata
Nyilatkozat
Házirend
Sajtóközlemény
Statisztika
Meghívók

Az előadások teljes szövege

Csihák György	A magyar őstörténet kutatásának jelentősége, főbb irányai és jelenlegi helyzete
Lukács József	Árpád útja a Kárpát-medencébe
Herényi István	Az avar, frank, magyar gyeprüendszer 800-tól 1242-ig
Juba Ferencz	Emlékezés Magyarország tengeri kikötőire
Halabuk József	Regionalizmus a Duna mentén
Berényi Zsuzsa Ágnes	A soproni „Széchenyi” szabadkőműves páholy története
Csámpai Ottó	A Nyitra-vidék történelemtudata egy szociológiai felmérés alapján
Galambos Ferenc	Az örvidéki (burgenlandi) magyarok
Sidó Zoltán	Komáromi Városi Egyetem

Gáspár Tibor

A magyar főiskola megalapításával kapcsolatos kérdések
az elmúlt hetven évben Csehszlovákiában

Bilkó István

Komárom tűzvédelme fejlődésének főbb állomásai
1945-ig

Függelék

A ZMTE eddig megjelent kiadványai

Előkészületben

Terjesztők

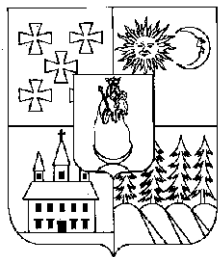
INFO

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Erdélyi Övezeti Történetstálalkozói
1995-1999

ISBN 963 85684 9 6

Tartalom

Csihák György (Zürich)

Előszó

Tartalom

Az előadások szövege

Balás Gábor (Budapest)

Székelységet és Erdélyt érintő lényeges
őstörténeti adatok

Kreneisz Géza (Öckerö)

Madžaria és Adžaria

Barabási László (Csikszereda)

Kik a székelyek?

Herényi István (Budapest)

Párhuzam a nyugati és a keleti végvidék
között. Őrség - Székelység

Vámos-Tóth Bátor (Honolulu)

Csik + Szék Tamana térképe

Takács József (Tiba)

Nincsen címe, de majd lesz! avagy

Ílyen nincsen mégis van!

Takács József (Tiba)

Az írások egyik öse

Takács József (Tiba)

A Hét Égről

Szekeres István (Budakalász)

Székely-hun írásjelek a hunok és a
koraavarok régészeti leletein

Ráduly János (Kibéd)

Maros megye feliratos rováslelkei

Henkey Gyula (Kecskemét)

A Székelyföldön végzett etnikai-embertani
vizsgálatok főbb eredményei

Sántha Pál Vilmos

(Csikszereda)

A Székelyföld öngazgatási
törekvésének történelmi háttere

Kováts Zoltán (Szeged)

Európa - Magyarország - Románia

Dénes István (Barót)

népesedési múltja és jövője

Balázs Sándor (Csikszereda)

Az alsórákosi Tepő-vára

Kelet-Erdély gazdasága

a 15-16. században

Bíró Donát (Szászrégen)

Görgényszentimre történelmi múltja,
nevezetességei

Cserey Zoltán
(Sepsiszentgyörgy)

Önkormányzatiság és katonai hatalom
Háromszéken az 1848-at megelőző
években

Róth András Lajos
(Székelyudvarhely)

Iskoláink millenniumi ünnepségei

Csihák György (Zürich)

Magyar - nép - nemzet - kisebbség -
autonómia, magyarul önigazgatás,
önkormányzat, önrendelkezés

Csapó I. József (Nagyvárad)

Autonóm nemzeti közösség, vagy
önfeladó nemzeti kisebbség

Csámpai Ottó (Pozsony) -
Barsiné Pálmai Éva (Győr)

Az 1945-1949-es szlovákiai magyar
iskolanélküliség társadalmi követke-
ményei

Csihák György (Zürich)

Közép-Európa útja az övezetek
Európájába

Takács József (Tiba)

Az udvarhelyi találkozóról

Takács József (Tiba)

Egy régi világ hagyatéka

Függelék

Székely fohász

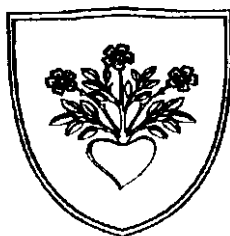
Nyilatkozat

Házirend

Az öt találkozó jegyzőkönyve, műsora,
az előadások foglalata, meghívók

Statisztikák

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület eddig megjelent kiadványai
Előkészületben
INFO

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Kilencedik Rozsnyói
Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai**

ISBN 963 86100 2 6

Tárgy: Közös jelen, múlt és jövő Észak Kárpát-medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre

Rozsnyó, 2000

Tartalom

Előszó

Az előadások teljes szövege

Takács József (Tiba)	Csak úgy Gömörből, Gömörben, főleg itt, nemcsak ide, ámde innen van szólásom, s nemcsak éppen Gömörről - avagy: a megtörtént dolog nem játék, s ami íratik nem(csak) játék a szavakkal
Darai Lajos Mihály (Kápolnásnyék)	Észak Kárpát-medence történelmi és kultúrtörténeti jelentősége. Kutatási vázlat
Frisnyák Sándor (Nyíregyháza)	A felvidék mező- és erdőgazdasága a 18-19. században
Lukács József (Kassa)	A zempléni ó-magyar fejedelmi sír
Csihák György (Zürich)	Rovásfelirat a svájci Pinsec-ben. (Val d'Anniviers Wallisban)
Szádeczky-Kardoss Irma (Budapest)	Krónikáink és a jogtörténet I. A magyar történeti jog elemei Anonymus Gestájában.
Juba Ferencz (Bécs)	Híres tengerészeink a Felvidékről

Csihák György (Zürich)

Magyar - nép - nemzet - kisebbség - autonómia, magyarul öngazgatás, önkormányzat, önrendelkezés

Cs. Kovács Ágnes (Miskolc)

Az Abaúj megyei Alsóvadász kapcsolata Gömörrel

Függelék

Jegyzőkönyv

Felhívás

Nyilatkozat

Házirend

Műsor

Az előadások foglalata

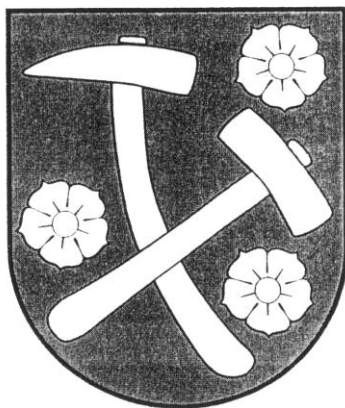
Statisztikák

A ZMTE eddig megjelent kiadványai

Előkészületben

Az előző övezeti történelemszálalkozók kötetei

INFO

Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn
A Magyar Őstörténeti Találkozókban résztvevők száma

Ort Helyszín	aus Ungarn Magyarországról				aus anderen Ländern Más államokból				Total Összesen				Vorträge Előadások	
	Expert szakember	Guest vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	Expert szakember	Guest vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	Expert szakember	Guest vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	persönlich személyesen	eingesandt beküldve
Benidorm 1986	4	1	5	3	9	4	13	-	13	5	18	3	15	3
Zürich 1987	8	5	13	8	13	22	35	-	21	27	48	8	35	3
London 1988	20	14	34	23	19	28	47	1	39	42	81	24	56	13
Felsőőr 1989	26	36	62	19	25	24	49	1	51	60	111	20	38	9
Altenberg 1990	13	4	17	13	11	12	23	4	24	16	40	17	23	8
St. Gallen 1991	20	14	34	12	21	44	65	5	41	58	99	17	32	8
Szentendre 1992	21	52	73	-	10	8	18	-	31	60	91	-	23	4
Kaposvár 1993	11	84	95	-	12	1	13	6	23	85	108	6	30	4
Tapolca 1994	24	31	55	-	15	2	17	9	39	33	72	9	30	5
Tapolca 1995	18	104	122	-	8	35	43	1	26	139	165	1	18	4
Tapolca 1996	12	121	133	-	13	32	55	2	25	153	188	2	15	2
Tapolca 1997	28	136	164	1	19	81	100	12	47	217	264	13	19	-
Tapolca 1998	11	67	78	1	15	153	168	1	26	220	246	2	19	3
Tapolca 1999	14	126	140	1	25	124	149	134	39	250	289	135	22	8
Felsőőr 2000	9	5	14	1	13	20	33	-	21	26	47	1	14	6
Szentendre 2001	21	84	105	-	35	154	189	82	56	238	294	82	34	12
Budapest 2003	17	60	77	*	8	42	50	*	25	102	127	*	29	5
Nyíregyháza 2004														

Regionaltreffen der Historiker – Övezeti Történetstálalkozók

Ort Helyszín	Vorträge Előadások száma		Teilnehmer - Résztvevők száma				
	persönlich személyesen	eingesandt beküldve	Expert szakember	Guest vendég	aus Kontinent világhírezt	aus Land ország	unter 30 Jahre in % 90 en dessous 30 %
Székesfehérvár - Halmos 1994. május	10	6	24	214	2	6	78
Komárom 1994. szeptember	14	-	23	133	1	5	65
Csikszentimre - Szeklerburg 1995. június	22	5	25	112	3	7	71
Székesfehérvár - Halmos 1995. május	9	1	16	151	3	7	42
Csikszentimre - Szeklerburg 1997. május	12	-	21	84	1	5	38
Csikszentimre - Szeklerburg 1998. május	15	1	18	270	2	5	82
Csikszentimre - Szeklerburg 1999. május	18	2	16	62	2	6	35
Debrecen 2000. április	22	3	24	231	2	4	62
Párizs - Párizs 2000. június	19	1	27	111	2	5	39

at_007A

Ungarisch Historische Schule
A Magyar Történelmi Iskolán résztvevők száma

Ort Helyszín	Total Teilnehmer Összesen			davon Referent Ebből oktató			% in Total Összesenből %-ban		Vörösmarty Emlékverseny előadások száma
	Total fő	aus Kontinent világrészből	aus Land országból	Total fő	aus Kontinent világrészből	aus Land országból	Frauen nők	unter 30 jahren 30 éves alatti	
Szeged 1992	124	3	11	20	3	7	61	72	24
Tab 1993	178	4	13	28	4	7	65	66	41
Tapolca 1994	184	4	10	19	4	6	58	78	23
Tapolca 1995	186	2	12	12	2	7	38	70	10
Tapolca 1996	225	4	15	16	1	4	67	72	15
Tapolca 1997	298	3	15	18	1	5	57	79	16
Tapolca 1998	246	3	9	21	2	3	69	81	16
Tapolca 1999	289	4	13	21	1	6	62	68	23
Felddő 2000	47	4	12	21	4	12	26	15	20
Szarlóca 2001	294	4	13	25	1	5	63	79	23
Budapest 2003	127	4	14	127	4	13	36	20	16
Nyíregyháza 2003	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Nach Ländern - Országoként

Land Ország	Szeged 1992	Tab 1993	Tapolca 1994	Tapolca 1995	Tapolca 1996	Tapolca 1997	Tapolca 1998	Tapolca 1999	Felddő 2000	Szarlóca 2001	Budapest 2003	Nyíregyháza 2004			
	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Teljes résztvevők összesen	Referent oktatók	Total összesen
Anglia	1	-	-	-	4	0	3	2	1	1	-	-	-	-	-
Ausztria	1	1	1	1	2	8	-	1	3	5	1	-	-	-	-
Belgium	2	2	2	-	4	2	-	1	12	2	1	-	-	-	-
Csehország	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dánia	-	-	-	1	2	2	2	1	1	1	1	-	-	-	-
Egyiptom	-	-	-	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Franciaország	1	1	-	2	1	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-
Észtország	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Horvátország	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Magyarország	81	118	80	121	124	103	172	140	18	111	77	-	-	-	-
Németország	6	-	1	4	7	0	6	4	2	5	3	-	-	-	-
Olaszország	1	1	-	2	2	5	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Portugália	20	14	36	22	56	44	45	57	2	107	3	-	-	-	-
Spanyolország	5	2	2	2	4	5	1	1	2	4	1	-	-	-	-
Svédország	-	1	1	4	1	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-
Szlovákia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	-	-	-	-
Szlovénia	23	24	11	21	10	26	14	81	5	24	11	-	-	-	-
Szlovénia	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Szlovénia	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Szlovénia	-	1	-	2	3	3	-	15	-	24	1	-	-	-	-
USA	3	3	1	-	-	-	-	3	1	2	1	-	-	-	-
Összesen	124	178	184	186	225	246	289	289	47	294	127	-	-	-	-

OT_007_A - 2009-05-20

UNGARISCH HISTORISCHER VEREIN ZÜRICH
ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

ASZTALTÁRSASÁGAINK - UNSERE TAFELRUNDEN

AUSTRALIA

István Nagy (Adelaide)
2/13 Lassie Ave.,
Windor Gardens SA 5087
T: 08/83678581
E-mail:
vandomis@webmedia.com.au

Géza Katona (Hobart)
11 Zomay Ave., Dynnyme 7005
Tasmania
T: 03/62233174
katona@tasmail.com

József Kozsík (Melbourne)
9 Hilbert Court
East Oakleigh Vic, 3166
T: 03/95684590
E-mail: cserenc@netscape.net

Károly Gerecs (Sydney)
13 Bangalla Road
Concord West NSW 2138
T: 02/97431748
E-mail: gerecs@tpg.au

AUSTRIA

László Kelemen
A-7501 Unterwart 300
T: 0043/3352/38788
E-mail: office@umiz.at

MAGYARORSZÁG

Sancz Klára Lujza
H-1117 Budapest,
Hamzsabégi u. 20.
T: 0036/1/2095960
E-mail: sanczklara@pim.hu

Szalkai László

H-6800 Hódmezővásárhely
Futó Mihály u. 12.
T: 0036/62/43929
E-mail:
cserecszves@mail.cserko.infinet.hu

NEUSEELAND

Steven Andras Toth
12 Webb Street, Christchurch
T: 03/3557448

ROMANIA

László Barabási
Széki út 157,
RO-530203 Micureșua Cinc
T: 0040/98/302501
E-mail: barabasi@freemail.hu

Dr. József Faragó
Dezgalina 8/14
RO-400024 Cluj-Napoca
T: 0040/264/193666
E-mail: faragojosef@usa.net

Anna & Lajos Sipos
Str. Moldovei 13/B
RO-540542 Tg. Mures
T: 0040/265/244139
E-mail:
molnarj@ms.sapiientia.ro

SERBIA

Lajos Szabó
Partizanskih baza 17
YU-24000 Subotica
T: 00381/24/547504
E-mail: gospsey@tipnet.co.yu

SLOWAKIA

Kecskés Csaba
Mlárska 59
SK-040 01 Košice
T: 00421/55/6254184
E-mail: obcklub@stonline.sk

Dr. Ottó Csámpai
Výšehradská 13
SK-851 06 Bratislava
T: 0042/903/453514
E-mail: csotto@netax.sk

Zoltán Beke
Dovčiková 1
SK-048 01 Rožnava
T: 00421/905/968338
E-mail: beke@pobox.sk

SWEDEN

Frigyes Hutter
Kantysgängen 8
SE-42147 Västra Frölunda
(Göteborg)
T: 0046/31/479789
E-mail:
fredrikhutter@hotmail.com

HIS TORISCHER VERE

INT

UNGARISCH

INT

ZÜ RICH

INFO

**Ungarisch Historischer Verein Zürich
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület**

Sekretariat der Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn
Magyar Östörténeti Találkozók Titkársága
CH-8047 Zürich, Postfach 502
Postscheckkonto: Zürich 80 36214-1
www.zmte.inf.hu
zmte@freemail.hu
Präsident/Elnök: Dr. György J. Csihák
Telefon: 0043/3352/31872

Gemeinnütziger Verein. Svájci Közérdekű Egyesület

Kapcsolati cím Magyarországon
Sancz Klára Lujza
H-1117 Budapest, Hamzsabégi u. 20.
T: 0036/1/2095960
E-mail: sanczklara@pim.hu

Nyilvános előadás
minden hónap utolsó előtti csütörtökjén 17 órakor
H-1051 Budapest, Arany János u. 10. Telefon: 0036/1/3112248

www.aranytiz.hu
aranytiz@freemail.hu

Tafelrunde/Asztaltársaság:

Adelaide / Budapest / Christchurch / Csikszereda / Felsőőr / Göteborg /
Hobart / Hódmezővásárhely / Kassa / Kolozsvár / Marosvásárhely / Melbourne /
Pozsony / Rozsnyó / Szabadka / Sydney

**ZÜRICH
MAGYAR
TÖRTÉNELMI
EGYESÜLET**